

Pázmány Péter Múvei

PÁZMÁNY PÉTER MŰVEI

KRITIKAI KIADÁS

Sorozatszerkesztő

Hargittay Emil

1. *Felelet (1603)*, s. a. r. HARGITTAY Emil, Bp., 2000. (szövegkiadás)
2. *Tíz bizonyosság (1605)*, s. a. r. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., 2001. (szövegkiadás)
3. *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. Sz. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., 2001. (szövegkiadás)
4. *Rövid tanúság*, s. a. r., jegyz. BRETZ Annamária, Bp., 2006. (szövegkiadás, jegyzetek, hasonmás)
5. *Tíz bizonyosság (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közreműk. BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Bp., 2012. (CD-melléklettel)
6. *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. Sz. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Bp., 2013. (CD-melléklettel)
7. *Felelet (1603): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. BÁTHORY Orsolya, HARGITTAY Emil, Bp., 2014. (CD-melléklettel)
8. *Keresztyéni felelet a megdöcsöült szentek tiszteletirül (1607)*, s. a. r., jegyz. AJKAY Alinka, Bp., 2016. (szövegkiadás, jegyzetek, CD-melléklet)
9. *Megrostálás (1609)*, s. a. r., jegyz. BÁTHORY Orsolya, Bp., 2017. (szövegkiadás, jegyzetek, CD-melléklet)
10. *Öt szép levél (1609), Öt levél (1613)*, s. a. r., jegyz. HORVÁTH Csaba Péter, Bp., 2019. (szövegkiadás, jegyzetek)
11. *Posonban lött prédikáció (1610), Pünkösöd után X. vasárnap első prédikáció (1636)*, s. a. r., jegyz. BAJÁKI Rita, M. HORVÁTH Mária, Bp., 2020. (szövegkiadás, jegyzetek)
12. *Calvinus hiszekegy Istene (1609)*, s. a. r., jegyz. AJKAY Alinka, Bp., 2021. (szövegkiadás, jegyzetek)
13. *Az calvinista predikátorok tüköre (1614), Az igazságnak győzedelme (1614)* s. a. r., jegyz. BÁTHORY Orsolya, Bp., 2025. (szövegkiadás, jegyzetek)
14. *Hodoegus. Igazságra vezérlő kalauz (1637)*, s. a. r. HARGITTAY Emil, Bp., 2025. (szövegkiadás)
15. *Csepregi mesterség (1614), Csepregi szégyenvallás (1616)*, s. a. r., jegyz. AJKAY Alinka, Bp., 2025. (szövegkiadás, jegyzetek)

PÁZMÁNY PÉTER

CSEPREGI MESTERSÉG

(1614)

CSEPREGI SZÉGYENVALLÁS

(1616)

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta

Ajkay Alinka

Universitas Kiadó

Budapest

2025

Lektorálta
Hargittay Emil

A kutatómunkát támogatta az NKFIH/OTKA K 137815 sz. pályázat
„A Projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési
és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával és az NKFI Hivatal által kibocsátott
Támogatói Okirat alapján valósult meg”

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által elismert kritikai kiadás.

ISBN 978-963-9671-97-3

© Ajkay Alinka, 2025

© Universitas Kiadó, 2025

A kiadásért felel az Universitas Kiadó igazgatója

Készült a Fellini Kft. nyomdájában

Az Universitas Kiadó kiadványai megrendelhetők: www.prosperod.hu

1. ELŐSZÓ

Jelen kötet a *Pázmány Péter Művei* kritikai kiadássorozat tizenötödik darabja, amely Pázmány két magyar nyelvű, nyomtatásban megjelent könyvének szövegét, valamint a vitairatokhoz kapcsolódó jegyzetapparátust tartalmazza. A *Csepregi mesterseg, az az Hafenreffernek magyarrá fordított könyve eleiben függesztet leueleknek, czegéres czigánysági, és orcza-szégyenítő hazugsági* 1614-ben látott napvilágot Bécsben, a *Csepregi szegyenvallás. Az az reovid felelet, melyben az Csepregi hiusagoknak, Kőszegi tóldalékit, verőfényre hozza* című pedig Prágában két évvel később, 1616-ban. Pázmány mindkét művet a nyugat-dunántúli evangélikusok, nevezetesen Zvonarics Imre és Sármelléki Nagy Benedek ellen írta. Egymással szorosan összefüggő két munkáról van szó, egyazon hitvitabokor részei, együttes megjelentetésüket ez indokolja. A polémia kezdete Pázmány 1613-ban megjelent *Kalauzáig* nyúlik vissza, ugyanis ez a monumentális munka arra készítette a protestáns felekezetek tudósait, teológusait, hogy válaszoljanak rá, fogalmazzák meg a saját hittételeiket. Zvonarics Imre csepregi evangélikus prédikátor 1614-ben lefordította Matthias Hafenreffer tübingeni teológus *Loci theologici* című művét, amelyhez Sármelléki Nagy Benedek kőszegi iskolamester írt Praefatiót, amelyben megtámadta Pázmány *Kalauzát*, mivel Pázmány Hafenreffer ellen is írt. Pázmány Péter első válaszoló írása, a *Csepregi mesterség*, erre a szövegre felelt. Egy évvel később, 1615-ben jelent meg a nyugat-dunántúli evangélikusok erre adott válasza, Nagy Benedek és Zvonarics Imre közös munkája, a *Pázmány Péter pirontsági*. Pázmány a következő évben, 1616-ban Prágában nyomtatta ki válasziratát *Csepregi szégyenvallás* címmel. Kötetünk főszövegében a két Pázmány-művet közöljük, a hitvitabokor többi eleméről a jegyzetek elején található tanulmányban, valamint a tárgyi jegyzetekben olvashatunk.

A kötet szerkezetében, strukturális és technikai megoldásaiban a Pázmány kritikai kiadás korábbi köteteit követi, négy fő részből áll. Az előszó után a második rész Pázmány két művének főszövegét tartalmazza. A harmadik részbe kerültek a jegyzetek. Elsőként a mű létrejöttének körülményeiről, kiadásairól és utóéletéről olvashatunk. A következő fejezetben kaptak helyet a fennmaradt példányok leírásai, a szövegkritikai jegyzetek, a kötet szövegének sajtó alá rendezésére vonatkozó alapelvei, valamint a nyomtatás során ejtett nyilvánvaló sajtóhibák, amelyeket a főszövegben emendáltunk.

A harmadik rész utolsó fejezetébe kerültek a tárgyi jegyzetek. A negyedik részben találhatók a mutatók. Elsőként a műmutató, amelyet – a kutatást megkönnyítendő – kétféleképpen is közlünk: a főszövegben való előfordulásuk szerint, ahogyan Pázmány idézi vagy rövidíti, majd a szerzők alfabetikus sorrendjében. Ezt követi két rövidítésjegyzék: Pázmány általános, latin rövidítéseinek föloldása, valamint a bevezetőben és jegyzetekben hivatkozott művek és szakirodalom rövidített változatainak teljes könyvészeti leírása. Majd a bibliai könyvek mutatója következik, a mai katolikus *Biblia* beosztását követve. A helynévmutatóban az RMNy gyakorlatát követtük. Végül a személynévmutatót olvashatjuk, amelyben a Pázmány által használt változatoknál átutaltunk a ma használatos elnevezésekhez. A szentek, pápák és uralkodók esetében a magyar nevüket használtuk elsősorban, a többiekénél pedig a nemzetiségük szerinti helyesírást követtük. A *Csepregi mesterség* betű szerinti átírása Vámos Violetta munkája, a szöveget Hernády Judit ellenőrizte. A *Csepregi szégyenvallás* betű szerinti átírása pedig Hernády Judit munkája és a szöveget Vámos Violetta ellenőrizte. A szövegek átírásának alapelvei a korábbi kötetek gyakorlatát követi. Ennek alapján az eredeti nyomtatványokban néhány helyen felbukkanó speciális karaktereket átírtuk, pl. ō = ö, ũ = ü, æ = ae, œ = oe, ß = ss. Az eredeti nyomtatványok élőfejeket is tartalmaznak. Ezeket kiadásunk megváltozott tördelése alapján értelem szerint módosítottuk.

A kötet létrejöttében köszönettel tartozom mindazoknak, akik szakmai tanácsaikkal segítették munkámat. Elsősorban Hargittay Emilnek, aki a *Pázmány Péter Művei* sorozat alapító szerkesztőjeként hosszú évek óta irányítja a szakmai munkát, mind koncepcionális szinten, mind a legapróbb konkrét problémákban állandó, hathatós segítségemre volt, és aki egyben jelen kötet lektora is. Külön köszönettel tartozom Báthory Orsolyának, aki a Pázmány kritikai kiadássorozatban a kezdetektől fogva dolgozván egyedülálló tudásával és képességeivel számos alkalommal segítette munkámat. Jelen kötet latin szövegeinek fordításában is Takács László volt segítségemre, hálás vagyok érte. Továbbá köszönettel tartozom a Vas vármegyei kiváló kollégáknak, Söptei Imre kőszegi főlevéltárosnak, Sági Ferenc csepregi helytörténésznek és Gyurácz Gyulának.

Ajkay Alinka

CSEPREGI MESTERSEG,

Az az.

HAFENREFFERNEK MAGYARrá fordítot könyue
eleiben függesztet leueleknek,
5 czegéres cigánysági,
és orcza-szégyenyítő hazugsági.

Mellyet az Igazságnak otalmára irt

SZYL MIKLOS.

Nyomtatták BECSBEN 1614. Esztendeoben.

3.Esdrae 4. v. 35.

Nagy dolog az Igazság, és erősebb mindeneknél.

{1:} AZ TEKINTETES, NEMZETES, NAGYSAGOS VRNAK,
GROFF NADASDI PALNAK etc. Az szent Istentül bodog hoszu
életet, és örök dücsösséget kiuánok.

HOGY EZ KIcsin munkám aiandekiának bé mutatasáual Nagysagod
5 *eleiben mennék, két ereos okoktúl viseltettem. Eggyk az Nagysagod*
Vri személyének beocseulletes méltosága, mely az Magyar nemzetség
keozeot neuezetes Vri gyeokérbeol származuán, sok {2:} szép ioságoknak
gyeumeolcseozeo veszszeiével naponként neuekedik, és országunknak
deucseosséges magasztalására-való szolgálatokat ifiuságának sengéiében
10 *mutat. Másik az Igazságnak fel fordithatatlan ereosségéhez való bizodalmom.*
Mint az Palma fából csinált gerendák, az terh alatt, le nem haiolnak, seot fel
emelkednek; és az arany, meg nem emésztetik, seot meg tisztittatik az égeo
teuzben: úgy az Igazságis, annál gyeozeodelmesben fel emelkedik, mennél
ereosb igyekezettel lé nyomatik; annál világosban teundeoklik, mennél
15 *nagyob gyeuleolséggel szorongattatik. Annak okáért noha sok rauasz*
mesterséggel, csalárd talal-{3:}mánnyal, és vipera fulakból származot
mérges szitkokkal terhelik naponként az Romaj Aniaszentegyház tudományát
az mostani Viságokba zabállot Predikatorok; de az Istennek Szent neue légyen
áldot, effelékkel, meg sem homályosittyák, s' gyeuleolségessé sem tészik
20 *az igazságot; seot az magok gondolatlanságát, és el általkodot, s' hanyat*
homlok veszedelemre hajlot nyaualyás igyeket meg ismértetik.

Nem kel ehez meszeunnen keresgetet ielenség; csak az Nagysagod
beocseulletes neuének aiánlot Hafenreffer keonyue eleiben feuggesztet
leuelekbeolis nyluán lehet. Mely leueleknek, sok boytoriánnal egybe
25 *csoportozot eusteokét, reouí-{4:}deden meg feuseulleom: es az Tekintetes*
Magyar Nemzetséggel, szem-latomást meg ismértetem, hogy az Vj
Predikatorok cselefindi habahuriaia, csak rauaszság, csauargás, hamisság,
szem finy vesztés: melyben, sem igazság, sem okosság, sem szemérmetség
nem találtatik. Ennek pedig itéletit Nagysagodra magára hagyom. kéremis
30 *Nagysagodat, hogy ezt az Nagysagod neuének aiánlot kis munkát,*
Vri erkeolcséhez illendeo kegyességgel, keduesen fogadgya; és egyéb
foglalatossagitul euresseduén, seot, (miuelhogy Lélek eudueosságben iáró

dolog) egyéb keulseo dólgainak hátra hagyásáualis, figyelmetes elméuel, meg olvassa. az ellenkeozeo {5:} irással egybe vesse, kiért az Istenteul meg heruadhatatlan Coronát várion Nagysagod; engemet pediglen ezzel, minden haladatossággal való keoteles szolgálatra adoszá tészzen magához Nagysagod.

5 Az Isten Nagysagodat éltesse, és bodogácsa.

Nagysagodnak böcsüllettel

Szolgál

Szyl Miklos.

{6:}

SOMMAIA

10

AZ KOENYVBEN FOGLalt dolgoknak.

E NAPOKBAN, egy Csepregi Predikátor, valamj csuda neüü Hat-fél-réf ember irását Magyarrá fordította. Az könyu eleiben, czégér gyanánt, rút hoszú toldalékokat ragasztottak ennihányan; mellyekben, azon törödnek, hogy az Igaz hitre vezérő Kalaúz körül csirippeluén, ennek hitelét, és böcsülletit, az Romaj hitnek meltoságáual égyetemben, meg kissebbácsék, és gyalázzák. Azért igen arúlyák az Medue bört, melliet le sem {7:} vontak, nemis oly könnyen adgyák, az mint ök gondollyák: láncozzák az rabot, kinek csak porában sem kaptak: és csúfoson, az könyu karéiára, ilyen szokat mázolnak, *Lesre vészik az Kalaúzt. Vtik it az kalaúzt. Agyazzak az kalaúzt. Iramtattyák. Meg ragadgyák it, és keoteozik az kalaúzt. Keotue viszik az kalaúzt.* Több hasonló gyermekeskedéssel alakoskodnak. Mint ha, égy álló fát, egy csapással le döytöttek volna, melyben feyszéieket sem vágták. Hogy pedig ne láttassanak, színetlenül nyálaskodni, azt írják, hogy az Kalaúz¹. I. *Hamissan gyalázza eeket hitekbén.* II. *Nem igazán bizonyít ellenek {8:} az irásokkal.* 20 III. *Alattomban, veszedelmes dólgoakra tanít.* Kemény vadolások. Es ha vgyan való s' nem költöt dolog, az mit hallok, méltán szidalmazták az Kalaúzt. Mint hogy viszontag, ha ezek csak ragalmazó pantolodások, és hamissan költöt hírhordozások, orcsza pirúlást, sőt ennél nagyobbbat érdemel, a' ki ilyen taknyos

25

¹ In Praefatione.

taytékkal ászattya aiakát, és az igazságtul meg fosztatuán, hazugsággal akaria elő vinni ígyét.

Annakokáért, az Vr Istennek Sz. Lelket segítségül híuán, hogy világossan, és jó rendel szólljunk mindenékrül, Elsőbennis arról tudósítom az keresztyén
5 {9;} oluasót, hogy az minémü szitkokat, bizonyság nélkül való hiuságos káromlásokat, és az Köszegi kufárok tárhazából vót trágár ragalmazásokat, élegyítnek írásokban az száia tátot Predikátorok, azokat mint lánczra vetet kuuas az ugatásokat, fül-mellől bocsátom: sőt megis bocsátom nékik: bocsássa meg az Istenis. Magát gyalázza, kj bizonyság nélkül mást rágalmaz. sokan
10 rágták az mi botunk véget, de fogok tört benne.

Írásomat azért Négy részre osztom. I. Meg bizonyítom ezekből az Hafenreffer könyve eleiben függesztet leuelekből, hogy az Csepregi Predikátor ta-{10;}nitása szerint, az igaz Apostolj tudománytúl el hanyatlot az Lutheristák velekedése. II. Világosan meg mutatom, hogy csalárdul,
15 és hazugul fogiák az Kalaúza, hogy hitekben, és életekben hamissan vádollya az Lutherista tanítókat. III. Szem látomást meg ismértetem mindekkal, hogy czigányul fogiák az Kalaúza, az ellenek támasztot irasoknak hamissítását. IV. Meg hamissítom az Kalaúz ellen támasztot vtólsó vadolástis, mely az vala, hogy alattomban veszedelmes dologokat tanít. Igyekezem pedig
20 azon, hogy írásomat ne terieszem: sőt mentül rövidebben lehet, Sommában foglal-{11;}lyam. Az kik böuebben akarnak értekezni, az Kalaúza igazítom. Emellet az egy élő Istent kérem, aggyon Sz. Lelket azoknak, kik ez írásocskát oluassák, hogy igaz ítéletet tehessenek mindenékrül.

I. RESZE.

25 *AZ CSEPREGI TANítás szerint,
 táuuly eset az Apostoli igazságtúl az Luther hit.*

BALám a' végre vitetet vala az Sidok taborához, hogy őket meg átkozná: de az élő Istennek bölcsesége, meg fordítá nyeluét, és meg áldatá velle az Iszrael seregét. {12;} Ezen irgalmasságát muttattya az Vr Isten mi hozzánk. Mert
30 az Csepregi *Domine*, az igazságnak romlására igyekezet: állatni akarta pedig az Luther szelességét. De akarattya ellenis, ielenségét adattya az Vr Isten

vélle, hogy az Apostoli tudománynak lineáia mellől, mesze estek az Luther irási. Azért az maga szauaiból, ilyen bizonyosságokat támasztok.

- I. *Minden eudeoben vóltanak* vgymond az Csepregi Predikator,² *kik az igaz, és Apostoli tudománnak karomloi ellen paisúl vetették magokat, és azt nagy elméuel, és beo beszeddel otalmazták, és magyaráztak.* Ehez az Csep-{13:} regi igaz mondáshoz, adgyuk hozza emez igazságot. Nem vóltanak pedig minden üdőben, a' kik az halottakért való könyörgésnek: az Purgatoriomnak: Az szabot böytöknek: az Szentek segítségül hiuásának: az Romai Papa meltóságának, etc. paisúl ellene uetették magokat, és az Augustai Confessionak ezekről való velekedésit otalmazták. Tehát az Augustai Confessiónak ezekről való velekedése, nem igaz Apostoli tudomány. Az bizonyság, ió formában vagon: Első része, szórul szóra Csepregen, és igazánnis iratot, mert az Sz. Pál tanítása szerént:³ világ vegezetéig kel lenni az igaz {14:} Pasztoroknak, kik az Christus Ecclesiáiat eppícek, és az hamis tudományok szelétül otalmazzák. Masodik része oly világos, mint az nap délben. Mert Aëriust ki választom,⁴ kit az egész keresztyénség Sz. Agostonnal, és Epiphaniussal egyetemben Eretnek néuel illetet, azért, hogy az holtakért való könyörgést, és az szabot böitöket nem iauallotta, de ezen kiuül, senki az Apostolok idejétül fogua, paisul nem vetette magát, azért, hogy az hallotakért nem kellene imádkozni. Maga Sz. Agoston azt írta,⁵ hogy az egész Anyaszentegyhaz szokása, hogy imadkozzanak az hallotakért. Az Régiekis {15:} vgy-mint, Cyprianus, Eusebius, Chrysostomus vgy imádkoztak az halottakért:⁶ vgy hitták segítségül az Szenteket:⁷ vgy hirdették minden rendek fölöt felsőbségét az Romai Papanak, mint szinte, mi.⁸ Es ezt *⁹ Caluinus sem tagadgya. Luther pedig, az maga tudományárul (mellyet az vtán Sommaban foglalja az Augustai

² In Epistola dedicatoria.

³ Ephes. 4. v. 12.

⁴ Vide Kalauz fol. 261.

⁵ Kal. f. 608.

⁶ Kalauz fol. 813.

⁷ Kalauz fol. 791.

⁸ Kalauz fol. 647.

⁹ * Kal: fol. 146. 147.

Confessio) azt írja,¹⁰ hogy egyes-egyedül kezdé ő ezt az dolgot, melyet ő előtte senki csak meg sem mert vala éríteni. De maid ióbban ki tetzik ennek az bizonyáságnak erőssége.

- II. Az Anyaszentegyház minden eudeoben élt ilyen reouid irásokkal,¹¹
- 5 *mellyekben az egész men-^{16:}nyei tudomány, reouídeden, ió rendel, világosan, és nyluán mutattatot.* Ehezis az Csepregi Predikátor mondásához adgiúk hozzá emez Igazságot. Nem élt pedig az Anyaszentegyház soha olyan röuid irásokkal, mellyekben az Luther vallás, vagy az Augustai Confessio, világosan meg mutattatot vólna. Tehát az Luther vallás, nem mennyei tudomány.
- 10 Ez az Argumentomis igaz formában vagon, az Dialecticusok reguláia szerént. Első része, Csepregből költ: én vgi veszem, az mint adták. Második részét, külömben sem bizonyítom, hanem, ha minden üdőben élt az Anyaszentegyház ilyen irásokkal, ^{17:} mellyekben az Augustai Confessionak tanítása foglaltatot, kezdgye el Csepregi bátyánk, és rendrül-rendre, az Apostoli
- 15 üdöktül fogua, minden száz esztendőnként, mutasson oly irásokat, mellyekben az Anyaszentegyház eleiben adatot; hogy nem kel Könyörgeni az halottakért; nincs Purgatorium; csak két Sacramentum vagion, etc. Miképpen az Romai Anyaszentegyház fiai, és neuezet szerént, *Iodocus Coccius, Thesauro Catholico*, az ő vállásokat, minden üdő-folyásaban ki teriedet keresztyen
- 20 irásokban meg mutattyák. Soha bizony ezt az Atyafiak nem cselekedhetik. Azért meg vallyák az Tót Lu-^{18:}theránus Superattendensek,¹² hogy egy lánczot ök nem csinálhatnak, melynek öszue-foglalt szemei, az Apostolokig fel vitethessék. söt-egy embert az Apostolok ideiétül fogua Luther Mártonig, nem neuezhetnek,¹³ a' ki, vagy szóual, vagy irással, éppen, és tellyesen azt
- 25 az tudományt tanította vólna, melyet az Augustai Confessio tanít. Ezekből azért, az fel vetet fundamentomokból, nyluán köuetközik, hogy Mennyei tudománynak neuét nem érdemli az Luther velekedés.

III. Azt taníttya Hafenrefferrel egygyüt az Csepregi Hogya, hogy Isten ellen való hamis velekedesben vagon, a' ki valamit ^{19:} hiszen azon kiuül,

¹⁰ Luth: Praef. Tom. I. Kalauz fol. 145.

¹¹ In Epist. dedicat. habetur.

¹² Kalauz Logi Alogi f. 59.

¹³ Ibidem fol. 47. et Kalauz a fol. 145.

az mi írva vagyon az Bibliában. Az Csepregi Szem-finy-uesztő, az ő pártján valókkal egyetembe, hiszen oly dólgot, mely az Sz. Írásban nem találhatik. Tehát Isten ellen való hamis velekedesben vannak. Ezis az bizonság ió formában öntetet. Első-részét ezen Könyuben *fol. 36. 37.* az Atyafiak vitétták. Második része abból meg teczik: Mert az Csepregi kiáltó taníttya,¹⁴ hogy az Apostolok *minek eleotte el oszolnának, az eo tellyes tudományokat Sommaban foglalák, és azt Apostoli Symbolomnak, az az, ielnek neuezék.* Ezt én az Sz. Írásban soha sem oluastam: az Credótis szorúl szóra ot nem talál-
 5 {20;}tam. Ha nállamnál szemesbek az Atyafiak, igazícsanak reá minketis, hol
 10 vannak ezek az Bibliában.

IV. Hamissan hiszen, a' ki azt taníttya hogy az Sz. Írás kiuül, valamely tudomány szükséges az üdüösségre. Ezt taníttya az Csepregi Predikator: *Ergo:* Első része az Bizonyságnak fel találhatik ezen Hafenreffer könyüében *fol. 32. 33.* Második cikkelye Csepregrül iöt. Mert szoluán az Credorúl, mely az Sz.
 15 Írásban nincsen, azt írja *¹⁵ Zuonarit Harangozonk, hogy *igenis szeukséges, és hasznos volt az Credonak* ki adása. Maga ez a' Sz. Írásban nem találhatik.

V. Az Credonak hasznos, {21;} és szükséges voltát azzal bizonyttiak Csepregen,¹⁶ mert *élt ezzel, és még mostannis él, az Istennek Anyaszentegyháza, mind az Apostolok ideieteul fogua.* Ha ennek az bizonyságnak helye vagyon,
 20 nyluán köuetközik, hogy az Luther tanítása hamisság. Mert ilyen erős kötést csinálhatunk. A miuel az Anyaszentegyház élt az Apostolok idejétül fogua, hasznos az, és szükséges: De az halottakért való könyörgéssel: az szabot böytök meg tartásáual, etc. az Apostolok idejétül fogua élt azon Ecclesia, mely az Crédót meg tattotta: Tehát ezek hasznos, és szükséges dólgok. Ki-ha
 25 ugy vagyon, ártal-{22;}mas, és veszedelmes a' Luther tudománya, mely az hasznos, és szükséges dólgoknak meg vetesére viszen.

Ezekkel az bizonyságokkal most meg élégsem, miuel hogy nem akartam másunнан-vöt erősségeket ide élégýíteni, hanem csak az Csepregi Harangozonak aiánló leueléből vétetet fundamentomokból igyekeztem
 30 az maga tudományat hihetetlenné tenni.

¹⁴ Epistola Dedicatoria.

¹⁵ * Epist. Dedicat.

¹⁶ Epist. Dedic.

{23:}

II. RESZE.

HAMIS VADOLASOKAT nem igazán fognak az Kaláuzra.

NEm mertek magok az Luther Predikátorok az Kalauzban harapni: hanem
egi csácsago nyalka mesterkét taszítottak elő, és ez által turkálnak három,
5 vagy négy cikkelykét az Kaláuzban, az az, egi-nagy erdőben két vesző szálát
akarnak le vágni, hogy az erdő ligetes légyen. Ez pedig az nyelues Haris,
fölötteb el ment az emberség mellől, és torkig merült az szemtelenségben.
Azért gyermekdéd-kórában, e-{24:}rös zabolát rántok száíában, talám ez után
nem lészen ily hörcsökös. De nem szidalommal mint ő, hanem vakmerő
10 balgatagságának igaz feddeséuel, ha lehet észére hozom nyaualyást: és meg
ismértetem véle, hogy külömb az gyermekek kakumbákomiban szeleskedni,
és az tudos emberek írásán akadozni. Hogy pedig szégyen-uallását könnyebben
szenuedgye, neuérül sem emlekezem, csak Soczenak híuom.

Azt írta azért, hogy az Kaláúz, hamissan gyalázza az Lutheranusokat
15 hitekben, és életekben. Az mi illeti az életben való gyalázatot, arról semmi
bizonytságot nem támaszt, maga azt {25:} fogadta vala, hogy *ezek melleol el
nem múlik bizonyságok nélkeul*.¹⁷ De a' mit ő el felejtet, az Superattendens,
Senioriual egyetemben, helyre viué. Azt saynállják,¹⁸ hogy az minémü
tánubizonytságot töttek, sok esztendőig az Predikátorok gonduiselésében
20 forgot emberek, Bornemisza Péter, és Böythe Istuan, az alattok való Luther
Predikátoroknak iszonyú latorságirúl, azokat rész szerént, nem más szauaiual,
hanem a' mint amazok ki Nyomtatták, és világ eleiben teriesztettek, fel
iegyeztetet az Kaláuzban.¹⁹ De vallyon ebben mi vétke az Kaláúznak? Magátul
költöt dolgot beszellé? Ha Bornemisza, {26:} vagy Böythe hazudot, mi az oka
25 hogy ezeket meg nem keresték, a' kikre Méreg osztogatást, Hazasság rontást,
és egyéb szörnyü latorságokat nyomtatot írásokkal hirdettek? Nem találta azért
áz lépést az Superattendens, mikor azt írta,²⁰ hogy az Kaláúz *magátul talált*
rutságokat ír az Predikátorokra. Mert noha sok bizonyos dölgoakat írhatot

¹⁷ Praefatione.

¹⁸ In Protestatione.

¹⁹ Kalauz fol. 220.

²⁰ In Protestatione.

- volna, mellyek nem régen történtek, de vgyan tudományt-töt, hogy egyebrül sem emlekezik,²¹ hanem csak az mit a' Predikátorok conduiselői, az alattak való Predikátorok erkölcsérül nyomtatot könyvekben ki feieztének. Azt sem igazán írja az Attendens, {27:} hogy az Kalaúz *sok Iesuitaknak egyenleo munkáiából készítettet*. Mert bizonyos légyen, hogy abban senki keze szennye nincsen, hanem egyedül csak azé, a' kinek neuét viseli: ki efféle dólgoiban, nem szükült más ember czimboraiára. Abbanis botlik az Attendens,²² hogy az Kalaúz *óltalmazza az bordélyokat*. Vagyone orczád, hogy eszt mered írnya? Két helyen emlekezik az Kalauz e dologról:²³ sohült nem oltalmazza, söt gyalazza efféle vndokságokat, és ezen szókat írja. *Nauarrus, kilencz szép,*
- ES, AZ EN ITILETEM SZERENT *gyozhetetlen ereosseggel meg bizonyította, hogy iob volna az {28:} bordéliokat tellyességgel ki giomlalni*. Azis szaruas hazugság,²⁴ hogy valakit fenyegetet, és valaki ellen fenekedet volna, a' ki arra íntette az Predikátorokat, hogy iól fúuó szelekben magokat el ne hidgyék,
- 15 mert kerék az szerencse, megis fordulhat. Mely dologról böuebben nem szollok, mint hogy az Kalauz végeben,²⁵ élegséges feleletet találhat erre Superattendens Vram, ha nem restelli.

- Végezetre, abbanis Sz. Irás vesztegető hamisságot mond az Attendens,²⁶ hogy Sz. Pál ezeket a' szókat írja, *Reuelabitur ille iniquus Antichristus*. Mert
- 20 Sz Pálban nincs az Antichristus neue ki írva.²⁷

A mi illeti az vétkeket, mely-{29:}lyekről Mantuanus, és Palingenius emlekeznek, azokra egyebet nem felelek, hanem az mit régen felelt az Kalaúz.²⁸

- De tériünk az mi garázdas nyalka Soczenkra, ki azzal bizonyította, hogy hamissan gyaláztatik tudományok az Kalaúztól, Mert azt írja az Kalaúz,
- 25 *hogy Buiaságra tanít Luther, és az Concordia*. Eo pedig meg esküszik, *hogy sem Luther, sem más, ezt eo keozeulleok nem tanította*, és hazuttollya

²¹ Kalauz fol. 218.

²² In Protestatione.

²³ Kalauz fo. 270. Log. Alog. fol. 112.

²⁴ Protestatione.

²⁵ Kalauz Logi Alogi fol. 9.

²⁶ 2.Thessal. 2.

²⁷ Vide Kalauz fol. 660.

²⁸ Kalauz fol. 311–317.

az Kalaúzt, *hogy fel nem jegyezte ez aránt az Augustai Confessio mondását.* Meggyünk efféle emberekkel, kik szem-latomást, lelki ismeretek ellen czigánykodnak, hogy az tudatlanok szemét be {30:} kössék? Alnak, rauasz Socze, miért nem hozod elő az mit bizonyságul támasztot az Kalaúz Luther

- 5 Marton írásából?²⁹ Azt írta Luther: *Ha Feleséged nem akaria, az szolgáló leany ieoieon eleo.* Nem tagadhatod, ez Luther írása. Menteni sem tudod az éktelen baromságot, hanem el nyeged, és hamissan meg esküszöl Luther mellett. Annak fölötté Luther száua, azis hogy *lehetetlen az firfúinak, és aszony embernek, egy más nélkülül lenni: és oly szeukséges az szaporodás,*
- 10 *mint az étel, ital, es aluadás.* Vallion ez nem buiaságra kiszetié azokat, kiknek társok beteg, vagy mesze vagion? auagy a' kik örömetst férhez mennének, {31:} de nem találkozik férfiek? Ezt sem említi az csalárd Socze, maga ha igaz ember volna, vagy azt kellett volna mondani, hogy ezeket Luther nem írta, vagy pediglen meg kellett volna magyarázni, miképpen lehessen hogy ezek
- 15 buiaságra ne gyuicsanak. De efféle válasz-tételhez értelmes okosság kellene, mellyet *vbi non est*, ot ne keresd. Nem iamborúl hazuttollya pedig az Kalaúzt, hogy fel nem jegyezte, mely helyen írion az vtolsó mondáshoz hasonlót az Concordia. Mert ezek az szók vannak az könyü szélire irattatua *libro 4. cap. 1. Mendac. 5. Et cap. 5. Contradict. 8.* mely szokkal ielen-{32:}tetik,
- 20 hogy vgyan azon Kalaúznak 334. 356. leuelén, elő hozatik az Concordiának hasonló tanítása. Ezekből ki tetczik, hogy csak hazugság s' czigányság valamit az Iskola Mester e' dologban az Kalaúz ellen kérődik.

De semmiképpen az mi tisztos Soczenknak, égy tetemes hazugságát el nem halgathatom. Hiuen elő hozta vala az Kalaúz Luthernek tulaidon száuaít,³⁰

- 25 mellyekben azt beszéli, hogy *az mi lelkeunk halhatatlanságárul való Articulus az Pápa Kamora-székin keolteot PORTENTVM, szeornyeuség:* kiből meg tetczik, hogy az mi lelkünknek halhatatlanságát, kamora-székre való {33:} szörnyüségnek tartotta Luther Márton. *Nem igaz* ugymond az mi Soczenk, *hogy Luther tagadta az lélek halhatatlanságát.* Hők Vram fia: mit mondasz a'
- 30 Luther írásából elő hozot mondásra? Tács fel szádat, lássuk mi sül ki belölle. De erre Soczenk csak fülel, mint égy bagoly, és halgat: maga ha esze, vagy

²⁹ Kalaúz fol. 275. Logi Alogi fol. 112.

³⁰ Kalaúz fol. 274.

szemermetessége volna, vagy azt mondaná hogy nem Luther szauai az elő hozot ígék: vagy oly értelemre csigázná azokat, hogy az lelkek halhatatlanságának articulussa, gyalázatossá ne tétetnék. Ez pedig az tudatlan vakmerőségnek sőpreie, csak szitokkal, és gárázdálkodással akar nyertes lenni.

- 5 {34:} Hafenrefferrül oly itileben vagyon az Kalaúz, hogy egy felől támasztja, de más felől el rontya az mi lelkünknek halhatatlanságát, miuel hogy azt vitattya, hogy az ember léлке *az szeulékteul nemzettetik. Az ember lelke az testel eggyeut az Atyáktúl származik.*³¹ It elsőben ugyan taitekozik szaia az sok rút szitok miá Soczenknak. Szitkait tarcsa magának: azokra
- 10 szitokkal kellene meg felelni, de nincs keduem az morgáshoz: magához hasonló morgó társot keressen. Sainallya hogy Rosz könyunek neuesztetet az Hafenreffer írása. Aszt hiszem, efféle Iskola por szedő Soczeknál, drága dolog ez az {35:} könyü, de az én itiletem szerént, nem melto hogy az tudós emberek csak kezekbennis vegyék. Es igazán tudatlan köz embernek kél
- 15 lenni, a' ki ebből valamit tanulhat. Végezetre eképpen álmodik az mi Soczenk. *Illyen azért az Kalauz okoskodása ez iránt. Valaki azt taníttya, hogy az lelkés Atyátúl s' Anyátúl, léلكes magzat származik, tehát azt vallya, hogy az ember léلكe halandó. Hafenreffer ezt taníttya. Tehát halandónak vallya az ember léلكet.* Nem tudom hon kaptad ezt az Argumentomot, mert
- 20 az Kalaúzbán ielensége sincs ennek. Ha iámbor vagy, ne fogd másra az magad esztelenséget. Minnyáian tudgyuk, {36:} hogy az léلكes Atyátúl, lelkes Magzat származik: és ezzel az Lélek nem tétetik halandouá. De Hafenreffer nem csak azt taníttya, hogy lelkes magzat születik az Atyátúl Anyátúl, hanem azt mondgya, hogy az okos *Lélek szeulékteul nemzetik, és származik*, mely
- 25 dologból, maid meg érted, mint iő ki az léلكnek halandósága.

- Hogy pedig ez az hamisság mesze ne teriedgyen, röüídeden bizonyítcsuk meg, hogy az ember lelkét az Isten alkottya, és nem az Atyak nemzik. I. Ezt ielenti az első teremtésnek formáia: mert az töb élő állatoknak lelkét, nem csak magán teremté {37:} az Vr Isten, hanem azt hagyá, hogy az Vizek, es
- 30 az Föld, hozzanak élő állatokat, madarakat, vadakat.³² Az ember lelkét pedig,

³¹ Magyar Hafenreffer fol. 67. 68.

³² Gen. 1. vers. 20. 24.

- egyedül ő maga lehellé az testben:³³ Tehát az Vr Isten, nyíluán meg ismerteté, hogy az emberek, és az barmok lelkének, nem egyenlő eredetek, es alkotások vagyon. Zacharias Profeta, az Vr Istenről mondgya,³⁴ hogy ő formállyá az embernek lelkét az emberben. Salamonis azt írta,³⁵ hogy midőn meg hal
- 5 az ember, a' mi az földből vétetet, földé leszen: a' Lélek visza megyen Istenhez, a' ki ezt adta. It, az Test, és az Lélek eredeti közöt, azt az külömbséget veti az Sz. Irás, hogy az Lélek, {38:} Istentül adatot; az test, földből alkodtatot: Tehát más külömb formán adatik Istentül az Lélek, hogy sem az Test. Ennek pedig az külömbségnek helye nem lehet, ha az Atyától vgy alkodtatik
- 10 az Lélekis, mint az Test. Mert tudua vagyon, hogy az Testetis az Isten formállyá, a' mint oluassuk *Iob 10. vers. 9. cap. 31. v. 15. Ierem. 1. vers. 4.* De az külömbség abban vagyon, hogy az testet, nem egyedül ő maga formállia az Vr Isten, hanem az Atya, és Anyais, ok ebben az formálásban. Az Lelket pedig, egyedül az Isten alkottya, és azért mondatik az Lélek Istentül adatni,
- 15 az Test pedig földből vétetni. Annakokáért Sz. {39:} Hieronymus Doctor, magyarázuán ezt az Salomon mondását, imigyen szól.³⁶ *Ex quo satis ridendi sunt, qui putant animas cum corporibus seri, et non a DEO, sed a corporum parentibus generari. Cum enim caro reuertatur ad terram, et spiritus reuertatur ad DEVM, qui dedit illum, manifestum est, DEVM patrem animarum esse, non homines.* Ezekkel ki rekesztetnek azok az csauargások, mellyekkel Hafenreffer szaladni akar ez elöt az Sz. Irás bizonyága elöt.³⁷ 2. Christus Vrunck azt mongya,³⁸ hogy a' mi a Testül származik, test az. De az Lutheristák tanítása szerint, az mi Lelkünk Testül származik, az az, Atyántól {40:} Anyántól. Tehát az Vi tanítás szerint, az mi Lelkünk, test, és miuel
- 25 hogy az Testnek meg kel rothadni, az mi Lelkünkis meg rothad. 3. Leg főb ok, mellyert Hafenreffer vitattya hogy az mi Lelkünk embertül származik,³⁹ az, hogy külömben eredendő bünben nem esnenk. Mely ok Sz. Agostonnakis

³³ Gen. 2. vers. 7.

³⁴ Zach. 12. v. 3.

³⁵ Eccles. 12. v. 7.

³⁶ Hieron Tom. 1. in Eccles. ca. 12.

³⁷ Magyar Hafenr: fo. 72.

³⁸ Ioan. 3. vers. 6.

³⁹ Magyar Hafenreffer fol. 70. 74.

- gondot adott.⁴⁰ De ez igen erőtlen fogás. Mert ha azért mocskoltatik meg az Lélek, hogy embertül származik, e' kettő közzül égyk köuetközik: vagy hogy Christus Vrunk Lelkeis bünben fogantatot; ha Anyátul származot vagy hogy az ő Lelke, es embertül valo származása, nem hasonlo az mi Lel-{41;} künkhöz, és származásunkhoz; ha az ő Lelke Anyátul nem származot, hanem Istentül teremtetet. 4. Hogy azt az természet folyásából vétetet bizonyóságot el halgassam, melyrül Alphonsus Castro emlekezik.⁴¹ Az emberi okosságis meg mutattya, hogy, ha Atyáktul születik az Lélek, testi, és halandó állatnak kel lenni. Mert az teremtet állatok, semmit nem teremphetnek, hanem valamit alkotnak, *Materiabol* alkottják, és az ő alkotmányok az *Materiatul* függenek. Ez az oka, hogy, *Ex nihilo nihil fit*, az teremtet állatok, semmiből semmit sem csinálhatnak. Ha azért az mi Lelkünk Atyáktul származik, és {42;} az Anyai nemzésből kezdetik, szükség hogy *Materiabol* alkottassék, es attul fügiön, vgi mint az ő letélére, szükséges dologtul.⁴² Ezt ha meg engedgyük, nem csak az iö ki belölle, hogy szinte oly *⁴³ *Corporea forma* testi állat az mi lelkünk, mint szinte az barmoké, de ennek fölötte, köuetközik azis, hogy az mi Lelkünk oly halandó mint az barmoké: miuelhogy szinte vgi füg az *Materiatul* mint az oktan állatok szele. Es valaminemü okot fel talál Hafenreffer, mellyért az barmok szelének el kell veszni az halálban, vgyan azon okát talállya az ember lelkébenis, ha ezt az Atyák alkottják.
- {43;} De lássuk miuel támogáttya Hafenreffer az ő hamisságot.⁴⁴ I. *Az Isten az teremtésben az embertis meg áldá az eo nemének nemzésére, és szaporítására.*⁴⁵ *Tehát mint az Ló louat, vgy nemz az emberis embert.*⁴⁶ Felelet. Hogy az ember embert mondassék nemzeni, nem kiuántatik az hozzá, hogy lelkünkis embertül alkottassék; hanem igaz éleg, hogy az ember meg készicse az testet, és az lelket *vniat*, egybe kapcsollya az testel. Abban vétkezik azért Hafenreffer, hogy égy hamis mondáson fondállya bizonyóságát,

⁴⁰ August. Epist. 28. ad Hieron

⁴¹ Castro de Haeresi ver. Anima. haeres. 5.

⁴² Educti e potentia, aliud non est, quam pendere a materia in fieri.

⁴³ * Formas substantiales et accidentales corporeas eas vocamus, quae a materia pendent.

⁴⁴ Magyarban fol. 68.

⁴⁵ Gen. 1. v. 28.

⁴⁶ Nego consequentiam.

mellyet ki sem mér feiezni. Ezen tudni illik; hogy a' ki embert alkot, szükség hogy mind {44:} testét lelkét alkossa. Mely mondás nem igaz: mert az Fel-támadáskor, uionnan embert alkot az Vr Isten; maga az Lelket uionnan nem alkotta, hanem csak meg készíti az testet, és az Lélekkel égybe foglallya.

- 5 Azonképpen az Ló lóuat faiz, noha az Lónak égy részét az *materiat*, nem az Ló alkotta.

II. *Az Eua teremtésében nem oluassuk hogy Isten uj lelket teremtet volna eo belé. Mert lelkes csontból teremtetet: azért nem vólt szeukséges az Vi lélek.*⁴⁷

- Felelet. Ez immár nem bizonyság, hanem Eretnek bolondság. Sok dólgek fölöl
10 nincs emlekezet az teremtésben, vgy-mint az An-{45:}gyalok alkotásáról, az ő esetekről, etc. Kiből nem köuetközik hogy meg nem löttek. Annak fölötte, azt itílié Hafenreffer, hogy az ember lelke fel daraboltathatik, és égy darab csontal égy darabia el szakasztatik? Hány Lélek volt vallyon Adámban, hogy eggykét Euára terieszhette? Avagy ha csak égy részét adta néki, nem egész ember
15 volt eggykis: Ha pedig azon égy lélek volt mind kettőbe, éggyk az másik nélkül sem vétkezhetet, sem kárhozzhatot: De ha vgyan úgy vólnais, az mit Hafenreffer mond, hogy Euába más Lélek nem adatot: ebből nem köuetközik, hogy az Atyák Anyák {46:} nemzik az lelkeket: hanem hogy az Atyák lelke szál az Fiakra, es így Keresztyénekből Auerroistak lehetünk, ki azt tanította,
20 hogy csak égy Lélke valyon az egész emberi nemzetnek.

III. *Adam Seteth az eo ábrázattyára szeulte.*⁴⁸ *It az beuneos Adám ábrázattya az Isten ábrázattya ellen vettetik. Tehát nem csak az Testnek, de az Léleknek szeuléséreul kel ezt érteni.*⁴⁹ Felelet. Nagy dolog ha iozan volt mikor ezt irta az Hat-fél-réf ember. az mi Soczenkis alkolmas Dialecticus,

- 25 ha ezekből az *Terminusokból*, egy Argumontomot tud önteni. Röüideden azt mondom: hogy magátúl gondolta, {47:} és bizonyság nélkül böfögi Hafenreffer, hogy az Adám ábrázattya az Isten ábrázattya ellen vettetik. De bár vgy vólnais, ebből nem köuetköznék hogy az Set lelkét, Adám nemzette: hanem csak az iöhetne ki belölle, hogy az bünös Adám, bünös fiat szült.

⁴⁷ Nego consequentiam.

⁴⁸ Gen. 5. v. 3.

⁴⁹ Nego consequentiam.

V. *Az elseo szeülésbe éppen az Atyáktól szeuletik, az mi az lelki vijtásban vionnan éppittetik. Az egész ember, testesteul lelkesteul ujonnan éppittetik. Tehát testesteul lelkesteul az Atyáktól nemzettetik.*⁵⁰ Felelet. Az első mondást, ha bizonyosság nélkül, csak ingyen akaria hogy meg engedgiük, az más dolog:

5 de sem meg nem bizonyítot-*{48:}*ta, sem meg nem bizonyíthattya.

VI. *Ha az Lélek Atyáktól nem származik, meg nem érthettyuk, miképpen szál reánk az Eredendeo beun. Annak feoleotte: Ha az Isten tisztátalanul teremti az Lelket, eo lészen oka az beunnek. Ha pedig tisztán teremti, kegyetlen, hogy az tisztátalan testben eonti, melyteul meg rúttítatik.* Felelet.

- 10 Hogy halgatással mulassam a' miket ír erről Sz. Agoston Doctor,⁵¹ azt mondom Sz. Thamással: hogy az Eredendő bűnben keuerednek az emberek, noha Lelkeket Istentől vészik.⁵² Mert Adamnak vétkéért, annélkül az igazság nélkül születnek, valakik az Adám maguából természet sze-*{49:}*rént származnak, mellyel születtek volna, ha Adám nem vétkezet
- 15 volna. Azért ha az Istennek kiúáltkeppen való malasztya eleít nem vészi, az eredendő bűnnek reánk szállására, elég az, hogy Adámtól származot magból, az természet folyása szerint születtetünk. Meg mondok pediglen az első bizonyoságnak feytegetesében, hogy az embernek embertől való szarmazására, nem szükséges hogy az Lélekis Atyántól alkottassék. Azért
- 20 az embernek Lelke, Istentől bűnben nem keuertetik: hanem az mi első Atyánk vetkéuel meg förtöztetik, mihent az testhez csatolatik. Abban pedig hogy oly Lelket teremtet az Vr *{50:}* Isten, mely az testel való egyesülésben meg förtöztetik, csak anni kegyetlenség vagyon, mint abban, hogy oly Angyalokat teremtet az Isten, mellyeknek esetit annak előtte látta.⁵³
- 25 Ezekből feytegetue maradnak azokis az alkotmatlanságok, mellyeket mond Hafenreffer, hogy köuetköznek az mi tanításunkból.

⁵⁰ Nego Antecedens.

⁵¹ August. Epist. 38.

⁵² D. Thom. 1. 2. Quaest. 81. a. 1. ad 2.

⁵³ Magyar Hafenref. fol. 73.

III. RESZE.

AZ ATYAFIAK ELLEN támasztot írásokat, meg nem hamissította az Kalaúz.

- Gyalázatos ha igaz, a' mit az Köszei Soczé beszél, az Kalaúzá: tudni illik, hogy nem iga-^{51:}zán bizonyít az írásokkal, vagy el lop benne; vagy az houá
5 igazít, ot nem találod; vagy más idegen értelemre csigázza. Azt fogadád Soczé, hogy ezek melleol el nem mulsz bizonyosság nélkeul. Azért ha nem hazudsz, csak egy példauál meg kellene mutatnod, hogy az Kalaúz el lopot valamit az ti ellenetek támasztot írásokban; és hogy valamit idegen értelemre csigázot. De szerét nem tehetuén, halgatással bizonyítottad fecsegésedet. Tudom
10 bizonynyal, hogy szánsszandékkal, semmit el nem lopot az Kalaúz azokban az írásokban, mellyeket ti ellenetek fordítot. Noha röüidségnek okáért, el hagyot valamely írásban, ^{52:}ollyat, mely nem illeti az elő vöt dölgot, auagy arra szükségesnek nem ítíltet. De ebben az okos emberek semmi gáncsot nem találhatnak: mert a' ki sommában sokat akar foglalni, nem írhat bé egész
15 könyueket: elég ha röüídeden az derék dologról emlekezik.

- De hogy ne láttassék tellyességel csak habozni, egy helyt neuez, melyből ki tetczik, hogy az houá igazít az Kalaúz, ot nem találtatík, a mit említ. Azt mondgya az Kalaúz,⁵⁴ hogy eordeog bagzot Lidércz modgyára Luther anyáual, és annak csinálmánya. Sz. Agostonra fogia, mint ha azt vallotta
20 vólna, hogy meg lehet az eordeogteul az emberi természetnek alku-^{53:}tása, lib. 5. de Ciuit. DEI. cap. 23. Es it, erőssen pöki markát, hogy ezt Sz. Agoston nem iria.

- Nyalka Soczé, látczik hogy te nálladis keuesen laknak az felső várban. Nem igazán főgod az Kalaúzá, hogy Luthert ördög csinálmányának
25 mondotta volna. Nysd fel szemedet, s' oluasd meg az Kalaúzt, és meg látod, hogy magátúl semmit errül nem mond, hanem csak azt iria, hogy ezt oluassa Luther feleol:⁵⁵ felis jegyzí minemü tudós fő emberek írásában oluassa. Sokkal külömb pedig mi nállunk, mikor valaki azt mongya, hogy ő ezt oluasta: és mikor azt, magais valónak mondgya. Az ki eszén iár, ^{54:}csak anniban
30 szól az dologhoz a' menyiben tudós. Azért az ki a' Kalaúzt írta, bizonyos

⁵⁴ Praefatione.

⁵⁵ Kalaúz fol. 181.

léuén hogy sokan Luther éltébennis írással hirdették, hogy ördögi munkáual faizatot Luther Márton; csak azt mondotta, hogy ő ezt oluasta: Errül való itíletet, az értelmes oluasókra hatta.

- 5 Aztis hazugúl írod, hogy az Kalaúz *Sz. Agostonra fogia, mint ha azt vallotta volna, hogy meg lehet az eordeogteul az emberi természetnek alkotása.* Töröld le az csipat szemedről, és oluasd meg az Kalaúzt, melynek szauai ezek.⁵⁶ *Es iöllehet az eordeognek teste nincsen, de az leuegeo égbeol, és égyéb Elementomokbol formált {55:} testben, latorkodhatik az aszonyiállatokkal, mint Sz. Agoston, meg bizonyította.* Laddé szégyen-
- 10 uallot Socze, hogy az Kalaúz *Sz. Agostonra, nem azt fogia, a' mit te mondasz: tudni illik, hogy az emberi természetnek alkotása meg lehet az eordeogteul.* hanem csak azt bizonyította *Sz. Agostonnal, hogy az ördög latorkodhatik afféle el-uetet Aszonyiállatokkal, kik magokat néki aiánlyák. De te éretlen elméiü csélcsapo, kapsz két felé, mint égy esze veszet.*
- 15 Végezetre azt igazán írod, hogy *Sz. Agostonnál, 5. de Ciuit. Dei cap. 23.* nincs írua, az mit én mondtam vala, tudni illik, hogy az ördög latorkodhatik. hanem {56:} ezt *Szent Agoston lib. 15. de Ciuitate Dei cap. 23.* ezen szókkal írta. *Creberrima fama est, multique; se expertos, vel ab ijs, qui experti essent, de quorum fide DVBITANDVM NON EST, audisse confirmant, Syluanos et*
- 20 *Faunos, quos vulgo Incubos vocant, improbos saepe extitisse mulieribus, et earum appetisse, ac peregisse concubitus. Et quosdam Daemones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare, et efficere, plures, talesque affirmant, vt hoc negare IMPVDENTIAE videatur.* Im hallád, hogy *Sz. Agoston Szemptelennek neuezi, a ki tagadgya, hogy latorkodik*
- 25 *az ördög némely el vetet, magokat ördögre bízó aszonyi-{57:}állatokkal.* Erre az helyre nézet az Kalaúz: iöllehet az Nyomtatónak fogyatkozásából *Sz. Agostonnak tizen ötödik könyué helyében, ötödik könyue iratot.* De Soczéságod, ebben az két dologban bizonyos lehet. I. Hogy a ki az Kalaúzt írta, csak égy írást sem támasztot bizonyosságul, melyet az maga szeméuel
- 30 *nem oluasot volna: senki pennáia, és szeme vtán nem szokot az az ember iárni; mert iól tudgya, hogy ha szemesnek való az iáték, sokkal szemesbnek való az Isteni dolgoknak forgatása. II. Hogy tudua, és akarua, senkire*

⁵⁶ Kalaúz fol. 181.

- semmit hamissan nem költöt. Mert az mint ezen Kalaúzbán meg bi-{58;} zonyította,⁵⁷ nem csak emberek előtt gyalázatos, de Isten előttis gyűlölséges, a' ki hazugsággal akarja támogatni vallását. Es nem csak az emberi tanítást, de az Euangelisták, és Apostolok tudományátis kétesse tennéie, ha csak
- 5** égy hazugság találtnék az ő irásokban. E mellet azt sem tagadgya, sőt az Kalaúz végeben meg vallya,⁵⁸ hogy az számoknak változtatásában eset nehúlt az nyomtatásban fogyatkozás. Mert az igen szemessen vigyázók sem kerülhetik el, hogy az nyomtatásban, és kiuálképpen enny sok ezer *citatioban* valami vétek ne essék. Az Kalaúznak mindgyárt első leuelében
- 10** Eusebius említettik,⁵⁹ {59;} *lib. 7. de Praeparat. Euang. c. 2.* az bötü szedő, az hét helyét, kettőt vetet. Azonképpen másut Sz. Agoston elő hozatik,⁶⁰ *lib. 3. contra Iulian. c. 17.* az Nyomtató, kettőt írt: az tizen hét helyében. Egyebüttis eset néha efféle véletlen fogyatkozás, de szénszandékkal nem eset. Szép dolog vólna, ha az Magyarra fordítot Hafenrefferből azt akarná valaki bizonyítani,
- 15** hogy az ördögök dücsösségben vannak: mert, hogy már az ördögök dühösségéről szólúan azt mondgya, hogy *az eo ducseosségeknek bizonyos határt vetet Isten.*⁶¹ Vagy pedig azt vitatná, hogy az Sz. Írást meg hamissította; mert azt írja, hogy az ördögök Sz. {60;} Márknál azt mondgyák, hogy nekik *Legy io* neuek, holot Sz. Mark *legiot* nem *legy iot* említet.⁶² Auagy végezetre
- 20** azt akarná el hitetni, hogy az Csepregi Hógya, százat nem tud olvasni: mert az leuelek számában, az 71. vtán, 60. számot vetet. Ezer efféle nyomtatásbéli fogyatkozások vannak abban az könyuben; de nem eszes emberhez illendő, hogy ezekben akadozzon.

Ittis azért, mint szinte az első vádolásban, cserben marad Soczenk.

⁵⁷ Kalaúz fol. 226. 308. 451. 551.

⁵⁸ Az Aluinczi leuele vtán fo. LVI.

⁵⁹ Kalaúz Fol. I. facie 2.

⁶⁰ Kalaúz fol. 628.

⁶¹ Magyar Hafenref. fol. 54.

⁶² Hafen. fol. 53. Marci 5. v. 9.

{61:}

IV. RESZE.

VESZEDELMES DOLgot nem tanít az Kalaúz.

EZ immár az dandár, és vtólso reménség. ha ittis kuhit mond szégyen vallót Sóczénk, nem tudom micsoda orcsáual mér ennek vtánna emberek szeme előtt
 5 forgani. Lássuk azért mint hánnya az gorsát. Veszedelmes tudományoknak hintegeteséuel gyalázza az Kalaúzt. Mert az *Caluinisták táborában be szeokik* vgymond,⁶³ és meg tagadgya az mindenható Ember Christust. Ió ez égynek: többet illyent, ha az hazugság mon- {62:} dásban *Laureatus Poëta* akarsz lenni.

Elsőben: nem igaz, hogy csak egy cikkelyébennis azoknak az Christus
 10 Királi, és Papi meltságinak gyalázatiban, égytet értene az Kalaúz Caluinussal, melyet az Caluinus Vallásából elő számlált az te tölled neuezet helyen.⁶⁴ Azert maga sem neuez csak eggyetis azon az helyen említet dolgok közzül, melyben az Kalaúz Caluinussal czimborálna.

Masodszor: nem igaz, *hogy az mindenható ember Christust meg tagadgya*
 15 *az Kalaúz.* Táuuly légyen, hogy az ember-Christust mindenhatónak ne higgyük. Erössen hiszük, és keresztyen hit- {63:} tel vallyuk; hogy ez az ember Christus, igaz Isten, öröktül fogua való, mindenható, mindenüt ielen vagon. Ha ebben meg maradnátok, nem vólna közbe vetés az dologban. De touáb mentek: es azt vitattyátok, hogy az Vrunk emberi természeti, mindenható.
 20 Mi pedig azt hiszük, hogy ez az ember Christus, nem csak az igaz ember, hanem igaz Istenis: Azért szükség, hogy miképpen az emberi természetnek tulajdonsági igazán hozzá illenek, azonképpen az Isteni természetnek tulajdon meltságíjs, ő benne találtassanak, es igazán ő rólla mondassanak. De vgy, hogy az emberi tulajdonságok, nem az {64:} Istenségrül; az Isteni meltságokis,
 25 nem az emberségrül; hanem errül az Isteni, es emberi természetből álló személyrül mondassanak. Azért, igazan mondhattuk, hogy az Fiú Isten Bodog Aszonytúl születet: meg holt: menyben ment. nem mondhattuk pedig hogy az Fiúnak Istensége születet, és meg holt. mert az Fiú Istenhez, csak az fel vöt emberi természet szerént illik az üdőben való születés, és halál. Viszont,
 30 errül az emberrül, Christusrül, igazán mondhattuk, hogy Abrahám előtt völt;

⁶³ Praefatione.

⁶⁴ Kalauz fo. 392.

hogy öröktől fogva volt; hogy mindenható Isten etc. de nem mondhat-^{65:}tyuk, hogy az Christus embersége öröktől fogva való, és mindenható. Mert ezt az embert, Christust, az Isteni tulajdonságok, csak az emberi természettel egyesült Isteni személye szerént illetik. Ezeket az Kalaúz meg magyarázta,⁶⁵

- 5 es megis bizonyította bö beszéddel: de miuehogy az bizonyságok feytegetését nem érte fel az festékkal Soczenk, nemis igyekezet azoknak odozgatására, hanem az Kalaúzra fogia hamissan hogy, *tagadgya az mindenható ember Christust.* maga nem az ember-Christusnak mindenhatóságát, hanem csak az embersegnek mindenhatóságát tagadgya az Kalaúz. Szinte vgy
- 10 bánik a-^{66:}zért az Kalaúzzal, mint ha valaki azt fogná az Lutheristákra, hogy az Istenfiának Bodog Aszonytól való születését tagadgyák, miuehogy az Isteni természetet nem hiszik Bodog-Aszonytól születetnek lenni. A ki ezt mondaná, bizony nagy hamissat tenne az Lutheristáknak szinte olyan hamissunk vagyón nékümkis, midön azt fogia reánk az Socze, hogy *meg*
- 15 *tagadgyúk az mindenható ember Christust,* miuehogy az ő emberi természetit mindenhatónak nem vallyuk: mert e' mellet erőssen hiszük, hogy ez az ember Christus, mindenható az ő Istensége szerént. De ha szabad az Christus embersegének tulai-^{67:}donítani mind azokat, valamellyek ehez az ember Christushoz illenek, örömet értem, miért nem mondgyák az Lutheristák,
- 20 hogy az Christus embersége öröktől fogva volt? hogy kezdet, és emberi születés nélkül való? söt miért nem mondgyák, hogy az emberi természet Isten? De errül az Kalaúz böuebben szollot, elég az, hogy ittis markában kaptúk hamisságát Soczénknak.

- Harmadszor: az sem igaz, hogy az Kalaúz Christus vrunkat, *nyomorúlt,*
- 25 *gyarló, gyeuszeus Szabóhoz, Csiszárhoz, Bodnárhoz hasonlítja.* Eorök Isten, houá löt az szemérmetesség, houá löt az okosság az Lutheristáknál? Gaz ^{68:}Socze, nem gondoltadé hogy az te fecsegésed, és vakmerő írásod emberek kezében kerül? Nem feltettedé tisztességedet, neuedet, böcsülletedet, hogy ily nagy dologban, tudós ember gyalazására igazitot fondorlásban, ilyen
- 30 képtelen, és szemtelen hazugságot mertél írnya? Ha az magad kisebséget semminek tartottad, nem iutotté eszedben, hogy az egész Lutherséget ketessé, bizonytalanná, hamissagnak gyanuságáual terhesse tészed, ha enni

⁶⁵ Kalaúz fol. 708.

- kezes lábós hazugságokat egybe fűsz ily kis írásocskában? Nem igazán írod hogy az Kalaúz Christus Vrunkat nyomorult, gyarló, gyűszűs Szabó-^{69:}hoz, Csiszárhoz, Bodnárhoz hasonlította. Esztelénül cselekedtél, hogy ezt az Kalauzból akaruán bizonítani, oly szauait jegyzetted fel, melyekből
- 5** meg tetczik, hogy nem hasonlított Christus Vrunkat ezekhez, hanem két mondást hasonlít egymáshoz, midőn azt írta,⁶⁶ hogy egy olyan formán nem mondhattuk az egy személyről, hogy ez az ember Isten; az mint szoktuk mondani azon egy emberről, a' kiben sok mesterségek vannak, hogy ez az Oruos ió Szabo: ez az Csíszár io Bodnár. Mely tudomány, nem
- 10** hasonlította Christus Vrunkat az Szabokhoz, vagy Bodnárokhoz: hanem csak két ^{70:}mondást hasonlít rész szerint egymáshoz.⁶⁷ Vegezetre, bár vgyan hasonlította vólnais az Kalauz Vrunkat Szabóhoz, vagy Csiszárhoz, bolondúl hoznád ki abból, hogy Vrunk meg gyaláztatik. Mert Vrunk önnön magát Samaritánushoz, szántó vető emberhez hasonlította, minden kissebség nélkül.
- 15** Azért szerető Soczem, ha annyit tudsz az Deaksághoz, mennyit az igaz mondáshoz, és az okoskodáshoz, bár meg gyonnyál, és el had az Soczeságot: áso kapa, csép kasza címered. Ha pedig te csinálmányod amaz fűzfa poétához illendő vers, melyet az Hafenreffer könyűe végehez ragasztottak, ^{71:}lagiczka tenyerednek. Ki oluasot valaha ilyen lábú verseket.
- 20** *Pascere liuor meus rabido saturare furore,
Mors tua sancta DEVM facta timentis erunt.*

- Tök az agyad, s' más az agyad veleie, ha te csináltad ezt az Verset, melyben magadatis meg dühöt haraggal tellyesnek vallod, és Istenfélő cselekedetnek írod, ha ki ezt az te dühösségedet meg zabolázza. En ezt cselekedtem
- 25** az mennyire töllem lehetet. Ved io neuen; és az Pythagoras Iskoláiában töb ideig halgas, ha eszessen akarsz szollani.

Valék oly szándékban, hogy az Hat fél-réf ember írásátis röui^{72:}-deden megrostálliam: de tudgya Isten, szánom az üdöt ily el vetet könyűre vesztegetni: holot kiualtképpen, az mi ollyas téuclygés ebben találtatik, azt elegségessen

⁶⁶ Kalauz fol. 711. 396.

⁶⁷ Omnis similitudo claudicat.

meg gereblyélte, és csöpiüéből ki rázogatta az Kalaúz. Azért meg elégszem most az бүдös bor czégerinek az az, a' Magyar Soczek, és Predikátorok Dedicatioiának, Praefatioiának, Protestatioiának rázogatásáual.

- De minek előtte véget vessek írásomban. Az Felséges mindenható Istennek,
- 5 véghetetlen hálákat adok, hogy noha ilyen nagy könyubben mint az Kalaúz, válogatua csak egy, vagy két példát {73:} szorgalmatosan keresgettek az Atyafiak, melyből, vagy hamissan költöt vádolást: vagy írás vesztegetést: vagy éktelen vallást mutathatnának benne. mind az által, csak egyet effelét sem találtak. Es semmi egyéb vton nem gyalázhatták az igazságra vezérlő
- 10 Kalaúzt, hanem csak hamissan reá költöt dologokkal: síb uásáros Kufárokhoz illendő paraszt szitkozodással. azért nagyob hitelt, böcsületet, és meltoságot, senki nem adhatot volna az Kalaúznak, mint az Soczéual egyetemben adtak az Luther Tanítok. Es méltó hogy ez az vers légyen az Kalaúznak *Arcus Triumphalisra* íratatot dicsireti. NAGY IGYEKEZETTEL SEM TALAL-{74:}
- 15 TAK EBBEN EGY MEG FEDHETEO PELDAT. Más felől azon kapura, ez az Vers irassék, HAZVGSAGGAL HOZZA, HA GYALAZATOSSA AKAROD EZT TENNYE. Bizony ha bűn nélkül lehetne, kiuánatos volna, hogy sokan írának ilyen formán, mint ezek az Soczék. Mert az ő el hanyatlot igyeket, semmiuel vgy meg nem esmertethetik, mint midőn az igazság ellen hamis ragalmazással,
- 20 álnakúl gondolt, magok agyából költöt, es reánk fogot vádolásokkal csatáznak. Hatalmas Isten ha Nyomatatot írásban, világos, és kezekben tapasztalható dolgokban, ily bátran, és szemptelen orczáual mernek hazudozni; mit {75:} nem miuelnek, midőn az együgyü kösség elöt kérődnek, és valami torkokra iő, bátran ki böffentik? Ha az Isten el nem vette volna eszeket, tudnák, hogy nem
- 25 tökéuel vagy on igyek: es ha mit mód-nélkül kákognak, orczáiokra fordul: mind az által, mint ha eszeket kölcsön adták volna, ily nyluán való dolgokban, mint ez elöt meg hallók, enny hamisságot mernek elegyíteni.

- Tegedet pediglen valaki ezt oluasod, kérlek, és üdüösségedre kenszeritlek, hogy meg tapasztaluán csak ebben az írásbanis, mely hamissan szokták
- 30 az Romai hitet káromlani az Atiafiak, eszeden iáry: és az ő el altalkodot bátor {76:} kialtásoknak ne hígy. Mert látod mint iárnak mikor az próba köre vonszák őket.

Vegezetre az Atya mindenható Sz. Istent, az ő eggyetlen egy Fiáért az közben iáro IESVS CHRISTVSERT szüböl kerem, öncse az ő Sz. Lelkének

vilagosságát ezekre az igazság káromló Predikátorokra, hogy meg ismeruén az ő Attyoktól tanúlt mestersegnek veszedelmes voltát, az igazságra meg terienek, es velünk együtt az Régi Atyáinknak nyomdokán, es töröt vttyán, az örök bodogságban iussanak Amen.

5 Amen.

FINIS.

CSEPREGI SZEGYEN-
VALLAS.

Az az

5 REOVID FE-
LELET, MELYBEN
AZ CSEPREGI HIUSAGOK-
nak, Köszegi tóldalékit,
verőfényre hoz-
za

10 *PAZMANY PETER*

NYOMTATTA PRAGABAN
SESSIUS PAL M.DCXVI.
ESZTENDEOBEN.

Augustinus Tomo 7. lib. 2.

De Nuptijs et concupisc:

cap: 29.

- 5 NOS paratiores sumus, cum Ecclesia Christi in huius fidei antiquitate firmata, quaelibet maledicta, et contumelias perpeti, quam Pelagiani (*Lutherani*) eloquij praedicatione laudari.

{1:}

ELEOL JARO LEVEL

EZ IRASRA HONNAN ADATOT OKOM:

Es: Hány részre osztatik ez könyvecske.

- EGgyüt írásomban emlékeztén arról,¹ hogy Lutter Márton, az mi
5 Lelkünknek halhatatlanságát, az Papa *sterquiliniomában* ganéi tartó helyén,
vagy kamoraszéken tojtott *portumentnak* iszonyatos szörnyűségnek nevezi:
Azt vettem vala e mellé,² hogy az mostani Martinista Tanítók sem mesze estek
fájoktól. Mert alattomban vermet ásnak az mi lelkünk halhatatlanságának,
midőn azt hirdetik Hafenreffer után, hogy nem az Isten teremti vyonnan
10 fogantatásunkban az Okos lelket, hanem, valamint egy Ló más Lovat nemz,
ugy az embertüls, testestül, lelkestül származik az ő magzattya.

- Két, vagy három esztendővel az után, hogy ezeket irtam vala, Magyarul
fordíták Csepreg vidéken az Hafenreffer Kö-^{2:}nyvét; és hogy az bűdös bor,
czégér nélkül ne maradna, az könyv eleiben, valami szakadozott tóldalékot
15 függesztének, melyben az én írásomon kezdének szegezgetni. Mingyárt
válaszok lön: és hevenyében torkokban vereték éretlen kérődések.

- Most azért viszontag, két Morgó³ (más nevek sem lészen az én írásomban)
egybe czimborálván, valami szurkos pappirossat, undok téntával, olvasha-
talan rút bötükkal, éktelen es tisztességbeli ember szájából ki férhetetlen rút
20 morgásokkal, be mocskolván, en ream, mint fel töt tárgyokra, mestersegeknek
szokot nyilaival, szitokkal, és hamissággal, lövöldöznek. Vélem azt alították,
hogy eszemben jút az régi mondás, *Nec Hercules contra duos*, Herculesnek
sem kel, egyszersmind kettővel, meg ütköznyi, s-bayt vinyi: es ez okon
reménlettek, hogy az két baynaktól meg ijedvén, hátat adok. De tudva
25 legyen nállok, hogy *Plures nobiscum sunt quam cum illis*,⁴ Többen vannak
én mellettem, hogy sem ő vélek: és az győzhetetlen igazsághoz bízván,
ha szarvasbak, és fogasbak volnánakis ezeknél, ki nem ugranám az korlátból

¹ Kalauz fol: 27. 4.

² Fatentur morgók Fol: 212.

³ MORGÓK

⁴ 4.Reg. 6. v. 16.

előttök. Hiszemis Istent, hogy az én reám agyarkodókon telik az Sz: Pal mondása,⁵ hogy elő nem mennek {3:} dolgokban, mert az ő balgatagságok nyilván leszen mindeneknél.

- Szinten úgy vagyon dolgok ezeknek az Morgóknak, mint midőn az Erdeit
- 5 meg üzik, meg fárasztják, és meg sebesítvén, ináru le verik: Néki búsul az fene marha: nagy röhögéssel csattogattya fogát, és rút taytéket túrván, undokul agyarkodik, verdődik: maga ezzel csak magát fárasztja, sebet öregbiti, és életét fogyattya, Ezekis az Morgók, érezvén magokban az erős bizonságok lövöldözésinek szaggatásit, igaz oltalomban meg fogyatkozván,
- 10 szidalmazó taytéket túrnak; agyarokat trágár csattogással köszörülik: maga ezzel, nem hogy ki tepernék az igazságnak mélyen beléjek veretet dárdáját, de söt inkább, öregbítik sebeket, és versengésekkel, verőfényre hozzák veszett igyeknek gyalázattját.

- A' ki erkölcsét nem vette az hamisságnak, és efféle idétlen, söt csirájában
- 15 meg poshat írásokat tekint, alíthat valamit az Morgókrul: De a' ki velejét az dolognak meg vizsgállyá, eszében vészi, hogy efféle írások, nem igazság műtatásra való, hanem csak szem finyvesztések; mellyekkel az együgyüket vesztiq sillyesztik. Mert az kösségnek nagyob része előt, az Luthe-^{4:}ristaságnak igazságára, elég ha azt mondhattják, hogy az Predikátorok
- 20 immár meg feleltek az Kalaúzra. De igazzanné vagy hamissan: helyessenné, Vagy helytelenül? eszessenné, vagy cselcsapójul: okkalé, vagy szidalmakkal? méltó mentsegekkelé, vagy trágársággal: az derek dolgokra attaké választ, vagy csak csirippeltek imit amot valami aprolékon? keveset gondolkodik az Népség arrul. Maga, nem elég hogy az Praedikátorok kiálcsanak; mert
- 25 az hagymázban tébolygóki, sokat csevegnek. Nem elég hogy morogjanak, mert az nép sőprejeis eleget szitkozodik. Hanem ha fel tettek, igaz okokkal kellene viaskodni; kiben mely keves modgyok légyen, ezennel meg láttjuk.

- Minék előtte pedig Laistromban irjam részeit ez kis könyvecskének, arrul akarám tudositani az hiveket. Hogy az minémü sok hiuságos trágárságot, szitkot,
- 30 moslékot, elegyitnek írásokban az Morgók, noha heven alájok önthetném, es torkokban verhetném; de nem mivelem: hanem szitkokot raytok hagyván, az embertelenségnek pályáját nékik engedem. Nemis bánom, harapdallyák

⁵ 2. ad Timot: 3. v. 9.

- bátor az követ, mellyel őket kergetik, csak az igaz-^{5:}ságnak ne árcsanak, mely én általam döföli az Farkasokat. Annakokáért, csak úgy bánom én ezekkel, mint az hagymázban lévőkkal, kiket annál inkább szánunk, és szelideden gyógyítunk, mennél szörnyebben dühösködnek ellenünk. Azt nevettem magamban,
- 5** hogy mint az AEsofus Kuvasza, az konczot el szalasztván, az árnyékon kapdosot, úgy ezekis, az én nevemen akadoznak, és mint ha ezen akarnának az Hohérságban apród esztendőt tölteni, csigázzák, darabollyák, rombollyák nevemet.⁶ *Petrus, Terpus.* Az Pázmánybol, nem tudván szitkot faragny, sok képpen tóldozzák, föltozzák nevemet,⁷ hogy ebből szitkot fondálhassanak.
- 10** De bár igen verjék árnyékomat, csak magam legyenek békével. Fogadást tészek, hogy effélével meg nem haragítanak, sem arra nem visznek, hogy morgó társok legyenek, és fántum fánt az kölcsönt meg adgyam. Elég nekem ha győződelmesen meg mutatom hogy az Morgók feleletibe, semmi okosság, semmi tudomány, semmi igazság, semmi szemérmesség nem találhatik: kit, az szent Istennek
- 15** segítségével, maid reájok rakok. Jól vészem eszemben hon jár, és miben mesterkedik az Sátán, ő általok. Mint az Török, vialdalra menván, oly ^{6:}szörnyü kiáltásokat tészek, hogy embernek haja szála fel áll belé, és gyakran meg rémiti, s' meg győzi kiáltással, a kiket meg nem győzhetet hatalommal: Vgy ezekis az Morgo kaytorok, erővel fel nem érvén, magokhoz illendő undok
- 20** ordításokkal akarnak meg ijeszteni: De ki nem sül belölle. Mert azt én régen tudtam, hogy az ki ördöggel viaskodik, káromlást, szidalmat, hamis vádlást kel annak szenvedni. Hogy azért mindeneknél nyilván legyen, hogy nem Oroszlány ordítás, hanem szél indito rivás az Morgók nyelveskedése, mellyel az Kalauznak hitelt szerezvén, magokat szégyenítik, ezt az rövid írást, HAT
- 25** részre osztom.
- I. RESZEBEN, megbizonyítom, hogy Csepregben felvetet fundamentomokból, igazán ki fakad az Luther vallásnak hamissága.
- II. RESZEBEN, meg ismértetem mindenekkel, hogy az Kalaúz, hamissan nem vádolta az Lutheristákat.
- 30** III. RESZEBEN, Fejekre rakom az Morgóknak, hogy meg nem hamissittya az Kalaúz az írásokat.

⁶ *Morgók Fol. 287.*

⁷ *Morgók fol: 328. et 73.*

IV. RESZEBEN, minden veszedelmes tanításoknak árnyekátul meg mentem az Kalauzt. {7:}

V. RESZEBEN, Az Ember lelkének eredetirül szóllok.

5 VI. RESZBEN, AZ Morgóknak hivolkodó pántolodások toldalékit meg rázogatom.

Az tellyes Szent Háromság egy bizony Istent pedig, azon kérem alázatos szüvel. hogy ezeknek az igazság ostromló és lelki isméretek ellen tusakodó hamis Tanítóknak, kik az Hit dolgához csak ugy szólnak, mint egy ökör pásztor az Ország dolgához, világosicsa szüvöket, józanicsa elméjeket, törje
10 meg el általkodot akarattyokat, hogy meg ismérven az igazságot, oly nagy igyekezettel oltalmazták azt ennek utánna, mely vakmerőséggel ez ideig ellene tusakodtak.

Amen.

{8:}

ELSEO RESZE.

15 *Az Csepregi fundamentomokból igazán ki fakad
az Luther vallásnak hamissága.*

Mivelhogy az Igazság, néha akarattyok ellenis ki mondattya magát az Martinistákkal, az Hafenreffer Könyve eleiben függesztet ajánló levélből, öt bizonság támasztatot vala, az Lutheristaságnak rontására. Ezeknek
20 győzhetetlen erősségét, hiuságos igyekezettel fel akarják forgatni az Morgók.

§. I. Elseo bizonsága az Lutherista hamisságnak.

CSepregből azt irták vala, hogy az igaz Apostoli tudománynak, vóltak minden üdőben magyarázo, és bö beszéddel, nagy elmével, oltalmazó paisi. Ebből világoson következik, hogy az Lutherista vallas, mely az Halottakért
25 való könyörgést, az Szentek segítségül hívását, kárhoztattya, igaz Apostoli tudomány {9:} nem lehet: mivelhogy ezeknek oltalmazó, és tanításokkal gyarapító paisit, nem mutathatták minden üdőben az Lutheristák. Sőt az keresztyénség, eretnek számban írta Aëriust, hogy az Halottakért való

- könyörgést, meg vetette: Sz. Agostonis bizonyoságot tészon, hogy az közönséges Anyaszentegyháznak szokása, azt tartya, hogy az halottakért imádkozzunk. Kit Cyprianus. Eusebius, Chrysostomus írásibolis eszünkben vehetünk. Ezt pedig Calvinus sem tagadgya; Luther Marton alattomban ki fakasztja, midőn
- 5 azzal dicsekedik, hogy ő, egyesegyedül kezdette az ui szakadást. Erre az erős bizonyosságra, egy igyenes válaszal eleget tehettek volna az Morgók; rövid Laistromban fel jegyezvén, bár csak ennihányszáz esztendőök forgásában, azoknak neveket, es tulaydon szavokat, kik az Augustai Confessiának tanítását, az emlitet dologokban követték és oltalmazták. De ebben nem törík
- 10 fejeket, hanem nyomot akarván veszteni, csak ortályoznak, és fortélyokat keresnek.

Lézzegő feleleteket rendben, és két seregben állatom, hogy tudgyak énis kívül viaskodni, ökis pedig érezzék hon verettetnek.

{10:} §. II. Elseo feleletek az Morgóknak.

- 15 ELöször azért imigyen felelnek.⁸ Ennek az hazug bizonyoságnak hogy hitele légyen, az Kalaúzra, mint egy Bibliára úgy igazit. Es hamissan vonsza az Apostolok idejéhez közelb élő Doctorok írásit az Pápista vallásokra. Ezt pedig, négy bizonyossággal igyekeznek erőssiteni az Morgok. I.⁹ Az Apostolok ideje után, maid kétszáz esztendeig, úgy mint Tertullianus
- 20 idejéig, az halottakért való könyörgésrül, az szentek imádásárül, három százig; az Romai Papának föbségérül, öt százig; semmi emlekezet nem völt. II.¹⁰ Mikor ezek az tudományok bé csúsztakis az Anyaszentegyházban, csak úgy tartattak mint vélekedések. Azért, Tertulianus *De Corona militis* meg vallyá, hogy az halottakért való könyörgés, nem szent írásbol vétetett, hanem
- 25 szokásbol.¹¹ Sz. Agostonis *De Cura pro mortuis, cap. I.* azt iria, hogy semmi szent írásbéli bizonyosága nincsen ennek, az Machabaeus kívül. Azért nem

⁸ *Morgók Fol: 7.13.*

⁹ I. *Morgók fol: 8.*

¹⁰ II. *Morgók fol: 8. 58.*

¹¹ *Morgók fol. 9. 17.*

- úgy szól erről, mint bizonyos dologról, hanem mint vélekedésről. III.¹² Az régi Doctorok, nem az végre imádkoztak {11:} az halottakért, hogy ez által segítettének, es Purgatoriumból szabadittatnának. Hanem, hogy az élők tanittatnának, es egyebek bódog ki mulásának emlekezetivel, hasonló ki mulásra serkentetnének. Mert Origenes *lib. 3. in Job.* azt írja,¹³ hogy az hitben meghaló Atyafiak emlekezetit, azért illik az hivek, hogy az ő nyugodalmoknak örüllyenek, és magoknak bódog ki mulást kérjenek. Cyprianus *lib. 4. Epist. 5.* imigyen szól.¹⁴ Aldozatokat tészünk érettek, és napjokat, esztendőnként való emlékezzettel illyük. Hallodé, hogy az áldozat tételen, egyebet nem ért az halottak emlekezetinél? IV.¹⁵ Az mely régi Doctorok írásit elő hozza az Kalauz, az említet Articulusok bizonyítására, azokat csalárdul állattya. Es ezt öt biznysággal erőssitik. Először az Kalauz illyen mondását hozza elő Sz: Agostonnak,¹⁶ *Christianus populus, memoriae Martyrum, religiosa solennitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuvetur.* Itt ugymond. amaz szóbúl (Illi az Martyrok emlekezetit az keresztyénseg) akarja az halottakért{12:}valo érdemes imádságot ki hozni:¹⁷ maga sem az halottakértvalo érdemes imádság, sem az meg holt szentek segítségül hívása, nem erőssitetik az Agoston írásával. De ha ugyan Agoston,¹⁸ vagy egyebek írásában taláttatnékis az halottakért valo könyörgés, 20 vagy az szentek segítségül hívása, nem köteleztetnénk az hitelre: mivelhogy, sem parancsolat, sem példa nincs ezekről az szent írásban. Agoston pedig, ugyan kételkedikis,¹⁹ ha vagyon Purgatorium *lib. 21. de Civitate Dei, cap. 26. De fide, et operibus, cap. 14. Enchiridij cap. 69.* Másodszor, Cyprianust ugymond,²⁰ azon álnaksággal támasztja elő *Epist. 66.* Mert az halottakért való áldozaton, 25 az halottak emlekezetit érti Cyprianus. Harmadszor,²¹ Hogy hazugságit fel

¹² III. *Morgók fol: 9. 10.*

¹³ *Morgók fol: 9. 11.*

¹⁴ *Morgók fol: 11. 19.*

¹⁵ IV. *Morgók fol: 13. 14.*

¹⁶ 1. * *Kalauz fol: 680. ex Aug. 20. Cont. Faust. c. 27.*

¹⁷ *Morgók fol: 15. 16*

¹⁸ *Morgók fol: 17.*

¹⁹ *Morgók fol: 18. et 58.*

²⁰ 2. *Morgók fol: 18.*

²¹ 3. *Morgók fol: 19. 20.*

tetézze ugymond az Kalauz, Tertulianust hozza elő, mintha az halottakért való Papi elegtételű áldozatot, és könyörgést jóvallotta volna, mikor igyszól.²²

Dic mihi soror, in pace proemisisti virum tuum? Quid respondebit? in pace; Enimvero et pro anima eius orat, et refrigerium interim adpostulat ei, et offert

- 5** *annuis diebus dormitionis eius.* Itt ugymond bizony az Papi ál-^{13:}dozatrúl nem szól. Mert nyilván mondgya, hogy az holt ember felesége tégyen áldozatot. Effele áldozaton pedig Tertullianus *in Apologetico* érti az szükölködök táplálását. Negyedszer,²³ orcátlanúl bizonyította az Kalauz *Fol: 813*. Lutherrel, és az Augustai Confessio Apológiájával az Purgatoriumot. Mert midőn ez meg
- 10** engedi az halottakért való könyörgést, szól az MártYROK cselekedetinek elő számlálásáruL, és emlékezetirül.²⁴ Eotödször,²⁵ Azis hamisság ugymond, hogy AeriUS azért neveztetett volna Eretnek nével, hogy az halottakért való könyörgést tagadta. Mert Epiphanius, és Agoston az Arius vallásáért számlálta ötöt Eretnekek közzé. Az halottakért való könyörgésrül, mit tanítot légyen,
- 15** AeriUS, sem Epiphanius, sem Agoston meg nem írják.

De úgy tetczik azt vélte, hogy az Anyaszentegyház, pœnitentia nélkül meg holtaknakis, bocsánatot ír, csak légyen ki érettek imádkozzék.

Mind ezekből, három dolgot hoznak ki. Elöször,²⁶ hogy én, méltan vádoltatom, hogy álnakúl, és csalárdul támasztom ő ellenek az írásokat.

- 20** Másodszor,²⁷ hogy Tertullianus, Origenes, Epiphanius, Augustinus, Ambrosius, Cyprianus írási-^{14:}ból, ők meg bizonyították, hogy az halottakért való imádságot ezek nem jóvallották. Harmadszor,²⁸ hogy én abban nagyot kullantottam, hogy AeriUS kívül, soha senki ellene nem mondot az halottakért való könyörgésnek, Az szentek segítségül hívásának, Az szabot böytöknek,
- 25** Az Pápa főbsegének.

²² Tertull: De Monogamia ca. 10. n. 76. Exhortatio: ad Castitat. cap. 11. n. 56. et de corona militis, cap: 13. n. 36.

²³ 4. *Morgók fol: 21.*

²⁴ *Morgók fol: 10. et 22.*

²⁵ 5. *Morgók fol. 22. 23.*

²⁶ *Morgók fol: 21.*

²⁷ *Morgók fol: 24.*

²⁸ *Morgók fol: 24.*

§. III. Meg Rontatik ez az elseo felelet.

Fel nem tudom találny, micsoda gondolattúl viseltetnek ezek az Lutherista Tanítok, hogy ily világosan kezekben tapasztalható hazuságokkal mernek ellenünk viaskodny. Nem csudálom hogy predikállásokban akar mit ki
 5 kérödnek, az mivel tudgyák hogy minket gyűlöltethetnek, mivelhogy ot senki torkokban nem veri kiáltásokat; de hogy effélét ugyan könyvekbennis mázolnak, es mindenek szeme elejében terjesztenek, azt immár micsoda okossággal mivellyék, meg nem tudom gondolni. Eszekben vehették eddig, hogy mi sem aluszuk el dolgunkat, hanem utánnok nyomozunk lassan lassan,
 10 Aztis értik, mely nagy kissebseg szállyon fejekre, midön órczájokra térül {15:} temérdek hazugságok. Tudom hogy az Luther Predikátorok közzülis vóltak oly okosak, kik ezt az Morgók írását, ugyan nem akarták ki bocsátany, kiket az Morgók felékenyeknek nevezgetnek:²⁹ Mivelhogy nem mernek ütközetre mennyi: De ez az két Morgó, veszedelemre vetemedet elmével, oly merészen,
 15 és fel törlöt homlokkal akármi hamisságot el fecseg, hogy magamis almelkodua csudálom, mint fért ki száiakon. Ezt az egész könyunek folyasából nylvábban meg tapasztalljuk, de csak ebből az első feleletből is eszünkben vehettyük. Hogy azért rend szerént minden czikkelyekre választ adgyunk.

ELEOSZÖR, Nem igazán írják az Morgók,³⁰ hogy az Kalaúzra, mint egy
 20 Bibliára úgy igazítom az keresztyéneket. Mert az kik az régi Sz: Atyáknak tulajdon szavait akariák olvasni; vagy némely bizonyságoknak mélyeb magyarázattyát bösegesben kívánnják érteni, á zokat az Kalaúzra igazítom, hogy az fel iegyzet helyen, bőveb tanuságot keressenek. En pedig ezzel írásomat rövidítem, és akarhová mit nem elegyítek.

25 Hamisság azis,³¹ hogy az Apostolok ideie után, kétszáz esztendeig, nem vólt emlekezeti az halotakért való könyörgés- {16:} nek. Mert hogy ne emlícem az Hierosolymai, Romai, Alexandriai, AEthiopiai, Mediolanomi Liturgiákat,³² mellyekről azt tartják az tudos emberek, hogy Sz: Jakab, Szent Peter, Szent

²⁹ *In Epist: dedicat: sub finem.*

³⁰ *Morgók fol: 7. et 13.*

³¹ *Morgók fol: 8.*

³² *Vide Jodocum Coccium Tomo 2. Thesauri lib: 7. Art: 5. Fol. 848.*

- Márk, Szent Mathe, es Sz: Barnabas szerzették, melyekben az halottak lelkeiért, kíváltképpen könyörgések vannak. Sz: Clemens Romanus a ki (ugy alítom) leg első az Apostolok után, kinek^{*33} könyve kezünkben vagyon, ilyen formán ír: *Diaconus haec addet. Pro quiescentibus in Christo fratres nostri*
- 5 *rogemus, ut benignus Deus qui ipsorum animam suscepit, dimittat eis omne delictum, voluntarium, et involuntarium, et propitius illis factus, collocet eos in Regione piorum, etc. Episcopus dicat. Deus quoniam omnium animae apud te vivunt, etc. respice super hunc servum tuum, quem recepisti in alteram vitam, et condona ei, si quid volens, vel invitus deliquit, et Angelos placidos constitue*
- 10 *ei, et colloca eum in sinu Patriarcharum, etc.* Laddé, hogy az Egyházi ember, szinte úgy imádkozot akkoris az halottakért mint szinte mi mostan? Es minek utánna azt {17;} mondotta volna^{*34} hogy az embernek hólta után, harmadik, kilenczedik, negyvenedik, es esztendei kimulása napián, kíváltképpen való imadságok rendeltessenek. Mind ezeket így feiezi bé.^{*35} *Haec de pijs dicimus;*
- 15 *Nam de impijs, etsi omnes mundi facultates dares pauperibus, nihil eis prodesses.* Ezeket ugymond csak az Istenes emberekrül mondgyuk: mert az Istentelennek semmit sem használnal, ha mind az világ iovát szegenyeknek osztanádís. Tudom hogy az Sz: Clemens könyveirül külömböző itiletek vannak, és elegyítettettis valamí abaydocz közikben: Deminthogy az régiek
- 20 közzül, senki ezért az halottakról való tudományert meg nem feddette az ő írásit, ide illet az ő bizonyság tétele.

- Sz. Clemens után, leg első az kinek^{*36} könyve hozzánk iutot, Areopagitai Dienes, kirül emlekezik Sz: Lukáczi Evangelista, és Vrunck születése után száz esztendővel múltki ez világból. Eois így ír ez dologról: *Accedens Sacerdos*
- 25 *suam orationem super dormientem facit. Ipsa oratione Divinam bonitatem deprecatur, omnia dimittere, per humanam {18;} infirmitatem commissa, dormienti: ordinareque eum in lumine, et regione vivorum.* Hallodé mint adgya az Pap eleiben hogy az halottért imadkozzék, kérvén Istent, hogy meg bocsássa néki valamit emberi gyarlóságból vétkezet, és ötet az bodogságban

³³ * Liber: Epistolae extant, et Pastor Hermetis. Clemens lib. 8. constit: Apostol: c. 47.

³⁴ * Ibid: cap: 48.

³⁵ Ibid: c. 49.

³⁶ * Librum dico: Epistolae extant Ignatij Polycarpi. Dyonis: Areopag: De Ecclesiasticae Hierarc. cap: 7. part: 3.

uigye? Ha néked nem teczenek ezek az könyvek, nevez más könyveket, mellyekből akarnád hogy az Apostolok halála után első száz esztendőben meg mutassuk az halottakért való könyörgést. Másfélszáz esztendő táiban élt Tertullianus: Két száz esztendőben Origenes, kik ideiében, mayd meg hallod,

5 mely köz dolog vólt az halottakért való könyörgés.

Hamisság azis, hogy az Szentek segítségérül emlekezet nem vólt Vrunck születése után három száz esztendeig. Mert bár ittis az Romai, Hierosolimai, Aethiopiai, Alexandriai Liturgiákat elő ne hozzuk.³⁷ Hallyad mit ír Origenes ki Vrunck születése után kétszáz esztendőben virágzot nem az maga

10 találmányából, mint némely eseteket, hanem az Anyaszentegyháznak közönséges értelméből, kiért ötet soha senki az régiek közzül nem vádolta. ^{*38}

Quis dubitat, quod Sancti quique Patrum, {19:} et orationibus nos juvent, et gestororum suororum hortantur exemplis. ^{*39} *Sicut moto corpore, umbra quoque*

15 *ipsius movetur, ita cum aliquis Deum habet propitium, sequitur ut amicos habeat omnes Dei Angelos, Animas, et Spiritus. Sentiunt enim qui sunt digni favore cœlestis numinis, quibus non solum ipsi benevolunt, verum etiam dant operam, ut Deum, ei servire volentibus, concilient, et una nobiscum precantur.* Ertik ugymond, az Angyalok, és az Lelkek, kicsodák méltok az mennyei segítségre, és azoknak, nem csak io akarói, de igyekeznekis,

20 hogy az Istent nékik engesztelleyék, és velünk egyetemben imádkoznak. Sz: Cyprianus Mártyr, Vrunck születése után harmadfél száz esztendőnek előtte finylet: ki nem csak azt írta, hogy az Isten országában, minket sok Atyánkfiak kívánua várnak: és érettünk Isten előtt szorgalmatoskodnak. de sőt ugyan szövetséget vét, és kötést tészén Corneliussal, hogy az mellyk hamaréb meg

25 haland, imádkozásával Isten előtt segítse az baiuíuo Atyafiakat. ^{*40} *Magnus nos illic charorum numerus expectat; parentum, {20:} fratrum, filiorum frequens nos ac copiosa turba desiderat, jam de sua immortalitate secura, et adhuc de nostra salute sollicita.* ^{*41} *Ita ut (infantes) in ordine Sanctorum protomartyres, primum habeant locum, et secretorum conscii divinatorum,*

³⁷ *Liturgias vide apud Coccium Tom: 1. lib: 5. Art: 4. Fol: 466.*

³⁸ * *Origen; Hom: 26. in Numeros sub finem.*

³⁹ * *Lib: 8. contra Celsum sub finem*

⁴⁰ * *Cyprian: de mortalit: sub finem.*

⁴¹ * *Sermone de stella et magis in fine*

propinquitare familiarissima, clementiam Dei pro nostris exorent laboribus.

**⁴² Si quis istinc nostrum prior divinae dignationis celeritate praecesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio: pro fratribus, et sororibus nostris apud misericordiam Patris, non cesset oratio.* Temérdek hamisság azis,

- 5 hogy az Romai Páának főbségérül, semmi emlékezet nem vólt, Vrunkszületése után ötszáz esztendeig. Mert az Kalaúzbán,⁴³ sok régi fő Doctorok, és közönséges gyölekezetek szavaiból meg hallók, hogy az Romai Pápát főnek, es egyéb Püspökök előtvalónak tartották az hivek. Sz: Athanasius haromszáz esztendő táyban virágzott; ő pedig, az egész AEgyptombéli Püspökökkel
- 10 egyetemben, Marcus Páának így ír:⁴⁴ *Domino sancto, Apostolici culminis Marco, Sanctae Romanae {21:} et Apostolicae Vniversalis Ecclesiae Papae. Optamus a vestrae Sanctae Sedis Ecclesiae autoritate, quae est Mater, et Caput omnium Ecclesiarum, Capitula Nicaeni Concilij.* Vgyan ezen formán írnek negyedfélszáz esztendő táyban *a*⁴⁵ Damasus, *b*⁴⁶ Nazianzenus, *c*⁴⁷
- 15 Leo, *d*⁴⁸ Sz: Agoston, *e*⁴⁹ Victor Vticensis, *f*⁵⁰ es az Chalcedomi közönséges gyölekezet, kiknek tulaidon szavokat az Kalaúzbán találod. Micsoda orczával írjak tehát az Morgók, hogy ötszáz esztendő előtt, az Pápa főbsegének emlékezeti nincs az régieknél?

- De bár ugy vólnais az mit írnek az esztendők számárul az Morgók, vallyon
- 20 mit ártana? Bizony semmit sem; Mert Egy az, hogy az első, es második száz esztendőben, igen kevesen vannak, kiknek írási kezünkben iutottak: és ha azok nem emlékeznekis némely dólgookrúl, ió következéssel abból ki nem satóllhatod, hogy akkor efféle vallás nem vólt az hivek gyölekezetiben.⁵¹ Ha az Lutheristáknak az uy testamentomban foglalt könyvek laistromát meg
- 25 kellene mutatniok, az első száz esztendőbeli írásokból, talám meg rekednének:

⁴² * *Epist: 57. Alias lib: 1. epist: 1.*

⁴³ *Kalauz fol: 646.*

⁴⁴ * *Vide Kalauz fol: 605.*

⁴⁵ *a. Kalauz fol: 428.*

⁴⁶ *b fol: 605*

⁴⁷ *c. fol: 630.*

⁴⁸ *d. fol: 606.*

⁴⁹ *e. fol: 606.*

⁵⁰ *f fol: 646.*

⁵¹ *Vide Kalauz fol: 617.*

- de azért, ezzel nem tennék bizonytalanná az új testamentomot. Továbbá, ha {22;} igaz az mit Luther beszél,⁵² hogy ő egyedül kezdette az Luther vallást, melyet senki ő előtt nem mert vala indítani: nyilván következik, hogy az Morgók vallásának, csak egy vak vezetője sem találkozott, sem első, sem második, sem tizedik száz esztendőben. Más az, hogy az mi tanításunknak erősségére, szintén elég, ha meg mutathattuk, hogy Vrunck születése után, négy, vagy öt száz esztendő tájban, meg gyökerezet, és közönségessen be vétetett tudomány volt. I. Mert Calvinus pártársai az azt hiszi,⁵³ hogy ötszáz esztendeig, igaz tudomány finlet az Ecclesiában. Illyricus pedig az Martinistákkal, hát száz esztendeig mondja,⁵⁴ hogy veszedelmes tudományban nem esett az Ecclesia. Enis az Kalaúzbán, erős bizonságokkal meg mutatám,⁵⁵ hogy öt, és hat száz esztendeig semmi változtatást nem töt az Romai Ecclesia az Apostoli tiszta tanításban. Ha azért háromszáz, ötszáz, hatszáz, esztendőben, az halottakért való könyörgés; az Szentek segítsége; az Pápa fölsége; bé vet tudomány volt 15 (minthogy az Morgók sem tagadgyák) vastagon következik, hogy ezekben az Articulusokban, veszedelmes tévelygés nem találtatik. II. Mert Sz: Agoston tanítása az,⁵⁶ hogy valamit az e-{23;}gész Ecclesia gyakorol, és követ; ha az Sz: írásban, vagy valamely Concilium végezésében nem találtatik, Apostoli tanításból származott dolognak kell azt tartani. Ha azért két, három, 20 és ötszáz esztendőben, az egész keresztyénység gyakorlotta az halottakért való imádságot etc. Kétségnélkül Apostoli tanításnak kel ezeknek lennyi. III. Vgyanezen Sz: Agoston,⁵⁷ merő sült bolondságnak írja, az ellen tusakodni, az mit bé vet az egész Ecclesia: Mely mondásnak erős bizonyoságitis emlitém az Kalaúzbán.⁵⁸ Ha azért két, három, vagy öt száz esztendőben, az híveknek 25 közönséges vallási voltak azok, az mellyekről emlekezünk, meg nyughatik azoknak igazságán az mi lelkünk. Mint hogy az Vr Isten sem ígért nagyobb erősséget, és győzhetetlenséget az első száz esztendőben lévő Ecclesianak,

⁵² *Luther praefat: Tom: 1. Vide Kalausz fol: 145.*

⁵³ *Calvin: in Kalausz fol: 170. 616.*

⁵⁴ *Illyricus in Kalausz fol: 616.*

⁵⁵ *Kalausz fol: 604. 612.*

⁵⁶ *Vide August: in Kalausz fol. 470. 472. 480*

⁵⁷ *Aug: in Kalausz Fol: 106.*

⁵⁸ *Kalausz fol: 545.*

hogy sem az után következőnek. De mennyünk tovább az első feleletnek rostálásában.

- MASODSZOR. Lelki ismeretek ellen írják az Morgók, hogy az halottakért való könyörgést, csak vélekedés szerént iovallották az régiek. Es ennek
- 5 bizonyítására, hamissan említik Tertulianust *De Corona Militis*: mintha ezt, csak szokás-^{24:}nak, nem valami bizonyos tanításnak ítélte volna. Mert minek utánna azt írta volna Tertullianus, hogy az keresztyenségben, sok dologokat kel tartani, mellyek az Szent írásban nem találhatók; Elő számlal sokat efféle: többi között aztis: hogy keresztségünkben ellene mondunk
- 10 az ördögnek: az halottakért *oblato*kat tészünk: minden cselekedetünk előtt, homlokunkra keresztet vetünk: etc. Uégre így fejezi be.⁵⁹ *Harum, et aliarum ejusmodi disciplinarum, si legem postulas scripturarum, nullam invenies. Traditio tibi praetenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, Fides observatrix. Rationem traditioni, consuetudini, fidei, patrocinaturam, aut ipse perspicies, aut ab alio disces: interim nonnullam esse credes, cui debeatur odsequium.* Ládde hogy Tertullianus hitnek kötelessége alá veti, á mit te csak vélekedése akarsz tenni?
- 15

- Ehez hasonló hamisság azis, hogy Sz: Agoston *de cura pro mortuis cap:* 1. nem úgy szól az halottakért való imadkozásról,⁶⁰ mint Sz irasbéli dologról.
- 20 Mert Sz: Agoston ezen szót írja: *Olvassuk úgy-^{25:}mond, az Machabaeusok könyvében, hogy az halottakért áldoztanak. De noha ugyan sohúlt az régi írásokban ezt nem olvasnókis, nem kicsiny volna az egész Ecclesiának méltósága, mely ebben az szokásban fenlik.* It először Sz: Agoston bizonyította az Machabaeus könyvéből az halottakért való áldozatot: mely könyvet nem
- 25 egyszer Sz: iras Laistroma közzé számlal. *Lib: 2. de doctrina Christ: cap: 8. lib: 18. de Civitate Dei, cap: 36.* Annak utánna, azt nem mongya, hogy az Sz: írásban erről emlekezet nem volna: hanem, csak Hával szól: Es nem az egész Szent irasról, hanem csak az régi irasokról emlekezik. Es midőn Sz: Agoston Aëriust eretnek számban írja,⁶¹ az több dolgok között azértis, hogy az halottak
- 30 lelkiért való imadságot, és áldozatot meg vetette: midőn azt mondá

⁵⁹ *Tertull: de Corona Militis.*

⁶⁰ *Verba Augustini Kalauz fol: 608.*

⁶¹ *Vide Kalauz fol: 261.*

hogy az egész Ecclesianak méltósága, követi az halottakért való imádságnak szokását, eléggé meg jelentette, hogy ezt ő nem csak vélekedésnek, hanem ugyan tekéletes igazságnak tartotta, mivelhogy az ő tanítása szerént, veszny kel annak, a ki az Anyaszentegyház szokása ellen tusakodik.⁶² Mert akkor

5 követtyük igazán az Sz: {26;} írást, mikor azt cselekeszük az mit követ az Ecclesia. Azért ugymond,⁶³ az mely dologról nyilván való írás nincsen: törvény gyanánt azt tarcsuk, az mit gyakorol az Ecclesia.

HARMADSZOR. Hamissan írják az Morgók, hogy az régi szentek, nem a' végre imádkoztak az halottakért, hogy ez által segítettének. Mert

10 különbet hallánk nem régen az Sz: Clemens es Areopagitai Dienes szavaiból. Sz: Cyrillus pedig, ilyen formán szól.⁶⁴ *Mikor áldozunk emlittyük az Patriarchákat Profetákat, Apostolokat, Martyrokot, hogy az Vr Isten ezeknek imádsága, es esedezése által, kedvessen fogadgya az mi könyörgésünket. Annak utánna imádkozunk az halottakért. Maximum*

15 *esse credentes animarum JUVAMEN, pro quibus offertur obsecratio sancti illius ac tremendi, quod in altari proponitur, sacrificij.* El hívén ugymond, hogy fölötte nagy segítségék vagyon az lelkeknek, mellyekért bémutatnak az oltári áldozatnak könyörgése. Sz: Agoston sem különben ír:⁶⁵ *Ketelkedny abba nem kel (ugymond) hogy az Anyaszentegyháznak {27;} imádsággal,*

20 *üdvösséges áldozattal, és alamisnáival, mellyek az lelkekért szolgáltatnak, segítettnek az halottak. *⁶⁶ Azt sem kel tagadny hogy az halottak lelke az ő io akaróinak kegyességevel meg könnyebítettnek, mikor ő érettek, vagy az közben járonak áldozattal szolgáltatnak, vagy alamisnák osztogattnak. *⁶⁷ Hinny kel, hogy az elnyügottak lelkéiért való oblatiok, valami segítséget*

25 *hoznak.* Mind ezek Sz: Agoston szavai: Es hogy egyebekről ne emlekezzem, halhadsza Aranyszáiu Sz. Jánost.⁶⁸ *Könyörgéssel, esedezéssel, alamisnával, oblatiokkal segítették az halot. Nem ok nélkül, sem haszontalanul emlekezünk*

⁶² In Kalauz fol: 106.

⁶³ Kalauz fol: 597.

⁶⁴ Cyrill: Hierosolym: Catechis: 5. Vide Kalauz fol. 740.

⁶⁵ August: serm: 32. de verbis Apost: Kalauz fol: 608.

⁶⁶ * Enchi: rid: cap: 110.

⁶⁷ * Epist: 65.

⁶⁸ Chrysost: 1. Corint: 15. Vide Kalauz fol: 813.

aldozatunkban az halottakról, hanem hogy önékik jnnen vigasztalások legyen. Ezeket, és ennél több hasonló mondásokat olvastak az Kalaúzbán az Morgók, és mégis nagy orczátlánul, azt merik írnya, hogy az régiek az halottakért való imadságban, nem gondolkodtak ezeknek segítségekrül.

- 5 Hamisság azis, hogy Origenes ebben néktek kedvez: Mert noha egygüt azt {28;} írja Origenes,⁶⁹ hogy az szentekről, és meg holt Atyankfiairúl emlekezünk, az ő nyugodalmokon örülvén, és magunknak, hasonló ki múltást kérvén. De azt soha sem mondotta az mit ti rebesgettek, tudny illik, hogy csak ez az halottakért való imádság. Sem azt nem írta, hogy ennél egyéb végre
- 10 nem emlekezik az Ecclesia az Szentekről. Mert az régiek írásából hallók, hogy ökis könyörgések által segítséget vártak s' kértek. Noha azért Origenes errül nem emlékezik azon az helyen, melyet elő hoznak az Morgók, de azért ebből ki nem sül, hogy ezt tagadta volna: Mert az Purgatoriumot, öis vallotta, mint szinte mi mostan. Halhadsza maga szavayt.⁷⁰ *Si post fundamentum*
- 15 *Jesu Christi, non solum in tuo corde, aurum, argentum, lapidem pretiosum supraedificaveris, verum et ligna, foenum, stipulam, quid tibi vis fieri, cum anima semota fuerit a corpore? utrum ingredieris in sancta cum lignis tuis, cum foeno, et stipula, et pollues Regnum Dei? An propter lignum, foenum, et stipulas foris residere, et pro auro, argento, et lapide pretioso, nihil*
- 20 *merce-{29;}dis accipere? Sed neque hoc aequum est. Quid igitur sequetur, nisi ut primum propter ligna, ignis tibi detur, qui consumat foenum, lignum, stipulas etc.* Szent Cyprianust sem helyessen említik az Morgók, mert, az mit Cyprianus csak szintén az Martyrokrül monda, azt ök közönségessen az több halottakra akarnák vonnyi. Es noha az mint ézennel meg mondom, másút
- 25 világossan szól Cyprianus az halottak segiteserül, de ök egy homályos mondással, el akariák födőznyi az nylván való dólgot. Hogy azért summában foglalyam szavaimat, nem tagadom,⁷¹ hogy Cypriánus az Martyrokért való aldozaton, érti az ő emlekezeteket; mint világosson meg magyarázza önnön maga, ilyen szokkal. ^{*72} *Dies eorum, quibus excedunt annotate, ut*

⁶⁹ Origen: Lib: 3. Job prope finem.

⁷⁰ Origen: Homil: 12 in Hieremiam.

⁷¹ Cyprian: Epist: 34. quae est lib. 4. Epist: 5.

⁷² * Epist: 37.

commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus.
De micsoda *commemoratio* legyen az áldozatban az Martyrokrúl, meg hallok
Cyrillustúl, és fel iegyzi Sz: Agostonis, midön azt írja:⁷³ hogy az Vr asztalánál,
nem úgy emlékezünk az Martyrokrúl, mint egyéb halottakról, tudniillik,
5 hogy imádkozzunk érettek (*⁷⁴ mert gyalázza az Mátyr, a ki ő érte könyö-
{30;}rög) hanem, hogy az Mátyr imádkozzék mi érettünk.

NEGIEDSZER és utólszor. Nem igazán írják az Morgók, hogy az régi Doctorok
írásit hamissan állatom elő.

Sz: AGOSTONT a mi illeti: hamissan írják az Morgók, hogy én,
10 az halottakért való imadkozást azzal erőssítettem, mert Sz: Agoston írja,
hogy az keresztyénség azért illi az Mátyrok emlekezetit, hogy követésekre
fel geriedgyen, érdemekben társalkodgyék, és imadságokkal segítették.

Azis hamisság, hogy én, az Mátyrok emlekezetin, az halottakért való
imadságot értem. Mert soha ezek az bolondságok nékem eszemben sem
15 iutottak. és azt az Sz: Agoston mondását az Kalaúzbán,⁷⁵ nem az halottakért
való könyörgésnek, hanem az Szenteknek értünk való esedezéseknek
erősítésére említettem.

Hamisság azis, hogy ez az Sz: Agoston mondása, az Szenteknek érettek
való imadkozását nem vastagította. Mivelhogy, magokis az Morgók eszre
20 jöven, meg hazuttattyák magokat,⁷⁶ és meg vallyák, hogy Sz: Agoston amaz
szókban (és imadságokkal segítették) néz az ő ideiebeli Szent írás kívül való
szokásra, és vélekedésre. {31:}

Hamisság azis, hogy ha az régiek irasában találtatik az halottakért való
imadság, olyan formán az mint én említettem Sz: Agostonból, tudni illik,
25 ugymint az egész Ecclesiának közönséges szokása: még úgy sem köteleztetünk
ennek hitelére. Mert jollehet azt énis vallom,⁷⁷ hogy akár mely régi Doctornak,
magán való tanítása, es velekedése, nem kötelezi az hiveket: de midön
az Anyaszentegyháznak egyenlő értelmét előnkben adgyák az régiek, bezzeg
nem szabad az ellen rugóldoznunk, az mint nem régen mondtam.

⁷³ *August: Tractat: 84. in Joan: Vide Kalauz fol: 608.*

⁷⁴ * *August serm: 17. de verb: Apost: Kalauz ibidem.*

⁷⁵ *Kalauz fol: 608.*

⁷⁶ *Morgók fol: 17.*

⁷⁷ *Vide Kalauz fol: 551.*

Hamisság azis, hogy semmi oly dologra nem köteleztetünk, melyről példa, vagy parancsolat nincs az Szent írásban. Mert hogy egyéb dologokat el halgassunk, mutas az Sz: írásban példát, vagy parancsolatot arról, hogy az Vasárnapot meg illyed: hogy az Szent Mathe neve alat ki adatot

5 Evangelium, éppen, és tellyesen úgy maradot, az mint Szent Mathe irta: hogy az Keresztség Sacramentum, etc.

- Vegzetre, hamisság azis, hogy Szent Agoston ketelkedet, ha vagyoné Purgatorium. Mert az mint az †⁷⁸ Kalaúzbán mondtam, noha Sz: Agoston *21. de Civitate Dei, cap: 26. Enchiridij cap: 69.* {32;} ketelkedik
- 10 az tisztulásnak modgyában: ha tűz által tisztíttatnaké, vagy egyéb képpen? *⁷⁹ Most sincs ez közben vetés nélkül: de azt ketelkedés nélkül taníttya sok helyen, †⁸⁰ hogy az élők könyörgésével segítettnek az halottak. Nemis ketelkedhetet ebben Sz: Agoston. I. Mert, az Machabaeusok könyvétt, Sz: írás közzé szamlállyá Sz: Agoston, az mint nem régen mondtam. Abban pedig,
- 15 az halottakért való könyörgésről, világos tanúság adatik. II. Mert az mint nem régen mondtam, Sz: Agoston, *de Cura pro mortuis cap: 1.* az egész Anyaszentegyház szokásának írta,⁸¹ az hallottakért való könyörgést. Aztis ő taníttya, *⁸² hogy bolondság abban akadozni, a' mit az Anyaszentegyház követ. III. Mert *Sermone 32. de verbis Apostoli* világosan írta, hogy ketelkedést
- 20 nem kel abban szenvedni, hogy az élők imadságival, segítettnek az halottak. CYPRIANVST sem hoztam elő álnaksággal. Mert én az Kalaúzbán,⁸³ szórulszóra le írtam, az mit Cypriánusban olvastam: tudni illik, hogy Szent gondolatból, és, hasznos conduiselésből rendeltetet, hogy a ki Egyházi személyt nevez Tutorságra, se *offertoriumot* ne uigyenek érette, se az ő kimulasáért áldozatot
- 25 ne szolgáltatassanak. {33;} Mert nem méltó, hogy az Oltár előtt az Papi imadságban emlekezet legyen arról, a' ki az oltártul el akarta vonnyi az Papot. Ezek az Cyprianus szavai. Ha ezeket csak illyen tisztán le írnya álnakság lehet, ám bár igaz legyen az Morgók hazugsága.

⁷⁸ † *Kalauz fol. 609.*

⁷⁹ * *Kalauz fol: 805.*

⁸⁰ † *Loca vide in Kalauz, fol: 608. cap: 110.*

⁸¹ *Enchir. 21 Civit: c. 24. etc.*

⁸² * *Augus: Epist: 118 Kalauz fol. 106.*

⁸³ *Kalauz Fol. 812.*

- Azt mondgyák az Morgók, hogy Cyprianus, csak az halottak emlekezetit érti, az halottakért való áldozaton. Ha ennek bizonyyságot adhatnák, mondonának valamit. Jollehet, úgy sem feselhetnének-ki az törből. Mert vallyon s-micsodás emlekezetről gondolkodnak it ez aránt az Morgók? Ha olyanról
- 5 az minemürül szállani hallók Sz: Agostont, és Cyrillust, tudnyillik, az melyben imádkoznak, áldoznak, *offertoriumot* adnak, az halottakért: heliesen szállanak; az régyek nyomdokin járnak; mi velünk egyget értnek. De ha csak valami haszontalan emlekezettel álmodnak, akarnám hogy ez három kérdésre meg felelnének. I. Minémü volt ez az emlekezet? II. Micsoda nagy kárt vallot az holt
- 10 ember ennek az emlekezetnek el hagyasában, hogy ily kemény büntetésül kellett ostorozny ötet ezzel az emlekezetnek el hagyásával? Nagy büntetés volt az mirül Cyprianus emlekezik; és ezzel az kemény ostorozásnak pel-
{34;}dajával akarta az töb hiveket el idegeníteni az Papok tutorságátul, mint maga jelenti ilyen szókkal.⁸⁴ *Non est quod pro dormitione Geminiani apud*
- 15 *vos fiat oratio; aut deprecatio aliqua nomine ejus in Ecclesia frequentetur; ut coeteris fratribus detur exemplum, ne quis Sacerdotem ad seculares molestias devocet. Observari de coetero poterit, ne ultra hoc fiat, si quod nunc factum est, fuerit vindicatum.* Akarom azért tudni, micsoda nagy büntetés lehetet az haszontalan emlekezetnek tilalmában? Arrais tanácsanak meg az Morgók,
- 20 micsoda Calepinusban olvasták hogy *Non offerre pro eo sacrificium: pro dormitione ejus non celebrare: pro dormitione ejus non fiat oblatio; deprecatio ejus nomine non frequentetur:* annyit tégyen, mintha azt mondanók, hogy egy sovány és haszontalan emlekezeti az halottnak, félre tétessék. Ezeket ha ió fundamentomból ki feiezik az Morgók, többet szöllok vélek.
- 25 TERTVLLIANVST a’ mi illeti: Hamissan fोगiák reám az Morgók, hogy én az Papi elegtételü áldozatra, avagy az Pa-{35;}pi imadságra határoztam vólna az Tertullianus szavait. Mert az Kalaúzbán,⁸⁵ elő hozván Tertullianust, nevezet szerént az Papi áldozatról, vagy Papi imadságrul, nem emlekeztem, hanem közönségessen az hivek imadságárol.
- 30 Hamissan kenik reám aztis, hogy az *oblatiokon*, mellyekről emlekezik Tertullianus, Papi áldozatot magyaráztam. Mert én az *oblatiokon* mikor

⁸⁴ Cyprian: Epist: 66.

⁸⁵ Kalaúz fol. 813.

csak magán említettnek, nem mingyárt értek áldozatot, hanem, bémutatot aiandékot, minémü aiandékot szoktak vinny *offertoriumban* az hivek. Efféle *oblatiórúl* szól Tertullianus,⁸⁶ *de Corona Militis cap: 3. de Monogamia cap: 10.* mellyet az halottakért vittek az Keresztyének, és osztán az szegények
 5 köziben osztogattak. *Haec quasi deposita pietatis sunt. Non inde epulis, non potaculis, nec ingratis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis.*⁸⁷

Végezetre, merő hamisság azis, hogy Tertullianus az halottakért való imadságot, és alamisnát nem tanította. Mert Tertullianus írta azt, hogy az keresztyén Aszony, az ő Vra lelkéért imádkozik, és nyugodalmat
 10 kér néki. *Orat pro anima ejus, refrigerium adpostulat ei.* Nem {36;} tudom micsoda szókkal ielenthette volna világosan az halottak lelkéért való könyörgést: holot mi sem szöllumk ennél nylvábban, sőt ugyan ezen szókkal magyarázzuk vallásunkat. Annak fölötté, jelencsék meg az Morgók, mit értenek azon, az mit Tertullianus monda. *Oblationes pro defunctis annua die*
 15 *facimus,* az halottakért, ugymond, esztendőnként halálok napián, *oblatiokat* tészünk? Talam *pro defunctis* annyt téssen, mint *pro pauperibus*? Avagy *Refrigerium adpostulare,* szegényeknek való alamisnálkodást jegyez? Ez ha így vagyon, bár az Molnár Dictionariumiát más kaptára vonnyák.

LVTHERT nem igazán írta az Morgók, hogy orczatlanúl támasztom
 20 az Purgatorium oltalmára. Mert én az Kalaúzbán Luther Martonnak ilyen mondását hoztam elő:⁸⁸ Nállum ugymond, bizonyos: hogy vagyon Purgatorium: mivelhogy ezer esztendő előtt írta Sz. Agoston hogy az ő Annjáért imadkozot Sz: Ambrus: Kellé azért hinny az Eretnek Pighardnak, ki hogy születet alég vagyon nyólczuan esztendeie, és azt vitattya, hogy enny
 25 száz esztendő folyásában meg rögzöt tudomá-{37;}ny hamis légyen? Ezek Luther szavai *Tomo 1. Latino Vittemberg: anni 1545 edito per Lufft, fol: 112. In resolution: de Indulgentijs,* mellyekkel világosan állattya az Purgatoriumot:⁸⁹ Ha egyéb írásiban kárhoztatta, maga vétke: ki mind hevet hideget fűt, azon egy szaiával.

⁸⁶ *De offertorijs Coccius Tom: 2. lib: 6. artic: 15.*

⁸⁷ *Tertull: Apolog: cap: 39.*

⁸⁸ *Kalauz fol: 249. et 813.*

⁸⁹ *Vide Kalauz fol: 248.*

- Aztis hamissan íriak az Morgók, hogy az Luther *Concordia*, mikor az halottakért való könyörgést jóvá hadgya, csak az MártYROK cselekedetinek emlekezetit érti raita. Mert, egy az, hogy én soha oly Calepinust nem lattám, ki *orationes*, elő szamlalásnak; *pro mortuis* MártYROK cselekedetinek, 5 magyarázta vólna. Azért, uy Deák nyeluet kezgyetek Csepregben, és tolyjátok fákban az Calepinust, ha cserbe nem akartok maradni. Más az, hogy ő maga az Concordia meg magyarázza,⁹⁰ hogy ő azt az halottakért való imadságot javallya, mellyet AeriUS tagadot hasznosnak lenny. ^{*91} *Epiphanius testatur Aërium sensisse, quid orationes pro mortuis sint inutiles. Id reprehendit.*
- 10 *Neque nos Aërio patrocínatur.* Epiphanius pedig, nyilván írta, hogy AeriUS oly imadságot nem javallot, mellyet az hívek arra itiltek hasznosnak, *ut ne illic patiatur*, hogy az {38;} más világon ne szenvedgyen a' kiért könyörgünk.

- AERIVSRVL hamissan írta az Morgók, hogy ötet, nem az halottakért való könyörgés tagadásért, hanem az Arrianusságért vetettek eretnek számban.
- 15 Mert az Luther Concordia szavából külömbet hallál. Es az Kalaúzbán meg mutattám Sz: Agoston irásából,⁹² hogy az Arrianusság kívül, egyéb tevelgyési vóltak AeriUSnak: többi közöt azis, hogy az meg holtakért nem kel imádkozny.

- Azis csak hamisság, hogy Sz: Agoston, és Epiphanius, fel nem jegyzették, mit tanított AeriUS az halottakért való könyörgésről. Mert ezek az Sz: Doctórok,
- 20 világosan írta, hogy AeriUS az halottakért való imadságot haszontalannak, nem szükségesnek mondta.

- Az sem igaz, hogy AeriUS velekedése az vólt,⁹³ hogy penitentia nélkül meg hóltaknakis, bocsánatot ígért az Ecclesia, csak légyen ki érettek könyörögiön. Mert ezt csak uyiokból szopták az Morgók; kirül sem Szent
- 25 Agoston, sem Epiphanius nem emlekeznek: Söt Epiphaniusnál, AeriUS azzal bizonyította, hogy az halottakért való imádság haszontalan: mert ha hasznos vólna, akár mely gonosz embertis meg {39;} szabadíthatna az élő emberek esedezése. Kit egy *absurdum*, helytelen, és engedhetetlen dolog gyanánt hoz elő. De ez az AeriUS bizonyítása semmire kellő.⁹⁴ mert az Anyaszentegyház

⁹⁰ Vide Kalauz fol: 354. Logi Alogi fol: 85.

⁹¹ * Liber Concor: in Apologia de vocab: Missae.

⁹² Kalauz fol. 261.

⁹³ Vide Kalauz fol: 261.

⁹⁴ Vide Kalauz fol: 608. 801. 808. Coccius Tom: 2. lib: 10. art: 6.

soha nem tanította, hogy minden halottaknak használ az élők imadsága: sőt azt bizonyosan hirdette, hogy a' ki csak egy halálos bűnben meg hal, sem segítetik az élők kerésüel. De minek előtte véget vessek az első felelet rostálásának, két nagy hamis alnakságot ved eszedben az Morgóknak.

- 5 ELSEÓ az, hogy mikor az mi vallásunkat az halottakért való imadságrúl elő hozzák, inkább mindenkor hozzá adgyák amaz ígét (érdemes *⁹⁵) mint ha mi azt tanitanok, hogy az Purgatoriumban levőkért, nem csak kerésünkel nyernénk szabadulást, hanem ugyan érdemlenőiökis. Maga az Kalaúzbán meg mondtam,⁹⁶ hogy mi másnak nem érdemlünk Isten élet: hanem, az ió
- 10 cselekedetnek érdemét, magunk vészük.

MASODIK az, hogy az első bizonyítást, mellyel az Csepregi Mesterségben hamissittatik az Lutherség, csufossá, és erőtlenné akarván tenny az Morgók, azt íriak,⁹⁷ hogy rossz formában öntetet az bizonyítás. Es hogy ez nylvábban meg {40:} esmértessek, Deákul így fondállyák az én bizonyságomat.

- 15 *Semper fuerunt pij homines, qui Apostolicam doctrinam contra hostes Ecclesiae propugnarunt.*

Atqui, Non semper fuerunt, qui suffragijs mortuorum, Purgatorio, Invocationi Sanctorum, sese opposuissent.

- 20 *Ergo, Augustanae confessionis diversa opinio de his, non est Apostolica doctrina.*

Ezt az semmire ió, magok csinalmányát, úgy csufollyák, hogy csak meg nem bolondúlnak örömkben. Bezzeg én mondua sem tudnék ilyen rossz Argumentumot faragcsalny: és magokis fel iegyzik az Morgók,⁹⁸ hogy sokkal külömb az Csepregi mesterségben iratot bizonyítás, mellyet Deákul

- 25 így kellene elő állatny.

Omnis doctrina, quae vere est Apostolica, habuit semper propugnatores, ac propagatores.

⁹⁵ * *Morg: fol: 15. 16. 21. 22. 24. 25. 47. 38. 60. 61.*

⁹⁶ *Kalauz fol. 777. et 330.*

⁹⁷ *Morgók Fol: 152.*

⁹⁸ *Morgók fol: 6.*

Quaedam Confessio, Augustae edita, anno 1530 et a Lutheranis approbata, de Purgatorio, invocatione Sanctorum etc. non habuit semper propu-^{41:}gnatores ac propagatores.

Ergo, Quaedam Confessio, Augustae edita etc. de Purgatorio etc. non est doctrina Apostolica.

Ez bezzeg jó formában öntetet bizonyság: melynek első része, Csepregben költ, és én töllem az Kalaúzbán vastagon megis bizonyíttatott.⁹⁹ Az Második része pedig, két képpennis ki tetczik. Mert az Morgók nem nevezhetnek minden üdö folytában, vélek eggyező, és az ő vallások oltalmazó Tanítokat: 10 mi pedig, meg mutattyuk, hogy az Apostolok idejétől fogva, az régi jámborok, ellenkeztek az ő tanításokkal. Tehát igazan, és erőssen megkötöttük annak csomóit, hogy az Lutheristaságban, Isteni tudomány nem találhatik.

It immár az keresztyen olvasót kenszerítem az egy élő Istenre, hogy egy kicsinnyé magában szállyon, és rostállya iól meg, mit kellyen effele Tanítok 15 vallásárul itilny, kik ily sok nyilván való hamissággal, és eleitől fogva végig, csak merő hazugsággal, akariák oltalmazny igyeket. Szokták mondany, hogy nincs oly rossz mező, melyben valami jó füvecske nem teremne: De im látod, az egész első feleletben; egy igaz az történetből sem eythettek az Morgók, úgy hozzá szoktak az hazug-^{42:}sághoz. Es ha oly dologban 20 hazudnának melyben mingyárt meg nem erethetnének; avagy ha csak az Csepregi Polgárok előtt hazudnának; nem vólna ily nagy csudám raita: de hogy én előttem, és én ellenem, a'ki előtt nyomot nem veszthetnek, oly dölgekben hazudoznak, mellyekben csak az könyveknek reá forgatásával meg győzzetnek: ezt immár bezzeg nem merem emberi szemtelenségnek 25 nevezni, hanem ördögi vakságnak kel mondanom.

Hogy azért énis bé feiezzem az első feleletnek hamissítását.

Hamissan írják az Morgók, hogy az ő feleletekből ki tetczik, mely méltán vádolnak engem azzal, hogy hamissan hozom elő az régiek írásit. Mert söt inkább, az én artatlanságom, és az ő alnakságok fénylik az meg magyarázot 30 dölgekbol.

Hamisság azis, hogy Tertullianus, Origenes, Epiphanius, Augustinus, Ambrosius, Cyprianus írásiból, ők meg bizonyították, hogy ezek nem

⁹⁹ *Kalausz fol: III.*

iavallottak az halottakért való könyörgést. Mert mind eddig az első feleletnek végéik, nemis említettek Sz: Ambrust, nem hogy valamit bizonyítottak volna irasából. Az töb Doctorok könyveibőlis, egy szót nem em-^{43:}lítettek, mellyel az halottakért való imadkozást meg vetették volna: En pedig, az régiek irasából

5 nyilván meg mutatám, hogy egyenlő értelemmel, iová hatták az halottakért való imadságot.

Goromba hamisság azis, hogy én írtam, hogy Aerius előtt senki az szentek segítségül hívását, es az Pápák főbséget nem tagadta- Mert én ezt soha sem írtam; soha meg sem gondoltam; tudván hogy az Aerius eretnekségi közöt,

10 emlekezet sincsen az szentek segítségül hivasárul, és az Pápa főbsegének tagadasárul, hanem az én szóm, hogy az Apostolok idejétül fogua, Aerius eretnekig, senki magát paisul nem vetette azért az tudományért, mellyet most az halottakért való imádságnak hasznos volta ellen feczegnek az Lutheristak. Ezt az ki nem igazallya, nevezzen csak egyyet, a' ki Aerius előtt ebben

15 az velekedésben zabállot volna.

§. IV. Az Morgók, második feleleti fel fordíttatik.

AZ első feleletben, azon mesterkedtek az Morgók, hogy erőtleneknek mutassák azokat az ielenségeket, mellyekkel ^{44:} meg bizonyítottam, hogy az Lutherista vallásoknak oltalmazó paisi nem találkoztak minden üdök

20 forgasában. Mivelhogy pedig ez aránt reteszt vete pattantyúioik, elől kezdik az dólgot; és az második feleletben, azon aggódnak, hogy mind az Szent írást, mind az Doctorokat, magokhoz foglallyák, és töllünk el szakaszák. De az miben feieket török, azokra az Kalaúzbán mind válaszok vagyon, noha

ők mint az baglyok, csak fülelnek, es említeny sem merik az Kalaúzbán fel

25 iegyzet igaz feleleteket. Azért nem nyúitom hoszan írásomat, hanem csak eszében iutatom az keresztyén olvasónak azokat az erős feleleteket, mellyeket az Kalaúzbán ki teriesztettem.

Az PVRGATORIVMRVL szólván; hamissan írják az Morgók,¹⁰⁰ hogy az Görög Ecclesia, mindenkor ellene mondot az Purgatoriumnak. Mert az Kalaúzbán

¹⁰⁰ *Morgók fol: 28. Kalauz fol: 155. 156.*

nem csak az Hieremiás Patriárcha irasából, hanem az Florenciai közönséges gyöleközetből is meg mutatám, hogy az Görögök vallották, es iovallották mind ez máj napig, az halottakért való imadkozást noha abban ketelkedtek ökis, mint szinte Sz: Agoston,¹⁰¹ hogy ha tüzzel tisztittatnaké az Lelkek, vagy

5 másképpen.

{45;} Hamisság azis¹⁰² hogy Isaiásnak 57. részében, az vólna írúa, hogy az igaz, meg halván, bekeségre mégyen. Mert ezt ot fel nem találod: hanem *Sapient: 4. v. 7.* De minthogy az Bölcseségrül írt könyvet ti meg vetitek, Isaiás nevére akarátok vonny, az mit Salomon mondott.

- 10 Hamisság azis, hogy az mely Sz: irásokat emlegettek,¹⁰³ azok az Purgatoriummal ellenkeznek. Mind helyén hagyom, valamit az szent irásból elő szamláltok. de azokban emlekezet sincs az Purgatoriumrúl. Igaz azért *¹⁰⁴ hogy az gonoszak igyenessen pokolra vettetnek; és hogy sok Tekélletes emberek, igyenessen menyországban iutnak. Engedgyük meg aztis,
- 15 hogy Lázár az Purgatoriumban nem vitetet: noha azt az irás nem mondgya: és az Angyaloktól Abraham keblebe vitethetet ha az Purgatoriumon által mentis. Maradgyon azis helyén, hogy az igazak halála, jó, és kedves dolog; és hogy a' ki szeretet által munkalkodó hittel mind végig hiszen, üdvözül; a' ki pedig nem hiszen, el kárhozik. Ezek mind Isten szavai, mind igazak.
- 20 De én mind ezekben emlekezetet nem hallok az Purgatorium tagadásrúl. Ha a' ti hegyes elmétek satoiaiban ki facsarhattjátok ezekből, az irásokból, {46;} a' mi ezekben nincsen, ám meg lattyátok. Az bizony dolog, hogy az hivek üdvössege, és hóltok utánvaló nyugodalma, helyén maradhat, ha az Purgatoriumban egy ideig tisztittatnakis: Es az Lázár példáiából,
- 25 közönséges regulát nem szabhatunk: miképpen hogy az Lázár kudussága, arra nem viszen, hogy minden üdvözülő ember, kudússá légyen.

Hamisság azis, hogy Justinus, Cyprianus, és egyebek, á kiket emlegetnek az Morgók,¹⁰⁵ meg vetették az Purgatoriumot. Mert ezek közzül, az Morgóktól nevezet helyeken, eggyk sem említi az Purgatoriumot: eggyk sem írta,

¹⁰¹ *Vide Kalauz fol: 805.*

¹⁰² *Morgók fol: 27.*

¹⁰³ *Morgók fol: 26.*

¹⁰⁴ * *Vide Kalauz fol: 801. 805.*

¹⁰⁵ *Morgók fol: 27.*

- hogy az halottakért való könyörgés hiuságos: hanem csak azt vitattyák, hogy ha ember ez világon nem keresi bodogságát, meg nem nyerheti az más világon. Az Sz: Atyák tulaidon szavait, hoszú Laistromba elő hozza *Coccius Tom: 2. Thesauri lib: 10. art: 6.* En meg elégszem az Morgóktul fel
- 5 jegyzet két vagy három Doctorok szavainak elő hozásával, melyekből ki teczik, hogy ezek, nem az Purgatoriumot, hanem az gonoszak holtok után szabadulásokat tagadták. Azért így szólnak az Szent Doctorok. *a.*¹⁰⁶ *Quando isthinc excessum fuerit, nullus jam poenitentiae locus est.* {47:} *b.*¹⁰⁷ *Qui hic non recipit remissionem peccatorum illic non erit.* *c.*¹⁰⁸ *Non putemus, cum*
- 10 *illuc venerimus, misericordiam tribuendam, qui hic non egimus, ut mereremur veniam accipere. Neque enim qui in praesenti vita peccata non abluunt, postea consolationem inventuri sunt.* Latodé, hogy csak azt vitattyák, hogy a' ki gonoszúl él, és pœnitentianélkül ki múlik, annak örökké veszny kel: Justinus írja,¹⁰⁹ hogy az Lázár, és Gazdak példaiából ki tetczik, hogy holtok után, nem segíthetni az embereket: azokat tudni illik, kik olyan állapotban találatnak, mint Lázár és az Gazdag. Sz: Agoston tagadgya bezzeg,¹¹⁰ hogy az keresztség nélkül meg holt gyermekeknek, pokol, és menyország kívül harmadik örökös lakóhelyek légyen: noha az mint meg hallók, az halottakért való könyörgést erőssen állattya.¹¹¹ De régi szokások ez az Lutheristáknak, hogy az mit
- 15 sokszor, nyľvan, erőssen tanitnak, s- oltalmaznak az Sz: Doctorok, azt ők fűlök mellől bocsátván, valami homályos szocskákon akadoznak.

- AZ SZENTEK SEGITSEGEREVL szolván. Hamissan írják az Morgók,¹¹² hogy mi, az szentek segítségűlhivasában, lát-{48:}ván balvanyozásunkat, külömb külömb színnel akariuk ezt földözgetni. Mert a' ki minden sziveket iól lát,
- 25 az tudgya, hogy sem balvanyozást ebben nem látunk, sem vallásunkat nem takargattyuk.¹¹³

¹⁰⁶ *a Cyprian: ad Demetrianum.*

¹⁰⁷ *b Ambro: de bono mortis. c. 2.*

¹⁰⁸ *c Chryso: Hom: 2. de Lazaro.*

¹⁰⁹ *Justin: quaest: 60. non 61. ut vos citatis.*

¹¹⁰ *Vide Kalauz fol: 816.*

¹¹¹ *Supra fol:*

¹¹² *Morgók fol: 28.*

¹¹³ *Vide Kalauz fol: 780. Epist: 1. Alvincij*

Hamisság azis,¹¹⁴ hogy az Tridentomi gyölekezet, és az *Psalterium Mariae*, vagy Logobardus, ellene mondanának annak az mit ^{*115} én irtam: tudni illik, hogy az Szentektül, nem ugy kérünk valamit, hogy ezt magok hatalmával, és tehetőségével adgyák, hanem hogy Istentül könyörgéssel
5 nyeriék. Ez ellen semmit sem szól az Tridentomi gyölekezet; söt az Szentek segítségét abban helyhezteti,¹¹⁶ hogy az Istentül, Christus Vrunk által, nyernek sok jókat. Az Maria *Psalteriomatis* ugyan csak ezen értelemben szabad bé venny: mint az Kalaúzbán meg mondam.¹¹⁷ Lombardus pedig, (a' kit csak nevezni sem tudnak az Morgók) semmiben nem ellenkezik:¹¹⁸ söt nyilván írta,
10 hogy az Szenteket azon kériük, hogy imádkozzanak érettünk. *Oramus, ut intercedant pro nobis.*

Hamisság azis,¹¹⁹ hogy Eccius az Szentek segítségülhivásának regiseget el rontya, midön azt írta, hogy bizonyos okai voltak, mellyekért, sem az Oo, sem az uy {49:} testamentomban, nyilván való parancsolat nem adatot
15 az Szentek segítségül hívásául. Csuda hogy én reámis azt nem fogiátok, hogy el rontom az Szentek segítségülhivásának regiseget, mivelhogy énis ^{*120} azt irtam, hogy közönségessen az hívek, nem kötelesek az Szentek segítségül hívására. Ha minapi uyságnak kel tartani azokat, mellyekről nyilván való parancsolat nincs az Oo és uy testamentomban, az Szombatnak el hagiása,
20 az Vasárnap, Karácson, és Aldofo inneplése, és hasonló sok dólgo, minapi talolmányok lésznek.

Hamisság azis,¹²¹ hogy az Morgóktul előhozot Sz: irás szavai, az Szentek segítségül hívását fel forgattyák. Mert mi az Isten tisztességét Szenteknek nem adgyuk, midön őket azon kériük, az mit Istentül nem kérhetünk, tudnillik,
25 hogy imadkozzanak érettünk. Es szinte mint Sz: Pál, az Istent hitta segítségül felebaráti által, midön ezeket kérte, hogy ötet segitsék imadságokkal;

¹¹⁴ *Morgók Fol: 29.*

¹¹⁵ * *Kalauf fol: 779.*

¹¹⁶ *Concil: Trid: sess. 25.*

¹¹⁷ *Kalauf fol: 781.*

¹¹⁸ *Magister in 4. Sentent: Distinct: 45. lit: G.*

¹¹⁹ *Morgók fol: 31.*

¹²⁰ * *Kalauf fol: 797.*

¹²¹ *Morgók fol: 29.*

úgy miis, az Istentől kériük és váriuk, valamit az Szentek könyörgése által ő szent Felsegétől nyerünk.¹²² Közbeniárot olyat, az minemürül Sz: Pál emlekezik,¹²³ ki magát valtsagunkra adta, csak az egy Christus Jesust ismériük; noha olyan közbeniárok, az {50:} minemünek neveztetik Moses

5 *Galat. 3. v. 19.* többennis lehetnek.

Hamisság azis, hogy az mely Sz: Doctorokat emlegetnek az Morgók,¹²⁴ ellenemondanának az Szentek segítségülhivasának. Mert Irenaeus, csak azt írta,¹²⁵ hogy az keresztyének nem cselekesznek csudákat az gonosz Angyalok segítségével, mint az *¹²⁶ Simon Magus követői. Epiphanius igazan

10 írta: hogy, Bodog Aszonyt †¹²⁷ sokkal alacsomb tisztelettel kel böcsülnünk, hogy sem az Vr Istent. és az Collyridianusokat *¹²⁸ méltan kárhoztattya. Szent Chrysostomus írta, hogy az Chananeabéli Aszony, igyenessen Vrunkhöz iarúla; de mi sül ki ebből? Az százados ember, és egyebekis, közbeiárok által folyamodtak Christus Vrunkhöz.¹²⁹ Azért lássák az Morgók, mit akarnak
15 mind eggyk s-mind másik példából ki hozni. Elég nekünk, hogy senkit az Sz. Doctorok közzül nem említhetnek ki igyenessen azt írni, hogy az Szenteket nem szabad kérnünk, és segítségül hínunk.

Az SZABOT BEOYTEOLESREVL Hamissan írta az Morgók egy altallyában, és határozás nélkül,¹³⁰ hogy az mi tanításunk szerint, halálos vétkekben esik,
20 a ki böytben, tilalmas eledelt észik: Mert {51:} ebben sok *Exceptio* vagyon: és csak azt itillyük vétkezni, az ki bizonyos meg engedet okok nélkül, az Anyaszentegyháznak hagyása, és az Apostolok Traditiója ellen zabállik:¹³¹ mivelhogy ezzel, egyebeket botránkoztat, és engedetlenségével az Vrunk sententiáiat érdemli, melyben pogánynak, és nyilván való bünösnek itili
25 az Anyaszentegyház engedetlenét.

¹²² *Rom: 15 v. 30.*

¹²³ *I.Tim: 2 v. 5.*

¹²⁴ *Morgók fol: 30.*

¹²⁵ *Irenaeus lib: 2. c: 57. n. 9.*

¹²⁶ * *Vide Kalauz fol: 178.*

¹²⁷ † *Kalauz fol: 783.*

¹²⁸ * *Vide Kalauz Fol: 270.*

¹²⁹ *Lucae 7. v. 3. Joan: 12. v. 21.*

¹³⁰ *Morgók fol: 32.*

¹³¹ *1.Cor: 8. v. 13. Matt: 18 v. 17. Kalauz fol. 598.*

Hamisság azis, ^{*132} hogy az Luther vallás szerént, az Böyt nem egyéb, hanem minden üdöbéli, minden étektül való magának meg tartoztatása. Ha efféle böytöt tartanának az Lutheristák, azaz, minden üdöben, minden étektül magokat el fognáiák, nem tudom mint élhetnének. Talám azt akarták

5 mondani az Morgók, hogy az ő böytök az mértékletes lakás: avagy, némely bizonyos üdökben minden étektül meg tartoztatás.

Hamisság azis:¹³³ Hogy Sz: Mathe. c. II. v. 19. írná, hogy Vrunk inkább akart reszegesnek mondatni, hogy sem engedni az Sidók böytölésének. Mert ot az böytölésről emlekezet nincsen: hanem csak azon panaszkodik Vrunk,

10 hogy Jánost ördögösnek mondották az Sidók, hogy szokot eledellel nem élt; Vrunkat pedig {52:} reszegesnek hítták, hogy az emberek szokása szerént evet, és iutot.

Hamisság azis,¹³⁴ hogy az eledelekben választast, és tilalmat nem szenved az Szent írás, midön azt mondgya, ^a¹³⁵ hogy meg nem rútít a' mi bé mégyen száiuonk; ^b¹³⁶ mindent meg együnk a' mit előnkben adnak; ^c¹³⁷ és ördögi tudomány az ételek tilalma: mert az tisztáknak minden tiszta. Hogy ha ezek az mondások parancsolat képpen, arra köteleznek, hogy valogatás ne tétessen az eledelben, miképpen mented meg az Apostolokat, kik Vrunknak menybe menetele után, erős parancsolattal meg tilták, hogy vérest, és foitottat ne egyenek az hivek? Ezt pedig Szent Lélek vegezésének, és szükséges dolognak nevezik.¹³⁸ Valamint az Apostolokat meg mentik az Morgók, szintén azon nyomon meg mentik az Ecclesiátis. Azt mondom azért, hogy nem az étek rutíttya meg az Lelket, hanem az engedetlenség, mely az alma etelért, Adámot meg rutítá. Azis igaz, hogy a' ki ugy tilt valamely eledeleket, mint

20

25 ^{*139} Tatianus, Saturninus, Manichaeus: avagy ugy szabia az böytölést mint †¹⁴⁰

¹³² * *Morg: fol: 32.*

¹³³ *Morgók fol: 33.*

¹³⁴ *Morgók fol: 33.*

¹³⁵ *a Matt: 15. v. 11.*

¹³⁶ *b Luc: 10 v. 8.*

¹³⁷ *c I.Tim: 4. v. 3. Rom: 14. v. 20.*

¹³⁸ *Act: 15. v. 29.*

¹³⁹ * *Kalauz fol: 269.*

¹⁴⁰ † *Kalauz fol: 269. 599.*

Montánus; avagy az Sidok valogatását úgy követi, mintha mostannis az Oo törvénynek Caeremoniái köteleznék-^{53:}nek: bezzeg méltó feddésre. De a' ki efféle kabaságokat meg vetvén, azért válogat az eledelekben, hogy engedgyen az Apostoli Traditiónak, és az Anyaszentegyház parancsolattyának, abban
5 semmi véték nincsen, mint az foytot, és véres állatnak tilalmából meg tetczik.

Hamisság azis,¹⁴¹ hogy az régiek ellene mondtak azmi böytölésünknek. Mert az Kalaúzbán meg mutattam,¹⁴² hogy az negyven napi Böyt, Apostoli Traditióból, áradot, és hus étel nélkül tartatot. Az kiket pedig az Morgók emlegetnek, azok semmi részben nem szolgálnak az Lutheristaságnak, hanem
10 inkább az Morgóknak temérdek tudatlanságát, és vakmerő batorságát ielentik. Tertullianust, két helyennis nagy pompával mutogattyátok;¹⁴³ ki azt írta, hogy valogatás nélkül, szabadoson kel böytölni. *Indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio novae disciplinae.*¹⁴⁴ De merő bolondság minden dólgotok. Mert Tertullianus, mint *obiectiot*, maga ellen támasztot fogást,
15 úgy hozza ezt elő. Az után, az egész könyuben, mind erre, s' mind egyéb ellenvetésekre, mellyekkel az böytöt rontani akariák, erős feleleteket rendel. Origenesselis ravaszúl bántok. Mert noha O-^{54:}rigenes az keresztyén embernek, lelki böytölést, az gonoszságtól meg tartoztatásban veti, de ugyan ottan aztis írta:¹⁴⁵ *Nec hoc ideo dicimus, ut abstinentiae Christianae fraena*
20 *laxemus. Habemus enim Quadragesimae dies, ieiunij consecratos. Habemus quartam, et sextam septimanae dies, quibus solenniter ieiunamus.* Láddé, hogy az Negyven napi böytöt, az Szerdai, es Pínteki böytel egyetemben, az lelki böytölés mellé veti Origenes? Chrysostomus, es Hyeronimus az kiket említnek az Morgók,¹⁴⁶ úgy annyra meg nem vetik az böytölést, hogy söt
25 inkább módot szabnak az böytölésekben.

AZ ROMAI PAPANAK FEOBSEGEREVL. Hamissan íriák az Morgók,¹⁴⁷ hogy az mi hitünk szerint, az Pápa mindeneket cselekedhetik törvény

¹⁴¹ *Morgók fol: 34. et 24.*

¹⁴² *Kalauz fol: 596. 484.*

¹⁴³ *Morgók fol: 24. 34.*

¹⁴⁴ *Tertull: de Jeiun: cont: Psychicos cap: 2.*

¹⁴⁵ *Origen: Hom: 10. in Levitic: sub finem.*

¹⁴⁶ *Morgók fol: 34.*

¹⁴⁷ *Morgók Fol. 35.*

kivül, és törvény felet. Mert az Pápák saiat tanításokból meg mutattam az Kalaúzbán,¹⁴⁸ hogy az mirül az Vr Isten törvényt szabot, arra az Pápa köteles. Jollehet, ha csak *de jure positivo humano* az Papáktól ió rendtartásért szabot törvényekre nézünk, bezzeg azok ellen, és azok kívülis cselekedhetik

- 5 az Pápa. {55:} Hamisság azis,¹⁴⁹ hogy az mi hitünk szerént, az Pápa el tevelyedhetetlen. Mert noha az Pápa egygüt az közönséges gyölekezettel nem tévelyeghet: söt az én itiletem szerént (noha *¹⁵⁰ egyebek külömben velekednek) magán sem tevelyeghet oly módon, hogy az ő tevelygesére kötelezze az hiveket. Mind azon által, a' mi illeti az maga személyét, *¹⁵¹
- 10 meg eshetik, és hitibennis el tantorodhatik.

Hamisság azis, hogy egy altallyában meg fedhetetlennek mondatnék az Pápa, akár menyi lelket el veszessenis. Mert ugyan azon Cánonban, mellyel az Morgók bizonyítanak, világos szókkal írva vagyon, hogy ha az hit dolgában tántorog, igenis meg kell ötet feddeni.¹⁵² Bonifacius azért *Can: si Papa*

- 15 csak azt mongya, hogy ha az Pápa gonosz életének példaiával sokakat meg botrankoztatís, nincs ez földön bírása kívül büntettessek, hanem Istenre kel az büntetést hadny. Es ugyan ezent mondotta vala *¹⁵³ Constantinus Császár az Nicaeabéli gyölekezetben, közönségessen minden Püspökökrül.

Hamisság azis, hogy Vrunk el rontotta az Apostolok közöt való föbséget, midön azt tanította,¹⁵⁴ hogy a'ki nagyob közöttök, olyan légyen, mint a ki leg kis-{56:}seb. Es ne uralkodgyanak mint az világi feiedelmek. Mert söt inkább, ezzel meg mutattatik,¹⁵⁵ hogy az Apostolok közöt, vólt valaki leg nagyob: noha ettül az kívántatik, hogy alázatossággal visellye az föbséget. Es ha az Vrunk szavaiból elrontatik az Apostolok közöt való föbség, nyilván

- 25 következők, hogy Christus Vrunk sem vólt feiek az Apostoloknak, és az Lelki Pásztorok sem feiek az Juhoknak: mert Christus Vrunk mondgya, hogy ő ugy

¹⁴⁸ *Kalaúz fol: 228. Logi Alogi fol: 86.*

¹⁴⁹ *Morgók fol: 35.*

¹⁵⁰ * *Vide Kalaúz, fol: 528.*

¹⁵¹ * *Kalaúz Fol: 658.*

¹⁵² *Vide Kalaúz fol: 670. Logi Alogi fol: 87.*

¹⁵³ * *Vide Kalaúz Logi fol. 60.*

¹⁵⁴ *Luc: 22. v. 26.*

¹⁵⁵ *Vide Kalaúz fol: 652.*

viselte magát az Apostolok közöt, mint az leg kisseb.¹⁵⁶ Es az Püspököknek azt parancsolja Sz: Peter,¹⁵⁷ hogy az ő nyájokon ne uralkodgyanak.

Hamisság azis, hogy az régiek, az Pápa főbségét ellenzették. Mert az egész regiségnek veleieiből meg bizonyítam az Kalaúzbán,¹⁵⁸ hogy az Romai

- 5 Pápa főbségét, közönségessen vallották az hivek. Noha azért Irenaeus meg szolíta *¹⁵⁹ Victor Pápát, nem iavalván, hogy egész Asiát átok alá vetette: de aztis ugyan meg vallá, hogy minden Ecclesiának, Romához kel halgatni, *propter potentiozem Principalitatem*, az ő hatalmasb főbsegéiert. Cyprianus mondgya,¹⁶⁰ hogy az Apostolságot a' mi illeti, abban minnyáian egyenlök
- 10 vóltak az Apostolok; de eztis mind-~~{57:}~~gyárt utánna veti,¹⁶¹ kit az Morgók el csipének. *Primatus Petro datur*, az elsőség ugymond, Peternek adatik. Az Nicaeabéli gyölekezetnek vallasabólis meg erőssitém az Kalaúzbán,¹⁶² hogy az Romai Pápa fő, és első, az Egyházi rend közöt.

- Azért nem igaz, hogy az Nicaeabeli hatodik Canon, nem fellyeb
- 15 valónak, hanem az töb Püspökökkel egyenlőnek mondaná az Pápát.¹⁶³ Mert az hatodik *Canonban*, csak azt olvassuk, hogy az Alexandriai Püspök, az AEgyptusbeliekre gondot viselleyen; az Romai pedig az váras kívül valókra.¹⁶⁴ Mert ugyanis az Pápa, tartozik kiváltképpen gondot viselni az Róma vidékére, minthogy annak az Várasnak, más Püspöke nincs, hanem
- 20 csak az Pápa.

- Az Nicaeabéli nyólczadik *Canonban* emlekezet sincs arról, az mit az Morgók írnak:¹⁶⁵ tudni illik, hogy az más Püspök alat valókat, senki fel ne szentellye: hanem azt az *18 Canonban* talállyuk: és az Tridentomi gyölekezetis ezen dologról kemény parancsolatot adot; de ezzel az Pápa főbsegének semmit
- 25 sem ártot.

¹⁵⁶ *Luc. 22. v. 27.*

¹⁵⁷ *1.Pet: 5. v. 2.*

¹⁵⁸ *Kalaúz fol: 646.*

¹⁵⁹ * *Apud Euseb: li: 5. ca: 24.*

¹⁶⁰ *Vide Kalaúz fol: 581.*

¹⁶¹ *Cyprian: in Kalaúz fol: 655.*

¹⁶² *Kalaúz fol: 173. 646.*

¹⁶³ *Morgók Fol: 37.*

¹⁶⁴ *Canon: 6. apud Ruffin: lib: 1. Hist: c. 6.*

¹⁶⁵ *Morgók fol: 37.*

Ihon látod keresztyén Olvasó, hogy ily hosszú habozásban, az Morgók, csak merő hamissággal akartak az első bizonyásgból {58:} ki feselni. De hála Istennek, annál világosban meg ismértetett annak az bizonyásnak ereie, mennél nagyob igyekezettel tusakodtak ellene. Azis ki tetczik, hogy az elébbi

5 hazugságoknak uyitási azok, mellyekkel be fejezik az Morgók feleleteket.¹⁶⁶ Mert semmi sincs abban hogy az előszámlált czikkelyekben, az Romai vallást, mind az Sz: irás, mind az Apostoli forrásból jvo régi Doctorok, meg hamissitanák.

§. V. Masodik bizonyása az Lutherista hamisságnak meg oltalmaztatik.

- 10 HAFenreffer könyve eleibe függesztet irásokban, azt mondták az Morgók, hogy az Anyaszentegyház, minden üdőben élt ilyen rövid irásokkal, mellyekben, az egész mennyei tudomány rövideden, világosan, nylván mutattatott. Ebből igyenessen ki fakad, hogy az nem lehet mennyei tudomány, mellyet az Anyaszentegyház minden üdőben, rövid, és világos
- 15 irásokban nem foglalt. Tehat, {59:} mivelhogy az Augustai Confessió vallását, nem hogy minden üdőben, de sőt soha semmi üdőben Luther előtt, világos irásban nem foglalta az Ecclesia, következik, hogy ez az vallás, nem lehet mennyei tudomány. Avagy ha ezt ellenzik az Morgók, mutassanak minden üdők iartában, oly irásokat, mellyekben az Ecclesia világosan ki magyarázta
- 20 volna az Augustai Confessioban foglalt velekedéseket. Nem kívánnjuk pedig, hogy ennek a' tudománynak rendszerént való helyheztetését, hanem csak hogy velejét, és valóságát mutassák az régi irásokban.

Erreis csak szinte hamissággal adnak választ az Morgók, mintha ugyan fogadást tettek volna, hogy irásokban, igazat nem mondnak.

- 25 Hamisság azért, és ennyhányszor meg uyítot hamisság,¹⁶⁷ hogy az első bizonyásnak feytegetesében meg mutattatott, hogy Vrunck születése után ötszáz esztendőben élő Doctorok, nem iovallották az halottakért való imádságot; az Szentek segítségül hívását; az Pápa főbségét. Mert senkit

¹⁶⁶ *Morgók Fol: 38. 39.*

¹⁶⁷ *Morgók fol: 41.*

nem neveztek az Morgók, és ha meg fakadnak sem nevezhetnek senkit, az Sz: Doctorok közzül, a' ki, öt, vagy hat száz esztendőben, vélek tartotta volna, az említet dolgokban. {60:}

- Hamisság azis,¹⁶⁸ hogy Illiricus in *Catalogo testium*, vagy más valaki, meg bizonyította az Luther vallásnak regiséget. Mert az mint ^{*169} másut elő hozám, Luther maga írta, hogy ő egyedül kezdte ez uiságot, melyet ő előtte, senki el nem mert kezdeni. Aztis meg vallyá ^{*170} hogy az régi Doctorok, és gyölekezetek, ellenkeznek az ő tudomannyával, kiért feienként az régieket ^{*171} iszonyú gyalazatokkal illeti. Sőt Calvinus egy csapással el akarván inát
 10 vágni az ő tudományok regiségének, bátran írta ^{*172} hogy az régiek minnyáian tévelygettek: az az, ellenkeztek az mái uiságokkal. Illyricus pedig, noha Sz: Bernardot, Aquinas Thamast, Scotust, es egyebeket Laistromban írta, de az mint másut meg bizonyítam ^{*173} csak egy embert sem nevéze, a' ki az Augustai Confessióban foglalt tudományt követte volna. Chemnicius
 15 mely hamissan említi az régi Szentek írását, meg hallád az Kalaúzbán.¹⁷⁴ Es mivelhogy ti Morgók, talám szemesbek vattok a' ti könyveitekben, ugymint az *Pápa nem Pápában*, és hasonló bolondságokban, mencsetek meg engem ettül az munkátul, és ti keressetek s' nevezetek egyget, a' ki az Apostolok ideiétül fogua, rövid, és világos írásban {61:} foglalta volna Luther előtt, az ti
 20 tudománytokat. Ha oly bővösök vattok effelékkal, hogy ugyan Laistromot szerezhettik nevekből, künyü egyget nevezetek.

- Magatokkal ellenközö hamisság azis,¹⁷⁵ hogy ha ti elöttetek nem találkoztak vólnais, az Luther vallásnak követői, az Apostoli meltóságban elég oltalmatok vólna; mivelhogy az Apostolokkal, egygez az ti tanitástok, az Papistaság pedig
 25 ellenkezik. Eléb azt mondatok, hogy az Anyaszentegyház minden üdőben

¹⁶⁸ *Morgók Fol: 41.*

¹⁶⁹ * *Kalaúz Fol: 145.*

¹⁷⁰ * *Kalaúz Fol: 97.*

¹⁷¹ * *Kalaúz Fol: 306.*

¹⁷² * *Kalaúz Fol: 146.*

¹⁷³ * *Kalaúz Fol: 153.*

¹⁷⁴ *Kalaúz fol: 149.*

¹⁷⁵ *Morgók fol: 42.*

(*¹⁷⁶ tehát nem csak az Apostolok idejében) oltalmazta írásival az mennyei tudományt. az szent írásis azt tanította,¹⁷⁷ hogy világ végéig minden üdőben, Doctori, és pásztori lésznek az Apostoli Ecclesiának.¹⁷⁸ Ha azért az ti Ecclesiatoknak, tudomány teriesztő, és Juhok oltalmazó pásztori nem vóltak,
5 nyilván követközik, hogy az Apostoli tudománytúl távuly eset.

Haromszerrel béllet hamisság azis,¹⁷⁹ hogy Hafenreffer meg mutatta, az Apostoloknak mi velünk ellenkezéset és az Augustai Confessiával eggyezéset. Mert sem ő, sem soha senki közzületek, csak egy punctban meg nem mutathattya, hogy mi az Apostalokkal ellenkeznék. Vessétek
10 meg magatokat az tippanon {62;} Morgók, és csak egy dologban, mellyet leg alkolmatosbnak ítéltek, mutassátok meg, hogy mi az szent írás ellen tanítunk. Nagyot nyertek, ha ezt végben vihetitek; Mert azt én bizonynyal hiszem,¹⁸⁰ hogy valamely tudomány, csak egy dologban ellenkezik az szent írással, abban igazság, es üdvösség nem találtaik. De eszeteken iáiatok, és oly
15 balgatagúl ne bizonygassatok mint ekkoráig, az az, nékem az magatok bűdös *consequentiaival*, és szeles elmétek magyarázatival ne bizonyícsatok.

Sok egybe elegyítet hamissággal terhes azis,¹⁸¹ hogy mi, minden tehetségünkkel, az Apostolok, és Proféták írásinak meltoságot tagadgyuk: nevezvén az Sz: írást elégtelennek üdvösségünkre, és oly haylandónak mint
20 az viasz, ki az üdőnek változása szerént, oda haytathatik, az hová akariák. Ezek merő hamisságok. Mert az szent írásnak mely nagy böcsülleti légyen mi nállunk, az Kalaúzbán fél találod,¹⁸² holot aztis bővön meg bizonyítam,¹⁸³ hogy soha senki nallatoknál böcsülletlemből nem bánt az Bibliával, melyből sok könyveket ki vettetek, sokat el csiptetek, sokat hozzá toldottatok. Aztis meg
25 magyaráztam,¹⁸⁴ hogy mi, az Sz: írást elég-{63;}telennek, és fogyatkozotnak

¹⁷⁶ * *Vide Kalauz fol: 150.*

¹⁷⁷ *Ephes: 4. v. 12.*

¹⁷⁸ *Vide Kalauz fol: 111.*

¹⁷⁹ *Morgók fol: 42. 44. 49.*

¹⁸⁰ *Vide Kalauz fol: 285. et 455.*

¹⁸¹ *Morgók fol: 44. 49.*

¹⁸² *Kalauz fol: 451.*

¹⁸³ *Kalauz fol: 289.*

¹⁸⁴ *Kalauz fol: 459.*

nem mongyuk, noha azt hirdettyük,¹⁸⁵ hogy minden dólgot nyilván ki nem írtak az Bibliába, és hogy az ő igaz értelmét, csak magán az Sz. írásból nem vehettyük, hanem ehez kel járúlny az Anyaszentegyház tanításának. Nincs it helye, hogy ezeket bö beszéddel erőssichem, hanem a' ki akarja, tanuságot vehet

5 ezekrül az Kalaúzból. Továbba aztis taníttjuk Sz. Péterrel,¹⁸⁶ hogy az Szent írásban sok nehéz értelmü dolgok vannak, melyeket az gonoszak magok veszedelmére facsárnak *¹⁸⁷ mint az régi Eretnekek példájából meg tetczik. De hogy az Sz: írásnak fogyatkozásából, és nem az emberek gonoszságából származnék ez dolog, azt bezzeg senki közzüllünk álmában sem látta.

- 10 Hamisság azis,¹⁸⁸ hogy nem merjük tudományunk régiségét az Apostolok bizonyosságára biznunk: meg ijedtünk az Apostolok segítsége felöl; azért akarjuk az Apostolok után valók írásában keresgetny régiségünket. Mi az Apostolok írásához igenis bízunk, és tanításunkat igazán értett szent írásból vastagon megis bizonyíttjuk ahol helye vagyon;¹⁸⁹ De mivelhogy
- 15 most csak az a' kérdés, hogy ha voltaké minden üdőben, az Augustai Con-
{64;}fessióban foglalt tanításnak, nyilván valo írásokkal terjesztői? Azt kellet állatnom, hogy efféle gyarapítói nem voltak mindenkor az Lutheristaságnak, mivelhogy az Apostolok idejétül fogva, nem hogy többet, de csak egyet sem találunk, a' ki követte volna az Augustai vallást: Ebből osztán az Csepregi
- 20 fundamentomnak erejéből, igyenessen ki jö, hogy az Augustai vallásban igazság nem lehet.

Hamisság azis,¹⁹⁰ hogy Turrecremata Jesuita vólt; mert az Jesuitak szerzetinek kezdése előtt, közel száz esztendővel virágzot Turrecremata.

- 25 Az sem igaz,¹⁹¹ hogy én az Augustai Confessiot, az régiekkel való akármi kicsiny egyenetlenségért gyalázom. Mert az hit dólgain kívül való egyenetlenséggel, semmit nem gondolok. A' mi pedig az Hitet illeti, azt én nem tartom kicsiny dolognak.

¹⁸⁵ *Kalaúz fol: 504. 518.*

¹⁸⁶ *2.Petri 3 v. 16. Kalaúz fol: 505.*

¹⁸⁷ * *Kalaúz fol: 285. Vide Logi Alogi fol: 61.*

¹⁸⁸ *Morgók fol: 44. 45.*

¹⁸⁹ *Vide Kalaúz fol: 685. Logi Alogi fol: 91.*

¹⁹⁰ *Morgók fol: 46.*

¹⁹¹ *Morgók fol: 45.*

- Azis hamisság,¹⁹² hogy én mondtam, hogy Coccius az Romai Anyaszentegyház fiainak, mindenben, és éppen való egygyességeket meg mutatta. Mert az Csepregi mesterségben csak az vagyon írva, hogy Coccius, az mi vallásunkat, minden üdö folyásában ki terjedett keresztyén írásokban
- 5 meg mutatta. Tudom azt énis, hogy *¹⁹³ sok dőlgekrol az hitnek sérelme nél-
{65;}kül vetekednek az Catholicusok: Aztis vallom, hogy *¹⁹⁴ némellyek az Catholicusok közzül, gondolatlanul oly elmélkedésekben gázolnak, mellyekért, ő ellenek méltan ki szállanak az tudósok De ezek fel nem bontják az mi egygyességünket, az mint bővön meg magyaráztam az Kalaúzbán.¹⁹⁵
- 10 Mind ezekből ki tetczik, hogy az második bizonyásnak győzhetetlenségeis helyén marad. Az Morgók pedig az mint el kezdték, úgy gázolnak bellyeb írásokban, hamisságrul hamisságra lépven, egy igazat szavokban nem eitven.

§. VI. Az harmadik, és Negyedik bizonyás meg oltalmaztatik.

- HAmis vallásnak taníttya azt Hafenreffer, mely, az szent írás kívül valamit
- 15 kapcsol magában. Az Luther vallás pedig, foglal oly dőlgot magában, mely az Szent írásban nem találtatik; Egyéb sok dőlgek közöt, azt, hogy az Apostolok szerzették az *Credót*. és hogy hasznos, szükséges, vólt annak ki adása.

- Erre ELEOSZEOR azt mondgyák, ho-^{66:}gy az bizonyásnak első részét meg kel határozný az üdvösségre néző dőlgekra.¹⁹⁶ Mert az külső dőlgekban,
- 20 keresztyéni szabadságunk vagyon, hogy hihessünk az Biblian kívül való dőlgekatis, ugmint, hogy él az Török Csaszár: De így az bizonyításnak második része hamis,¹⁹⁷ mert úgy mint külső dőlgot hiszük, hogy az Apostolok irták az *Credot*.

- Ennek az feleletnek hamissága abban áll, hogy csak mint külső dőlgot, úgy
- 25 kellyen hinnünk, hogy az Apostolok szerzették az *Credot*. Mert ha ezt csak

¹⁹² *Morgók fol: 47.*

¹⁹³ * *Kalaúz Fol: 257.*

¹⁹⁴ * *Kalaúz fol: 551.*

¹⁹⁵ *Kalaúz fol: 258. et 87.*

¹⁹⁶ *Morgók fol: 51.*

¹⁹⁷ *Morgók fol: 52.*

- ugy hiszem, mint hiszem az Török Csaszárt élny: látni való, hogy ez az hitel, kételkedést szenved magával; sőt ugyan hamissis lehet; mivelhogy egy ora közben meg halhat az Török Császár. Azt pedig hogy az *Credot* az Apostolok szerzették, szinte olly bizonynyal kell hinnünk, mely bizonynyal hiszük hogy Sz:
- 5 Pál írta az Romabeliekhez szollo levelet: Mert valaminemü tanubizonyosságokat, okokat, jelensegeket találsz te arra, hogy Sz: Pál írta az emlitet Levelet, ugyan azon okok és bizonyságok meg mutattyák aztis, hogy az Apostolok szerzették az *Credot*. Mivelhogy az régieknek egyenlő értelme; az Ecclesiának traditioja; és szokása, az Cre-{67;}dőban foglalt tudománynak szentsége, felsége,
- 10 igazsága, oly erőssen állattya az Credónák, mint az Sz: Pál levelének Apostoli eredetit. Tehát mind az kettőt egyy aránt kel hinni: Ha azért *¹⁹⁸ keresztyen nevet nem érdemlene, a' ki kétesse, és bizonytalanná tenné az Apostoli irásokat, bizony az sem méltán visel keresztyén nevet, a' ki az Credonak Apostoli eredetit †¹⁹⁹ ketségessé teszi.
- 15 MASODSZOR azt felelik az Morgók,²⁰⁰ hogy az Credo, nem csak jó értelem szerént, hanem ugyan szórúl szórais fel találtatik az Bibliaban, noha én az Breviarium olvasás miát nem érkeztem ennek fel keresésére. Eok pedig fel jegyzik az Sz: irás helyeit, mellyekben szórúl szóra találtatik az Credo. De ezis csak hivság, és szofia beszéd. Mert noha az Credónak minden
- 20 részeit ollyan következesekkel ki hozhattyak az Sz: irásból *²⁰¹ minemüvel egyéb vallásinkat. De hogy ott az Credót szórúl szóra fel talállok, abban semmi sincsen, kirül az Morgókis bizonyosat tesznek,²⁰² midön azt írják hogy az Crédot azon igékkel az szent irásban nem olvassuk. Maga ha szórul szóra az irásban vólna, azon igékkel olvasnók az szent irásban: mivelhogy
- 25 az szó, és az ige, ez ielen való dologra nézvén, nem különböznek. {68;} Ennek fölötte, mivelhogy ti Morgók az Breviárban nem foglalatoskodtok, tegyétek fel az Oculárt, és keressétek fel az Szent irásban amaz szókat: *Catholicam Ecclesiam*, közönséges Ecclesiát: avagy amazokat: *Sanctorum Communionem*, szenteknek közösségét, avagy egygyességét. Nevettem

¹⁹⁸ * *Vide Kalauz, fol: 460.*

¹⁹⁹ † *Vt Calvin: in Kalauz Fol: 371.*

²⁰⁰ *Morgók fol: 53. 56. saepius repetunt.*

²⁰¹ * *Vide Kalauz fol: 480.*

²⁰² *Morgók fol: 52.*

- hogy az *Sanctorum Communiot* Sz: Jánosnál *cap: 20. v. 23.* írják hogy szórul szóra találtatik: maga ott az *Communiorul* emlekezet nincs,²⁰³ hanem az Papoknak adatik hatalom az bünök bocsánattyára. Nemis tudom mint mencsem ez aránt az Morgók szemtelenségét, hanem ha oly Calepinusra
- 5 találtak vólt, kiben az *Communio Sanctorum*, bűnnek bocsánattyát jegyzi. Azonképpen az *Catholica Ecclesiát* szórul szóra Sz: Mathénál, *cap: ult: v. 19.* Es Szent Pálnál. *Ephes: 5. v. 25.* találták az Morgók: maga ott az aránt, egy szó sincs az *Catholicarul*, hanem az keresztségrül, és az házások között való szeretetreul adatik parancsolat. Jöllehet, bár az Szent írásban, imit amot
- 10 széllyel, minden agazati fel találatnánakis az Credonak, ugyan ki nem süln ebből hogy az Credot így az mint mondgyuk az Apostolok szer-{69:}zették. Mert énis csinálhatok az Sz: írás szavaiból imádságot, melyrül azért ugyan nem mondhattuk hogy az Apostolok szerzették.
- Ittis azért merő hamisság, valamit az Morgók írnak.
- 15 Hamisság hogy csak oly bizonytalanul kellyen hinny, hogy az Credo Apostoli munka, mint el hittük, hogy az Török Császár él.
- Hamisság azis, hogy az Credo szórul szóra az Szent írásban találatik.
- Hamisság hogy ha ott találatnékis, az harmadik, és negyedik bizonyítás meg erőtlenednék.
- 20 Hamisság azis,²⁰⁴ az mint meg hallók, hogy Sz: Agoston az Purgatoriumrúl kételkedett, és szent írás kívülvaló dolognak hirdette.
- Végezetre hamisság azis,²⁰⁵ hogy az Csepregy Mesterségben igaznak ísmértetik, az Hafenreffer írásából vétetett tanítás, melyben kárhoztat minden tudományt, mely az Szent írásban nem találatik. Mert ezt fel nem tették,
- 25 sem helyén nem hatták az Catholicusok: Hanem *Ad hominem, Ex ijs quae vos conceditis*, ti ellenétek az magatok fegyverével hadakozunk, mikor efféle hamis tudományokat {70:} ellenetek forgatunk. Mi pedig azt, sok erős bizonyságokkal meg mutattyuk,²⁰⁶ hogy az keresztyén embernek, sok dólgozat kel hinny, üdvössege vesztése alatt, mellyekrül nevezet szerént, emlekezet

²⁰³ *Morgók fol: 55.*

²⁰⁴ *Morgók fol: 53.*

²⁰⁵ *Morgók fol: 57.*

²⁰⁶ *Vide Kalauz toto libro sexto.*

nincs az szent írásban, és külömben ki sem hozhattuk az írásból,²⁰⁷ hanem csak az Ecclesiának, és az Tradicióknak méltósága mellet.

§. VII. Az ötödik bizónyságnak erőssége, meg mutattatik.

AZzal bizonyítottak vala Csepregen az Credónak hasznos, és szükséges
 5 vóltat; Mert ezzel, az Apostolok, idejétül fogva élt az Istennek
 Anyaszentegyháza. Ebből ilyen kötés támadhat. A mivel az Apostolok
 idejétül fogva élt az Ecclesia, hasznos az és szükséges. De az halottakért
 való könyörgéssel; az szabot böytökkal; etc. az Apostolok idejétül fogva élt
 ugyan azon Ecclesia, mely az Credót meg tartotta. Tehát ezekis szükségesek
 10 és hasznosok. kiből nyilván következik, hogy haszontalanok, és ártal-^{71:}
 masok az ellenkező tudományok,

Erre az Morgók azt felelik;²⁰⁸ hogy az bizónyságnak első része nem igaz.
 Mert az Apostolok idejétül fogva, élt oly dologgal az Ecclesia mely most
 nem hasznos, nem szükséges; mint az Timotheus körül metélkedéséből
 15 ki tetczik. De ha az bizónyságnak első része horgas, nem jól bizonyíták
 Csepregen az Credónak hasznos, és szükséges vóltát; mivelhogy bizónyság
 azon az fundamentomon eppült.

Ennek fölötté, merő hamisság, hogy az Ecclesia az Apostolok idejétül
 fogva, élt az körül metéléssel. Mert noha az Apostolok idét, ezzel, és töb
 20 Sidó rend tartással is élt, mint meg láthatod *Act: 15. v. 29. cap: 16. v. 3. cap:*
21. v. 23. cap: 18. v. 18. de az Apostolok, idétis, az Evangeliumnak terjedése
 után, soha sem élt az körülmetéléssel: sőt azt hirdette, hogy a ki
 körülmetélkedik annak az Christus nem használ.²⁰⁹

Azis hamisság, hogy abban meg vető lehessen, a mivel az Ecclesia élt
 25 az Apostolok idejétül fogva: az az, a mit akkortúl fogva, minden üdőben
 tartott, és követett. Mert ha efféle dologban hamis-^{72:}ság lehet, nem csak
 meg győzheti, és hamisságra viheti az pokolnak ereje az Ecclésiát, de soha

²⁰⁷ *Vide Kalauz fol: 489.*

²⁰⁸ *Morgók fol: 50.*

²⁰⁹ *Ad Galatos.*

bizonyosok sem lehetünk abban, hogy az Ecclesia, éppen, tisztán, változtatás nélkül meg tartotta az Apostoli írásokat: mint ezt másut †²¹⁰ bővön meg mutatám. Azért valamely igaz az Christus szava, *²¹¹ hogy az pokol ereje meg nem győzi az Ecclesiát szinte oly igaz azis, hogy igaznak, és jónak kel annak
5 lenny, valamit az Apostolok idejétől fogva tartott, és követett az Ecclésia.

Hamisság azis,²¹² hogy az ötödik bizonyásnak, második része, immár meg hamissított: holott az Régiek nem éltek úgy mint mi, az halottakért való könyörgéssel: Mert én ez előtt meg mutattam, hogy ez mindenestül különben vagyon.

- 10** Hamisság azis, hogy álnakul íratott az bizonyásban, hogy ugyan azon Ecclesia, mely az Crédot meg tartotta, eleitől fogva élt az halottakért való könyörgéssel: Ebben semmi álnakság nincsen. Hanem, mivelhogy az Morgók írtak vala, hogy az Istennek Ecclesiája élt az Apostolok idejétől fogva az Credóval. Ez mellé vetteték, hogy ugyan azon Ecclesia, mely az Credóval
15 élt eleitől fogva, az halotta-{73:}kért való könyörgéstit jovalotta. Ha azért Isten Ecclesiája volt, és nem ördög barlangja, mely az Crédot meg tartotta, következők, hogy azis Isten Ecclesiája, mely az halottakért való imádságot jóvá hatta. Mellyk legyen pedig ez az Ecclesia, ki nem fejeztetett, mert szükséges nem volt;²¹³ magatok sem mutathattok Luther előtt más Ecclesiát,
20 mely az Crédot, avagy az szent írást meg tartotta, hanem az Romait. Mert az Görögökhöz tudom nem futhattok, mivelhogy az miben töllünk el szakadtak az Görögök, azt ti sem javalljátok, *²¹⁴ az mint meg mutatám az Kalaúzbán.

Végezetre, ostoba hamisság azis, hogy mi az Crédot nem igazán tartjuk. Es ennek négy bizonyása, nem egyéb, négy, balgatagságnál.

- 25** I. BIZONYSAG. Az első, és második agazat szerint, az egy Isten kívül senkit nem híhatunk segítségül. Mert miképpen hihatni azt segítségül az kiben nem hiszünk? FELELET. Sz: Pális tehát az Credo ellen vétkezétt; mert őis imádságbéli segítséget kért az emberektől. *Adiuvate in orationibus. Rom: 15. v. 30. 2. Cori 1. v. 11.* Hazugság tehát, hogy Isten kívül senkit segítségül

²¹⁰ † *Kalauz Fol: 469. 547.*

²¹¹ * *Matt: 16. v. 17.*

²¹² *Morgók Fol: 60.*

²¹³ *Vide Kalauz fol: 603. 661.*

²¹⁴ * *Kalauz fol: 156.*

nem híha-^{74:}tunk: Mert segítségül híja az szegény az gazdagot, az beteg az orvost. Noha azért vagyon oly segítségül hívas, mely csak az egy Istent illeti, a kibe hiszünk, és úgy kérünk ő tölle, segítséget, mint az ki maga tehetségével kegyelmesen be tellyesitheti minden kívánsaginkat. De e mellet,

5 vagyon oly segítségül hívas, tisztesség, szolgálát, es imádás, mellyeket emberekhezis bocsáthatunk.²¹⁵

II. BIZONYSAG. Az negyedik ágazat azt tartya,²¹⁶ hogy Christus eleget tet büneinkért. Tehát az érdemes bóytöléseket nem javallya az Credo. FELELET. Az kalauzban erre meg volt válaszod:²¹⁷ holot az Isten igéjéből meg mutatám,

10 hogy az Christus elég tételében bizonyos ezközök által, nevezet szerent az okossággal élő emberek *²¹⁸ sok jó cselekedetek által, reszesültetnek.

III. BIZONYSAG. Azért mondatik az Ecclesia, *Communio Sanctorum*, szentek közösségének, Mert minden javai közönségesek minden keresztyeneknek, ugymint, az szent írás olvasás, az Házassag. FELELET. Talám, az lelki

15 pásztorság, az szüzesség, az Martyromságis köz mindeneknek, miuelhogy ezekis az Ecclesia javai? Hol tanúltad, hogy *Ecclesia, est {75:} communio Sanctorum*, az Ecclesia az szentek eggyessége? Nyilva ezt az Credóban fel nem találod, melyben az szentek eggyességérül, az Anyaszentegyház után tészunk vallást. Touábba, ha azt alittyák az Morgók, hogy az Romay Ecclesia, eggy

20 általlyában el fog valakit az Biblia olvasástul, vagy az házasságtúl, igen meg csalatkoznak. Mert az házasság csak azoknak tilalmas nállunk, a kik magok ió kédvéből fogadásokkal el tiltották ettül magokat.²¹⁹ Az Biblia olvasást sem tiltya az Ecclesia, hanem, az kőzönséges nyelvekre fordítot Bibliát haggya, hogy modgyával, és az Lelki pásztorok tanácsából olvassúk.²²⁰

25 IV. BIZONYSAG. Az bűnök bocsánattya felől való kételkedést, ki rekeszti az Credo, közönségesen szólván arról.²²¹ Es mivelhogy az Kalaúzbán

²¹⁵ Vide Kalauz fol: 780.

²¹⁶ Morgók fol: 61.

²¹⁷ Kalauz fol: 778. 815.

²¹⁸ * Vide Kalauz fol: 751.

²¹⁹ Epist. 3. contra Aluin: fol. 35.

²²⁰ Kalauz fol: 310. et 453.

²²¹ Morgók Fol: 61. 62.

- azt mondtam vala,²²² hogy az Credoban csak azt vallyuk közönséggel, hogy meg bocsáttatik mindennek büne, valaki Istentül rendelt moddal ki tér vétkéből; hogy pedig egy általlyában néked, vagy nekem meg bocsáttatot légyen bününk, az Credo nem mondgya. Ezt szörnyen csúfollják
- 5** az Morgók,²²³ és engem az Oskola porban heverő gyermekeknélis ostobábnak mondnak; {76:} Mert ezekis tudgyák, hogy az, közönséges nevezet alatt az magán valókis bé foglaltatnak. FELELET. Az Credóban vallást tészünk az bünnek bocsánattyárul, testnek fel támadásárul, és örök életrül, de oly
- 10** külömbiséggel, hogy az testnek fel támadását, egy általlyában az egész emberi nemzetrül vallyuk, úgy hogy, senki az fel támadástul ki nem rekesztetik. Az bünnek bocsánattyát, és az örök életet, nem úgy hiszük, hogy ezekbennis minnyájan részesülnénk: mivelhogy sokan bünökben meg hálnak, és örök halálra vettetnek. Annakokáért, noha az Credónak
- 15** folyásában meg nem határoztatik az bünnek bocsánattyárul és az örök életrül való ágazat; de az egész szent írásnak rendiből csak azokat illeti, kik igaz hittel, és végig meg maradnak az jóban. Az bünnek bocsánattyárul valo ágazatban tehát, csak azt hiszük, hogy az Vr Isten mindeneknek meg bocsáttya bünét, ha ki térvén gonoszságokból, Isten törüenyéhez szabják
- 20** életüket: Mert Sz: Pál mondásaként,²²⁴ az törüeny tévök igazúlnak meg. Ebből immár ki tetczik az iskola porbol költ bizonyáságnak gyermeksege. Mert ha mindenek büne bocsánattyárul, úgy tennénk vallást, mint az testnek fel ta-{77:}madásárul, szinte úgy kellene hinni Judásrul, hogy büne meg bocsáttatott, mint hiszük hogy teste fel támad; Mert az közönséges nevezet
- 25** alatt, szinte úgy bé foglaltatnék Júdas, mint az Morgók. De az bünnek bocsánattyárul, és az örök életrül való ágazat, az szent írásnak folyása szerént, csak azokra néz, kik szeretet által munkálkodó hittel Istenhez járulnak, és az jóban végig maradnak. Azért hogy az Te, vagy En, büneink bocsánattyárul, és üdüösségünkrül bizonyosok lehessünk, nem elég el hinni hogy bünnek bocsánattyát nyeri, valaki az meg magyarázott mód szerént
- 30** Istenhez térül, és az jóban meg marad: hanem azt kel melléje vetny, hogy Te,

²²² * *Kalauz Fol: 771. 416.*

²²³ *Morgók fol: 62. et 195.*

²²⁴ *Rom: 2. v. 13.*

és En, ilyen formán tértünk Istenhez, és végig az jóban maradunk. Ez ha az szent írásban, vagy Credóban fel találtatik, titek az nyereség. Ha pedig ezt fél nem talállyátok, minden félelem nélkül való bizonyágtok nem lehet az magatok büneynek bocsánattyárúl; ha nem, csak emberi mód szerént azokból az miket érzünk magunkban, itíletet tehetünk állapotunkról;²²⁵ úgy hogy, ha az mi szivünk nem vádol minket, fiúy bizodalommal nyughatunk az mi Istenünknek kegyességében: noha, *in hoc justifi- {78:} cati non sumus* ezzel ki nem rekesztetik amaz félés, és rettegés, mellyel kel üdvösségünket keresnünk.²²⁶

10 Mind ezekből ki tetczik, hogy meg sem mozdíthatták az Morgók azokat az bizonyágokat, mellyekkel az magok saját fundamentomiból, az Lutheristaságnak hamissága még bizonyodott. Sőt mivelhogy csak hamissággal, és hazugsággal, viaskodtak eddig; nem én pironságimnak, hanem Csepregi szégyenvallásnak kellet volna nevezni az ő írásokat.

15 MASODIK RESZE

Hamis vádolással nem terheltem az Lutheristákat.

HA szidalommal és gyalázatokkal, ha csintalan, és faytalan beszédek moslekával le nyomathatnék az igasság, tagadhatatlan volna az Morgók gyöződelme:²²⁷ kik azt hiszem ugyan meg rótták, magokat, és valahol valami trágárságot, csélcspást, susnyaságot találtak, ebben az {79:} rövid írásnak szemetében kapscholták. De mivelhogy az szitokkal csak dühösségeket bizonyítyták az Morgók, nem mocskolódom véllek, tarcsák magoknak embertelenségeket.

25 Minek előtte pedig tovább lépjünk, azt eszünkben vegiük, hogy az Christus urunk hatalmátúl, és az mi Lelkünk származásátúl meg válva, valamiket az Morgók írásoknak Második részében forgatnak, azok nem az közönséges Romai Hitet illetik, hanem csak szinte az én írásomat. Mert noha az Kalaúzbán,

²²⁵ Vide Kalauz fol: 772.

²²⁶ Philip. 2. v. 12.

²²⁷ Morgók fol: 78. 86. 257.

sok erős bizonyságokat támasztottam az Luther vallásnak hamissítására, de azok közül csak egyikben sem mertek harapni az Morgók, hanem azon mesterkednek, hogy az én írásomban, vagy tudatlanságból, vagy gondolatlanságból történt fogyatkozásokat mutassanak.

- 5 Es jóllehet magamnak annyit nem tulajdonítok, hogy fogyatkozás nélkül valónak itilylem írásomat, mivelhogy: *In omnibus inemendabilem esse, divinae utique solius, non autem mortalis est constantiae, ac roboris.*²²⁸ Istenséghez illik hogy mindeneket tuggyon, és semmiben ne vétkezzék: Mind az által, Isten velem lévén, meg mutatom, hogy csak {80:} merő
- 10 balgatagság, szelesség, tudatlanság, hamissan költöt enyelgés, cselcsapás, trágárság valamit az Morgók ellenem bőfögtek. Maga ha ugyan valamiben az én tudatlanságomat meg érték vólnais, ezzel egyebet nem nyernének, hanem hogy, én sem vagyok oly szemes ki mindent lássak, botlás nélkül járjak. *Quandoque bonus dormitat Homerus. Namque opere in longo fas est obrepere somnum.*
- 15

§. I. Mi okból irtam, hogy Luther, faytalanságra viszi az embereket.

- AZ Hafenreffer könyve előt, azzal vádoltak vala engem az Morgók, hogy Luthert hamissan gyalázom,²²⁹ hogy ő az embereket faytalanságra szabaditaná. Mely dologról hogy fundamentomból szőllyunk, azt ércsuk,
- 20 hogy miképpen az ördög mondatik embert pokolban vinni, mert noha nyilván és igyenessen azt nem vitattya, hogy ember pokolban vágyódgyék, de oly dölgoakra vezeti az embert, mellyekből ok vetetlen következik az veszedelem: azonképpen, hogy Luther igazán mondassék faytalanságra vinnyi, {81:} nem szükség hogy igyenessen világos szókkal kiálcsa, szabadosnak
- 25 az paráznaságot, hanem igaz elég, ha oly fundamentomokat vét tanításában, mellyekből szükségképpen következik az faytalanságra való fel szabadítás. Hogy pedig Luther ebben az hajóban evezzen, két rendbéli bizonyságokkal erőssitettem az Kalaúzbán, mellyekről csak rövideden emlekezzünk.

²²⁸ Justinian Leg: 2. De confirmatione Digest:

²²⁹ Kalausz fol: 274.

- ELSEO rendbéli bizonyságok azok, mellyekből ki tetczik, hogy oly dolgokat hagyot szabaddá Luther, mellyek, vagy semmi képpen nem lehetnek paráználkodás nélkül, avagy erős kételenséggel sokakat paraznaságra vonsznak. I.²³⁰ Szabaddá haggyá Luther, hogy a' kinek felesége magát
- 5 vonogattya, és sem kéréssel, sem fenyegetéssel nem lágyul, az szolgáló leányhoz nyúllyon, mint Asverus. II.²³¹ Ha valamely aszonynak Férje erőtlen (mint gyakran történik vénség vagy betegség miatt) meg engedi Luther, hogy el szökjék az Aszony, és máshoz mennyen. III.²³² Ha az házások meg háborodnak, és eggyk fél nem akarja az békeséget, szabadságot ad Luther,
- 10 hogy az haragos helyet szelídet keressen. IV.²³³ Ha valaki feleségét lopásra, vagy egyéb vétékre taníttya, fel szabadíttya Luther az Aszonyt, hogy {82:} más férjet keressen, és e'képpen, tíszeris ui társot válchon, míg jóra nem akad. V.²³⁴ Ha eggyk az házások közzül távüly vagyon, nem szukség (az Papistak szokása szerent) halálát vagy meg térését várni, hanem az Luther
- 15 tanácsa szerént, társot kereshet á ki hon maradot. Ezekrül Luthernek saját szavait igazán elő hoztam az Kalaúzbán: Oly dólgek pedig mind ezek, hogy szem látomást faytalanságra szabaditnak; Mert ezennel meg mutatom az Vrunk szavaiból,²³⁵ hogy az házasságtöréstül meg válva, semmi okból nem szabad elválni, és á ki el válván mással lakik, paráználkodik.
- 20 VI.²³⁶ Noha az Vr Istenis meg tiltotta es Szent Janosis nyilván mondotta, hogy nem szabad embernek bátya feleségéhez nyúlni; de Luther szabaddá hágy az bátyád özvegyére. VII.²³⁷ Az Oo törvénybennis meg tiltatot vala hogy senki elne vegye, Attyának vagy Annyának hógát, öcsét, vagy nénnyét: de Luther ezekkelis egybe ereszti halgatóit. VIII.²³⁸ Oly fundamentomot vetet
- 25 Luther tanításában, melyből Ochinus és Leidensis azt hozák ki, hogy anny

²³⁰ 1. *Vide Kalauz fol: 275. Logi Alogi fol: 105.*

²³¹ 2. *Verba in Kalauz fol: 282.*

²³² 3. *Logi Alogi fol: 104. III.*

²³³ 4. *Ibidem.*

²³⁴ 5.

²³⁵ *Levit: 18 v. 16. Marci 6. v. 18.*

²³⁶ 6. *Verba Lutheri Logi Alogi fol: 105*

²³⁷ 7. *Levit: 18 v. 12. 13. Logi ibi:*

²³⁸ 8. *Vide Kalauz: fol: 283.*

- feleséget tarthatnak az emberek, á menyit akarnak. Mert így okoskodot Ochinus az Luther fundamentomából. Tudua va-{83:}gyon hogy az Oo törvényben az Patriarchak, egyszer s' mind, töb feleséget tartottak. Az ui törvényben ez meg nem tiltatot, mivelhogy az Bibliában efféle tilalmot
- 5 nem találunk. Ha azért igazak az Luther fundamentomi, hogy semmit nem tartozunk az üdvösségre szükséges dólgoiban hinnyi ha az Bibliában fel nem talállyuk: és hogy az keresztyen embert törvényével vétekre nem kötelezheti az Ecclesia. Iggyenesen következik, hogy az feleségek sokasága nem oly dolog, mely üdvösségeneknek ártalmára lehessen. IX.²³⁹ Azis Luther száva, hogy,
- 10 úgy nincs emberi tehetségbe, hogy az különböző nem, egymás nélkül légyen, mint, hatalmunkban nincsen, hogy Férfiak legyünk, és nem Aszony népek. Azért, ételnél, italnál, álomnál szükségesb, hogy az Ferfiú és Aszonyállat egygyüt legyenek: és egy általlyába lehetetlen az megtartoztatás. Ezt pedig az utólso mondat, az Augustai Confessio, és az Concordia, maid hasonló
- 15 formán taníttak.²⁴⁰ Ezzel vallyon mire izgattatnak, kinek szerencsejek nem találkozik, és vagy beteg társok, vagy tavúly vagyon? Ha minden nap egyszer enny s' innya kell embernek, meggyen az szükségesb dologban?

- {84:} MASODIK rendbéli bizonyságok azok, mellyek meg mutattyák, hogy Luther az ő követőiben, bün nélkül valónak jelenti az bujaságot.
- 20 Az Morgók írják,²⁴¹ hogy igazán mondatik Luther faytalanság mesterének, ha titkon vagy nyilván azt mondogta, hogy nem bün az paráznság. Ezt pedig, noha titkon de vastagon és sok képpen tanította Luther, mint az Kalaúzbán sok jelensegekkel meg bizonyítam.²⁴² Rövideden emezek az bizonyítások kútfejei. I.²⁴³ A' mire ember törvénnel nem köteles, abban, ha által hágia sem vétkezik. *Rom: 4. v. 15. 1. Joan: 3. v. 4.* Az Luther tanítása szerént, az keresztyén ember, nem köteleztetik törvénnel az hatodik parancsolatnak meg tartására. Tehat az Luther tanítása szerént, annak által hágásában, nem vétkezik. Második része abból ki teczik, mert Luther tanítása az,²⁴⁴

²³⁹ 9. Kalaúz fol: 275. Logi fol: 105.

²⁴⁰ Vide Kalaúz fol: 334. 356.

²⁴¹ Morgók fol: 77.

²⁴² Kalaúz fol: 316.

²⁴³ 1.

²⁴⁴ Vide Kalaúz fol: 207. 208.

- hogy minden törvény, még az Decalogus is el rontatott, és az keresztyén embert, semmi törvény nem kötelezi. II.²⁴⁵ A mit ember szabad akarat nélkül cselekszik, abban véték nincsen, mint az Kalaúzbán meg bizonyítottam. Az Luther tanítása szerint, ember az paráznaságot, gyilkosságot szabad
- 5** akarat nélkül cselekszik,²⁴⁶ mivelhogy ő tanítása az hogy {85:} mindenek el változhatatlan kételenségből létsznek. III.²⁴⁷ A' mi tellyességgel lehetetlen, abban nem vétkezik ember, és büntetést sem érdemel érette. Luther pedig, és az Concordia, lehetetlennek tartják hogy ők valamit az Isten törvényében meg tarcsanak. IV.²⁴⁸ Az mit Isten ő maga cselekszik mi bennünk, az nem
- 10** érdemli az Isten haragját, mint másút meg mutatám. Az Luther vallása szerint, aztis az mit gonosznak mondunk (ilyen pedig az paráznaság) Isten cselekszi az emberben, mint az Kalaúzbán meg láthatod.²⁴⁹ V.²⁵⁰ Az mely cselekedet embert meg nem rutította, sem el nem kárhoztattya, annak el távoztatása nem szükséges. Az Luther tanítása szerint, az ő híveit azok
- 15** az bűnek sem mocskollyák bé, mellyek az Papistákat el kárhoztattják, mint az ő saját írásiból fel jegyzettem.²⁵¹ VI.²⁵² Az mit Isten emberben bűnnek nem tart, mivelhogy az ő ítéleti igaz, és csalatkozhatatlan, abban véték nem lehet. Az Luther tanítása szerint pedig, az törvény ellen való cselekedeteket sem tartja Isten bűnnek az Luther hívekben, mint az Kalaúzbán meg bizonyítam
- 20** önnön magokkal.²⁵³
- Mind ezekből ki tetczik, hogy Luther alattomban erőssen tanította, hogy az pa-{86:}ráznaságban véték nincsen. Es ezek az igaz okok, mellyekért méltán írtam, hogy Luther az Bujaságra szabadit.

²⁴⁵ 2. Kalaúz fol 758.

²⁴⁶ Kalaúz, fol: 339. 377. 214.

²⁴⁷ 3. Vide Kalaúz fol: 205. 357.

²⁴⁸ 4. Kalaúz fol: 373.

²⁴⁹ Kalaúz fol: 377.

²⁵⁰ 5.

²⁵¹ Kalaúz fol: 208. litera q.

²⁵² 6. Kalaúz Fol: 747.

²⁵³ Kalaúz fol: 357. 214.

§. II. Az Morgók feleleti meg rostáltatnak.

SZokások szerint az Morgók, csak ugyan hamisságokkal akarnak ki feselni ezekből az bizonyságokból.

Hamisság azért az mivel nem csak it, de az egész írásban szántalanszor
 5 kérkednek,²⁵⁴ hogy ők az Kalaúzt szem látomást földhöz verték. De ez csak *Persuasio*, mellyet az könyök ér vágással kel gyógyítgatni. kérkedékenyben jó vitézt, sokat kodácsoló tyúokban szaporán tojót, nem láttam.

Hamisság azis,²⁵⁵ hogy magam sem tagadom, hogy hamis káromlásokkal
 10 gyaláztam az ti rendeteken valókat. Mert ebben bizony engemet lelki esméretem nem vádol. Tudománytokról és magatok viseléséről azokat irtam, az miket magam olvastam az ti Tanítótok írásiban.

Hamissan hazuttoltok, és embertelenítetek engemet,²⁵⁶ hogy fel nem jegyzem, mely helyen találtam az ti tanítástokban {87:} hogy az Faitalanság, vagy Gylkosság ti bennetek bűn ne légyen. Mert az imént említett helyeken,
 15 fel jegyeztem az Kalaúzbán tulaidon szavait Luthernek, mellyekből sok képpen ki hozatik ez az dögletes tudomány.

Hamisság azis,²⁵⁷ hogy én az Leidensis János példájával bizonyítottam Luthernek paraznaságra szabadító tudományát. Sőt az Luther tanításából irtam²⁵⁸ hogy származot az Leidensis latorsága, mint nem régenmis említém.
 20 Nemis neveztem az Kalauzban Leidensist Luther predikátornak. De ha annak neveztem vólnais, nem oly nagy véték löt vólna, mivelhogy Leidensis, az Luther fundamentomán eppítet, és ő tölle vett eredetet tanítása.

Az első rendbéli bizonyságokra ereszkedvén az Morgók, elsőben tisztességeket akarják el veszteni ha Luther tanította,²⁵⁹ hogy szabad
 25 az szolgáló leányt aszonya ágyába fektetni: De bizony raita veszti. Mert

²⁵⁴ *Morgók fol: 68.*

²⁵⁵ *Morgók fol: 69.*

²⁵⁶ *Morgók Fol. 70. 107.*

²⁵⁷ *Morgók Fol: 71.*

²⁵⁸ *Kalauz fol. 283.*

²⁵⁹ *Morgók fol: 74.*

magokis meg vallyák, hogy Luther szavai amazok²⁶⁰ *si Domina nolit, veniat ancilla*. Ha az aszonya nem akarja, iöion szolgáló leánya.

Hamisság azis,²⁶¹ hogy Luther, az sz. Irásnak Asverus idejében történt példájára magyarázat szerént jutván, hozzá szól, mi {88;} okból lehetet
5 hogy Asverus Vasthi helyet Esthert vette. Mert Luther, nem az Asvérus historiájának magyarázásában forgot, hanem az Házasságrúl predikállot, midön az keresztyéneket fel szabadíta az Asverus követésére: Maga az Asuerus cselekedeti, nem méltó példára, hanem ha tiis el üzitek felesegteket, ha egyszer kétszer vacsorára hívod, és ki marad.

10 Hamisság azis,²⁶² hogy az Christus Ecclesiája, lágyítást téssen az más házassagra, mikor igen el gyüölök egymást az házások. Mert noha ezeket lakójúl egymástúl el választya, de azt nem cselekedheti az Ecclesia, hogy társának éltéig ujob házasságra bochássa az házásokat mint ezennel meg hallod.

15 Hamisság azis,²⁶³ hogy Luther ezzel az szolgáló leánynak engedelmevel, fitalanságot nem enged, mivelhogy azt kívánnya, hogy ember el vallyék eleb feleségétül, és az után el vegye szolgálóját.

Ez azért merő hamisság, mert az végben ment házasságnak kötele, az keresztyének között hóltig fel nem szabadúlhat; és az mit Isten egybe
20 kötött, ember azt el nem választhattya.²⁶⁴ Azért, egy általlyába mongya Urunk, hogy minden valaki feleségét el bocsáttya, és mást vé- {89;} szen, paráználkodik *Lucae 16. v. 18.* Ismét. valaki el bocsáttya feleségét, és mást vészen, házasság törést cselekeszik *Marci 19. v. 17.* Mivelhogy pediglen vannak igaz okok, mellyekért egyyüt nem lakhatnak az házások, azt írja Sz:
25 Pál, hogy ha egyyüt nem laknak, házasság nélkül maradgyanak;²⁶⁵ végezetre Christus Urunk Sz: Maténál, nem egyszer mondgya, hogy valaki feleségét egyébért el haggya az házasság törés kívül, és mást vészen paráználkodik.²⁶⁶

²⁶⁰ *Morgók fol: 76.*

²⁶¹ *Morgók fol: 75.*

²⁶² *Morgók fol: 77.*

²⁶³ *Morgók fol: 82.*

²⁶⁴ *Vide Logi Alogi fol: 111.*

²⁶⁵ *I. Cor: 7. v. 10.*

²⁶⁶ *Matt: 5. v. 32. Cap 19. v. 9.*

- Holot Christus Urunk, csak egyedül az Házasság törést mondgya elégségesnek az örökös el válásra, noha ideig, egyéb okokbólis tavúly lakhatnak: akkoris pedig mikor Hazasság törésért el válnak, ha ujobban akarnak házasodni, Christus Urunk azt mondgya, hogy paraznázkodnak. Kiből világosan meg
- 5 tetczik, hogy Luther mind anni helyen paráznaságra szabadit, valamenyin meg engedi hogy az Engedetlenségért, Lopásra való tanításért, meg hidegült természetért, tavúly lételért, és egyéb hasonló dolgokért, más társot keressen az ember. Es mivelhogy ti Morgók, nem akartok efféle dölgekban semmit hinni Sz: irás nélkül, mutassátok meg, hon szabadítot arra az Sz: irás, hogy ezekből
- 10 az okokból {90;} víob házasságra mennytek. Bezzeg Sz: Agoston kulömb tanácsot ád annak, a kinek házas társa vakmerőjül engedetlen, kirül énis szóllék az Tót kovácsok ellen.²⁶⁷

- Hamisság azis, hogy Sz: Pál efféle el válásokat javallana, midön azt írja, hogy ha az Hitetlen el mégyen ám mennyen. Mert az Sz: Pál szavainak
- 15 folyásából, és az régi Doctorok magyarázásából ki tetczik, hogy Sz: Pál, az Pogány és keresztyén személy közöt való házasságról szól, és ha az pogány el mégyen, fel szabadittya az házasságot.²⁶⁸ De az keresztyén házásokat kiket Isten egybe adott, semmi úton bokros házasulásra nem ereszti, söt azt parancsollya, hogy ha eggyüt nem lakhatnak, hazasulás nélkül
- 20 maradgyanak.²⁶⁹ Magyar országban, úgy vagyon,²⁷⁰ hogy el elein, midön még a Pogányságnak üszöge füsztölgöt, meg nem büntettek az aszonyt, ha férhez ment, urának el budosása után; de az után midön az Evangelium igájához törék nyaka nemzetségünknek, az Házasság törés miat el váltaknak sem vólt szabad meg házasodni.

- 25 Hamisság azis, hogy Luther az hazasság nélkül való életet lehetetlennek nem mondotta.²⁷¹ Mert Luther közönsegesen szól mindenekrül valakik Fér- {91;}fiak, és Aszony emberek, és oly lehetetlennek mondgya egymás nélkül léteket, mely lehetetlen hogy az Férfiu, ne légyen férfiu. *Vt non est in meis viribus situm, ne vir non sim, tam non est mei juris, ut absque muliere sim.*

²⁶⁷ Kalauz Epist. 3. ad Alvin: fol: 42. Logi Alogi fol: 112.

²⁶⁸ I.Cor. 7. v: 15.

²⁶⁹ I.Cor. 7. v. 10.

²⁷⁰ Lib: 2. S. Steph: Cap: 28. S. Ladisl. Lib: 2. Cap: 20.

²⁷¹ Morgók fol: 85. Verba in Kalauz fol: 275.

Aztis e mellé írta, hogy az ételnél, italnál, aluvásnál szükségesb az együt létel. Kiből meg tetczik, hogy Luther nem csak azt tanította, az mit tanít az Sz: irás,²⁷² tudni illik hogy Istennek malasztya nélkül tisztán nem élhetünk, hanem sokkalis tovább ment az dologban.

- 5 Hamisság azis,²⁷³ hogy ha ezekből az Luther tanításiból valaki okot venne az faytalanságra, azt nem az Luther tanításának, hanem csak az emberek türhetetlenségének kellene tulajdonítani. Mért jóllehet nem míngyárt kárhoztattyuk az kinek szavából okot vészen valaki az gonoszra; de ha ki oly dólgot tanít, és el hitet mely az ő saját ereje szerént, fel szabadít, batorit,
- 10 nódít az gonoszra, bezzeg azt méltán nevezzük gonoszra tanítónak, mint ám midön az Kígyo Evának azt mondá hogy meg nem halnak, söt jób állapotra jutnak, ha az almában harapnak. Mint hogy azért Luther oly dolgokat tanít, mellyek vagy el válás után újob ház-as-^{92:}ságra, az az, merő faitalanságra szabaditnak; vagy sokakat izgatnak az fesletségré, méltán mondhattuk az ő
- 15 tanítást gonoszságra vivőnek.

- Hamisság azis,²⁷⁴ hogy magammal ellenkezem, midön Egy felöl azt irom, hogy meg engedheti az Ecclesia az Papok házasságát, mint az Görög Papoknak, modgyával megis engedte: Más felöl pedig azt mondom,²⁷⁵ hogy az Papnak jámbor felesége nem lehet fogadása után. Ebben azért semmi
- 20 ellenkezés nincsen. Mert házasságra nem mehet az Pap, valamíg fogadásának kötelessege fen marad. De az Ecclesia ezt az kötelesseget fel szabadíthattya, mint az †²⁷⁶ Luther Concordiais meg vallyá, és az után, meg házasodhatik. *²⁷⁷ *Qualitercunque enim quis se obliget voto, semper intelligitur excepta auctoritate superioris, ut patet De Jure jurando. Cap. venientes.* Azért
- 25 *distingue tempora, et concordabis scripturas*,²⁷⁸ tégy választást az üdőben és ki tetczik hogy ellenkezés nincs irásomban.

²⁷² *Sapient.*: 8. v. 21.

²⁷³ *Morgók fol.*: 88. 89.

²⁷⁴ *Morgók fol.*: 91.

²⁷⁵ *Kalauz fol.*: 316.

²⁷⁶ † *Vide Kalauz fol.*: 337.

²⁷⁷ * *August de Ancona De potest: Eccl. Quaestio: 49. Art. 3.*

²⁷⁸ *D. Thomas 22. Quaest: 88. Art: 10.*

Végezetre †²⁷⁹ sok képpen egybe elegyítettet hamisság vagyon abbannis, az mi mellé jámborságokat kötik az Morgók, mint az előt tisztességeket köttötték {93:} vala.*²⁸⁰ Az Kalaúzbán baromhoz illendő tudománynak irtam vala az mit Luther taníta, tudni illik, hogy ételnél, italnál aluvásnál szükségesb

5 az különböző nemnek együt léte; és ugyan lehetetlen e nélkül lenni: Ez után azt mondám, hogy maid hasonlót tanít az Augustai *confessio*, és az Luther Concordia, felis jegyzém az könyv karejára, hon kellyen ezeknek szavait fel keresni. Mert az Kalaúzbán *fol: 334.* találtatik, az Augustai *Confessiönak* huszon eggyedik *articulussának* szavai, mellyekben az házasság nélkül lételt

10 bűnnek, és lehetetlennek nevezi. Azon Kalaúzbán *folio 356. az Concordia* szavátis fel jegyzém. Ezek így lévén, az Csepregi mesterseg meg hazuttolá az Morgókat, kik azt irták,²⁸¹ hogy fel nem jegyzettem, mely helyen tanít az Confessió maid hasonlót az Luther írásához.

Most azért az Morgók Először abban nem igazat tanítanak, hogy én

15 az *Concordia* szavait említem, nem az Augustai *Confessióét*. Mert igazan az *²⁸² Augustai Confessio szavait hoztam elő, abból pedyg az *editióból*, mellyet az *Concordiában* írtak az Lutheristak. De ezek az szeles {94:} Morgók habahurjaságok miat, eszekben sem vették az én írásomnak modgyát. Másodszor, azis hamisság,²⁸³ hogy az Augustai *Confessiönak* huszon

20 eggyedik *articulussában* nincs semmi affele az mit én az Kalaúzba *fol: 334.* említettem hanem abban az *articulusban* csak az szentek tiszteletirül vagyon szó. Hogy meg ércsetek Morgók az Augustai *Confessiönak* huszonégy *Articulussánál* töb nincsen; de ebben az Huson eggyediknek végében, nagy hoszú *dicentes* vagyon az Papistak *abususirül* gonosz szokásirül. Azért

25 az Kalaúzbán fel jegyzettem²⁸⁴ mellyk *paragraphusában* részében kellyen az elő hozot szokot keresni. Kit hogy eszetekben nem vettetek csudának nem tartom, mert az harag hályog bé kötötte szemeteket. De én a tanács maszor szemesbek legyetek azokban az mihez kötitek jámborságotokat.

²⁷⁹ † *Morgók fol: 93.*

²⁸⁰ * *Kalaúz fol: 275.*

²⁸¹ *Morgók fol: 93.*

²⁸² * *Kalaúz fol: 334.*

²⁸³ *Morgók fol: 94.*

²⁸⁴ *Kalaúz fol: 334.*

Ezekből ki tetzik, mely sovány és éretlen fogásokkal akartak ki feselni az Morgók azokból az első rendbéli bizonyságokból, mellyekkel az kalaúz meg bizonyította az Luther tanításának fesletességét; és hogy azoknak nagyobb részére, egy kukkot sem mondhattak. {95:} Az MASODIK rendbéli

5 bizonyságoknak egyéb részeit siketségre vészik az Morgók,²⁸⁵ csak az ötödik, és hatodik erősségre kottyantnak egy tetemes hamisságot, azt tudni illik:²⁸⁶ hogy nem az czégéres bünökrül, hanem csak az jó cselekedetekben való fogatkozásról mondgyák ők azt, hogy ezeket Isten bünnek nem tulaidonította.

Ez azért csak csauargás, mert, Egy az, hogy az szent írásból kellene

10 meg magyaráznotok mi legyén Isten előtt czégéres, es czégértelen vétek; Más az, hogy vallástok szerint, minden vétek örök kárhozatot érdemel:²⁸⁷ ha azért az jó cselekedeteknek fogatkozásit, mellyek pokolt érdemlenek, el földi, avagy czégérét be vonván látni sem akaria az Ur Isten, miért nem földné bé az töb vétkeketis? Annak fölötté, az Concordia, nem csak

15 azokrúl az fogatkozásokrúl szól, mellyek az jó cselekedetben vannak hanem közönsegesen minden bünökrül. *Propter fidem in Christum, non imputatur nobis, quod deest impletioni legis. Peccatum Deus in nobis non vult imputare.*²⁸⁸ Lutheris oly vétkekrül szól, mellyekért az hitetlenek pokolra vettetnek:²⁸⁹ Mert azt iria, hogy {96:} ha az kegyes Lutherista nagyobb

20 gonoszságot cselekeszikis, hogy sem az mellyért egyebek el kárhoznak, ő ezzel csak meg sem mocskoltatik: sőt ha az hiuő ember paraználnakodnék sem volna bün ő benne, mert semmi egyéb vétek nincsen az Hitetlenségnél. Ezek és töb hasonló mondások, tovább vetik az czélt, hogy sem az Morgók írása. Es bizonyára, ha igaz amaz fundamentum mellyet minnyájan tanítotok,

25 tudni illik, hogy ember csak az Hit által igazúl és kedves Isten előtt, szem látomást követközik, hogy mind addig tiszta, és igaz Isten előtt az ember, valamig hitetlenségben nem esik, és így, az Augustai hitük ne féllyenek hogy az gylkosság, részegség, vagy faytalanság miat lelkek meg rutittassék, mivelhogy az benne való hit, tisztán tartya őket, *sola fides Justificat.*

²⁸⁵ *Argumenta Vide- fol. 84.*

²⁸⁶ *Morgók fol. 117.*

²⁸⁷ *Vide Kalaúz fol. 204.*

²⁸⁸ *Kalaúz fol. 357.*

²⁸⁹ *Kalaúz fol: 208.*

Látád, keresztyén olvasó, mely esze veszet rossz feleletekkel mentetetik magokat az Morgók, és mégis úgy triumfálnak az nyertességben hogy csak nem eszek fordul örömeiben:²⁹⁰ engemet pedig minden féle böcsülettlenséggel gya-^{97:}lázna. De csak kár gonosz ördög hogy morgasz, mert ugyan engedned kel az igazságnak.

5

§. III. Az Kalaúz botrányozást nem szerez senkinek.

MInthogy az első csatán szégyent vallának az Morgók, segítő sereget rendelnek, hogy az Kalaúzt meg nyomhassák, és két dologgal vádolják az kalaúzt. Botrányoztatással, és Hazugsággal. Azért szóllyunk rend szerént mind az kettőrül.

10

Hamisság azért²⁹¹ hogy okokat keres az Kalaúz mellyekkel oltalmazza az Bordélyokat: Mert noha említettem az Kalaúzban,²⁹² mivel mentik magokat á kik sok gylkosságnak, és egyéb vétkeknek tavoroztatásáért, el szenvedik efféle rossz helyeket; De azért nyilván irtam, hogy győzhetetlen bizonyságok arra visznek, hogy efféle susnyaságot nem kell meg engedni.

15

Hamisság azis,²⁹³ hogy én fogom reátok, ^{98:} hogy aprólék dolgokért az házásokat fel szabadítottok. Mert nem régen hallatok az Luther tanítását, melyben az maga vonogatásért, távuly lételeért, és több efféle dolgokért, szabad menedéket ad az ui menyegzőre.

20

Az szent írásnak amaz mondását, *Os vulvae non satiatur*,²⁹⁴ nem az Kalauzban, hanem más írásomban hoztam egygüt elő. Ezt az Morgók,²⁹⁵ bak büzü éktelenségnek nevezik. Mit csudáld tehát keresztyén olvasó ha ezek az én írásimat káromlyák, kik az szent Lélek Isten szavaitis gyalázattal illetik?

²⁹⁰ *Morgók fol: 81. 96. 98.*

²⁹¹ *Morgók Fol: 99. 169. 227.*

²⁹² *Kalauz fol. 276.*

²⁹³ *Morgók fol. 120.*

²⁹⁴ *Proverb: 30. v. 15. 16.*

²⁹⁵ *Morgók fol: 102.*

Azis merő balgatagság,²⁹⁶ hogy én azzal botránkozást szerzek, midőn az ti tudománytokból származot gonosz erkölcsök gyümölcsét fel jegyzem.²⁹⁷ Mert ez szerent, Sz: Páltis vádolhatnátok, mivelhogy az Romabéliekhez irt levelében, az nemzetségeknék undok vétkei írásban foglalta.

- 5 Abbannis rosúl mentik Luthert az Morgók,²⁹⁸ hogy az erőtlen embertül el választya feleségét, Mert jollehet a ki természet szerént hideg vólt az hazasulás elöt, az nem alkalmas az Házasságra, de ha az szent Házasságnak vég-{99;} ben menetele után, vagy vénség és betegség miat, vagy emberek metczéséből és egyéb történetből meg erőtlenült az ember, bezzeg az Luther tanácsát nem
- 10 szabad követni: Mert az Isten szavából hallók, hogy az végben ment házasság fel nem szabadúlhat. Az Luther szavai pedig, határozás nélkül, mind az két féle hidegségre szolgálnek:²⁹⁹ és az minémü bizonyossággal erőssíti mondását, tudni illik, hogy az más fél gerjede, annak egy aránt helye vagyon, mind az két rendbéli állapotban.
- 15 Végezetre, azis merő hamisság,³⁰⁰ hogy gonoszra izgattyuk az embert, midőn azt taníttjuk, hogy az gonosz gondolatok és indulatok bűn nélkül vannak, ha ember helyt nem ad nekik, és ellenek tusakodik. Ezt nem csak mi taníttjuk. hanem Sz: †³⁰¹ Jakab Apostol, es *³⁰² Szent Agostonis, mivelhogy abban vétek nem lehet †³⁰³ az mit ember akarattya ellen szenved. Annak okáért szinte mint
- 20 mikor Christus Urunkat kesirtuén az satan, Istentelen gondolatot ada eleibe, tudni illik, hogy az ördögöt imádná, semmi vétek nem esék Urunktúl, ebben az gon-{100;}dolatban, mivelhogy ellene tusakodék, úgy az Christus tagjainak sem árt az gonosz indulat, csak ellene állyanak. Ezzel pedig az tanitással, nem hogy szabadság adatnék az gonosz indulatok engedelmére, de söt inkább
- 25 azok ellen való bayvivásra izgattatunk. Hamissán írják pedig az Morgók,³⁰⁴

²⁹⁶ *Morgók fol: 104.*

²⁹⁷ *Kalauz fol. 219.*

²⁹⁸ *Morgók fol: 103.*

²⁹⁹ *Verba vide in Kalauz. fol: 282.*

³⁰⁰ *Morgók fol. 105.*

³⁰¹ † *Jacob. I. v. 14. Kalauz fol: 205.*

³⁰² * *Kalauz fol: 359. 747.*

³⁰³ † *Kalauz fol. 758.*

³⁰⁴ *Morgók fol. 105.*

hogy ha az indulatokban véték nincsen, nem szükség Istent kérni hogy ezeket meg ölcsa. Mert az kisirtetnek, és az világi szerencsétlenségnek szenvedése sem véték, de minthogy gyakran az mi gyarloságunknak ok adatik ezekből az vétékre, méltán kérjük az Mi atyánkban, hogy kisirtetben ne vitessünk, és az gonosztól szabadúllunk.

- 5 Azis merő gyermekseg az mit meg feythetetlen erősségnek tartanak az Morgók.³⁰⁵ Ha az gonosz indulatok Isten törvénye ellen vannak, minthogy bizonyára amaz parancsolat ellen vannak. *Non concupisces*, Tehat bün nélkül nem lehetnek. Ha pedig Isten törvénye ellen nincsenek, mint lehetnek gonoszok:
- 10 FELELET. Mi képpen mikor Isten tiltya az gylkosságot, nem tilt egy altallyába minden öldöklést: mert szá-^{101:}bad törvénnel, szabad igaz hadakozásban, szabad az el kerülhetetlen maga oltalmában embert ölni. hanem az tilalomnak értelme az, hogy maga tulaidon indulattyából, törvénytelen, és kételenség nélkül mást meg ne öllyünk. Azonképpen mikor az *Concupiscentiat* tiltya az Ur Isten,
- 15 nem azt parancsollya, hogy semmi indulatot ne érezzünk, és az ördögnek vagy testnek kisirtetitül tellyességgel mentek légyünk, hanem hogy szabad akarattal bé vet gonosz vágyodásokban ne reszesüllünk. Azért az mit az Ur Isten tilt, abban bezzeg véték vagyon, és annak el kerülésére az Istennek malasztyával, tehetségünkis vagyon, tudni illik, hogy szabad akaratunkal helyt ne aggyunk
- 20 az gonosz indulatoknak. De hogy kisirteteből való indulatokat ne érezzünk, azt az Isten sem tiltya, és tehetségünkben sincsen. Efféle indulatokat pedig melyeket akaratunk ellen, bün nélkül szenvedünk, gonoszaknak azért mondgyuk szent Agostonnal,³⁰⁶ mert az bünből eredet ezeknek délczegsege, és embert gyakran bünreis viszi. Azért, szokot módgyok szerént, hamissan és lelki isméretek ellen
- 25 ^{102:} vádollyak botránkoztatással az Kalaúzt az én Morgóim.

§. IIII. hamissan hazuttollyák az kalaúzt az Morgók.

Gyalázatos álnaksággal élnek az Morgók ebben az vádolásban. Mert jóllehet az Kalaútból elő hoznak némely mondásokat, de tellyességgel el

³⁰⁵ *Morgók fol: 106.*

³⁰⁶ *August in Kalauz fol. 357. 747.*

halgattyák, mi okon, minemü alkolmatossággal, mely erős fundamentommal irtam azokat. Ezt pedig azért cselekedik, hogy az együgyük, eleit és utólyát nem értvén mondásomnak, könnyebben idegenséget vehessenek tanításomtól.

- Elsőben azért, hamissan hazuttolnak engem az Morgók,³⁰⁷ hogy az Luther-től fel vetet fundamentomokból, az faytalanságotis büntelennek irtam az Lutheristákban. Mert ezt az Luther tanításából igaznak mutatám nem régen.³⁰⁸ Az Morgók ravaszságitis mellyekkel ez aránt czigánykodnak, ugyan ottan meg rontám. Hogy pedig ti, az jó cselekedeteket mocskos rutságoknak itilvén, mégis szükségeseeknek itilitek az üdüösségre, nem csuda:
- 10 Mert az magatokkal való ellenkezés minden napi kenyér közöttetek.³⁰⁹
- Hamisság azis,³¹⁰ hogy az Kalaúz nem igazán írta, hogy az ti vallástok fundamentoma szerént nagy szabadság adatik minden fesletségre. Mert az Kalaúzban bőségesen, és csak nem régen elegségesen meg bizonyítam³¹¹ ennek az mondásnak igazságát. Es én bizony nem látom micsoda tartoztatása
- 15 lehet az gonoszsnak abban á ki ezeket el hiszi. I. Hogy ő soha olyat nem cselekeszik, á kiben nem vétkezik, és kárhozatot nem érdemel. Azért annyiból mind egy, akár jót, és akár gonoszt cselekegyék, hogy mindenikkel poklot érdemel. II. Hogy heába igyekezik az jóra, mert az Isten törvényében semmit meg nem tarthat. III. Hogy ugyan nemis köteles az Isten törvényére. IV.
- 20 Hogy az jó cselekedetek nem szükségesegek az üdüösségre. V. Hogy Isten taszittya embert az gonoszra; és szabad akarattya nem levén embernek, kételen véle hogy vétkezzék. Ezek mind az Luther vallásnak ágbogai, megis mutattam az Kalaúzban, mint bátorithattyák az go-^{104:}noszak ezekkel magokat minden szabadságra. De ti csak csélcsapással akartok efféle mellől el múlni:
- 25 Czigányság azis,³¹² hogy az kalaúz hamissan mondotta Luthert derék eszközinek az mi szerelmes hazánknak Török torkában esésének. Mert az Kalaúz meg bizonyította,³¹³ hogy Luther az Török ellen való hadakozást

³⁰⁷ *Morgók fol. 107.*

³⁰⁸ *Supra fol. 95.*

³⁰⁹ *Kalaúz fol. 249.*

³¹⁰ *Morgók fol. 109.*

³¹¹ *Kalaúz fol. 202.*

³¹² *Morgók fol. 110.*

³¹³ *Kalaúz fol. 277.*

erössen tiltotta; söt hogy az ötödik Cároly Császár erejét az Török hatalmával meg rontaná, Saxoniából izgattaték Solimány Chászár Magyar ország ellen: Erös bizonyságokkal meg mutatta mind ezeket az Kalaúz, ti pedig szemptelen Morgók csak halgatással múltok el az bizonyságok mellől. Hol azt írjátok,

- 5 hogy vannak az Lutheristák közöttis kik serényen viaskodnak az Török ellen: azt én sem tagadom, de ezt nem az Luther tanításának köszönöm, mely azt tartya, hogy Isten ellen tusakodik, a ki harczol az Török ellen. Erre néző szavait Luthernek igazán elő hoztam az Kalaúzba: de ti erreis mint baglyok csak fileltek, maga ha igaz emberek volnátok, ha cigányúl nem járnátok, 10 siketségre nem kellet volna ezeket vennetek.

{105;} Csontos tetemes hamisság azis,³¹⁴ hogy az kalaúz fogia reátok, hogy ti, oly Hitből várjátok üdüösségeket melj egygüt lehet minden bűnnel. Mert ahol az Kalaúz ezt mondotta,³¹⁵ igaz okátis adta mondásának, melyben ti belé sem mertetek kapni. Ha hamissak nem volnátok, fel kellet volna írnotok, 15 mi okon, és minémü fundamentommal irtam ezt felölletek: de maszlagosok vattok, eszesen semmihez nem szóltok. Ti tanittyátok azt, hogy az Isten törvényében semmit meg nem tarthatunk, es hogy az mi iót cselekeszünkis, merő rútság es utálatosság Isten előtt. *Nemo non certissimus esse debet, se semper mortaliter peccare. Omnia quae in te sunt, sunt prorsus culpabilia*

- 20 *peccata et damnanda.*³¹⁶ *³¹⁷ *Quanta dominus in lege sua a nobis exigit, quorum tamen NIHIL nos praestare possumus. Legem NVNQVAM facimus.* Ezekből nyluán következik, hogy az ti üdüösséges Luther hitetek, egygüt lehet minden törvény szegéssel. Holot azt írjátok, hogy az jó cselekedeteket, ti igen javallyátok: ám bár ugy légyen. de jusson eszetekbe {106;} hogy ezek 25 az tölletek javallot jó cselekedetek, mind poklot érdemlő rútságok *Opus bonum optime factum, est veniale peccatum secundum misericordiam, mortale secundum Justitiam DEI.*³¹⁸ Enis bezzeg, efféle poklot érdemlő Lutherista jó cselekedetekkel mondom hogy egygüt lehet az ti igazítóhitetek.

³¹⁴ *Morgók fol. 111.*

³¹⁵ *Kalaúz fol. 263.*

³¹⁶ *Luther in Kalaúz fol. 202.*

³¹⁷ * *Liber Concordi. Kalaúz fol. 205.*

³¹⁸ *Luther in Kalaúz fol: 202.*

Merő balgatagság azis,³¹⁹ hogy az Romai hitet hamissá hagyom, midőn Tertullianus után azt irom, hogy ha hamis vólnais az keresztyén vallás, mely az gonosztságot erős tilalommal zabolázza, mégis jób vólna az emberi társaságra annal az tudománynál, mely minden gonoszra taszigál. Ezt
 5 én, nem magam elméjéből mondtam: Ennek fölötte, Há val szóllottam, és semmiképpen hamisnak lennyi nem engedtem az mi hitünket. Söt Tertullianussal, *a destructione consequentis, ad destructionem antecedentis*, abból erőssítettem annak igazságát, mert hamisság nem lehet. az töb tudományoknál hasznosb, és szükségesb tanítás. De az Morgók, mint
 10 az baglyok, nap világnál sem látnak, hanem csak haboznak mindenben.

{107;} Méltatlan hamissollyák aztis,³²⁰ hogy az Lutherista Tanítók, ördög iskolájából eredet tudományt hirdetnek. Mert senki Luther előtt nem tanította, hogy az Mise balvanyozás, hanem ezt elsőben az ördög hiteté el Lutherrel, és ő utánna ez mái napig, azont károgják az Martinistak. Hogy pedig
 15 ezt Luther az ördögtől tanulta, az maga saját írásiból meg bizonyítám az Kalaúzbán.³²¹ Azért nem csak kisírtette Luthert az ördög, mint Christus Urunkat, hanem ugyan elis hittete véle, mint Tanítványával, az mit akara. Bezzeg ha eszek vólna az Morgóknak, és biznák magokat, azokat az igaz okokat kellett vólna meg bontogatniok, mellyekkel erőssen meg bizonyítám,
 20 hogy ezt az Misérül való káromlást, söt egyéb fundamentomitis vallásinak, ördögtől tanulta Luther.³²² De minthogy ezt csak ingyen nemis igyekeztek fel forgatny, meg kel vallaniok. hogy midőn az Misét káromlyák, ördög iskolájából költ hamisságot állatnak.

Az mit pedig beszélletek tudománytokról,³²³ hogy ezt az Proféták vallották:
 25 az Apostolok tanították: az Evangelisták le írták; az csak hagymázban fe-
 {108;}küvök tépelődése. Mert valamiben mi töllünk különböztök, azokban, egy bötü sincs az szent írásban, mint elébbis mondám.

³¹⁹ Morgók fol 112. Kalaúz fol. 224.

³²⁰ Morgók fol. 112.

³²¹ Kalaúz fol. 184. Logi Alogi fol. 51. 65.

³²² Logi fol: 68.

³²³ Morgók fol. 112.

Noha pedig azt énis vallom,³²⁴ hogy az ördög néha, kételenségből, igazat mond: de az szent Athanásius, *³²⁵ tanácsa szerént, akkor sem kel velle társalkodni: hanem az Urunk példájára kel nézni, ki még akkor sem hagyá szóllani, mikor ötet dicsirné.

- 5 Azis szemptelen hamisság,³²⁶ hogy nem igazán írtam, hogy az kösség elöt, sok tanításokat ki nem merik fakasztani az Martinista Predikátorok. Mert ezt én nem csak kardéra írtam, hanem példájátis mutattam.³²⁷ Az Concordiara meg esküsznek az Predikátorok. Abban pedig, mint kárhozot tanítás meg vettetik, hogy az jó-cselekedetek szükségesek az üduösségre: Hitben
- 10 tévelygőnek neveztetik á ki azt mongya, hogy az igazulás, csak az Hit által vagyon, de azért, jó cselekedet nélkül nem üdvözülünk. Annak fölötte, ugyan ezen Concordia, Luthernek az Galatabeliékhez irt levelének allatásával, aztis helyén haggya, hogy ha ki el hiszi, hogy hit által üd-^{109:}vözülünk, de aztis melléje veti, hogy meg kel az Isten törvényét tartani: ez ilyen ember,
- 15 tellyességgel meg tagadgya az Christust.

Ezek az ti vallástoknak ágbogai, mint az Kalauzban tulaydon írástokból fel jegyzetem: De azért senki közzülletek ezt az kösség elöt nem meri beszélleni, hanem azt kialtyátok *³²⁸ Hogy az ki jót cselekeszik, az üduözül.

- Azonképpen, noha az Augustai Confessio taníttya *³²⁹ hogy az Hit dolgaiban
- 20 töllünk nem külömböz. Az Concordia pedig azt parancsollya †³³⁰ hogy le fegtünkben, es fel költünkben az szent keresztel magunkat meg jegyezzük: és az Mi-Atyánkat azon végezzük, De szabadics gonosztúl, Amen. Ezeket, es töb efféle dólgoakat, egy tök serért ti az kösség elöt ki nem fakasztanátok. Lattyátok azért Morgók, hogy én ittis józanon, és igaz példáknak bizonyási
- 25 után szóllottam. Ti pedig, csalárdúl cselekedtetek, az én bizonyágimat el halgatván.

³²⁴ *Kalauz fol. 44. 62. 179.*

³²⁵ * *Kalauz fol. 180.*

³²⁶ *Morgók fol. 114.*

³²⁷ *Kalauz fol. 211.*

³²⁸ * *Morgók fol. 111.*

³²⁹ * *Kalauz fol 272. 339. Logi fol: 35.*

³³⁰ † *Kalauz fol. 361.*

Hamissan, és czigányúl irjátok én káromlásomnak,³³¹ hogy ti az Evangeliomot annira böcsüllitek, mint Terentiuszt. Mert ezt én, Luther után hoztam elő,³³² és {110;} Lutherre igazítottam, tulaydon szárait fel jegyezvén, mellyekben azt beszéli, †³³³ hogy ők, noha az Evangeliomot pattogattyák, ezt

5 semmivel nagyobra nem böcsüllik Terentiusnál.

Azis tudatlan paraszt hamisság,³³⁴ hogy én az Szent írást nem böcsüllöm, mivel hogy azt írtam, hogy az Isten úgy iratta az szent írást, hogi az Eretnének okot vehessenek ebből az viszázkodásra. Ezt bezzeg én írtam, †³³⁵ Tertullianus, szavaival, kiben semmi káromlás, semmi hamisság nincsen.

10 Mert jóllehet, ha ki azt mondaná (ezt akarnák pedig á mint alitom, én reám kenni az Morgók) hogy á végre íratna Isten az Bibliát, hogy ebből veszedelmes tudományok következnének: merő hamissat mondana. De a ki, csak azt mondgya, hogy az Isten látta, s-tutta, hogy az emberi gonoszság, okot vehet, söt üdövel okotis vészen veszedelmére, az szent írásból, mint szinte önnön

15 magabólis Christusból; ebben semmit nem káromkodik. hanem tagadhatatlan igazságot mond. Vallyon nem tudtaé Christus Urunk, hogy Calvinus amaz szókból, Ez az én testem: hamis tévelygést támaszt: avagy nem előzhette volna meg az ő hamisságát, {111;} ha nyilván azt mondotta volna, hogy nem az ő testének jelét adgya, nem szol figurákkal? Eregy s-kérd meg ő szent

20 felsegétül, miért nem akart így szóllanyi.

Hamisság azis,³³⁶ hogy káromkodtam, midőn azt írtam, hogy nem csak az régi keresztyének, de az Sidok, Törökök, Abassinusok, szabot testi sanyargatásokat böytöket imádságokat adakozásokat cselekednek:³³⁷ Az mostani uyságoknak pedig, semmi efféle szabot gyakorlási, nincsenek;

25 hanem csak az egy predikatio hallás. Ez oly igaz, hogy az Morgók sem tagadhatták: Hanem engem Phariseus csemetéjének neveznek, hogy efféléket várok ő töllök.

³³¹ *Morgók fol. 114.*

³³² *Kalauz fol. 289.*

³³³ † *Kalauz fol. 104.*

³³⁴ *Morgók fol. 115.*

³³⁵ † *Kalauz fol. 285.*

³³⁶ *Morgók fol. 115.*

³³⁷ *Kalauz fol. 608.*

Végezetre, hamissan írják az Morgók,³³⁸ hogy noha én egy felől azt vítatom †³³⁹ hogy az régiek írásiból kel az régi dolgokról szóllanunk; de más felől, az régiek írását meg vetem, kik bizonyyságot tésznek, hogy az nyólczadik Janos Papa, csecses faros aszony vólt. Mert én ez dologbannis †³⁴⁰ azoknak
5 mondottam hogy kel hinnünk, kik akkor éltenek, midön ennek az Aszony Pápának lenni kellett volna, és nem azoknak. á {112;} kik kétszáz esztendővel utólbán írtanak.

Ezekből, akárki meg tapasztalhattya, hogy az Morgók dörgölödése, csak merő híúság, cigányság, hamisság: Es az Kalauzt egy punctban meg nem
10 érhetik akár mint iparkodgyanakis.

HARMADIK RESZE.

AZ IRASOKAT MEG

nem hamissíttya az Kalaúz.

HA tudos eszes emberrel vólna dolgom, leg kisebb szavátis fontban vetnem:
15 De mivelhogy oly furják fejü cselelendikre akadtam, kik csak morogni, szitkozodni kérkedni, hazudni tudnak, nem illik, hogy minden szitkokkal mocskolódgyam, káris volna üdöt, és pappirossat vesztegetny az paikos tréfáknak, és tragárságoknak szemétre vető rútságok szapullására. Azért {113;} hivolkodó szo-szaporításit az Morgóknak el hagyván, az dolognak
20 velejéhez és bélihez szóllok.

§. I. Szent Agostont meg nem hamisította az Kalaúz.

HAmissan írják az Morgók,³⁴¹ hogy igazságra vezérlő Kalaúznak nevezvén könyvet, ezzel az szent Bibliának czimerét le téptem, szaggattam. Mert szinte

³³⁸ *Morgók fol. 117.*

³³⁹ † *Kalaúz fol. 588.*

³⁴⁰ † *Kalaúz fol. 635.*

³⁴¹ *Morgók fol. 118.*

mint mikor valamely könyvet, *Institutiones Christianae, Corpus Doctrinae Christianae* vagy egyéb hasonlóképpen neveznek, ezzel az Bibliának méltosága meg nem sértetik, mivelhogy sokkal külömben és méltóságosban illenek ezek az Titulusok az szent íráshoz, hogy sem az emberi munkákhoz:

- 5 Ugy ittis, az igasságra vezérlés, sokkal külömb, és böcsülletesb formán illik az szent íráshoz hogy sem az egyéb írásokhoz; noha, az ő módgyok, és rendek szerént, ezekis vezerelehetnek az igazságra.

- Hamisság azis,³⁴² hogy az szent Bibliát gyalázom, és káromlom, midőn azt {114:} írom,³⁴³ hogy az szent írás nylván minden szükséges dolgokat ki
10 nem fejez, noha az Anyaszentegyház, és Traditiók méltóságának közbe vetése által, jó következással ki hozathatnak mindenenk belölle. Ebben semmi káromlás, semmi gyalázattya nincs az szent írásnak. Es hogy egyéb sokdolgokrúl ne szóllyak, ha te oly szemes vagy, mutasd meg az szentírásban. Micsoda és hány az Sacramentum: és nevezet szerént, hogy az Kereszttség
15 Sacramentum légyen:

- Hamisság azis, az mit egynihányszor emlitenek az Morgók,³⁴⁴ hogy az Kalaúzbán, Fol: 181. Szent Agostonnal lib. 15. de Civitate Dei, capite 23. azt akarom bizonyítani, hogy az ördög latorkodása által, meg lehet az nemzés: Es Szent Agostonra fogom, hogy meg lehet az ördögtül
20 az emberi természetnek alkotása. Ez mind merő hiuság: Mert csak szintén azt bizonyítottam Sz: Agoston írásából, hogy az ördög latorkodhatik némely el vetett asszony állatokkal. Az nemzésrül ésálkotásrul, ot Sz: Agoston sem emlekezik, én sem állattam ennek erőssítésére Sz: Agostont, mint még láthattya, a ki az Kalauzban tekint.³⁴⁵ Azért szemptelenül jirják az Morgók †³⁴⁶
25 hogy az elöt ördögi fayzásnak, és csinalmán-{115:}nak mondottam, az mit annak utánna Aszony emberekkel való latorkodásnak neveztem.

Egynihányszor meg nyítot hamisság azis,³⁴⁷ hogy Sz: Agoston csak egyebek hirhordozásának, és *opinioíának* írja hogy az ördög némely el vetet

³⁴² Morgók fol. 118.

³⁴³ Kalauz fol. 460.

³⁴⁴ Morgók fol: 121.

³⁴⁵ Kalauz fol. 181.

³⁴⁶ † Morgók fol. 124.

³⁴⁷ Morgók fol: 124. 128.

Aszonyállatokkal latorkodik. Mert Sz: Agoston azt írja, hogy oly emberek tésznek errül bizonytságot, kiknek igaz mondasárul nem kel ketelkedny. Söt szemptelenségnek írja, ha ki ezt tagadnája.

- Hallyad az ő saját mondasat.³⁴⁸ *Apparuisse Angelos in talibus corporibus, ut non solum videri, verum etiam tangi possent, scriptura testatur. Et quoniam creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide DVBITANDVM NON EST, audivisse confirmant. Sylvanos, Panes, et Faunos, quos vulgo Incubos vocant, improbos saepe extitisse mulieribus, et earum appetisse, ac peregissee concubitum, et quosdam Daemones, quos*
- 5 *Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et {116:} tentare, et efficere, plures, talesque asseverant, ut hoc negare IMPVDENTIAE videatur. Non hic aliquid audeo temere definire, utrum aliqui Spiritus Elemento aëreo corporati possint etiam hanc pati libidinem, ut quomodo possint, sentientibus foeminis misceantur.* Szent Agoston ot az helyen hármát mond: Elsöt azt,
- 15 hogy noha az szent írás az Angyalokat spiritusoknak, lelkeknek nevezi, de azért bizonyos, hogy látható és tapasztalható testben, sokszor meg jelentek. Masodikat azt, hogy annyin, és oly szava hihetők próbálták hogy az gonosz Aszonyokkal latorkodot az ördög, hogy ezt szemptelenség tagadással menteny. Harmadikat azt, hogy így lévén mind az két dolog, nem mér bizonyost
- 20 mondanyi, ha vannaké oly Lelkek, mellyeknek az levegő égbéli testek lévén, faytalankodnak: és ez mikeppen történhessek. Azert az Szent Agoston tanítása szerént, bizonyos, hogy az gonosz Angyalok látható testben meg jelenhetnek; Azt sem tagadhatni szemptelenség nélkül, hogy efféle testben az gonosz személyekkel mocskolodnak, Hanem {117:} azt nem meri vakmerőképpén
- 25 el tekintet dolognak mondani Agoston, hogy ha ugyan magoknak vagyoné az Angyaloknak teste, és mint fertelmeskedgyenek? Azt pedig Sz: Agoston soha kétesse nem tette, az mit az Morgók írnak,³⁴⁹ hogy ha az lelkek testben öltözhesseneké? Mert az szent írásbol fundamentomúl veti, hogy gyakorta látható, és tapasztalható testben meg jelentek az Angyalok, Hanem csak azt
- 30 nem akarta vakmerőül el végezni, ha ugyan saját tulaidon testek legyené ezeknek: mint annak az Caputnak eleiből ki tetczik; Mert minek utánna azt

³⁴⁸ *August 15. de Civit. c 23.*

³⁴⁹ *Morgók fol. 125.*

mondotta volna, hogy az Soltárban az Angyalok Lelkeknek neveztetnek:³⁵⁰ utánna veti, *ambiguum est*, kétes, ha az ő testekről szollyoné azon soltar, midőn őket ugyanottan, tűz lángjának mondgya.

- 5 Az után két bizonytságot hoz elő, mellyek az Angyalok testes vóltokat jelentik, tudni illik, hogy az szent írás ezeknek latható testben jelenését említi, és szava hihetők próbálták az gonosz Aszonyokkal latorkodásokat. Végre ugy fejezi be, hogy erről nem mér vakmerőképpen szállanyi.

- Azis merő szemtelenség, hogy én meg {118;} adván magamat azt irtam,³⁵¹ hogy Sz. Agostonnál nincs írva, az mit én mondtam vala. Mert az Csepregi 10 Mesterség soha azt nem mondotta, hanem csak azt,³⁵² hogy Agostonnak, nem ötödik, hanem tizen ötödik, könyvében vagyon írva, az mint nem régen fel jegyzénk: noha az Nyomtatónak eseti miat, ötödik könyüre igazítot az Kalaúz. Sz. Agostonban vagyon azért az mit irtam, de nem az ötödik könyuben.

- Hamisság azis,³⁵³ hogy az mit irtam vólt Luther nemzéséről, azt nagy 15 fen meg tagadtam: Mert valamit irtam, igazán irtam: és abban tagadast sem tettem. Az dolog azért abban vagyon, hogy én az régen történt, vagy távúly löt dőlgozról, magam vélekedésiből nem szoktam beszélléni: hanem azoknak szavát hozom elő, kik közelb lévén, tudhatták az dolognak mi vóltát. Azért az Luther nemzéséről, magam vélekedésével, semmit nem bizonyítottam, 20 hanem tizen egy fő tudos embereket neveztem, kik írásokban hatták, hogy Luther ördögi latorkodással nemzetet.

- Ezt irtam: ezt soha meg sem tagadom; Magam itéletiről, egy szóval sem emlekeztem. Annakokáért méltan hazugnak neveztem á ki én róllam azt {119;} írta hogy ezt az gyalázatos nemzést en fogtam Lutherre. Mert szinte 25 mint az Cáptalanra, vagy király emberre nem kenheted, hogy ők mondnak valakit gyilkosnak, noha az ő gyilkosságáról szóló tanúkat elő szamlállyák azonképpen én reám sem foghatni az miről csak egyebek tanúbizonytságit emlitem. Nemis alítottam szükségesnek az én sententiámat ez dologban, hanem az olvasónak iteletire hattam, hogy az Tanúk méltóságából,

³⁵⁰ *Psal. 103.*

³⁵¹ *Morgók fol. 128.*

³⁵² *Csepregi Mesterseg fol: 55.*

³⁵³ *Morgók fol: 121.*

sokaságából, eggyezéséből az ő mondásoknak fel jegyzet jelenségiből meg fontoluán az dólgot, és avagy ugyan bizonyosnak ismervén Luthernek ördögi eredetit, avagy erős gyanuságban esvén felölle, még gondollya, mely távúly kellyen efféle embernek dögletességét kerülly.

- 5 Merő bolondságok pedig, az minémü bizonyságok erejével viaskodnak az Morgók,³⁵⁴ hogy Luthert ördög fayzasának ne hagyják. Mert ha szinte ördögi latorságból származottis, vallyon miért nem lehetet ideig Papista? vagy honnan következik hogy ha egy Papista ember ördög fayzása vólt, az több Papistákis olyanok legyenek? Mivel bizonyíttak az Morgók, hogy a ki
- 10 ördög csinálmán-{120:}nya, az mindenkor helyt ád az ördög incselkedésének: Ha csak ilyen gazsággal mentitek Mesterteket, inkább meg gyalázzátok, és az magatok balgatagságátis jelentitek.

§. II. Esztelenül bizonyíttak az Morgók ujonnan, hogy az Kalaúz hamissan emliti az írásokat.

- 15 EL akarják hitetni az Morgók, hogy meg vesztegetet írásokkal hadakozom ellenek, Azért azzal vádolnak, hogy el lopok az írásokban, melyeket elő állatok, és az hova igazítok: sokszor ot semmit abban nem találnek á mit emlitek. Ezeket három példával erőssítik. De minek előtte ezekre meg felellyek, jó lelki ismérettel tudományt tészek, hogy az Kalaúzban, senkit
- 20 az regi Doctorok közzül bizonyságúl nem állattam, kinek az dologhoz tartozó tulaidon szavait, magam nem olvastam volna: Noha azért meg történhetet, vagy magam kezének, vagy az Nyomtatónak esetiből hogy az könyvek, vagy Caputok számában változtatás történt; de {121:} vétek ném eset szánt szándékből: sem abból, hogy az mit mondok, abban az authorban nem
- 25 találatnék. De Lássuk mit beszélnek az Morgók.

Hamisság es kimondhatatlan nagy latorság, az mit reám fognak,³⁵⁵ tudni illik, hogy az Szent Pal szavaiból 2. Thes. 2. v. 3. ki loptam volna amaz szót, *discessio*. Mert nyilván, es világossan az szent Pál szavai közöt aztis

³⁵⁴ *Morgók fol. 127.*

³⁵⁵ *Morgók fol. 129.*

fel jegyzettem azon foliuson, mellyet az ^{*356} Morgók neveznek. Ugy vagy on hogy annak után na elő hoztam, a mit ugyan ot, v. 8. et 9. mon da szent Pal. *donec de medio fiat et tunc reuelabitur ille iniquus. etc.* es azok az szók közzé *discissiot* nem vetettem, mert szent Pál sem irta oda. Ez azért az példa, 5 semmit nem bizonyít egyebet, hanem hogy esztelenül turkálnak az Morgók az en írásomban.

Az sem igaz, ³⁵⁷ hogy az Kalaúz magától irta, hogy minnyájan az régi Doctorok, az Romai birodalomnak romlását magyarázzák az Antichristus el jöve tele előt valo szakadáson. Mert ezt az ^{*358} Kalaúz Sz: Hieronymus nevével 10 mond gya, kinek tulaydon szavait elő is hozza.

{122:} Hamisság az is, hogy Eusebius írását meg tépem, lopom, midő n az Novatus Historiáját elő hozom: Mert jól lehet az számoknak transpositiojával, (mely az Nyomtatásban sokszor meg esik) az Eusebius hatodik könyvének 34. részéiért, 43. mat tet az Nyomtató: de az bizonyos, hogy az mit fel jegyzettem 15 Eusebiusból, ő mondása. ³⁵⁹ Az szók pedig len, mellyekről panaszkodtok, hogy ki hattam (*si modo talem hominem Baptismum accepisse dicendum sit*) az Rufinus fordításában nincsenek. ³⁶⁰ Nem is vó lt okom, mellyért szant szandékkal ezeket ki hattam vó lna. holot az Bér málásnak erő ssítésére, elégséges, az mit ilyen szókkal ír a Eusebius *Nec reliqua in eo, quae* 20 *Baptismum subsequi solent, solenniter adimpleta, nec signaculo Chrismatis consecratus.*

Bezzeg ha én efféle számokban eset fogyatkozást az Morgók írásának fel akarnám jegyezni, alkolmas laistromot írhatnak. De mi haszna: Az ti irastoknak csak az 32. levelében lásd mely nagy vétkek vannak. Elő hazzátok 25 Szent pált 1. Thessa. 4. v. 4. Rom. 4. 20. maga {123:} eggyk helyen sincs abban semmi, az miket emlegettek. Masut ^{†361} az Kalauznak 584. 585. levelére írjátok, az mit 604. 605 leuelben találtok. Százat, és többet effélet mutathatok írástokban.

³⁵⁶ † Kalauz fol. 663.

³⁵⁷ Morgók fol. 130.

³⁵⁸ * Kalauz fol: 366.

³⁵⁹ Kalauz fol. 226.

³⁶⁰ Rufini versione lib. 6. cap. 34.

³⁶¹ † Morgók fol. 201.

Hamisság azis,³⁶² hogy Socratest nem jól emlitem, midön Novatusról írom, hogy az bünöknek Papok által való oldozását tagadta. Mert szórul szóra Socrates szavai azok, mellyeket az *³⁶³ Kalaúzbán fel jegyzettem Es ebben az Socrates editioiában mely most előttem vagyon †³⁶⁴ libri. 1. cap. 7. libri. 4.

5 cap. 23. találtatik az mit írtam Novátusról:

*³⁶⁵ Hamisság azis hogy az Luther, es Lutheristák írásit meg mocskollya az Kalaúz. Látták magokis az Morgók ennek keptelenségét, azért csak egy példát sem találának, mellyel meg erőssitenéjük ezt, hanem saynályák, hogy Cochleus, Alanus, Prateolus, Emserus után azt írtam, hogy Luther egy
10 disputálásban nyilván ki fakasztotta, hogy az ő dólga nem Istenert kezdetet, s-Istenért sem végeztetik. De vagy bányák az Morgók, vagy nem, többet kel hinny azoknak, az kik ezt hallották, hogy sem az Morgoknak.

Hamisság azis, hogy az Carthágóbé-{124:}li harmadik gyöleközettel hamissan bizonytom az szent írás könyveinek laistromat.³⁶⁶ Mert bizonyos,
15 hogy ez az Concilium oly rendel, és annyi számban hozza elő az szent írás könyveit, mint mi üdönkben az Tridentomi Concílium. Ugy vagyon, hogy az Kalaúzbán, Fol. 290. Ennek az Conciliumnak Canona számában †³⁶⁷ vétek eset. de ezt az vétket helyére vittem ugyan azon *³⁶⁸ Kalaúzbán Fol, 809. és mivelhogy ezt az Morgokis eszekben vették, aztis még érthették,
20 hogy történetből eset egyyk helyen vétek az számban.

Azis merő balgatagság,³⁶⁹ hogy Eusebiust az szent könyvek Laistromárúl nem igazán emlitem, lib. 6. cap. 25. mert 24. caputot kellett volna neveznem. Laczik bizony hogy üres az agyatok. Az Eusebius könyveit sokan fordították Görögből Deákra; kik nem egyaránt osztották Caputokra. Az Christophorsonus
25 fordításában tizenkilenczedik caputban, Az Rufinuséban tizennyolczadikban. Az Musculuséban, mellyet 1549. esztendőben nyomtattak Basileaban,

³⁶² *Morgók fol. 131.*

³⁶³ * *Kalaúz fol: 266.*

³⁶⁴ † *Editione Christophorson Colloniae An: 1570.*

³⁶⁵ * *Morgók fol. 132. Kalaúz. fol: 319.*

³⁶⁶ *Morgók fol. 136.*

³⁶⁷ † *pro 47. positum 14.*

³⁶⁸ * *reposui Can. 47.*

³⁶⁹ *Morgók fol. 138.*

huszon ötödik caputban vagyon. {125;} Azért csak szemptelenség az Morgók patvarkodása.

- Azis merő hamisság az mit az könyu széliben írnak, az Morgók,³⁷⁰ hogy Eusebiust hamissan citálom az Kalauzba. Fol. 572. Mert az mely
- 5 szavait Eusebiusnak ot fel jegyzettem, mind az Ruffinus, mind az Musculus fordításában *lib. 3. c. 24.* találtatik, az az szinte ot á hol az Kalaúz írja: noha az Christophorsonus fordításában, *lib. 3. c. 18.* ba vagyon. De az dühösség, ugy meg vakította az Morgókat, hogy azt sem látták á mi orrokban ütközik; Aztis lelki isméretek ellen hamissan írnak az Morgók³⁷¹ hogy Eusebius
- 10 az Dochitákrúl nem emlekezik ahol az Kalaúz fel jegyzette.³⁷² Mert előttem vagyon Eusebiusnak mind az Ruffinus, mind penig az Christophorsonus fordítása, mind az kettőben szinten ugyan azon helyen, mellyet az Kalauz †³⁷³ említet, nevezi Eusebius az Dochitakat, az az vélekedő Eretnekeket, és azoknak eredetit meg írja: Az Musculus fordítása szerént, *lib. 6. c. 12.*
- 15 találom azon dolgot. Abban pedig nem igazat mondanak az Morgók, hogy én az Kalaúzbán két caputot {126;} említettem volna, mellyekben Eusebius szól az Dochitákrúl, tudnillik *10. et 12.* Mert én csak egy helyt jegyzettem fel †³⁷⁴ ugimint Eusebius hatodik könyvének tizedik részét: de minthogy különböző nyomtatások vannak, az mint hallád, mellé vettem, hogy a mi eggyk
- 20 nyomásban tizedik részében van, az masikban tizenkettődikben találtatik. De ezek az purdi czigán Morgók, semmit az íráshoz nem érnek.

- Az sem igaz,³⁷⁵ hogy Eusebius *lib. 13. c. 7. De Praeparat. Evang.* csak nagy távuly emlekezik az szentek böcsületirúl, aztis az Plato velekedése szerént. Mert Eusebius azon az helyen szórúl szóra ezt írja: †³⁷⁶ Mi ugy mond,
- 25 mindennap ezt cselekeszük. Az igaz aitatosságnak vitézit, mint Isten barátit tisztellyük, az ő koporsójokhoz járulunk; nekik fogadásokat tészünk; kiknek Isten elöt ertünk esedezésivel nem kevesse segítettünk. Ezek az Eusebius

³⁷⁰ *Morgók fol. 138.*

³⁷¹ *Morgók fol. 138.*

³⁷² *Kalaúz fol. 317. 322.*

³⁷³ *Euse. lib: 6. cap. 10.*

³⁷⁴ † *Kalaúz fol. 317. 322.*

³⁷⁵ *Morgók fol: 139.*

³⁷⁶ † *Vide Kalaúz fol. 791.*

szavai, melyekben am itild meg, ha csak tavúly emlekezike az szentek böcsülletirül. Ugy vagyon, ez után írja Eusebius, hogy Plato valami hasonlót tanítot ehez; De ebből ugymond, meg is-{127;}mértetik, hogy Plato az Sidok tanításából hasonlót irt sokat az mi vallasunkhoz. Mert az mint ezen Eusebius

- 5 l. 7. c. 7. írja, az Görögök az Isten népétől loptak sok igazságot, noha, annakutánna, polyvátis elegyitettek némelyekhez. Azért egybe vetettem †³⁷⁷ Eusebius irásának két helyét, melyekből, nem csak az szentek Invocatioiarül való keresztyeni szokás meg ismértetik, de azis ki tetczik, hogy nem kel mindgyárt kárhoztatni valamely szokást, mihent ennek hasonlatosságát
10 talállyák az pogányok irásában.

- Aztis nagy szemptelenséggel vítattyák az Morgók,³⁷⁸ hogy hamissan bizonyítok Socrates második könyvének negyvenedik, es negyven harmadik részéből. Es azt mongyák, hogy az Socrates második könyvének harmintzhet caputtyánál töb nincsen. En pedig azt mondom, hogy noha az Christophorsonus
15 fordítása szerént, az Socrates második könyve csak harminczhét cáputra osztatot, de az Musculus fordításában negyvenhat caput vagyon az Socrates második könyvében. Es valamint az Kalaúzbán fel jegyzettem, szinte ugy, az Nicaeabéli vallásnak †³⁷⁹ allatasára {128;} lib. 2. cap. 40. azt mongyak az Seleuciai Sinodusban, hogy az szent Atyák nyomdokiból holtig ki nem
20 lépnek. Azonkeppen *³⁸⁰ lib. 2. cap. 43. az Gangrensis, és Caesariensis gyöleközetben, azért mondatik kárhoztatni Eustatius, mert az szokot böytöket el hagyván, vásárnapot szabta Böyti napnak. Az Christophorsonus fordítása szerent pedig, az első dolog, cap. 32. vagyon. Az Eustatius kárhoztatása pedig capite 33. De ezek az vak paraszt, Soczek, csak addig látnak mig az orrok ér,
25 és az tudatlanság térszi ökök ily vakmeröкке.

Ezekből ki tetczik hogy ily nagy igyekezettel, csak egy példát sem találtatok az Kalaúzbán, az régyek irásinak meg vesztegetesere.³⁸¹ Hiszem Istent, hogy ez után sem találtok. Mert jollehet magamis nihúlt, vettem eszemben, és felis jegyzettem, hogy az Nyomtatás közben, eset változtatás

³⁷⁷ † Kalauz fol. 359. 79.

³⁷⁸ Morgók fol. 140.

³⁷⁹ Kalauz fol. 143.

³⁸⁰ * Kalauz Fol: 262.

³⁸¹ Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

az számokban, mivelhogy semmi szorgalmatossággal ezt tellyességgel el nem tavoztathattam, de valamint élek, úgy tudom, hogy az mit elő hoztam, magam olvastam Erössen dicsekednek az Morgók³⁸² hogy ők töb effele tudatlanságot jegyezhetnek írásokban: kit énis el hiszek. Mert {129;} valamint ezekben

5 hazudtak, az mellyeket mint nyilvánban való esetek példáit, ugyan válogatva czégéreztettek, szinte úgy többet, és nagyobbakatis hazudhatnak, kivel gyalázatot hoznak magok fejére, az Kalaúznak pedig nagy hitelt szereznek, holot ennyi vigyázással sem kaphatták ezt hamisságban, hanem, csak hazugúl költöt patvarokkal sarkallottak.

§. III. Hamis értelemre nem csigázza az írásokat az Kalaúz.

10

BEkét hagyván az Morgók trágárságinak, igyenessen az vádolásokról szóllok. Azért nem igaz,³⁸³ hogy én az Urunk szavát hamissan mocskolom, midőn *Joan. 10. n. 1.* az ajtón magyarázom azt az szabot útat mellyen az juhok gondviselésére szoktak az pasztorok jutni. Mert ebben semmi mocsok

15 nincsen: Sőt miképpen az másúnnan bé hágas az Istentül rendeltet mód kívül tiszt kívánást jegyzi, úgy az ajtón bé menés külömbet nem jegyezhet az Istentül szabot útnál, mellyen egyebek {130;} Christus Urunk által, ő maga pedig Christus, maga hatalmával az juhoknak gondviselését fel vállallya. Annak okáért Cyprianus Martyr így ir ez dologról³⁸⁴ *Qui non intrat per*

20 *ostium fur est. Qui isti sunt nisi desertores fidei, et transgressores Ecclesiae Dei, qui contra Ordinationem Dei nituntur.* Annak okáért,³⁸⁵ Christus Urunk az ajtó, kinek az Anyaszentegyházban hagyatot hatalmával; az Iuhok gondviselésére választatnak az Pásztorok. Az szent írásis ajtó, †³⁸⁶ mivelhogy abban adatik előnkben, minémü hivatal kívántatik az Iuhok gondviselésére.

25 Ezeket az Morgók sem tagadhattyak, és mégis szent írás mocskolást fognak

³⁸² *Morgók fol. 241.*

³⁸³ *Morgók fol: 143. Kalaúz fol. 112.*

³⁸⁴ *Cypr. ad Novat Quod lapsi spes veniae cap. 1.*

³⁸⁵ * *Barrad Tom: 3. lib 2. c. 5. in Evangelia.*

³⁸⁶ † *Salemon Tom: 4. Tract. 14.*

reám. *³⁸⁷ Söt á ki nagyob, azzal dicsekednek, hogy engem abban meg értenek, az mit másút mondtam vala, tudni illik, hogy mi az szent írás közzé semmit nem írunk, mivelhogy én az szent írás közzé taszitottam ezt az hamis magyarázatot. Maga én ezt az magyarázatot, nem az Sz: Bibliába,

5 az Isten szavai közzé irtam, hanem az Kalaúzbán: nemis úgy irtam ezt az magyarázatot, mintha ezis az Bibliában volna. De ezek az oktan Morgók csak mond-^{131:}hassanak korcsomára való valamit, és ezzel pappirossat tölthessenek, mind jó renden vagyon szénájok.

Aztis méltatlan hamissozzák az Morgók³⁸⁸ a mit az Kalaúz Sz: Peterről mondtott, tudni illik, hogy senkinek ő kívülle nem oluassuk hogy az Menyország kulcsa adatot volna: noha az bűnnek oldozása az több Apostolokra is bizatot. Ha ebben hamisság vagyon, miért nem jegyzettétek fel az Szent írás helyét, melyben olvastátok, hogy Urunk az Menyország kulcsát másnak adta:

Azis merő hiuság,³⁸⁹ hogy gyermeki gondolkodás, nem tudós emberhez

15 illendő mondás légyen, hogy Urunk Sz: Péternek főbségét azzalis jelenti, hogy magáért és Sz: Peterért fizetet adót. Ezt én, nem magam vélekedéséből, hanem Sz. Agoston szavaival írtam az Kalaúzbán.³⁹⁰ Ha Sz: Agostont tudatlan gyermeknek ítéltek, ám meg lattátok.

Hamisság azis,³⁹¹ hogy az Sz: Cyprianus szavait nem jól magyarázom,³⁹²

20 azokról az szüzekről mellyek szándékokkal, vagy *professio* nélkül való fogadással adták magokat az szüzességnek állapottyára: Mert hogy az Cyprianus mon-^{132:}dását így kellyen érteni, vastagon meg bizonyította †³⁹³ Pamelius: énis rész szerént meg mutatám az Kalaúzbán Sz: Agoston, Sz. Cyprianus, és egyéb szentek szavaiból.³⁹⁴

³⁸⁷ * *Morgók fol. 143. Kalaúz fol. 490.*

³⁸⁸ *Morgók fol. 144. Kalaúz fol. 653.*

³⁸⁹ *Morgók fol. 146.*

³⁹⁰ *Kalaúz fol. 654.*

³⁹¹ *Morgók fol. 147.*

³⁹² *Kalaúz fol. 337.*

³⁹³ † *Pamelius in Episto. 62. Cypri.*

³⁹⁴ *Kalaúz fol. 335. Aluinci ellen fol. 38.*

Hamisság azis,³⁹⁵ hogy én fogtam Lutherre, hogy ő az lelkeket el aluttya ítélet napig, és az kárhozottak kinnyát sem hiszi ítélet előtt. Mert tagadhatatlan, hogy azok az szók mellyeket Lutherből fel jegyeztem az Kalaúzbán,³⁹⁶ tulaidon sajátí Luthernek, ugy hogy az Morgók sem merik ezt kétségesse tenni, mind ennyi szemptelenségekkelis; azok pedig nyilván ki fakasztyák hogy az lelkek, sem az földi, sem az mennyei dolgokban nem tudnak semmit: semmi gondolattyok, semmi ismértek nincsen: és az gonoszak lelke sem kinlódik pokolban ítélet napig. Bezzeg ha Luther az testnek nyugodalmát álmoknak mondaná, és csak ennek érzékenségtelen vóltárúl szóllana, helyesen
 10 beszéllene: de ő az lelkekről, és egy általlyába az halottakról szól. Ha pedig másút azt írja, hogy az lelkek az Istennel és az Angyalokkal szóllanak: az nem csuda. Mert szokása Luthernek hogy szántalanszor maga szavait arczul pökdösse,³⁹⁷ és szembe {133:} meg vítassa, mivelhogy az szédelgő lélektől viseltetvén, ides tova tántorgot, egy nyomban nem járhatot.

15 Hamisság azis,³⁹⁸ hogy az Augustai Confesionak, magával ellenkező mondási közöt, egyet nem igazán emlitettem. De hogy az Morgók színt adgyanak hamisságoknak, mentegetik Confessiójokat. Azt mondgyák azért, hogy az ellenkezik önnön magával, á ki viszsza mondgya az előbbi szavát: Az Confessio pedig ezt nem miveli, midőn azt írja, hogy az Isten törvényét
 20 fogyatkozás nélkül meg nem tarthatni, noha aztis melléje veti, hogy az menyire töllünk lehet, igyekezzünk, az Isten törvényének meg tartására.

It elsőben azt vegyük eszünkben, hogy az Augustai Confessionak sok ellenkező mondásit hozta elő az Kalaúz:³⁹⁹ az többit jngyen csak mentegetni sem merték az Morgók, hanem csak az hetediken akadoznak, és abbannis
 25 cserben maradnak. Mert jóllehet abban ellenkezés nincsen az mit az Morgók beszélnek, de abban temérdek ellenkezés vagyon az mit én az Augustai Confusióból elő hoztam vala. Egy felől azt hirdeti az Confessio, hogy lehetetlen az Isten {134:} törvényének eleget tenni: Más felől lehetetlennek taníttya hogy az Isten törvényének ne engedgyen az kiben igaz Hit vagyon. Ez mind

³⁹⁵ *Morgók fol. 148.*

³⁹⁶ *Kalaúz fol. 407.*

³⁹⁷ *Kalaúz fol: 248.*

³⁹⁸ *Morgók fol. 150.*

³⁹⁹ *Kalaúz fol. 345.*

az kettő Augustai szó, melyekben igaz értelem szerént, nyilván való ellenkezés találtatik. Mert ebből következik, hogy á kiben igaz Hit vagyon, enged az Isten törvényének, az az bé tellyesíti az Isten törvényét; Es ugyan azon ember, nem enged az Isten törvényének, mivelhogy lehetetlen hogy az Isten

5 törvényének eleget tégyen. Ez bezzeg igyenes ellenkezés, de az Morgók ész nélkül szükösök, melyet Istentül kérjenek, mert tölcseren észt én nem tölthetek agyokban.

Hamisság azis,⁴⁰⁰ hogy ellenkezem magammal,⁴⁰¹ egy felől azt írván, hogy az pusztá emberek között, Bódog aszonytúl meg válva, senki nincs á

10 ki bűn nélkül löt volna; más felől azt vítatván, †⁴⁰² hogy találtnak á kik bé töltik az Istennek parancsolattyát. Ezekben azért, szinte úgy nincsen semmi ellenkezés, mint az Szent írásnak amaz két mondásában, tudny illik *⁴⁰³ hogy nincs oly ember á ki nem vétkezik: és †⁴⁰⁴ hogy szent David meg tartotta az Istennek parancsolatit. {135:} Az dolog azért így vagyon. Nincs oly

15 öreg ember (Urunkat és az ő szent Annyát ki választom) á ki tellyes életébe valamikor nem botlot volna; de sokan vannak á kik életeknek sok részében, úgy meg tartották az Isten törvényét, hogy ez ellen, halálos vétekben nem estenek.

Hamisság azis,⁴⁰⁵ hogy az Csepregi mesterségnek első bizonytsága, oly

20 rosz formában öntetet volna, mint az Morgók írjak: kit ez elöt világosan meg bizonyíték.

Végezetre, gyermeki balgatagság azis,⁴⁰⁶ hogy én az magam írásitis meg marczongom: Mert az imádságos könyűben melyet Geréczben nyomtattam, azt írom, hogy Luther és Calvinus gyűlölik az szent Háromságnak még csak

25 nevéitis: Azon könyvet Posonban nyomtatván, csak azt írom, hogy gyűlölik az szent Háromságnak nevét, és ki hattam amaz szókat MEG, CSAK, IS. Hiszem igye fogyot embereknek kel azoknak lenni, kik ily aprolékon akadoznak,

⁴⁰⁰ *Morgók fol: 151.*

⁴⁰¹ *Kalauz fol: 763.*

⁴⁰² † *Kalauz fol. 762.*

⁴⁰³ *Eccl. 7. v. 21.*

⁴⁰⁴ † *Psal. 118 v. 168.*

⁴⁰⁵ *Morgók fol: 152. Supra fol. 40.*

⁴⁰⁶ *Morgók fol. 153.*

és ezt oly derék dolognak vélik, mintha ezért †⁴⁰⁷ az tavalyi Pazmany, nem volna ez idei Pazmany. Oh gyermekség, oh bolondság: mely igyen meg torlottatok az Morgók agyában; Igazán jrtam, és az {136;} Kalaúzbán megis bizonyítottam,⁴⁰⁸ hogy Luther és Calvinus az Szent Háromság nevet gyűlölik.

- 5 Ezt az Morgók sem merik tagadni, csak azon törődnek, hogy amaz szókat MEG, CSAK, IS el hattam, melyek meg nem változtatták értelmét írásomnak.

Azért Istennek hálát adok, hogy az Morgók, írásomat meg turkálván, mind egybe szették valamit leg alkalmatosbnak ismértek az karomlásra. Mert á ki eszében vészi, hogy az leg erősebb, és színesb gyalazátokis csak

- 10 pozdorják, és hazugságok, nyilván meg tapasztalhattya, hogy csak szemén szedet igazság vagy az Kalaúzbán: melynek ha hitelt akartak volna szerzeni az Morgók soha jóbbat nem cselekedhettek volna, mint az mit miveltek, ily formán viaskodván ellene. Mert az bátyának erősségeis inkább meg ismértzik az vitatásban, hogy sem az öreg tettetességben.

- 15 §. IV. Roszúl mentik az Morgók magok Írásinak hamisságot.

VALAMIT ez aránt beszéllenek az Morgók csak szemetek és szemptelenségek.

Bolondúl mentik amaz verset,⁴⁰⁹ *Pascere livor meus, rabido saturare furore*, mintha nekikis szabad volna az két *elidalni* mint az régiek az s-set *elidáltak*. Mert noha az s-rül példa és *regula* vagy az Grammaticaba,

- 20 de ennek hasonlatosságából, soha senki azt nem vította, hogy az több *consonansokatis elidállyak*. Nemis illik Csepreghéz hogy ui Grammaticat csinálhasson, hanem ha eléb sákban tolyák és vízben vetik Csepregi mód szerént az régi Grammaticat.

Nem igaz azis,⁴¹⁰ hogy Eusebius *in Chronico, Anno 136*. Thelesphorust mondgya az Negyvén napi böit szerzőjének. Mert mikor ezt irom, előttem vagy az Eusebius Chronicájá, melyet Josephus Scaliger szorgalmatosan

⁴⁰⁷ *Morgók fol. 153.*

⁴⁰⁸ *Kalaúz fol. 386.*

⁴⁰⁹ *Morgók fol. 158.*

⁴¹⁰ *Morgók fol. 160.*

ki nyomtata: abban az *editioban*, 129. esztendőben kezdetik Thelosphorus Papának püspöksége, végesztetik 140. esztendőben, de az negyvén napi, böytnék szerzesérül, egy szót sem talállok, {138:} ezeknek az esztendőknek forgásában. Bellarminus azt írja,⁴¹¹ hogy Eusebius nem valónak, hanem csak egyebektül beszéllet dolognak nevezi hogy Thelesphorus szerzette volna az Negyuen napi böytöt. Es hogy Thelesphorus előttis szokot dolog volt az negiven napi böytölés, azzal bizonittya Bellarminus, mert Justinus Martyr, á ki Thelesphorus előtt élt, emlekezik az Negyven napi böytrül. Hieronymus pedig, Leo és egyebek, Apostoli *Tradiciónak* nevezik ezt az böytöt. Végezetre, bár ugyan Thelesphorus adot volnais irot törvenyt az Negyven napi böytrül, ebből ki nem sülne, hogy ő volt ennek első kezdője, mint az Kalaúzbán meg mutattam.⁴¹²

Hamisság azis,⁴¹³ hogy Carion Papista historicus írta azt az Chronicat mely ő neve alatt olvastatik: Mert azt az Chronicat Philippus Melanchton szerzette, mint Caspar Peucerus annak az Chronicának *praefatiojában* írja. Meg tekintém eztis az Chronicat, de fel nem találám abbannis az mit az Morgók irnak. Jóllehet bár ot volnának is azok az szók mellyeket az Morgók elő hoznak, ugyan nem sülne ki belőlök hogy {139:} Thelesphorus szerzette az Negyven napi böytöt, Mert csak azt írja Carion, hogy *ferunt*, az hír hordozók beszéllek azt.

Hogy pedig engemet magokrúl itílvén az Morgók, azt alittyák hogy Hunniusnak, vagy Chemniciusnak szemekben sem mernék nézni: Am előttök, mit itilnek felöllem, de abban bizonyosok legyenek, hogy az igazság oltalmában, nem szinte nyúl szüü vagyok: és sem Hunniusnak, sem Chemniciusnak tudományat soha nem írigyletem.

Hamisság azis hogy,⁴¹⁴ Magyar Istvánt méltatlan pirongattam, mivelhogy az ötödik Alexánder Pápát írta szerzőjének hogy az áldozatban vizes borral éllyünk. Mert, egy az, hogy bár helyén haggyukis, hogy Sz: Péter után ötödik Pápa volt első Alexánder, de ugyan nem kellet, volna ötödik Alexandernek

⁴¹¹ Bellar Tom. 3. lib. 2. de bonis experibus c. 14. Gretser. Tom. 1. Defens Bell. lib: 4. de verbo Dei c. 3. Vide Bellar lib. 4. de Ponti cap. 8.

⁴¹² Kalauz fol. 618.

⁴¹³ Morgók fol. 161.

⁴¹⁴ Morgók fol. 162.

nevezni, hanem első Alexandernek és ötödik Papának,⁴¹⁵ az mint egyebek szollanak *Alexander, quintus a Petro*.⁴¹⁶ Más az, hogy ez az Alexander, nem volt szerzője az víz elegyítésnek, hanem azt írja Decretomában, hogy ezt ő az regiektől {140:} vette. *Non enim debet, ut a Patribus accepimus, in calice*

5 *Domini, aut Vinum solum, aut aqua sola offerri, sed utrumque permixtum*.⁴¹⁷

Hamisság és czigányság azis, hogy én abban magammal ellenkezem, hogy Alexandert ötödik Romai Papának vallom Magyar ellen: maga az Kalaúzbán hetedik Papának írom. Mert én az Kalaúzbán fel jegyzetem, hogy az szent Péter után következő Pápák rendiben, nagy különbözőség vagyon az régiek írásában: okát és fundamentomátis ennek meg magyarázám. Azért minthogy régi fő emberek Alexandert ötödik helyben állatták, abban én sem akartam akadozni Magyar ellen, noha az Kalaúzbán oly rendel állattam az Romai Pápákat, mellyet az régiek írásához alkotmatosbnak alítottam.⁴¹⁸

Az mit Alexandérről mondék, ugyan azont ércsed Vespasiánusról.⁴¹⁹

15 Mert ha Magyar azt írta volna, hogy Augustus után tizedik Császár volt Vespasiánus, helyén beszéllet volna. De hogy tizedik Vespasianust említ, szinte oly alkotmatoson szól, mintha az mi kegyelmes Urunkat, az Második Matyas királyt, {141:} negyven eggyedik Matyas királynak írnája, mivelhogy az Magyar országi királyok rendiben, ennyi számot foglal.

20 Merő balgatagság, és tudatlanság, azis az mivel tamogattyák az Morgók,⁴²⁰ hogy, volt régenten egy Nyolczadik Kelemen Pápa, külömb attúl á ki nem régen meg hala. Mert azt énis tudom hogy 1440. esztendőben, az tizen harmadik Benedek Pápa után, egy Kelemen akará magát Papává tenni, az ötödik Márton ellen. De az, sem Pápa nem volt, sem az Pápák számában bé nem vétetet: nem azért hogy Roma kívül lakot, mert ha rend szerint választatot volna, Roma kívülis Pápa lehetet volna, hanem azért, hogy meg akarta hágnyi az aklot, melynek aítaján bé nem mehete.

⁴¹⁵ *Vide Kalaúz fol: 643.*

⁴¹⁶ *Euseb. in Chronico. Alexand. in Concilio Romano.*

⁴¹⁷ *Epist: ad orthodoxos. Vide Pamelium Epist. 63. Cypria:*

⁴¹⁸ *Kalaúz fol: 634.*

⁴¹⁹ *Morgók fol. 164.*

⁴²⁰ *Morgók fol. 166. 167.*

Azis merő hamisság,⁴²¹ hogy szent Péternek Romában lakását meg nem bizonyíthattuk. Mert azt szinte oly bizonyosan meg mutathattuk, mint szinte hogy Julius Császár Romában volt, holot oly sok fő bizonyos tanúk vannak Sz: Péternek Romában lételérül, kiket hoszu laistromban irtam

5 az Kalaúzbán.⁴²²

Bolondság azis,⁴²³ hogy magammal szembe akarnak engem szöktetni az Mor-{142:}gók, mivelhogy egyyút azt írom †⁴²⁴ hogy ha szinte valaha emberi csalatkozásból Aszony embert választottak vólnais Pápaságra, ugyan nem lehetet vólna az Aszony igaz Pápa. Másut pedig azt mondom *⁴²⁵ hogy az Rend

10 szerént való hivatalhoz két dolog kívántatik, az választás, és fel szentelés. Az töb mocskos tréfák közöt azt beszellik az Morgók, hogy az ferfiúságotis ezek mellé kellet volna vetnem. Kire azt mondom: hogy igenis ezek mellé vetettem. Mert meg bizonyítottam az Kalaúzbán,⁴²⁶ hogy az Aszony ember nem lehet Egyházi szolgál: söt az régi szentek, eretnek számban írtak azokat,

15 kik az Aszonyt Pappá rendelték.⁴²⁷ Azt irtam azért, hogy az rend szerént való hiuatalhoz, az választás és fel szentelés kívantatik: de hogy ennél egyéb semmi sem kívantatnék az személynek alkolmatosságára, azt soha meg sem gondoltam. Azért vagy bányak az Morgók, vagy nem, de Sz. Pál alkolmatlannak nevezi az Aszonyt az Egyházi állapatra.⁴²⁸

20 Goromba tudatlanság azis,⁴²⁹ az mivel mentegetik az Morgók az Solnai Attendenseket,⁴³⁰ kik Ruffinus historiajának {143:} tizen hatodik könyvéből bizonyítnak.⁴³¹ Ezt magok az Solnai Attendensek sem mentik különben, hanem az Nyomtatónak esetivel: nemis vólt modgyok egyéb mentségben.

⁴²¹ *Morgók fol. 167.*

⁴²² *Kalaúz fol. 230.*

⁴²³ *Morgók fol. 167. 270.*

⁴²⁴ † *Kalaúz fol. 634.*

⁴²⁵ * *Kalaúz fol: 115.*

⁴²⁶ *Kalaúz fol. 120.*

⁴²⁷ *Kalaúz fol. 265.*

⁴²⁸ *I.Tim. 2. v. 12.*

⁴²⁹ *Morgók fol. 169.*

⁴³⁰ *Logi fol. 33.*

⁴³¹ *Logi fol: 29.*

- Az Morgók azt írják,⁴³² hogy Caranza Ruffinusnak tizedik könyvét említi. De ez csak tudatlanság: Mert Ruffinus az Egyházi historiáról két könyvénél többet nem írt, hanem az Eusebius kilencedik könyvét Görögből deákka fordította, és az maga két könyvéis azok után helyezettte, úgy hogy az Eusebius kilencedik könyvéből, és az Ruffinus két könyvéből, az Ecclesiastica historianak tizenegy könyv száma lenne, és az Ruffinus első könyve, az Egyházi historiának tizedik könyvének neveztetik. Annak okáért az Ruffinustól fordítottat Eusebius kilencedik könyvének ilyen titulussa vagyon. *Eusebij Ecclesiasticae Historiae liber 9 Ruffino interprete*, Az tizedik könyvnek pedig imilyen: *Ecclesiasticae Historiae liber decimus Ruffino authore*. De efféle dologokat eszes ember szokot eszében venni, nem efféle Csepregi susnyák.
- {144;} Látván azért az Morgók,⁴³³ hogy semmit az én írásomon nem kaphatnak, az Bordélyokban, és az Pápák szemetére térnek. Enis ot hagyom őket.
- 15 Hanem az én kegyelmes Istenemhez fordítom szemeimet, és véghetetlen hálákat adok ő szent felségének, hogy az én csekély és tudatlan elmémet úgy igazgatta az ő tudományának oltalmazásában, és az hamis vélekedések rontásában, hogy az én ellenségim, sok munkával sem találhattak ebben fogatkozást, hanem, csak azon cselcsapó hazugságokkal viaskodhatnak ellenem. *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praelium, et digitos meos ad bellum*.
- 20

NEGYESIK RESZE.

VESZEDELMEK TA-

nitások nincsenek az Kalaúzbán:

- 25 HA az könyv íráshoz eszeség, és okosság nem kívántatnék, hanem {145;} csak szelesség és tragárság, keresve kellene Köszezen keresni egy gömböcöt a ki könyveket írálna. De mivelhogy eszeség és nem potroh szükséges az íráshoz, igen meg gyalazták az Lutherséget, valakik engedelmeből történt,

⁴³² Morgók fol. 169.

⁴³³ Morgók fol. 169.

hogy egy rossz Socera bizatnék ennek oltalmazása. Mert ha ugyan jó így volna sem kellene ilyen gaz emberre támasztani az közönséges *causat*. Az Predikátoroknak sincs nagy tisztességére, hogy Hitek oltalmát, az iskola porban keresik. De ezt ám ők lássak. En az mint eddig meg mutattam

5 az Morgók esze fordultságát, ez utánnis az jó Istennek segítségével azon lézsek, hogy mindenek meg ismériék, mely nagy szegyent vallot az Morgók igye, ezzel az ő gaz irásokkal.

§. I. Az Christus személyéről veszedelmes dólgot nem tanít az Kalaúz.

CSuda nagy triumfussal dicsekednek az Morgók,⁴³⁴ hogy, kudarcot

10 vallatnak az Kalaúzal, jövendőreis fe-^{146:}nyegetődnek, hogy ptrüszöktető tormat törnek orrom alá: maga bizony szinte mint eddig szegyent vallottak, ez utánnis minden irásokban csak gyalázatot nyernek.

Hogy azért az dologhoz közel járullyunk, jusson eszünkben az mit mondék az Kalaúzbán,⁴³⁵ hogy hinnünk kell az Christus személyről.

15 Azt hiszük azért és vallyuk, hogy egyedül az Fiú Isten, az Szent Háromságnak második személye vette magára az emberi természetet, nem az Atya, sem az Sz: Lélek. Kiből nyilván ki tetzik, hogy az emberi természet közbe vetés nélkül csak azzal eggyesült, az mi tulaydona az Fiúnak, tudni illik, az személy szerént való tulaidonsággal. Ez pedig az egyesülés úgy let,

20 hogy az Fiúnak személye, az emberi természetis személyezné, és így az két természetben egy személy lenne.

Mivelhogy pedig az Fiú Istennek személy szerént való tulaydonsága az Isteni természettől, el válhatatlan, innen vagy on hogy nem csak Sz. Agoston, de az több Atyák is azt írják,⁴³⁶ hogy az Isteni természet meg testesült, az Fiu Istennek

25 személyébe, és tulaidonságába, az az *non per se et primario, sed ratione Per-^{147:}sonae, et secundario; quod enim naturae Divinae perse convenit, commune est omnibus personis*. Ebből az jó ki, hogy az Isteni személlyel

⁴³⁴ Morgók fol. 170.

⁴³⁵ Kalaúz fol: 707.

⁴³⁶ Aug. Ti: 9. lib. Meditat: c. 6. 8. Vide Valentia. 3. p. d. I. q. 3. p. I.

együtt, az Isteni természetnek tulajdonsági közöltettek az emberi természettel: és az mint Sz: Pál mondgya,⁴³⁷ Christusban test szerént lakozik az Istenségnek minden tellyessége. Annak okáért nem csak minden hatalom néki adatot, az Egen és az földön, de az Istennek minden méltosága az emberi természettel

5 közöltetet, nem úgy, hogy az Istennek Halhatatlansága, Láthatatlansága, Eorökké valósága, az Emberi természetet Halhatatlanná, lélekké, és Eorökké valóva tégye, hanem, hogy az menyire ezek az Isteni méltóságos Attributomok egygyeznek az Fiúnak személ szerént való tulajdonságával, egy személyt szerezzenek az emberi természettel.

- 10 Ebből az két természetnek személyben való egyesüléséből következik, nem csak hogy ugyan azon Christus, mind igaz Isten, és mind igaz ember: de annak fölötte, hogy azon egy személyről, mind az Isteni, és mind az emberi természetnek tulajdonsági igazán mondathatnak. Azért Christus Urunkról {148;} azt mondhattuk, hogy Halandó és halhatatlan: hogy Eoröktől fogva
- 15 való, és ezer hát száz esztendeje miolta születet: hogy Látható, és Láthatatlan: hogy Testes és lélek: hogy †⁴³⁸ Teremptő, és teremtet állat: hogy kisebb az Atyánál, és egyenlő az Atyával: hogy Mindenüt vagyon, és ot nem völt mikor Lázár meg holt: Oka mind ezeknek csak az, mert az miben egyesült az két természet, abban az ő tulajdonságokis egybe foglaltatot: Annak okáért
- 20 szóvalis abban egymásról mondathatnak. Az Isteni és emberi természet pedig, nem egyesült természetben, hanem csak személyben: Tehát az egy személyben igazán mondatnak egy másról az két természetnek tulajdonsági.⁴³⁹ Efféle szollásnak pedig, valami hasonlatosságot akarván adni az Kalaúzbán, hoztam azt elő, hogy midőn azon egy ember különböző tudományokkal fel
- 25 ekesítettet, szoktuk mondani, hogy ez az Orvos jó szabo, de nem mondhattuk hogy az orvosság Szabóság, *Quia nomina in Concreto, significant id quod habet formam, per tale nomen significatum, hoc est suppositum.*⁴⁴⁰

Azért az Catholicusok, két szélhá- {149;} mos tévelygést el kerülven, az igaz uton középen járnak. Eggyk tévelygés Nestoriusé, ki az mi Urunkban,

⁴³⁷ Coloss. 2.

⁴³⁸ Vide Valentia: 3. p. dis. 1. q. 16. p. 2.

⁴³⁹ Kalauz fol. 711.

⁴⁴⁰ D. Thom. 3. p. quest. 16. art: 5. valentia ibi.

- eggyk természetnek tulajdonságait, semmiképpen nem akarta hogy az másik természethez férjenek, mivelhogy Christusban, az két természethez való képest, két személyt vallot. Második tévelygés Eutychesé volt, ki mivelhogy Urunknak egy személyéhez képest, egy természetetis vallot ő benne,
- 5 az Isteni és emberi tulajdonságokat, azon egy természethez ferkesztette. De az Anyaszentegyház, egy személyt, és ket természetet hiszen Christusba: az egyk természetnek tulajdonságait, igenis az másikhoz illendőnek vallyá, annyból, menyiből ázon egy személyhez illenek.⁴⁴¹ Annak okáért, igazán mondgyuk, hogy az Isten születet, az Isten meg holt etc. mivelhogy az Isteni
- 10 személy, egyk természeti szerént születet és az keresztfán meg holt. Ezt Sz: Pál ő maga, ezen formán magyarázza: mert midőn az Christus születéséről szól, hozzá veti amaz ígét, Test szerent. *Natus est Christus secundum carnem.*⁴⁴² mikor haláláról emlékezik, melléje veti; hogy test szerént szenvedet. *Crucifixus est ex infirmi-*{150:}tate. Az Ephesinum Conciliomis
- 15 ezen nyomon tanít Nestorius ellen.⁴⁴³ *Qui ante secula omnia est natus ex patre, etiam ex muliere carnaliter procreatus est, ex tempore. Non quia Divina ipsius natura, de sacra Virgine sumpserit exordium, est enim ineptum, et stultum hoc dicere: sed quia naturam sibi copulavit humanam, et processit ex muliere. Sic illum dicimus passum esse, non quia in sua natura passus sit*
- 20 *aut plagas, aut Clavorum transfixionem; sed quia corpus illud, quod ipsius factum est, hoc sustinnit. Item simili modo mortem ipsius intelligimus, quia corpus ipsius proprium, pro omnibus mortem gustavit, non quod ipse mortem esset expertus, quantum ad ipsius naturam pertinet.*

- Ezt vallotta eleitől fogva az keresztyénség az Urunk személyéről.
- 25 Viontan az Lutherista Ubiquistak, hogy az Urunk testének az vacsorában jelen létét meg magyaráznak,⁴⁴⁴ azt kezdék beszélni, hogy az Isteni személlyel va-{151:}ló eggyesülés által, úgy öltözöt Isteni tulajdonságokban az emberi természet, hogy Christus Urunk, emberi természete szeréntis Mindenütt vagyon, és Mindenható En ezt az ubiquistáktól álmodot

⁴⁴¹ *Hypostasis est aliquid ad naturam spectans: ideo quod ad Hypostasim spectat, ad naturam pertinet,*

⁴⁴² *Rom. 9. 1.Cor.13.*

⁴⁴³ *Conci. Ephes, in Anethemat. can. 18.*

⁴⁴⁴ *Vide Kalaúz fol. 707.*

- Isteni tulajdonságokban öltözését az emberségnek, nem csak tagadtam az Kalaúzbán,⁴⁴⁵ de oly erős bizonyságokkal elis rontottam, melyekre soha az Morgók meg nem felelhetnek. Es hogy az töb bizonyságokról neszóllyak. Ha az meg-testesülés által, úgy kellet az emberi természetnek Isteni
- 5 tulajdonságokban öltözni, hogy ezek, nem csak azon egy személyről, hanem az emberi természetűlis mondassanak; mivelhogy az Isteni tulajdonságok egymástól el válhatatlanok, miképpen egykben, szintén úgy az többibennis fel kel öltözni az emberi természetnek. Azért szinte mint Christust embersége szerentis Mindenhatónak, Mindenüt levőnek mondod, azon
- 10 képpen Halhatatlannak, kinszenvedhetetlennek, Eoróktól fogua valonák, Láthatatlannak, Testetlennek kell mondanod. Mert ezekis szinte oly Isteni tulajdonságok mint az Mindenüt valóság. Ennek fölötte vala-{152:}mely igazan mondgyuk, hogy, Ez az ember, Isten, Mindenható, Mindenüt való: szinte oly igazán mondgyuk hogy Ez az Isten meg hólt, szenvedet. Tehát
- 15 szinte mint ennek igazságára nem kívántatik hogy az Istenség szenvedgyen, hanem igaz elég, ha az Isteni személy, meg holt az fel vet emberi természet szerént: úgy az első mondásnak igazságára sem kívántatik, hogy az emberi természet Mindenható, Mindenüt való légyen.

Ezeket fundamentomúl vetvén, tériünk az Morgók irására.

- 20 Egyszer valaha szerencsére igazat mondnak az Morgókis,⁴⁴⁶ meg valván, hogy én, semmit azokban az Christus gyalazatiban nem tanítottam, melyeket Calvinúsból emlitem az Kalauzbán.⁴⁴⁷ Maga az Hafenreffer könyve eleibe függesztet *praefatioban* külömbet rebesgetnek valá. Aztis meg vallyák⁴⁴⁸ hogy én az Kalaúzbán *Fol. 711.* nem töttem Christus Urunkat Bodnárhoz,
- 25 Cziszárhoz, mint az emlitet *Praefatio* jelengette vala; hanem csak két mondást hasonlítottam (noha nagy külöbséggel) egymáshoz.⁴⁴⁹

{153:} Hamissan íriák az Morgók,⁴⁵⁰ hogy én meg fosztom Christust Erőssegetül, Bölcsesegétül, Birodalmátul. Hamisság azis, hogy tagadom

⁴⁴⁵ *Kalauz fol: 711.*

⁴⁴⁶ *Morgók fol. 172.*

⁴⁴⁷ *Kalauz fol: 392.*

⁴⁴⁸ *Morgók fol: 186.*

⁴⁴⁹ *Omnis similitudo claudicat.*

⁴⁵⁰ *Morgók fol. 173.*

az Isteni Mindenhatóságot Christusnak adatotnak lenni. Mert az Kalauzban nyilván írtam,⁴⁵¹ hogy minden Isteni tulajdonságok közöltettek az emberi természettel mert az Fiú személyének közbe vetése által, az emberi természettel egy személyt szerzettek: noha az emberi természetet, szinte úgy nem teheték Mindenhatóvá, á mint hogy nem tették láthatatlanná. Halhatatlanná, etc.

Bizonyság nélkül eytet hamisság azis,⁴⁵² hogy ha az Christus emberi természetit Mindenhatónak nem vallyuk, meg nem váltattunk az ő baivivasával. Semmi színe nincsen ennek az következésnek: Mert az bőséges váltságra elég, hogy az igaz Isten és igaz ember személyének véghetetlen méltóságával, oly böcsületet adot szenvedésének. mellyel az bűnök adotságot sokképpen meg halladta.

Azis hamisság⁴⁵³ hogy az én tanításomból következők, hogy most sem tud mindent Christus. Mert Christus mindeneket tud. De az á kérdés, ha embersége szerent, illeti őtet az *Omniscientia*, mindenek tudása vagy pedig Istensége szerent:

{154;} Hiusag, és hamisság azis,⁴⁵⁴ hogy midőn az Ember Christust, mindenhatónak mondom, de ezt nem embersége szerent irom ő hozzá illeny, akkor az ember néven, nem akarom érteny az Fiutúl fel vet emberi természetet, hanem csak az ő személyét Isteni természetivel egygüt. Az emberen egyebet én nem értek, és nemis érthetek, hanem *Habens humanitatem* Ember természetü személyt: és errül az ember természetü személyrül vallom, hogy mindenható, de azt ezzel nem jelentem, hogy embersége szerent légyen mindenható. Miképpen ha azt mondom Christusrül: Ez az ember halando és meg holt, Viszontág más felől azt mondom: Ez az ember halhatatlan Isten: mind az kettő igaz: de az halandóság csak emberi természet szerent illeti őtet: az halhatatlanság csak Istensége szerent. Az Morgók hasonlatossága pedig, merő marczonaság: Mert az ember néven, testből Lélekből éppült természetü személyt értünk: annakokáért á ki *figura* nélkül. *Ampliatio*,

⁴⁵¹ Kalauz fol. 712. Ad: 4.711. Ad. 1.

⁴⁵² Morgók fol. 173.

⁴⁵³ Morgók fol. 174.

⁴⁵⁴ Morgók fol. 175.

vagy *Distractio* nélkül, embernek nevezi az meg hóltat, ellenközöt beszél. De az mely személyben {155:} két tellyes egész természet vagyon, bezzeg arról az személyről, az különböző természetnek, különböző tulaydonságátis mondhattuk.

5 Gazság, nem igazság azis,⁴⁵⁵ hogy én, nem hiszem, hogy az Isten fia személynek, minden hatalma, ereje, gazdagsága, az fel-vet emberi természettel közöletet, hanem ezt oly üressen hagyom mint az Morgókat.

Azis hasonló hazugság, hogy én azt tagadom, hogy az Fiú Isten, az ő tölle fel vet emberi természetivel, tulaydon hatalmat közölte volna. Mert ezt
10 annyra nem tagadom, hogy ti sem jégyezhetitek helyét, melyben ezt tagadtam volna. Sőt az Kalaúzbán,⁴⁵⁶ sokszor írtam, hogy az emberj természetnek adatot az Isteni személlyel, és természettel egygüt, minden hatalom, minden Isteni tulaydonság: nem úgy, hogy ezek által az emberi természet örökké való, vagy halhatatlan lenne, hanem, hogy *per eas quatenus re sunt idem cum verbo*,
15 *subsistat* ezek az mennyre egygek az Fiúnak személyével, személyezzék az emberj természetet.

Hamisság azis,⁴⁵⁷ hogy én az Christus {156:} emberséget, oly pusztának, és üresnek mondanám az Isteni mindenhatóságtól, mint énmagamat. Mert az mint eléb meg magyarázám, és az Kalaúzbán nyilván tanítám,
20 az Isten személynek egygessége, magával egyetemben, az Christus emberi természetihez foglalta az Isteni mindenhatóságot, az több Isteni tulaydonságokkal egyetemben: noha ezek az emberi természetet örökké valóvá, halhatatlanná nem tették.

Azis csak ugyan hazugság,⁴⁵⁸ hogy én két személyü Christust tanítok: Mert
25 én csak egy személyü Christust hiszek, melyben két természet lévén, emberi természeti szerint halandó, és teremtet erővel tündöklő: Isteni természete szerint, halhatatlan, és mindenható.

Azis merő bolondság,⁴⁵⁹ hogy az szent Háromság helyet, szent Negyességet kellene az én tanításom szerint vallany. Mert erre az balgatagságra, soha én

⁴⁵⁵ *Morgók fol. 177.*

⁴⁵⁶ *Kalaúz fol. 710. 712.*

⁴⁵⁷ *Morgók fol. 177.*

⁴⁵⁸ *Morgók fol. 177.*

⁴⁵⁹ *Morgók fol. 177.*

semmi okot nem adtam, hanem az Morgók szelessége gondolta, hogy én Két személyt állatok Christusban, és ebből az magok álmából satólnak Négyesseget.

- 5 Esztelenség azis:⁴⁶⁰ hogy merő sült eretnekséget tanítok, mídön azt irom, hogy az Fiú Istenhez, csak az fel vet emberi {157:} természet szerint illik az üdőben való születés. Mert ha ez Eretnekség, Sz: Páltis kárhoztassák, ki az Urunk születését, test szerent mongya hogy lét embertül. Az Ephesumbeli gyöleközetis azt mondá: hogy sült bolondság azt hirdetni, hogy az Istenségis születet, és szenvedet.
- 10 Az Morgók pedig, ez balgatagságot, nylván tanítták.⁴⁶¹ Mert együt, így írnak: Igazán mondgyuk, hogy az Fiú Isten, Mariátul szültetet, kint szenvedet, nem csak embersegére nézve, hanem Isteni személynek tulajdonsága szeréntis.⁴⁶² Ismét: Mariának méhében fogantatot, és születet, egész személye szerént, nem csak embersége szerent. Viszontag. Az Fiú
- 15 Istennek személyével egygut, az ő Istenségeis születet Mariától.⁴⁶³ Mind ezek mellé azt vetik az Morgók,⁴⁶⁴ hogy az mit az születésrül mondnak, azont kel érteny az töb dölgek felölis, tudni illik az szenvedésrül, halálrül. Soha bizony az Pogány sem szólhatna ennél, gyálazatosban az Istenségrül. Mert az mely Istenség meg halhat, és uyjonnan szültetetik, nem igaz Istenség az, mivelhogy
- 20 nem csak az halál és ujonnan kezdetes, de akár mely kicsin változásis, ellenkezik az Isteni természettel, {158:} mint az szent írásból, és az emberi okosságból meg mutattam az Kalaúzbán.⁴⁶⁵ Bizony, ha az Istenség, Bodog Aszonytúl születet, nem csak hely szerént változást kellet szenvedny, de ketélenül Bodog Aszonytul kellet az Istenséget venni, mivelhogy az ui
- 25 születés annékül nem lehet, hogy a ki születik attúl ne vegye természetit a kitül születik. Azonkeppén, ha az Istenségis meg hólt az keresztfán, harmad napig Istene nem vólt ez vilagnak. De efféle bolondságokat, csak hallani sem

⁴⁶⁰ *Morgók fol. 178.*

⁴⁶¹ *Morgók fol. 178.*

⁴⁶² *Fol. 178. 149.*

⁴⁶³ *Morgók fol: 181.*

⁴⁶⁴ *Morgók fol. 178.*

⁴⁶⁵ *Kalaúz fol: 32.*

méltó. Tudomis bizonnal,⁴⁶⁶ hogy az Lutheristák magok sem jóvallyák ezt az Morgóknak halhatatlan nagy káromlását.

- 5 Esztelen hamisság azis:⁴⁶⁷ hogy ha az Fiú Isten csak embersége szerint fogantatot szüz Mariának méhében, követköznék, hogy Szüz Mariát, nem igazan mondanók Isten szülőiének. Es az Proféták sem igazán mondták volna, hogy *Emanuel* velünk lakozó Isten születetet mi nekünk. Ezek szemptelen bolondságok: Mert Bodog Aszony, Istent fogadott méhében, és Istent szülven, Isten Anya löt, mivelhogy azt az igaz Christust szülte, melynek Isteni személye szerint, igaz Isteni természete {159:} vagyon. Jóllehet az Istenhez
- 10 külömben nem illik a üdö szerint való születés hanem csak az fel vöt emberi természet szerint. Micheásnál azt olvassuk,⁴⁶⁸ hogy a ki Betlehemből ki jö az Izrael birodalmára, az örökké valóságnak napjaitúl fogva völt; De azért azt senki nem vitattyá, hogy embersege szerint öröktül fogva löt volna Christus, hanem ezt az örökké valóságot, csak Istenségéhez képest tulaydoneittyák
- 15 néki. Azonképpen tehát, ugyan az Betlehemben születet Istenrül, igazán mondhattuk, hogy Bodog Aszonytúl születet, de úgy hogy ezt az üdö szerint való születést, embersege szerint ércsük, Istenhez illeny.

- Hazugság azis:⁴⁶⁹ hogy én Sz: Agostonnal, azt nem akarom mondani, hogy az Istenség fel vette az emberi természetet. Mert jó értelemben, ezt
- 20 az Catholicusok igenis javallyák, mint nem régen meg magyarázám.

- Hazugság azis:⁴⁷⁰ hogy az én tanításom szerint, az Christusnak két természeti az egy személyben, nem közösök semmi tulaidonságokban. Mert söt azt mondám sokszor az kalaúzbán, és csak nem régennis, hogy az két természetnek, {160:} minden tulaidonsági közösök az egy személyben.
- 25 De nem úgy közösök a mint ti álmodgyátok, tudni illik, hogy az Istenség halandó lenne, és meg halna: az emberség pedig halhatatlan vagy öröktül fogva való lenne: hanem csak úgy, a mint immár sokzor meg magyaráztam.

⁴⁶⁶ *Vide Kalauz fol. 367.*

⁴⁶⁷ *Morgók fol. 178.*

⁴⁶⁸ *Mich. c. 5. v. 2.*

⁴⁶⁹ *Morgók fol. 182.*

⁴⁷⁰ *Morgók fol. 182.*

- Szép dolog az mit ez aránt beszélnek az Morgók. Azt írtam vala egygüt,⁴⁷¹ hogy, Ha az meg testesülés által, ugy közöltetik az Istennek mindenhatósága, az mi Urunk emberségével, hogy embersége szeréntis Isteni mindenhatósága légyen. Tehát ezen nyomon az Christus embersegévelis közöltetik
- 5 az örökkévalóság, Halhatatlanság, Részből-állatlanság, Testetlenség, Láthatatlanság: mivelhogy szinte ugy eggyeznek ezek az Isteny személlyel, mint az Mindenhatóság, és Mindenüt valóság: úgyis közöltetet az emberi természettel egygk, mint másik, tudni illik, az Igének személye által. Vagy
- 10 ha külömben vagyon, mutassák meg az Morgók, mint közölhetette az Ige az emberséggel, egygk Isteni méltóságát, az töb tulaydonságok nélkül. Erre az Morgók azt felelik:⁴⁷² hogy az fel vet emberi természet, {161:} nem örökke való: Azért ök, külömben szólnak az Isteni örökkévalóságrúl, és az Istennek erejérül. Ez minden feleletek az nagy okos embereknek. De ha
- 15 eszetek volna Morgók, nem az a kérdés, ha ti külömben szollotoké ezekrúl az tulaidonságokrúl: hanem azt kellene meg mondani, mi az oka, hogy egygk Isteni tulaidonságot az emberi természetnek ugy tulaidonittyátok, az mint nem meritek az töb tulaidonságokat néki adni? Es mi az oka, hogy noha az Isteni személlyel egygüt, az ő tulaidonságais Christusban vagyon, kit ezért, öröktül fogua valónakis mondhatunk: Mind azon által nem szükség, hogy az ő
- 20 embersége örökké valónak mondassék. Az Isteni mindenhatóságot pedig, és mindenüt lételt, az ő emberségének kellyen tulaidonitany: Egy szóval, azt kérdem: mi az oka, hogy külömben szollotok egygk Isteni tulaidonságrúl, hogy sem az másikrúl, noha az Isteni személlyel és természettel egygüt, egy arant az emberi természettel közöltetnek: Ennek, semmi okát egyebet nem
- 25 adhattytok tudatlanságnál, és éllel egyben álló tanításnál.

- Aztis kérdettem vala, mi az oka, {162:} hogy az Christus emberességét Istennek nem mondgyák: Erre azt felelik,⁴⁷³ hogy ezt nem mongyák, mert eretnekség volna, és az két természetet egyben elegyitenéje. Amé nám ki ugrek az berekből hamisságtok? Ez tat az mit enis vítatok, hogy az ti
- 30 tanítástok Eutiches csemetéje. Mert ezek bizonyos *consequentiak*. A ki

⁴⁷¹ *Kalauz fol. 709.*

⁴⁷² *Morgók fol: 183. 185.*

⁴⁷³ *Morgók fol: 148.*

mindenhato, az Isten: Az Christus embersége mindenhato: Tehát az Christus embersége Isten. Ismét. Teremtet állat, és nem Isten az a ki üdö szerént vjonan születik: Az Christus Istensége, üdö szerént, születetet Máriátúl az Morgók tanítása szerént, es azont kel érteny az töb dólgek felölis: Tehát

5 az Christus Istensége, teremtet állat. Ezekben az Morgók semmit meg nem magyaráztak, és mégis erőssen pökik markokat, hogy jól meg feleltek mindenekre.

Hamissan iriák az Morgók,⁴⁷⁴ hogy noha én Christust Csiszárhoz, Bodnárhoz nem hasonlítottam, hanem csak két mondást vetettem egymáshoz,

10 de ezt oly igyekezettel cselekedtem, hogy az Christus embernek, csak anny hatalmat tulajdonicsak, mint az Csiszárnak, Bodnárnak. Meg nem tudom gondolni {163;} honnén mentek végére az Morgók, hogy ezt én ilyen igyekezettel írtam, hanem ha Istenek léven, nem csak külső cselekedetimet, hanem belső szándékimatis által látták. De bizony ezt én ilyen igyekezettel

15 nem említettem: Mert jól tudom, hogy az Christus mindenható, és hogy az, Istennek mindenhatósága *omnis potestas*, az Fiunak személyével egygüt, az emberi természetnek adatot,⁴⁷⁵ *ut subsistat per eam, quatenus est idem cum hypostasi verbi*, az mint eléb meg magyarázám: noha azt nem mondom, hogy az Christus embersége minden hato légyen, szinte mint az Morgók sem

20 mongyák, hogy az Christus embersége halhatatlan, láthatatlan, és öröktül fogua való légyen, noha ezekis az Isteni tulaydonságok, szinte úgy közöltettek az meg testesülésben az Urunk emberi természetivel, mint az mindenhatóság.

Hazugság azis:⁴⁷⁶ hogy Christus embernek, mindenhatóságát tagadom; és így ellenkezem azokkal az szent Doctorokkal, kik azt mongyak, *secundum*

25 *id quod est homo, data est ei omnis potestas*.⁴⁷⁷ Embersége szerént adatot néki minden hatalom. Mert világosan, és nylván írtam az Kalaúz-{164;} ban hogy az Isteni mindenhatóság közöltet az emberi természettel, mint szinte az töb Isteni tulajdonságokis. Noha nem úgy, hogy az emberi természet mindenhato, vagy halhatatlan, vagy láthatatlan lenne ezek az Isteni

⁴⁷⁴ *Morgók fol. 186. 188.*

⁴⁷⁵ *Matth. 28.*

⁴⁷⁶ *Morgók fol. 186. 187.*

⁴⁷⁷ *August. Tom. 9. Meditatio. c. 16.*

tulaidonságok által, hanem, hogy ezekkel az mennyibe eggyeznek az Fiúnak személyével, egy személy lenne.

Hazugság azis,⁴⁷⁸ hogy én az szenteknek Isteni hatalmat tulaydonittottam az Kalaúzbán. Mert én soha az szenteknek Isteni hatalmat nem adtam.⁴⁷⁹ Az ő általok törtent csudákat elő hóztamé? Az Apostoli cselekedetekbennis sok csudák számláltatnak, mellyek az Apostoloknak Isteni hatalmat nem adnak. Mert Isten az a ki az szentek által csudákat cselekeszik.

10 Hazugság azis,⁴⁸⁰ hogy tagadom, hogy az ember Christus, mindenüt velünk lehessen embersége szerent. Mert szinte †⁴⁸¹ mint hiszem, hogy valahol az Ur vacsoráia szolgáltatik, mindenüt jelen van az Christus teste; ugy el hittem aztis, hogy az Sacramentum kivülis valahon az Ur Isten akaria, ot lehet az Christus teste. De hogy az meg testesülés ál-{165}tal, mindenüt jelen kellyen lenny az Christus testének, és hogy az emberi természetnek fel vétele abban allyon,⁴⁸² ezt bezzeg méltán tagadám, és tagadásomnak igaz bizonyságátis
15 adám az *⁴⁸³ Kalaúzbán.

Végezetre, hamissan iriák az Morgók,⁴⁸⁴ hogy csak az magam tudatlan értelmét árúlom, mikor azt mondom, hogy Christus Urunk magát Samaritánushoz hasonlítottta. Mert ez nem én tudatlanságom, hanem az szent Doctorok tanítása. Szent Ambrus magyarázván⁴⁸⁵ az latroktúl meg sebesítettet ember példáját, Christus Urunkat érti az Samaritanuson, és ezt az szónak jegyzéséből szépen erőssiti, mivelhogy *Samaritanus*, annyit téssen, mint *Custos*, őrző. Azon képpen Janseniusis így ír ez dologról.⁴⁸⁶ *Hyeronimus, Augustinus, Ambrosius, et alij de Christo parabolam intellexerunt; ut credendum sit, etiam hunc sensum dominum intendisse et ab Apostolis per*

⁴⁷⁸ *Morgók fol. 187.*

⁴⁷⁹ *Kalaúz fol: 793.*

⁴⁸⁰ *Morgók fol 188.*

⁴⁸¹ † *Kalaúz fol: 712.*

⁴⁸² *Valentia. 3. p. d. 1. q. 5. p. 2.*

⁴⁸³ * *Kalaúz fol. 708.*

⁴⁸⁴ *Morgók fol. 190.*

⁴⁸⁵ *Ambros. lib. 7. in Lucam. ex c. 10.*

⁴⁸⁶ *Jan. in Harmo: Evang: cap. 81. Salmeron Tom. 7. in Evangelia. Tract. 16.*

manus susceptum esse. Ezekre, és egyéb tudos emberek értelmére, néztem, mikor Urunkat Samaritánushoz hasonlítótnak irtam.

{166:} §. II. Egyéb dolgokban sem mutathatnak az Morgók veszedelmes tanítást írásimbam.

5 Ertetlensegeket vyjjobban meg akarván ismértetny az Morgók, három dolgot hoznak elő, hogy az én tanításomat veszedelmesnek mutassák:

Elsőt mert azt hirdetem, hogy az Oo testamentombéli szentek, menyországban nem jutottak az Christus halála előtt. Masikat: Mert kinek kinek az maga üdvösségéről való bizonyos létét, nem javallom. Harmadikat.

10 Mert ennihány rendbéli *paradoxomot*, hihetetlen dolgot eitettem írásimban Ezeknek elő állatásaban szokot mód szerént, hazugság, és hamisság az derék dandár.

ELŐSZÖR azért, csak az Morgók gondolattya, és álma,⁴⁸⁷ hogy az régi szentek hitték, hogy holtok után mingyárt örök életet nyernek. Mert jóllehet hitték
15 hogy Christus által adatik nekik az üdvösség, mint nekünkis; de ho-{167:}gy mingyárt holtok után bé vitessenek az bódogságban, azt sohúlt nem olvassuk hogy hitték volna.

Hamisság azis:⁴⁸⁸ hogy csúfoson bizonítom hogy az Christus halála előtt, bódogsába nem vóltak az régi szentek. Mert én ezt, sok erős bizonyosságokkal
20 vastagítottam az Kalaúzbán,⁴⁸⁹ kik közzül az Morgók, csak egyikét mardossák; de aztis igen kopot foggal. Szent Pál azt írja,⁴⁹⁰ hogy az szentek úttya, még akkor meg nem nyilatkozot vala mikor az Oo testamentomnak sátora fen állot. Holot szent Pál, nem szól arról az útról, mellyen ez földön éltünkben járnunk kell, hogy az üdvösségre juthassunk. Mert ezt az régi
25 szent Atyákis igen jól tutták, és nyomták. Szükség tehát hogy arról az útról szóllyon, mellyen halál után az bódogságban juthatunk.

⁴⁸⁷ *Morgók fol. 191.*

⁴⁸⁸ *Morgók fol. 192.*

⁴⁸⁹ *Kalauz fol. 404.*

⁴⁹⁰ *Heb. 9. v. 8.*

Azt mondgyák az Morgók, hogy csak azt jelenti szent Pál, az mint Lyra magyarázza. *Quod via veniendi in coelestia, non erat patefacta, sicut in novo Testamento.*⁴⁹¹ Hogy az menybe menetelre való út, nem vala ki nyilatkoztatua, mint az vi testamentomba. Enis helyén hagyom az Lyra magyará-^{168:}zattyát:

- 5 és csak azt vítatom, hogy az mennyei út nytva nem vólt Urunk halálának előtte. Kit Lyra világosban ki fejez. Mert midön magyarázza, mint kezdet Christús Urunk útát nékünk, ezen szókat írja, *Quia nullus ante Christum ascendit in coelum.*⁴⁹² Senki úgy mond Christus előtt, menyországban nem ment: kit magais Christus Urunk világoson tanita †⁴⁹³ Joan. 3. v. 13.
- 10 Annakutánna ismét így ír ezen ^{*494} Lyra *Patres Veteris Testamenti in lymbo existentes, simul venerunt ad gloriam per Christum, cum aliquibus ad novum Testamentum pertinentibus. Patres veteris Testamenti, non habuerunt gloriam ante novum Testamentum.* Az Oo testamentombéli szent Atyák, ugymond az bódogságban nem vóltak az vi testamentum előtt. Ezekből meg teczik, mit ért
- 15 Lyranus az vi testamentomban meg nyittatott mennyei úton. Azért bátran írja Bellarminus,⁴⁹⁵ hogy az régi szentek, minnyájan azt tanítottak, hogy az Atyák lelkei, pokolban vóltanak. Es noha ily igen szörnyítik, és kegyetlenségnek tartják az ^{169:} Morgók ezt az dólgot, de bizony Sz: Agoston ebben semmi éktelenséget nem látot, midön imigyen irt. *Si enim non absurde credi videtur, antiquos etiam Sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem, locis quidem a tormentis impiorum remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sangvis Christi, et ad ea loca descensus erueret, profecto, etc.*⁴⁹⁶
- 20

Kábaság azis,⁴⁹⁷ hogy ha az Samuel lelke jöt fel az föld alól, midön Saulnak jövendőlle,⁴⁹⁸ az ördögösök bírnának az más világonnis az szentek lelkével.

- 25 Mert nem kételenségből, és az bájos Aszonynak hatalmából, hanem az Istennek

⁴⁹¹ Lyran; in cap. 9. Heb.

⁴⁹² Lyran Heb. 10. v. 19.

⁴⁹³ † Vide Kalauz fol. 404.

⁴⁹⁴ * Heb. 11. v. 39.

⁴⁹⁵ Bellarmin: lib: 4. de Christ: c: 11. Valent 3. p: disp: 2. q. 4. p. 2. 3.

⁴⁹⁶ Aug: 20. de civit: Dei c. 15.

⁴⁹⁷ Morgók fol. 194.

⁴⁹⁸ Kalauz fol. 406.

rendeléséből löt ez az jelenés, az mint Sz. Agoston nyilván írja.⁴⁹⁹ Hogy pedig ugyan valóba Samuel lelke völt, az ki fel jöt az föld alól, és jövendöllöt Saulnak, Josephus, Justinus, Ambrosius, Hyeronimus, es égyéb régi tudos emberek, írásából bizonyittya Bellarminus.⁵⁰⁰ Szent Agoston, *de cura pro*

5 *mortuis, cap. 15.* azt írja: hogy az *Ecclesiasticus cap. 46.* Samuelnek mon-
{170:}dotta ezt lennyi. Mivelhogy azért *Tom: 3. lib. 2. de doctrina Christiana*
cap. 8. az *Ecclesiasticust*, szent írásnak ítélte Sz: Agoston, nem tagadhatny,
hogy ezt ő valóban Samuel lelkének ítélte.

Esztelenség azis, az mit nem egyszer említnek az Morgók,⁵⁰¹ hogy midön

10 Zachariásból elő hozom amaz szókat: *De lacu, in quo non erat aqua,*
az *Lacust*, Tónak, és nem barlangnak kellet vólna fordítanom: Mert az eszes
emberek tudgyák, hogy az Sidóknal, az *Lacus* tömlöczöt, és tömlöcz
modgyára be rekesztet barlangot jegyez. Danielnek hatodik részében,
15 ugy teczik tiszter vagyon *Lacus Leonum*, Tizen negyedik részében pedig,
nyolczszor: holot az *Lacust* te sem fordítanad Oroszlányok tavának, hanem
barlangjának, vagy rekeszének: Mert az Oroszlányokat nem szokták tóba
tartani. Azonképpen Jeremiast.⁵⁰² *Miserunt in lacum, in quo non erat aqua,*
oly *Lacusban* vetek, melybe víz nem vala, az tömlöczbe †⁵⁰³ *Lacum Hebrei*
vocant carcerem subterraneum, obscurum, ut Genes, 40. *Educas me de isto*
20 *car-*{171:}*cere: hic innocens in lacum missus sum.* Mint hogy azért Zacharias
oly *Lacusrúl* emlékezet, melybe víz nem vala, Tónak nem akartam mondani,
hanem barlangnak az *Lacust*: Mert én nem láttam Tót, hanem csak Tó helyét,
melybe víz nem vólna. Azert szerető Morgóim, bár se Deákságtokban, se
Magyarságtokban, se eszetekben ennekem ne adgyatok kölcsön.

25 Costérúst, három helyen említik az Morgók.⁵⁰⁴ *De Costerus de venerat:*
Sanctor: Propos. 2. probat. 2. meg vallya, hogy az szentek lelkei Lymbusba
vóltak Christus haláláig. Annakutanna *De Purgat. Propos. 4.* az mély föld alatt

⁴⁹⁹ *Aug. Tom. 4. lib: 2. ad simpli: q. 3.*

⁵⁰⁰ *Bellarm: lib: 4. de Christo. c. 11. et lib. 2. de Purgatorio cap. 6. Vide Abulensem 1.Reg. 28 quaest. 28.*

⁵⁰¹ *Morgók fol. 194. 195.*

⁵⁰² *Jerem: 28. v. 6.*

⁵⁰³ † *Ribera: in Zach: 9. cap.*

⁵⁰⁴ *Morgók fol. 194. et 229. 274.*

valo barlangot nevez Zacharias, azon Purgatoriomat magyaráz. Noha egyebek az Lymbust értik †⁵⁰⁵ ezen az barlangon, mint Ribera ezen szókkal írja, *De lacu, id est de lyngo Patrum, ut exponunt Hyeronimus Cyrillus; S. Thomas 3. parte. q. 52. Ar. 1.* Mi azért abban Costerussal egygyezünk, hogy Zacharias,

- 5 Urunknak pokolra alá szállásárul emlekezik: Aztis egyenlőkeppen vallyuk, hogy az szentek lel-^{172:}kei, Urunk halála elöt nem vóltak menyországban, hanem fogságban tartattak, és az kik szükölködtek, üdö szerént tisztittattak. Abban sem viaskodunk, hogy Christus Urunk pokolra szálván, az fogságból meg szabadította azokat, kik az Lymbusba vóltak, es vagy rész szerént,
- 10 vagy mindenestül azokatis, kik az Purgatoriumba tisztítottak. Ezek helyén maraduán: az hitben valo egygyességnek bontakozása nélkül vetekedhetnek az tudósok, ha mind az Lymbusra, s' mind pedig az Purgatoriumra kellyené érteni az Zacharias mondását. Es ki egy, s' ki más iteletben vagyon, ez dologról. Azért im láttyátok Morgók, hogy ez az ti fogástok, fogatlan.

- 15 MASODSZOR: Nem igazán írják az Morgók,⁵⁰⁶ hogy én kábaságnak monddtam az Credo szerént Isteni hittel, bününk bocsánattyát el hinny. Otalmazzon Isten, hogy efféle bolondság, csak eszembennis jusson. Alhatatoson hiszem, és vallom, hogy az Credo szerént, hinnünk kell bününk bocsánattyát. De az a kérdés, hogy ha ezt az bünnek bocsánattyát, melyet
- 20 az Credo szerént hiszünk, úgy kellyené érteni mint ti magyarázzátok, ^{173:} tudni illik, hogy ki ki mind köteles oly bizonynyal hinni, hogy az ő bünei meg vannak bocsátva, mely bizonynyal hiszi, hogy meg holt Christus? Avagy inkább úgy az mít mi magyarázzuk, tudni illik, hogy az Isten meg bocsáttya büneit mindeneknek, valakik igazán ő hozzá térnek? Azért az Kalaúzbán,⁵⁰⁷ csak
- 25 az Calvinus értelmét neveztem kábaságnak, nem az Credo szerént való bünök bocsánattyát. De errül az elöt bövön szóllánk.

Ha pedig vagy Clingius, vagy más valaki az Anyaszentegyháznak tanításával, (melyet az Kalaúzbán fel jegyzék)⁵⁰⁸ ellenközöt tanított, azt bé nem vészük.

⁵⁰⁵ † Ribera Zach: 9. Valentia 3. p. disp: 2. quaest. 4. p: 2.

⁵⁰⁶ Morgók fol. 195.

⁵⁰⁷ Kalaúz fol. 416. Supra fol: 75.

⁵⁰⁸ Kalaúz fol. 764.

- Hamisság, és temérdek hazugság, az mit négy helyennis bőfögnek az Morgók,⁵⁰⁹ hogy én, az Istenben el nyugodot jámbor Püspököket, Thelegdi Miklóst, és Monoszloi Andrást, láb alá tapodom, avagy Eretnekekké tészem. Mert én ezeket böcsülloem es tisztelem, mint az igaz Hitnek erős baynakit,
- 5 vigyázó pásztorit, és hasznos tanítóit. Jo lelki ismérettelis mondom, hogy ha lehetséges volna, mindeniket körmömmelis fel váynám az föld alól. Ugy vagy-{174:}on, hogy szólván az Romai Anyaszentegyház fiainak egygyességérül, azt írtam,⁵¹⁰ hogy az mi egygyességünk, fel nem bomlik, noha némely dólgekban feledékenségből vagy tudatlanságból (mivelhogy
- 10 az mint előbbis mondám Isteni tulaidonság az, hogy mindeneket tudgyon) mondottak olytat, az jámbor fő túdos emberekis mely, az Ecclesiával nem egygez. De mivelhogy készek értelmeket az Anyaszent egyház tanítása alá vetni, sem Eretnekségben nem esnek, sem az egygyességet fel nem, bontyák. Ennek az Kalaúzbán példáját nem adtam, meg elégedtem az Sz: Agoston
- 15 bizonyosságával. Az vi tudományok hamisságárul írt könyuemben pedig, az két jámbor Pöspök írásiból hoztam példát erre; kivel nem hogy őket kárhoztattam volna, de söt dicsirettel meg mentettem minden szakadástul. Sz: Agostonis elő hozta és erőssen meg rontotta az Sz: Cyprianus vélekedését, az Eretnekektől szolgáltatot keresztségnak erőtlenségérül.⁵¹¹ De ezzel ötet
- 20 nem gyalázta, söt szinte ugy mentetette Cypriánust, mit én az két jámbor Püspököket. Azt vetik ez ellen az Morgók,⁵¹² hogy az en írásom szerént, nem üdvözül a ki éppen, és serelem nélkül nem követi az közönséges {175:} hitet: Es, egy tévelygés, el veszteni az Hitet. FELELET. Bezzeg ezeket én írtam Sz: Athanasius, és Sz: Pál szavaiból.⁵¹³ De, *verte folium*, és meg látod,
- 25 hogy ezeket csak azokrúl magyaráztam, kik vakmerőiül, és tudván, eszekben vévén az Anyaszentegyháznak különböző tanítását, mégis mást vallanak. Ha pedig vágy feledékenségből, vagy gondolatlanúl, vagy tudatlanságból, hamissat mond valaki, ezzel sem hitit, sem üdvösséget el nem veszti, az mint

⁵⁰⁹ *Morgók fol. 197. 275. 296. 318.*

⁵¹⁰ *Vide Kalaúz fol. 259. et 87. Supra fol: 79.*

⁵¹¹ *Vide Kalaúz fol: 472.*

⁵¹² *Morgók fol. 197. 296.*

⁵¹³ *Kalaúz fol: 87.*

hogy ezeket Sz: Agostonból, és egyéb bizonyságokból meg erősítettem az Kalaúzbán.⁵¹⁴

HARMADSZOR: Azis csak ugyan hamisság, hogy én az Kalaúzbán, képtelen hamis mondasokat eitettem. Mert az minémü példákkal ezt el akariák hitetny

5 az Morgók, csak szeles kábaságok.

I. Paradoxomnak iriák,⁵¹⁵ hogy Tertullianus szavaival ezeket irtam †⁵¹⁶

Mi nem válogatunk magunk tetczése szerént az tudományokban, hanem abban maradunk, az mit kézrül kézre vettünk. Azt mongyák az Morgók, hogy ha az szent írásban foglalt tudományt értem ezen, mely kézrül kézre

10 adatot az Bib-~~{176:}~~liában, ezt ök, meg engedhetik. De én az Ecclesiában bé csúszot gonosz szokásokatis értem ezen. Holot elsőben, nem igaz, hogy az gonosz szokásokat érteném, az keztül kézre vet tudományon: Mert én ezt egy szóval sem jelentettem: söt noha az mi illeti az erkölcsöt †⁵¹⁷ nem tagadom, hogy gonosz szokás csúszhat az Anyaszentegyháznak tagjai közzé.

15 De az hitre nézuén, erős bizonyságokkal meg mutattam †⁵¹⁸ hogy vallásában, és tanításában, az Anyaszentegyház meg nem mocskoltathatik.

Hamisság azért,⁵¹⁹ hogy én azokat puha Catholicusoknak nevezem, kik az Ecclesia tanításában gonosz szokásokat ismérnek. Mert sem puha sem kemény Catholicus nevet nem érdemel, akar Vicelius, akár egyéb légyen, valaki azt taníttya, hogy az közönséges Ecclesia, hamis tudományban eshetik.⁵²⁰

20 Az sem igaz:⁵²¹ hogy az Romai Ecclesia, az Apostoli tudományban meg nem marat volna. Mert az Kalaúzbán világosan meg mutattam,⁵²² hogy az Apostoli tudományban tisztán meg marat az Romai Ecclesia: Azért, ha bizzák magokat az Morgók, miért nem felelnek ~~{177:}~~ meg azokra

25 az jelenségekre, melyeket elő hoztam?

⁵¹⁴ Kalaúz fol. 87. 259.

⁵¹⁵ Morgók fol. 198.

⁵¹⁶ † Kalaúz fol: 257.

⁵¹⁷ † Kalaúz fol. 537.

⁵¹⁸ † Kalaúz fol. 546.

⁵¹⁹ Morgók Fol: 201. 296.

⁵²⁰ Vide Kalaúz fol: 546.

⁵²¹ Morgók Fol. 201.

⁵²² Kalaúz fol. 604.

Hamisság azis,⁵²³ hogy ha valamit közönségesen val az Ecclesia, nem mingyárt kel azt igazságnak tartani, ha írás nincs róla. Mert nem csak †⁵²⁴ Sz: Agoston ellenkezik ezzel az hamissággal, de az egész szent Irásis, melyből világosan meg *⁵²⁵ mutattam hogy az Anyaszentegyháznak tanításában, tévelygés nemis lehet. De az Morgók ingyen nem mesterkednek azon, hogy az ő hamis tanítások rontó bizonyosságokat meg rostállyák.

- II. Paradoxomnak, azt írják,⁵²⁶ hogy én csudának csudájának tartom, ha ki meg rostálván azokat az huszon három bizonyosságokat,⁵²⁷ mellyekkel erősítettem, hogy az ui geolekezetek, nem Christus Ecclesiái, mégis az ui tudományokhoz ragaszkodik. It az Morgók meg engedik, hogy ha igaz volna, az mit személyekről, és vallásokról írok, méltán csudálkoznám. De azt mongyák nagy hamissan, hogy semmi abba nincs, az mit én írok ő felölkök. En pedig igaz lelki isméréssel mondom, hogy az mit az ui tanítók személyének gyalázattyról írtam nem magamtól, hanem {178;} tulaydon az magok írásiból vettem, mint meg láthatod az Kalaúzbán *Fol. 183. 216. 218.* Tudományokról is semmit nem mondtam, mellyet az magok könyveiből, és írásiból nem bizonyítottam volna. Azért ha nállatok Cseprek országba, meg tapasztalták, hogy tudományokat nem igazán hozom elő könyveitekből, mi az oka, hogy példájúl nem mutattok csak egy dólgot, mellyet hamissan reátok fogtam? Elég epeséggel igyekeztetek, hogy az Eusebius, vagy egyeb régiek írásának *citatiojában* vétet mutassatok, de szerét nem tehetétek. Ha oly nyilván, és oly gyakran hamissán emlitem az ti vallástokat, és írástokat, az mint jelengetitek, miért nem hoztatok erre egy bizonyóságot:⁵²⁸ Ez az nagy halgatás, arczúl veri hazugságtoknak szemtelenségét: és noha szóval gyalázzátok, de halgatástokkal igenis fel magasztalljátok az Kalaúzt.

III. Paradoxomnak írják,⁵²⁹ hogy az Praedikállásra, nem oly szükséges az Szent Lélek, hogy emberi erővel is ezt meg nem cselekedhetnék.

⁵²³ *Morgók fol. 201.*

⁵²⁴ † *Kalaúz fol. 106. 489.*

⁵²⁵ * *Kalaúz fol. 546.*

⁵²⁶ *Morgók fol. 201.*

⁵²⁷ *Kalaúz fol. 601.*

⁵²⁸ *Morgók fol. 202.*

⁵²⁹ *Morgók fol. 202.*

Es egy az praedikallas, nem oka az bün bocsánattyának, sem együt nem jár ezzel.

Ezek én mondasim,⁵³⁰ mellyeket nemis {179;} mondtam bizonyság nélkül: Mert az Lutheristák tanítása szerént, az Calvinistak avagy Arianus

- 5 Praedikátorok, hamis tanítók: Annakokáért az ő tevelgyések praedikállása, Szent Lélek Istentül nem származik. Mind az által, gyakran szebben és jób modgyával hirdetik ezek hamis hiteket, és ez által való üdvözüléseket. Azonképpen, az Praedikatiótis sokan halgattyák, kik ugyan bünökben hevernek. Ezeket, sem elő nem hozzák, sem meg nem feytik az Morgók,
- 10 hanem így morognak rejam. †⁵³¹ Esztelen furfánt fejü ember, hogy mertél efféle gázságot világ hallattára ordítani: Ebevér darássa, ki csipő! nám semmi lánczon tartot kuvasz nem érhet ugatástokkal. De szitkotok legyen tiétek: az dólgot rövideden így ercsetek.

- Az vala az kérdés, hogy ha Urunk, midön az Apostolokra lehelvén, Sz:
- 15 Lelket ada nekik,⁵³² hogy az Emberek bünét meg bocsássák, csak az bünök bocsánattyának praedikállására való hatalmat adotté nekik. vagy pedig azt rendelte, hogy az Sz: Lélek erejével, ökis mint eszközök, az bünöket valóban meg bocsátanak? Es ha csak abban állé az bün bocsánat, hogy az egyházy ember, ki {180;} praedikállya ez egynéhány számos ígét: A ki hiszen, büne
- 20 meg bocsattatik: Errül az praedikállásról vala szó, és erte az praedikállásra mondtam,⁵³³ hogy elégsegések az Calvinisták, Arianusok, Anabaptistak, noha az Lutheristak sem hiszik, hogy ezek Sz: Lélektül vezéreltetnek, midön az ő hitek által üdvösseget ígérnek az embereknek.

- Ha külömben vagyon, jaydúllyanak meg az Morgók az Calvinisták
- 25 gyalázattyára. Nem tagadom azért, hogy az igazán es üdvösségessen való praedikálásra, igenis szükséges az Szent lélek: De aztis chez vetem, hogy mind férfi, s' mind Aszony ember: mind Sidó s' mind Török: mind Lutherista s' mind Calvinista, ki olvashattya az Bibliából, és egyebeknekis hirdetheti amaz számos ígétet: A ki hiszen üdvözül, á ki nem hiszen el kárhozik. Azért

⁵³⁰ Kalauz 137. 138.

⁵³¹ † Morgók fol. 203.

⁵³² Joan: 20.

⁵³³ Kalauz fol. 137.

ennél az hirdetésnel, valami nagyobb hatalmat adot Christus az Apostoloknak, mikor rejáioik lehelvén S: Lelket ada nékik, hogy az bünöket meg bocsássák. Ez az Kalaúznak éppen, igazán elő hozot értelme: melybe akarnám hallany, micsoda meg vetöt találak az Morgók, kik csak darabollyák, és elei s' utollya

5 nélkül rombollyák az én írásimat.

{181;} Aztis nagy esztelenül kiáltyák az Morgók,⁵³⁴ hogy én, azért mondom haszontalanoknak az Lutherista Praedikátorokat, mert ök csak az Isten igéjének praedikállásához ragaszkodtak. Hök Uram fia: Ezt en soha meg sem gondoltam. Mert tudom hogy az Lutherista Praedikátorok,

10 azokban az mellyekben mi velünk ellenkeznek *⁵³⁵ egy bötüt az szent írásbol nem praedikálnak, hanem csak az magok phantasiájából, agyoknak szeleskedesiből: holot semmi azok közzül nem találtatik az Isten könyvében, valamit ök mi ellenünk vitatnak. Az én bizonyságom azért, mellyel az Luther

15 Prędikátoroknak haszontalanságát bizonyítám,⁵³⁶ sokkal különb, melyre örömost hallanám, ha meg felelnétek. Nem szükség pedig, hogy nékünk az Isten igéjének böcsülletes voltárul praedikállyanak az Lutheristak, mert az Kalaúzbán szeb, és töb dicsiretit talállyák annak,⁵³⁷ hogy sem ebben az Csepregi s' Köszegi irásban.

Hogy azért eztis az könyunek Negyedik részét el végezzém, azt mondom,

20 hogy igazábban semmit az Morgok nem irtak, mint midön Tengeri dolognak nevezik ezt az Kalaúzbán álmotod kép-{182;}telenségeknek fel ravását. Mert mivelhogy az tengeren jároknak gyomra meg szokot haborodni, mi Magyarok, az okádást, tisztességessen, Tengeri dolognak szoktuk mondani. Azért bizony Tengeri dolog, az az csak okadás az Morgók dólga, midön az Kalaúzbán

25 képtelenséget turkálnak.

⁵³⁴ *Morgók fol. 203. 202.*

⁵³⁵ * *Kalaúz fol: 93. 297.*

⁵³⁶ *Kalaúz fol. 136.*

⁵³⁷ *Kalaúz 451.*

*EOTEODIK RESZE.
AZ MI LELKVNKNEK
eredetirül.*

MI haszna az Morgók csintalanságát, és cselcsapó nyelveskedésit
5 ostorozny? Volna módod benne, hogy efféléketis torkokban vernék, de nem
cselekszem: az dolognak székit lássuk.

Három dologban török fejeket az Morgók.⁵³⁸ Eggyk az, hogy Luthert meg
mencsék az mi lelkünk halhatatlanságának tagadásátul. Masik hogy fel
forgassák azokat az bizonyságokat, {183:} mellyekkel Hafenreffer ellen meg
10 mutattatik, hogy az emberek lelke Istentül teremtetik, és nem szüléktül
nemzetik. Harmadik, hogy Hafenreffernek ellenkéző velekedesire állatot
bizonyságokat, erejekben meg tarcsák. Ezen nyomon járok én is, es rend
szerént szóllok ez három dologrúl.

§. I. Luther Márton, az mi lelkünknek halhatatlanságát el rontotta.

15 LUthernek ilyen szavait hoztam elő az Kalaúzbán,⁵³⁹ *Permitto, condat
Pápa articulos fidei, suis fidelibus, quales sunt: Esseniam DE I, nec generari,
nec generare. Animam esse formam substantialem corporis. Animam esse
immortalem. Et omnia illa portenta, in Romano sterquilinto nata.* Mely
mondást, igazán Luthertülszármazotnak vallyák az Morgók,⁵⁴⁰ és így fordítyák
20 Magyarúl. Meg engedtem, bár szerezzén az Pápa Hit agazatit az ő hiveinek;
minémük ezek: ho-{184:}gy az Istennek állattya nem nemzettetik, sem nemz:
Hogy az lélek az emberi testnek állattya szerént való *formája*: Hogy az lélek
halhatatlan és egyéb efféle Romai †⁵⁴¹ szeméten költöt szörnyüségeket. Ebben
az számos igében, négy dólgot tanit Luther az mi lelkünkrül. 1. Hogy az lélek
25 halhatatlanságának Articulussa, Pápa szerzése. 2. Hogy ezt az Pápa, bár

⁵³⁸ *Morgók fol. 206.*

⁵³⁹ *Kalaúz fol: 274.*

⁵⁴⁰ *Morgók fol: 212.*

⁵⁴¹ *Sterquilinium.*

híveinek tarcsa. 3. Hogy ez az vallás, *sterquilinumra*, ganéy helyre, vagy szemétre való. 4. Hogy ez az tanítás *portentum*, iszonyúság, szörnyűség. Ezek így lévén: akár ki meg itilheti, mely gaz velekedésben vólt Luther az mi lelkünknek halhatatlanságárúl.

- 5 Erre az Morgók nagy sok kerülő habozással, négy ferges hamisságot kottyantnak.⁵⁴² Először, hogy ez az vadlás feleletet sem érdemel, mert ők nem emlekeznek, hogy valaki az Catholicus Doctorok közzül Luthert vádolta vólna az lélek halhatatlanságának tagadásával. Alla elő, s monda ezt. Ha senki nem vádolta vólnais, ezzel meg ném menekednjék Luther. De igenis vádoltak:
- 10 Halhadza mit irt régen Gregorius de Valentia, fő tudos ember.⁵⁴³ {185;} *Nec iniuriam fecero Luthero, si eum hujus erroris (de animae mortalitate) reum fecero. Is enim in Assertionem Artic. 27. per Leonem damnati, haec habet. Permitto, etc.*

- 15 Masodszor, azt iriák,⁵⁴⁴ hogy Luther, az mi lelkünknek halhatatlanságát, nyilván tanította, *Tom: I. Jenensi*. Ezis csak üllü süllő: mert ha másút az mi Lelkünk halhatatlanságát bizonyosnak tanította, abbol csak az jö ki, hogy szokása szerent, az mit egyszer ki fecseget, mászor arczul csapta: kivel az bizonyáságnak ereje meg nem üressítettik.

- 20 Harmadszor azt mongyák,⁵⁴⁵ hogy Luther nem tagadgya az Léleknek halhatatlanságát, hanem csak azt ösztönözi, hogy efféle Ocolai vetekedésből, végre hit ágazatot faragnak. Láddé hon jár eszek az Morgóknak? Iscolai vételkedésnek, és nem az hithez tartozandó dolognak jelengetik, az mi lelkünk halhatatlanságát: Maga ez az Articulus, az keresztyének közöt, vetekedés kívül vagyon, mivelhogy az szent írásbannis, világoson meg erőssítettet.

- 25 Negyedszer, és utólszor, azt mongyák,⁵⁴⁶ hogy az léleknek halhatatlansága, bi-{186;}zonyos dolog: de nem kel azt hit agazattyának tartany, mivelhogy senkit nem üdvözt az Lélek halhatatlanságának hitele, mert az Pogányokis jobbára hitték azt, de azért ez által nem üdvözültek. Kellemés eszeskedés, meg érdemlene, hogy az Csepregiek sákban dugnák, és vízben haitanák.

⁵⁴² *Morgók fol. 210.*

⁵⁴³ *Valenti: I. parte disp: 6. q. 1. punct. 3.*

⁵⁴⁴ *Morgók fol: 208.*

⁵⁴⁵ *Morgók fol: 213.*

⁵⁴⁶ *Morgók fol. 213.*

- Vallyon az pogányok nem hittéke jobbára, hogy vagyon Isten? Es az Török, Sido, nem hiszié, hogy egy Isten vagyon, a ki az eget földet teremptette: és hogy Christus Urunk Pontius Pilatusnak alatta, meg feszítettet, meg holt, el temettetet: Tehát ezeketis, had mind ki az hitnék *Articulusi* kozzül,
- 5 és csak amaz *fides specialist, de propria justitia per Christum*, nevezzed hit *Articulussának*, mivelhogy az Luther vallás szerént, az többi csak *Fides Historica est, quae non justificat*. Vives á kit említetek, csak annak akaria okát adni, miért nem íriák az Credonak ágazati közzé az léleknek halhatatlanságát: Es okul azt adgya, mert ez oly nyilván való, hogy emberi tudománnyalis
- 10 vegére mehetünk. Azért ne vetekedgyünk az szórúl, ha *Articulus fideinek* kellé mondani az lélek halhatat-^{187:}lanságát, vagy csak Hit dolgának? Mert noha olyan értelemmel Articulusnak nem mongyuk, az minemüvel tizenkét ágazatot említünk az Credóban, de ha néktek az Augustai Confessióban, szabad vólt az ti velekedesteket *Articulusoknak* nevezni, nem látom, miért nem
- 15 mondhatnák articulusnak az lélek halhatatlanságát. Annakokáért, mi köztünk, nem arrúl vagyon az kérdés, ha Luther hit ágazattyának tartottajé ezt, vagy nem? hanem arrúl, hogy ha az Luther tanítása szerént, bizonyos dologé az mi lelkünknek halhatatlanságá? Es az nyilván való, hogy ha ez az tudomány, Pápa szerzése, ha Papistaknak való, kamoraszéken toiatot szörnyűség, semmi
- 20 hitelt, és böcsületet nem érdemel.
- De szép mulatságot találtak az Morgók,⁵⁴⁷ az Tobias ebe farkán akarnak csomót kötni. Azt írják, hogy az Ratisponai beszélgetésben, Hit ágazattyának mondották az Catholicusok, hogy az Tobiás ebe, farkát mozgatta, mivelhogy ezt az szentírás mongya. De hogy meg ércsétek, ittis csak az szón akadoztok.
- 25 Mert ha az hit ágazaton oly dólgot értetek, mellyet szükség üdvösségünk meg nyerésére tudni: Bezzeg ilyen értelemben, az nem Hit ágazat-^{188:}tya. Ha pedig az Hit ágazattyának nevét, szélesben teriészítetek, és valamit ember vakmerőiül nem tagadhat az keresztyén hitnek sérelme nélkül, azt mind *Articulusnak* akariátok nevezni, így bezzeg Hit dolgának mondhatni valamit
- 30 az írás tanit. Mert ha csak egy dologban hamisnak mondodis az szent írást, ottan az egész Bibliának hitelét bizontalanná tészed. Azért efféle szókon való

⁵⁴⁷ *Morgók fol. 213.*

akadozás, csak arra való, hogy eszét vesztesétek az olvasónak, és az derék dologról másuvá fordicsátok.

§. II. Az ember lelke, Istentül teremtetik.

- IGazán írtam,⁵⁴⁸ hogy az mostani Lutheristák, alattomban az mi Lelkünknek
5 halhatatlansága alá, vermet ásnak, midőn azt hirdetik, hogy az mi Lelkünket, nem Isten terempti, hanem az Atyák, Anyák nemzik. és miis úgy tenyészünk, mint az oktan állatok. Mert még az Pogány Aristoteles meg vallotta, hogy ha az töb oktan állatok szele moggyára vólna eredeti az mi lelkünknek, azokhoz hasonloképpen, testes, és halandó állat vólna.
- 10** {189;} Hogy pedig az mi lelkünk nem szüléktül származik, és nemzettetik, hanem uionnan Istentül teremtetik, négy rendbeli erősséggel bizonyithattyuk. Először az Anyaszentegyháznak traditiojából. Másodszor, az Hitnek, és természet világosságának fundamentomiból. Harmadszor az szent írásból. Negyedszer az ellenkedő fundamentomoknak fel forgatasából.
- 15** ELSEO bizonyság. Noha egy ideig kételkedés vólt ez dolog felől az Ecclesiaban, es miképpen Cyprianus az Erétnekek keresztelesérül vélekedet, ugy Sz: Agostonis, az lélek eredeti felől egy altallyába nem mert szóllani. De azért az Ecclesiának itéleti, ugyan csak az vólt, hogy az lelkek nem Atyáktül származnak, hanem Istentül adatnak. Ezt azzal bizonyítom.
- 20** Mert az régi Doctorok, nem csak igaznak írják ezt, hanem hozzá vetik, hogy ez az Ecclesianak vallása. Hallyad mit ir errül Sz: Hieronymus. †⁵⁴⁹ *Satis ridendi sunt qui putant animas non a DEO, sed a corporum parentibus generari. *⁵⁵⁰ Hominum genus, quibus animarum censetur exordijs? Vtrum ex traduce, juxta bru-*{190;}*ta animalia, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima generetur ex anima? An certe, quod Ecclesiasticum est, juxta eloquium saluatoris, Pater meus usque modo operatur, et illud Zachariae, qui formavit Spiritum hominis in ipso, quotidie Deus fabricatur animas?* Az Nagy Leo
- 25**

⁵⁴⁸ Kalaúz fol. 274.

⁵⁴⁹ † Hieron: Tom: 5. in cap. 12. Eccless:

⁵⁵⁰ * Epist. 61. cap. 6. ad Pamm de errori. Joan. Hie

- Pápais hasonlóképpen ír.⁵⁵¹ *Catholica fides, constanter praedicat atque, veraciter, quod animae hominum, priusquam suis inspirentur corporibus, non fuere, nec ab ullo incorporentur, nisi ab opifice Deo, qui et ipsarum est creator.* Theodoretus sem különböz.⁵⁵² *Moyses formari prius in alvo matris*
- 5 *infantem ait, et tunc denique, jam perfecto corpore animari: non ita quidem, ut anima praeexistens, aliunde corpori inseratur, neque ut enascatur ex semine: sed Divino instituto, sicut ab initio insita naturae lex fuit, creationem accipit. Hoc ipse Job confitetur, exiguum humani seminis portionem, in quam plurimas membrorum species transforma-*{191:}ri, *ac tunc denique creari animam,*
- 10 *corporique conjungi: Omnes item Prophetae, quae valde his conformia sunt, de humana natura nos docent.* Es hogy egyebek szavait elő ne hozzam, ezen dólgot bővön meg mutattya Bellarminus⁵⁵³ az Sz: Hilarius, Ambrosius, Chrysostomus, Nissenus, Cyrillus, Gennadius Cyprianus, Innocentius, Gratianus szavaiból. Annak okáért, Aquinas Tamás *1. pater Quaest: 118. Art.*
- 15 *2. Eretnekségnek nevezi az különbözö velekedést. Magister sententiarum 2. dist. 18. az közönséges Anyaszentegyház vallásának írja, hogy az lelkek Istentől teremtetnek: sőt ő magais Sz: Agoston, noha néhúlt ez dologrúl való itiletit függöben haggya, de azért Epist. 28. azt kívánnya,*⁵⁵⁴ *hogy ez az mit mi tanitunk az Lelkek eredetirül, igaznak mutattassék: Másút azt írja, hogy méltó*
- 20 *kérdésre, ha Lucifert Eretnek számba kellé írnya azért, hogy az Lelkeknek Atyáktúl szarmazását pertinaci animositate firmat, vakmerö batorsággal vítattya. Es noha ki nem tudot abból feselni Sz: Agoston, mint szállyon reánk az ere-*{192:}dendö vétek, ha Isten terempti az lelkeket, de azért imigyen ír, egy helyen.⁵⁵⁵ *Nam et illi qui animas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani*
- 25 *opinionem sequuntur, profecto eas non spirituales, sed corporeas esse contendunt, et corpulentis seminibus exoriri: Quo, quid perversius dici potest? Vegezetre, nem csak nem tiltya Sz: Agoston,*⁵⁵⁶ *az lelkek teremptésérül való tudományt, de azt írja, hogy meg köszöni a ki ezt erőssíti.*

⁵⁵¹ Leo Epist: 93. ad Turibium cap. 10.

⁵⁵² Theodor: lib: 5. ad Graecos post medi: Exod. 21:

⁵⁵³ Bellar Tom: 3. lib. 4. Amissione Grat. cap. 11. Gratian: 32. qu. 2. cap. Moys:

⁵⁵⁴ Tom. 6. de Haere: cap. 81.

⁵⁵⁵ August: Epi. 175, ante.med.

⁵⁵⁶ Tom. 7. De Orig. Animae: lib. 1. cap. 19.

MASODIK bizonyság. Az mi hitünknek, eggyk fundamentoma az, hogy az mi Lelkünk halhatatlan, és nem test, hanem ^{*557} *Spiritus*. Ez helyén nem maradhat, ha az mi lelkünk Atyai maguból, és szüléktől formáltatik. Mert az teremtet állat, mivelhogy semmiből semmit nem teremphet, 5 szükség, hogy minden alkotmánya *materiából* légyen. Ha pedig az mi lelkünk *materiából* lészen, és *materiától* füg, következők, hogy testi állat, és hogy el szakadván az *materiatul* meg kel halni, az mint ezeket az Csepregi mesterség meg bizonyította, és ezennel jobban meg erősittyük.⁵⁵⁸

{193:} HARMADIK bizonyság, az Sz: Írásból vétetik. Theodoretus 10 az teremtésről írt historiából bizonyít. Mert mikor az halakat, vadakat, madarakat alkotá az Isten, jelenteni akarván, hogy ezeknek alkotásához hozzá férnek az testi okok, azt parancsolá, hogy *producant aquae*, az föld és víz alkossa ezeket.⁵⁵⁹ Az ember lelkét pedig, külső ok nélkül, maga lehellé az testben. Hieronymust hallók hogy Zachariással és Salamonnal bizonyít,⁵⁶⁰ 15 kiknél azt olvassuk, hogy Isten az a ki az emberbe formállya az lelket. Az Scolasticus Doctorok, Urunknak amaz mondasával bizonyítanak. Az mi testtől származik, test az.⁵⁶¹ Tehát ha az mi lelkünk testtől származik, testnek kel lenni.

20 NEGYEDIK bizonyság, az ellenkező bizonyításoknak, oktalan voltából vétetik, melyről maid teobbet szóllyunk.

Lássuk ezekre mit nyekegnek az Morgók.

Elsőben azt írják,⁵⁶² hogy Hieronymus csak az maga tetczéséről szól, és az mit hertelensegből mondott, másút arrul szállani nem mér. Ezek merő hiusá- {194:}gok, mert az Hieronymus szavaiból meg értők, hogy Anyaszentegyház 25 vallásának, és szent irasban foglalt igazságnak nevezi Hieronymus, az mi lelkünknek Istentől teremptését. Az mely helyen mondgyák pedig az Morgók, hogy erről szállani nem mert Hieronymus, ot az lelkek kezdetiről egy szóvel

⁵⁵⁷ * *Ecclesi.* 12. v. 7. *Luc.* 23. v. 46. *Rom.* 8: v. 16.

⁵⁵⁸ *Vide Valent. 1. p. disp. 6. q. 8. p. 2. Conimbr. 2. de Anima c. 1. q. 3.*

⁵⁵⁹ *Gen.* 1. v. 20. 24.

⁵⁶⁰ *Zach.* 12. 1. *Eccle.* 12. v. 7.

⁵⁶¹ *Joan.* 3. v. 6.

⁵⁶² *Morgók fol.* 243.

sem emlekezik, hanem csak azt írja, hogy homályos az Sz: David szava.⁵⁶³ Hogy pedig az Sz. Hieronymus mondása *in cap. 12. Eccl.* az Morgóknál hetedik Tomusban vagy, az igen keveset hoz az konyhára: Az Plantinus és Parisi nyomtatásban ötödik Tomusban vagy, más editioba, masut lehet.

- 5 Es ez minden feleletek az Morgóknak az első bizonyásra, mégis úgy pökik markokat mint az jól örlöttek.

- Az Második bizonyásra minek előtte felellyenek, móggyok szerént, moragnak ellenem, és hívult fejünek neveznek,⁵⁶⁴ mivelhogy az Csepregi mesterseg azt mondgya, hogy ennek az Argumentumnak jelensége sincsen az Kalaúzbán. A kinek szemét el fogta az sárgaság, annak úgy tetik hogy egyebek sárgák. az Morgókis én reám fogják az magok feje hivulását, és csak szem kel hozzá, hogy az {195:} Morgók meg szégyenüllyenek. Mert az Kalaúzbán,⁵⁶⁵ egyebet az lélek eredetirül nem irtam, hanem csak azt, hogy Aristoteles meg ismérte, hogy ha az Lélek szüléktül származik, halandónak kell lenni. Ti pedig az Hafenreffer könyve eleibe, azt irtátok, hogy én így okoskodtam. Valaki azt taníttya hogy lelkes Atyátül, lelkes magzat származik, halandónak vallyá az ember lelket. Hafenreffer ezt taníttya *Ergo etc.* Ezt az semmire kellő bolondságot, (akarám mondani bizonytságot) én soha sem említtem. Mert az *Major propositio*, szem látomást hamis. Ha ti csak 20 azt mondanátok, hogy az lelkes szüléktül lelkes magzat nemzettetik, ezzel az mi lelkünket halandóvá nem tennétek, de tovább mentek, és azt vítattyátok. hogy az lelkekis szüléktül tenyésznek. Ebből mondám, hogy Aristoteles iteleti szerént, az mi lelkünknek halandosága következik.

- Azt felelik az Morgók,⁵⁶⁶ hogy az Léleknek halandosága azért nem 25 következik, mert nem csupán az magnak materiajaból alkottatik, hanem az magu által, az okos embertül származik neme szerént.

Aztis e mellé vetik,⁵⁶⁷ hogy noha az mi {196:} Lelkünk Atyátül származik, de azért nem szükseg hogy materiából alkottassék. Es ha Isten az mi testünket halhatatlanságban tarthattya fel tamadásunk után, módgya

⁵⁶³ Hieron: *in illud Psal: 50 In peccatis conrepi.*

⁵⁶⁴ Morgók fol. 246.

⁵⁶⁵ Kalauz fol. 274.

⁵⁶⁶ Morgók fol. 247.

⁵⁶⁷ Morgók *ibid. et fol. 219.*

- vagyon az lélek meg tartasábannis. Végtére, erőssen szidogatnak engem, hogy mertem efféle bizonyságokkal táborban szálláni. Soha bizony el nem hinnem ha szememmel nem látnám, hogy ily bolond feleletet adhatna valaki, egy derék dologra. Ebből pedig az felelésből, azt vegyük eszünkben,
- 5 hogy az Morgók olyan halhatatlanságot jelentik az léleknek, minémü lészem az testnek halhatatlansága fel tamadás után. kiből következők, hogy természet szerint, halandók az lelkek. Ennek fölötté, ellenkeznak magokkal az Morgók ebben az feleletben, mert egyfelől azt írják, hogy nem csupán az magunak materiajából alkottatik az lélek, mely mondásban meg
- 10 engedik, hogy az materiából alkottatik, noha nem csupán abból. Az után meg azt mongyák egy általlyába, hogy ha szüléktül származik sem alkottatik materiából. Továbba azokrúl, mellyekbe az Csepregi Mesterség, fundamentomát vetette vala bizonyságinak, és az {197;} mellyek éppen fel forgattyák ezt az esze veszet feleletet, emlekezetet sem tésznek az Morgók.
- 15 Mind Aristotelesből, mind *experientiából*, mind az bölcseknek közönséges értelméből, és az okosságnak vezérléséből tuggyuk, hogy ezek igazak. 1. *Ex nihilo, nihil fit ab agente naturali, sed ex aliqua materia*. 2. *formae quae fiunt ex materia, sunt materiales et corporeae*. Mely igazságokból, amaz Axiomak jönnek ki. *Omne quod ab agente naturali producitur, corporeum est, id enim*
- 20 *omne gignitur ex materia, ex qua, non nisi res corporea gigni potest* *⁵⁶⁸ *Quod per se non subsistit, sed pendet a corpore interire debet, si perit a quo pendet: Quod autem educitur e potentia materiae, ita pendet a materia, ut sine ea fieri, aut esse nequeat*. Ezekre éppítette az Csepregi Mesterség az ő bizonyítását, mellyeket, emliteni sem mernek az Morgók: hanem csak azt
- 25 mongyák, hogy nem csupán az maguból éppittetik az Lélek, hanem az okos embertül származik. Telle Tulla. ki nem tud-{198;}gya azt, hogy *Efficiens causajanak*, alkotó okának kell annak lenni, az mi ujonnan kezdetik? De az a kérdés, hogy ha az okos lelkü ember, a ki alkottya az lelket, semmiből teremptié azt, vagy *materiából* alkottya: Ha az Teremptő Istennek tulaidona
- 30 az teremptés, szükség hogy az ember *ex materia subjecta* nemze az lelket: Ebből pedig nyilván következők. hogy az lélek, *est res corporea, materialis, dependens a materia*. Ergo si separatur ab eo a quo dependet, non minus

⁵⁶⁸ * Bellarm:

morietur naturaliter, quam animae Brutorum, quae iccirco mortales sunt quia pendent a materia. Ezen kel vala által ugrani az Morgóknak, de nagy az árok előttök.

- Az Harmadik bizonyásra azt mongyák,⁵⁶⁹ hogy Adámba Isten terempté
- 5 az lelket, de az után szaporodásra való hatalmat ada néki. Az Zacharias, és Salamon mondására, azt felelik, hogy Hafenreffer ki nem rekeszti az Isteni áldomást az nemzésből. De, el nyegik az bizonyításnak erejét. Mert kettőben ál az bizonyásnak széki. Első az, hogy az {199;} régi Doctorok, ezer esztendő előtt, ugyan ezen dolognak bizonyítására állatták ezeket az írásokat:
- 10 második az, hogy noha az első teremtésben, sem az ember, sem az oktan állat, nem magok nemétül származtak, hanem Istentül alkottattak, de azért nagy külömbséget jelentet Isten ezek közöt: Mert az oktan állatok lelkét (annak hijak a Deákok) az föld és vizis alkotta, *Producat terra, Producat aqua.*⁵⁷⁰ az ember lelkét pedig, csak magán terempté az Isten. Salamon pedig,
- 15 es Zacharias, nilván jelentik,⁵⁷¹ hogy külömb, és kiváltképpen való móddal adatik Istentül az lélek, hogy sem az test: mely külömbségnek helye nincsen ha az mi lelkünkis Atyáktül alkottatik, mivelhogy az szent írásból tuggyuk, hogy az testetis Isten alkottya szüleinkel egygüt. De effélére csak halgatással felelnek az Morgók.
- 20 Azon leg többet akadoznak,⁵⁷² hogy az mi testtül születik, az test. Es elsőben feddik az Csepregi Mesterséget, hogy az születés helyet, származást vetet. De ebben véték nincsen, mert nem csak az mi nyelvünkben, de az deákbannis, az származás sokszor születésert vétetik.⁵⁷³ Nemis kívántatik, hogy az közöngséges {200;} szó járásban, mindenkor az Valla szája
- 25 ízihez kötelezzük magunkat. Azt pedig, nem igazán írják az Morgók, hogy én az Urunk szaván, értem az testnek Atyátül való származását lélek nélkül. Ezt az értelmet soha én nem jelentettem, valahonnan tuggyák az Morgók hogy ez én értelmem légyen. Gyermekek koromban tudtam, hogy *Compositum est quod generatur*, az egész ember születik, és nem csak az test: De az mint

⁵⁶⁹ *Morgók fol. 243.*

⁵⁷⁰ *Genes. 8. v. 20. 24.*

⁵⁷¹ *Csepregi Mesters: fol. 58. Iob. 10. v. 9. cap. 31. v. 15. Ier. I. v. 4.*

⁵⁷² *Morgók, fol: 245.*

⁵⁷³ *Dies est laetitiae, nam processit hodie uentre virginali.*

ezennel sok képpen, meg bizonyítom, nem szükség hogy attúl alkottassék az embernek minden része, az kitül egész ember alkottatik.

- 5 Az sem helyes az mit feszegetnek az Morgók, ⁵⁷⁴ tudni illik, hogy Christus az testnek szaván, érti az bűnben való születést.⁵⁷⁵ Mert noha ezt *mystice* így magyarázhatni, de bötü szerént, Urunk az testi, és lelki születést veti egymáshoz, és igyenesen az Nicodemus hamis vélekedése ellen viaskodik, ki az bűnben való születésről nemis emlekezik, hanem az ujonnan születésen testi születést értet, mintha vízszontag Anyánk méhéből kellene ki jönünk. Ha azért Christus Urunk, az testi születésről {201:} szólván, azt mongya, 10 hogy test az, á mi testül születtetik, kétség nélkül, az mi lelkünkis test lészen, ha testül alkottatik.

§. III. Az Morgók ui bizonyági az lelkek nemzéséről, dohosok.

- 15 Minek előtte az Hafenreffer bizonyáginak dandárára jussanak az Morgók, martalékot bocsátnak, és hogy szokásoktól el ne távozzanak, temérdek hamisságokkal viaskodnak.

- Hamisság azért,⁵⁷⁶ hogy én Hafenreferre fogom, hogy az mi lelkünket halandó párának tartya, mint az barmok szelét. Mert ezt én nem mondtam, sőt az mely helyeket fel jegyeznek az Morgók, azokban nyilván vagyon irua †⁵⁷⁷ hogy Hafenreffer igyenes szóval, az mi Lelkünket halhatatlannak 20 mongya, noha alattomba vérmet ás aláia, midőn azt tanította, hogy szüléktől nemzetik: Mert az pogány bölcsis fel érte azt elméjével, hogy halandónak kel lenni az mi lelkünknek, ha fogantatásunkban szüléktől származik.

- Hamisság azis,⁵⁷⁸ hogy mi köztünk ar-{202:}rúl vagyon vetődés, hogy ha fogantatásunkban, az Atyák Anyák egész embert nemzeneké, vagy 25 csak fél embert, valami üres testet, lélek nélkül: Errül senki nem vetekedik a kinek esze vagyon: Mert bizonyos, hogy az Atyák, Anyák, egész embert

⁵⁷⁴ *Morgók fol. 245.*

⁵⁷⁵ *Vide Tolet: Joan. 3.*

⁵⁷⁶ *Morgók fol. 215.*

⁵⁷⁷ † *Kalauz fol: 274. Csepregi mesterség fol.34.*

⁵⁷⁸ *Morgók fol. 215. 241. etc.*

- nemzenek. Hanem az a kérdés: hogy ha az egész embernek alkotására szükségesé, hogy az lélekis szüléinktől származzék? Azt mondom hogy ez, úgy nem szükséges mint nem szükséges hogy †⁵⁷⁹ az *Materia* alkotassék, noha ezis, *est altera pars compositi*, egyik része az egész embernek. Igaz elég
- 5 tehát az egész embernek alkotására hogy az mi szüléink, egybe szerkeztetvén és el készítven tagainkat, az testel egybe foglalják az lelket. Mely dologt három bizonyossággal erőssitem. 1. Az fel tamadás *iterata productio est* az embernek viab alkotása, melyben Isten, egész embert alkot, noha Lelkét akkor nem alkóttya, hanem csak egybe köti az testel. Tehát hogy valaki
- 10 egész embert mondassék alkotni, nem kívántatik hogy az lélekis alkottassek. 2. Bodog aszony, egész embert nemzet, és Christusnak igaz Anyja vólt. Maga az Morgókis meg vallyák, és Sz: Agoston kétség nélkül bizonyosnak írja, hogy az {203:} Christus Lelke, nem származot Adámtól, *Non est Anima Christi, de traduce praevaricationis Adae*.⁵⁸⁰ Tehát az egész embernek
- 15 nemzése helyén marad, az léleknek Atyák Anyáktól való származása nélkül. 3. Az philosophusok ezt illyen hasonlatossággal erőssitik, *In artificialibus*, A ki házat, hajót, sarut csinál, sem az követ és meszet, sem az fát és vasat, sem az bőrt és kendert nem alkóttya, hanem csak egybe foglalja.⁵⁸¹ Tehát ezen formán, a ki az Testet, az lélekhez foglalja *unit*, igazán mondatik
- 20 embert alkotni.
- Hamisság azis,⁵⁸² hogy az Kalaúz, Hit ágazattyának vitattya, hogy az Atyák csak az testet alkóttják. Mert egy az, hogy az Kalaúz emlekezetet sem tet az Hit ágazatról. Más az, hogy soha azt nem mondtam, hogy az Atyák csak az Testet alkóttják. Mert az Atyák, nem csak az testet
- 25 éppítik, hanem az Istentől teremtet Lelket *uniunt* egybe kötik és foglalják az testel. Ebben az egybe foglalásban ál az Anyák méhében való nemzésünk, és alkotásunk. és ez által mondatik igazán ember embert nemzeni, nem csak testet alkotni.

⁵⁷⁹ † *Materia est ingenerabilis. Caetan. I.p. q. 118. ar. 2. ad. 4 Conimb mox citandi Bellar li. 4. de Amiss: Grat. c. 12. fine. Morgók fol. 235. Aug: l. 10. de Genes: ad lit. c.19.*

⁵⁸⁰ *Bellar. 4. de Amis: Grat. c. 11 Leo: Epi. 11.*

⁵⁸¹ *Conimbricen: I. de Generat cap. 4. q. 13.*

⁵⁸² *Morgók fol. 216.*

Hamisság azis,⁵⁸³ hogy az Kalaúz itile-{204;}ti szerént, az test alkotása után, üdö jártára, másunnan küldi Isten az lelket az testben.*⁵⁸⁴ Az test nemzése után, nagy későre önt Isten lelket belé. †⁵⁸⁵ Az lelket Isten magán teremti, és végre úgy tosza az testben. Semmit effélet én nem mondtam. Azért

5 az dólgot úgy ercsétek, mint nem régen Theodoretus mondá, elsőben Anyánk méhében testünk formáltatik, és mihent ez meg készül, az Isten nem masunnan küldi, sem az test kívül magán nem teremti az lelket, hanem az testben teremti, és mihent teremtetik azon *Instansban* egybe köttetik *unitur*, az testel: mely egybe foglalás által lészen az embernek Annya méhében való nemzése.

10 Hamisság azis,⁵⁸⁶ hogy nem tudgyák az Morgók honnan mentem végére az emberek alkotásának. Mert az Csepregi mesterségből eléggé meg hallották, micsoda fundamentomból tudom hogy az mi lelkünk atyáktúl nem tenyészik. Az sem igaz,⁵⁸⁷ hogy Bellarminus *lib. 3. de amissi grat: c. 11.* dorgállyá Sz Agostont az lelkek eredetirül való késedelmességért: mert ot

15 errül emlekezet sincsen. hanem *lib. 3. c. 11.* azt írjá, ho-{205;}gy Sz: Agoston *Epist: 28.* meg feiti az lelkek teremptése ellen való argumentomokat, és *lib. I. de origine animae c. 19.* azt írja hogy eo nem tiltya, seot köszönettel vészi, ha az lelkeknek Istentül való teremptéseket valaki oltalmazza.

Hamisság azis,⁵⁸⁸ hogy ha az Hafenreffertül oltalmaztatot lelkek

20 eredetiből azoknak halandoságát ki hozzuk: hasonloképpen az Sz: Agoston, Tertullianus, Cassiodorus tanításából ezent kellene ki hozni, mivelhogy ez aránt egy nyomba jártak Hafenreferrel. De külömben van az dolog, mert Sz: Agoston kételkedue szóllot ez dologról, és az mint az Morgók fel jegyzik Cassiodorusbol tudatlanságát ebben a dologban meg vallotta és semmit eggy

25 általlýában errül vakmerő képpen nem vitatott. Jóllehet az mint utólso írásból meg hallók, az Lucifer és Tertullianus vélekedéseben való vakmerőséget feddette. Noha azért kételkedtek némellyek az régiek közzül ez dologrül, de azért az mint Bellarminus mongya, Tertulianus Apollinaris, es Lucifer

⁵⁸³ *Morgók fol. 207.*

⁵⁸⁴ * *Morgók fol. 219.*

⁵⁸⁵ † *Morgók fol. 215.*

⁵⁸⁶ *Morgók fol. 215.*

⁵⁸⁷ *Morgók fol. 217.*

⁵⁸⁸ *Morgók ibidem.*

kivül, senki mérészen nem vitatta az lelkeknek szüleinktől való származását. Tertullianus pedig az ő vélekedésének következése sze-^{206:}rént, az mi lelkünket testes állatnak mondotta:⁵⁸⁹ Sőt azt vitatta, ^{*}⁵⁹⁰ hogy mint az testnek neme vagyon, ugy az lelkekbennis különböző nemek találatnak, [†]⁵⁹¹

5 és az atyáktól az magval egyetembe lelkeknek egygy része szakad az fiakra. Effele balgatagságra vitetnek végre, kik az töröt uton nem akarnak járni.

Szemtelenség azis,⁵⁹² hogy én azt álmodom hogy ha az lelkek atyáktól szaporodnak és tenyésznek, Adámnak lelke Evába, és ettől egyebekre terjedett. Mert az Csepregi mesterségbe Eva után egyebekre való terjedésről

10 emlekezet nincsen. Evárúlis csak az Hafenreffer szavához képest vagyon szó,⁵⁹³ mivelhogy eo azzal bizonyította vala az lelkeknek embertől nemzését, mert, ugymond, Eva, lelkes csontból formáltaték, azért nem vólt szükséges az Uy lélek. Ebben az bolond argumentomban, az jelentetik, hogy az csontal egygüt, az Adam lelkének része adatott Evának. Ezt hozta eleo az Csepregi

15 mesterseg, és ennél egyebet sem szóllott ez dologról.

Végezetre nagy tudatlanság azis,⁵⁹⁴ hogy ha az Atyák szaporittyákis az Lelkeket, nem szükség hogy valami *corporea* ^{207:} *materiabol* nemzék: miképpen hogy nem az fonalas faggyúból lészen magán az gyertya világ, hanem az tüzes lángnak gyulasztásából. Hiszem nagy titkos filozofia ez?

20 ki nem tuggya hogy akár mely állatnak vionnan kezdésehez *causa efficiens* alkotó ok kívántatik: De a dolog abba vagyon, hogy az mint Aristotelessel az filosofusok meg bizonyittyák, az teremtet állatban nincs oly erő, hogy semmiből alkotson, hanem *materianak*, *subiectumnak* kel lenni az alkotásra.⁵⁹⁵ miképpen az gyertya, tüzet gyúíthat, de ugy ha arra való

25 *materiáiá* lészen, a nélkül soha tüzet nem giúíthat. Azért ha az úi Lelket, úgy gyuitya meg az Atyák Lelke mint az gyertya az faggyas fonalat, kétseg nélkül materiából kel azt ki hozni *in actum*.

⁵⁸⁹ *Tertu De Anima c. 19. et 7.*

⁵⁹⁰ * *c. 36.*

⁵⁹¹ † *Cap 27.*

⁵⁹² *Morgók fol: 218.*

⁵⁹³ *Csep:mest: fol. 35.*

⁵⁹⁴ *Morgók fol: 219.*

⁵⁹⁵ *I. Physicorum.*

Az sok hiuságos tétovázás után, hat semmire kellő bizonyóságot állatnak az Morgók, az lelkek szaporítására.

I. BIZONYSAG.⁵⁹⁶ Meg szünt immár Isten az teremptéstül. FELELET Sz: Agoston erre azt mongya,⁵⁹⁷ hogy noha meg szünt hatod napi munkájátul annyból hogy ollyat nem terempt, ki-{208:}nek nemét kezdetben nem alkotta vólna, de azért *Pater meus usque modo operatur*,⁵⁹⁸ az elébbi állatokhoz hasonlót, mostis alkot az Isten.

II. BIZONYSAG.⁵⁹⁹ Ha az fattyú fiakban Isten terempti az lelket, Tehat az Isten társ az faytalanok gonosz cselekedetiben. FELELET. Erre az Morgóknakis meg kel felelni. Mert ökis az Salamon és Zacharias mondásit magyarázván azt írják,⁶⁰⁰ hogy az Istennek áldomását ök ki nem rekesztik az nemzésből, mivelhogy ő az, a ki magzatokkal meg láttya az Atyákat. De Szent Agoston meg menti őket az munkátul, és azt mongya.⁶⁰¹ hogy az faytalanságba nem társ az Ur Isten, mert az faytalan embernek törvény ellen való cselekedeti, nem az testnek eppítése, sem az léleknek teremtése. Ezt, Sz: Hieronymus irasából vétetet szép példával erőssíti, Mert ugymond, ha lopot búza magot vetnek az földben, noha az föld gyarapittya és gyümölcsössé teszi az lopot marhát, de azért az lopásra nem társ,⁶⁰² *Quod respondisti, non esse vitium serentis in tritico, quod furto dicitur sublatum, sed in eo {209:} qui frumenta furatus est, nec iccirco terram non debuisse gremio suo semina conservare, quia sator, immundae ea projecit manu: elegantissima similitudo est. Quam et antequam legerem, nullas mihi objectio ista, de adulterinis foetibus, faciebat angustias, etc.*

III. BIZONYSAG, Mikor Lídércz módra, az ördög embert nemz, mint küld, Isten lelket az ördög szaporításában? FELELET. Ugy mint az paráznák nemzésébe. Es ide igen illik az lopot magunak hasonlatossága. mert az ördög mástul lopot magot vét afféle nemzésbe. Mely dologrul Del Rionak bőséges

⁵⁹⁶ *Morgók Fol: 219.*

⁵⁹⁷ *Aug: Epist: 28.*

⁵⁹⁸ *Joan. 5.*

⁵⁹⁹ *Morgók fol. 220.*

⁶⁰⁰ *Vide supra fol: 198.*

⁶⁰¹ *Aug: Epist: 28.*

⁶⁰² *Epist. 28.*

írást hallyad rövid sommában.⁶⁰³ *Posse Daemones misceri foeminis, Plato, Cyprianus, Justinus, Clemens, Tertullianus, Hieronymus ad Ephes: 6. Augustinus 15. Civit: c. 23 docent. Licet enim Daemones ex propria substantia, more Animalium, generare nequeant, cum nec corpus, nec semen, nec sexum*
5 *habeant: Possunt tamen ex aëre, et alijs Elementis, ad carnis similitudinem palpabilia corpora for-{210;}mare. possunt illa pro libitu movere, calefacere: possunt quem natura non habent sexum, artificiose exhibere: possunt etiam, aliunde acceptum verum semen adferre, et naturalem ejus emissionem imitari. Ex hujusmodi autem concubitu, proles nasci potest. Quia potest daemon*
10 *semen aliunde acceptum deferre: et qua est agilitate, ac rerum naturalium peritia, calorem in semine conseruare. Prolis autem ex tali concubitu nati, verus Pater est, non daemon, sed ille homo, cujus semine abusus est Daemon. Daemon igitur quo ad operationem naturae, hic duntaxat est instrumentum, et applicat agens principale, quod est semen humanum. Deus autem ut autor*
15 *naturae, naturam juvat, creando animam peccato vero Sagae, ac Daemonis, non adminiculatur.*

III. BIZONYSAG. Az Fiak, Attyok erkölcsére faioznak. Tehát az Atyák nemzik az Fiak lelkét. FELELET. Söt gyakorta az okos fő embereknek, goromba fiai léznek, ugymond⁶⁰⁴ Aphrodi-{211;}saeus, és ennek igaz okátis
20 aggya. Az Sz: Írásbólis tuggyuk, hogy az igen gonosz Istentelen Atyáknak, úgy mint Acháznak és Amánnak, tekélletes jámbor fiai voltak Ezechias, és Josias. Honnan légyen pedig hogy az Fiak, néha Attyokhoz hasonlatosok legyenek, okát találod Aristotelesbe és az töb Filosofusokban,⁶⁰⁵ kik az lelkek fayzásárúl nem emlekeznek, hanem az *Complexiórúl*, melynek az udötül, vagy
25 betegségtül, vagy egyéb okoktül származot változása, az embert ábrázattyába és erkölcsébe úgy el változtattyák hogy a kit eléb iól ismértél, azt meg se ismérhessed, noha ugyan azon Lélek marad benne.

V. BIZONYSAG. Minden állat, magához hasonlót szaporít. FELELET, Bezzeg az emberis embert nemz, magához hasonló természetbe. De eléb meg

⁶⁰³ *Delrio lib. 2. de Magia Quaest. 15.*

⁶⁰⁴ *Alex. Aphro: lib. 1. Prob. 28.*

⁶⁰⁵ *Arist: 4. de Gener. Anim. c: 3. Conimb. 1. de Gene. cap. 4. quaest. 30.*

mutatam,⁶⁰⁶ hogy mikeppén az oktalan állatok nemzéséhez nem kívántatik, az *materianak* uionnan alkotása: ugy az embernek alkotásához, nem szükséges az Léleknek szüléinktől való származása. hanem igaz elég, hogy egybe foglalják az testet az lélekkel.

- 5 VI. BIZONYSAG. Az Sz: Iras⁶⁰⁷ {212;} mongya hogy az lelkek, az Atyák tomporából jönnek ki. FELELET. Láttak az Morgók Bellarminusba ennek meg feytését,⁶⁰⁸ de ellene nem tudván vetni, el nyegték. Az Sz: Irásba efféle mondásokban,⁶⁰⁹ az lelken érteni kel az embert, mint szinte, mikor azt mongya hogy az mely Lélek valami tisztátalant illet, fertelmes légyen. Ezek
- 10 az rossz bizonyítások után, az Hafenreffer bizonyságinak esztelen otalmára bocsátkoznak az Morgók. Ittis azért Isten segítségével legyünk nyomokban, és cibálljuk meg tetovazásokat.

§. IIII. Roszak, és Roszúl oltalmaztatnak az Hafenreffer bizonyági.

- 15 HAt bizonyóságot támasztot Hafenreffer az Lelkek tenyeszésének állatasára, mellyekre röüid feleletet adot az Csepregi mesterség. Azokat az bizonyóságokat akarják gyógyitgatni az Morgók, de sem irek, sem szelenczéjek hozzá.

- {213;} I. BIZONYSAG. Isten szaporodásra való erőt adot az embernek. Tehát ugy nemz ember magához hasonlót testestül Lelkestül, mint az Oroszlány.
- 20 FELELET. Ebben az bizonyágban *Fallacia accidentis* vagyon, mert az szaporodásból, az szaporodásnak módgyát akarja ki hozni. Azért szinte oly argumentum ez, mintha így okoskodnál. Az Isten, ételre és járásra való erőt adot az embernek, Tehát szinte úgy észik, mint az ökör, kérödvé, úgy jár mint az ökör. Meg engedé azért az Csepregi mesterség hogy embernek szaporodásra való ereje vagyon; De tagadá hogy ehez az nemzéshez szükséges
- 25 légyen az Léleknek embertül alkotása, Mert á ki embert alkot, nem szükség

⁶⁰⁶ *Supra fol: 202.*

⁶⁰⁷ *Genes: 46. v. 26.*

⁶⁰⁸ *Bell: lib. 4 de Amis Grat. c. 11.*

⁶⁰⁹ *Levit. 5. v. 2.*

hogy lelketis alkosson, mint nem régen meg bizonyítam, az fel tamadásnak, és az Bodog Aszony szülésének példájával.

Tudatlanság azis,⁶¹⁰ hogy ha mingyárt fogantatáskor az testel egybe nem kapcsoltatik az Lélek, nagy elmélkedéssel kel meg magyarázni, mint

5 kapcsoltassék egybe, negyven nap múlva.

Mert az bizonyos, hogy eléb az testnek, emberi tagok formájára kel rendeltetni, és úgy kel az léleknek az testet {214:} meg eleveníteni; mivelhogy az lélek *Est actus corporis organici*. Hány nap formáltatik az test, és minémü nagyságának kel lenni elevenítésekor? nem ide való kérdés. Az léleknek pedig

10 az testel egybe kapcsolását, szinte oly könnyű meg érteni, akár egy óra múlva, s' akár negyven nap múlva legyen.⁶¹¹

Hamisság azis,⁶¹² hogy az fel támadást hasonlónvá akarom tenni, az természet szerént való nemzéshez. Mert én meg sem gondoltam ezeknek mindenképpen való hasonlatosságot. Hanem, mint hogy *omnis similitudo claudicat* csak abban vetettem egymáshoz, hogy mindenikben egész ember alkottatik. kiből szemlátomást következik, hogy az egész embernek alkotásához, nem kívántatik az léleknek alkotása, mivelhogy az feltamadás által az ember lelke nem alkottatik. Ebből tovább az jö ki, hogy az Hafenreffer bizonyági hamis fundamentomra eppítettetek, arra tudni illik, hogy á ki egész

20 embert alkot, annak lelketis kel alkotni.

II. BIZONYSAGA Hafenreffernek ez. Az Eva teremtésébe nem olvassuk, hogy Isten úi lelket teremtet volna belé, mert lelkes csontból terem-{215:}teték, azért nem vólt szükséges az úi lélek. Erre az Csepregi Mesterség, három feleletet ada: I. Noha az Eva teremtésében nevezet szerént az úi lélekrül emlekezet

25 nincsen, de ebből nem következik, hogy úi lélek nem adatot volna Euába. Miképpen hogy az Angyalok teremtesérül, és esetirül sem olvasunk semmit az Genesisbe, de azért ugyan el hiszük. Fő oka pedig ennek az feleletnek abban ál, hogy *Argumentum ab autoritate negativa non concludit*. II. Ha igaz az Hafenreffer bizonyága, és az Adam csontyáual egygüt, az Adam lelke

30 adatot Evaba, vagy az, hogy az mi lelkünk, *res corporea, et divisibilis*, darabra

⁶¹⁰ *Morgók fol: 222.*

⁶¹¹ *Vide Conimbr: 2. de Anima cap. 1. q: 4. Art: 2.*

⁶¹² *Morgók fol: 223.*

osztatható testi állat; mert külömben az Adám lelkének egy darabia az csontal egygüt másnak nem adathatot: Vagy az, hogy ha az okos Léleknek darabia nincsen, éppen ugyan azon lélek, két helyen, két testbe, Adámba és Evába vólt. kiből egyéb hamisságok közöt, azis következik, hogy egyyk az másik

5 nélkül sem bünben, sem kárhozatban nem eshetet vólna. III. Ha igaz vólnais az mit beszél Hafenreffer, semmit az ő igyére nem szolgálna. Mert azt kel vala erőssíteni, hogy ember al-{216:}kottya, és nem az Isten teremti az lelkeket, kit az Eva példáia nem jelent, holot az ő lelkét nem Adam alkotta. Azért bár igaz vólnais az *Hypothesis*, csak ezt az két dólgot erőssitené: Elöször, hogy a ki

10 újonnan embert alkot, nem szükség, hogy lelketis alkosson, mivelhogy, Isten az Eva formálásába, úi lelket nem teremte. Másodszor, hogy azon egy Lélek, töb emberekreis terjedhet, és egy lélek, töb testet éltethet: ki ha úgy vagon, Averroisták lehetünk, és az egész emberi nemzetbe, egy lelket mondhatunk.

Az ELSEO feleletet akarván rontani az Morgók,⁶¹³ reám fogják,

15 hogy Hafenreffert azért akarom Eretnek számba vetni, mert azt irta, hogy az Eva teremtésébe nem olvasunk úi Lélek teremtest: Maga ezt soha sem mondtam: hanem az Csepregi Mesterség, két dólgot mondot tevelgyö bolondságnak. I. Hogy az mirül emlekezet nincs az szent írásban, azt nem kel hinni. Mert ezt derék tevelgyésnek mutattam lenni az Kalaúzba.⁶¹⁴ Es

20 noha az Morgók azt fecsegik,⁶¹⁵ hogy ezzel termérdek tevelgyésekis meg otalmaztatnának. De az Kalaúzban meg mutatám,⁶¹⁶ hogy {217:} ezzel semmi tevelgyésre ok nem adatik. II. Azis tévelgyés, hogy Evába, ugyan azon lélek maradot, mely az Adam csontyába vólt. Mert ebből következik, vagy hogy az Adam lelke el daraboltatatot, és két felé osztlot. vagy hogy azon egy

25 lelék vólt éppen az két testben.

Az után, reám fogják az Morgók,⁶¹⁷ hogy tagadom az Angyalok teremtesérül való emlekezetet az Sz: írásban. Maga az Csepregi mesterségben, nem az egész szent írásról, hanem nevezet szerént, csak szinte az Teremptes historiáiárúl vagon emlekezet. Tudom énis, hogy az Sz: írás sok képpen

⁶¹³ *Morgók fol. 224.*

⁶¹⁴ *Kalauz fol: 416.*

⁶¹⁵ *Morgók fol. 225.*

⁶¹⁶ *Kalauz fol. 480.*

⁶¹⁷ *Morgók Fol. 226.*

tanította, hogy minden égi, és földi állatokat, Isten teremtet. Aztis tudom, hogy némely Doctorok, *mystice, allegorice*, azon az világosságon mellyet Isten első nap terempte, az Angyalokat magyarázzák. De ez az magyarázat, nem Moyses szava, hanem két vagy három Doctoré, noha egyebek †⁶¹⁸ azon az világosságon nem Angyalokat, hanem külső világosságot értenek, mely nappált szerzet. okátis aggyák az régi Doctorok, miért nem akará Moyses az Angyalok teremtését írásban foglalni.

5 {218;} Az MASODIK feleletre azt Morogiák,⁶¹⁹ hogy meg kérgyem Hafenreffertül, hany Lélek volt Adamba; és mint osztatot Evára. Magokrúl
10 azt írják, hogy ki nem mondhatták mint löt az Eva lelkének, Adámtúl eredeti. Bezzeg az Nem tudom, meg feythet minden kérdést. De szerető Morgóim, ha azt mondgyátok hogy Evában úi lélek nem adatot, hanem azon Lélek marat bene, mely az Adam csontyában volt, bizonyoson tudhattátok, hogy e
15 kettő közzül egyiknek kel lenni. vagy éppen tellyesen, vagy darabban és rész szerént, az Adám lelkének kellett Evába szállani. Bezzeg ha azt mondanátok, hogy Evában alkotot úi lelket, mely az Adám tagiában lévő lélektül különbözöt, én sem vitatnám, hogy az Adám lelke, éppen, vagy darabban Evára szallot.
20 de Hafenreffer, úi Lélek alkotás nélkül, az Adám csontyának lelkével, akaria élesztetni Evát, kit soha az szent írás nem jelentet. Söt Adám, csak az Eva csontyát, és testét mongya az ő csontyából, és testéből valónak. Maga az Sz: Thamas szavaként.⁶²⁰ *Multo charius, amantiusque diceretur, anima de anima mea, si sic esset anima de anima, ut caro de carne, et os de osse.* sokkal édes-
25 {219;}debben mondhatta volna Evának, hogy az ő Lelkéből való lélek, ha az Lélekis úgy löt volna Lelkéből, mint az csont, csontyából.

25 Az HARMADIK feleletre, azt morogyák,⁶²¹ hogy ök nem Averroisták, mert nem mongyák, hogy az Atyák lelke fiokra szállyon; mint az gyertya giúítás példaiából meg teczik. Mondom én, hogy másút jár eszetek. En sem mondom hogy az Atyák lelkének kellyen az fiakra szállani, ha az Atyák úionnan alkottyák az lelket. Nemis arról vala szó, hanem csak errül. Ha Evára

⁶¹⁸ † *Vide Pererium Genes: 1. ad v. 3. Perer. l. 1. in Genes. q. ultima.*

⁶¹⁹ *Morgók fol. 227.*

⁶²⁰ *S. Thom: 2. Sent. Dist. 18. Quaest: 2. Artic: 1.*

⁶²¹ *Morgók fol. 228.*

szalhatot, darabolás nélkül, az Adám lelke, Tehát azon egy Lélek, töb testet eleveníthet: kit ha meg engedünk, Averroistak lehetünk: Mert ha azon egy Lélek, két testet eleveníthet, miért nem hármát? miért nem százat? Miért nem mondhatod, hogy miképpen az Adám csontyával, lelkeis Evába öntethetet, úgy mostis úi lelkek alkotása nélkül, az Atyák magvával egyetembe, lelkeis fiokban öntetik?

- Ha pedig egy Lélek volt Adámban és Evában, jól következik, hogy eggyk az másik nélkül nem vétkezhetet, és el sem kárhozhatot volna. Erre az Mor-
{220:}gók kettőt mondanak.⁶²² Eggyk az, hogy az magamtúl emelt vászál, nem
10 az ő értelmekkel viaskodom, holot ök azt nem mongyak, hogy azon egy Lélek volt Adamba és Evába. Masik az, hogy azt láttatom mondani, hogy Adam és Eva el kárhoztak. De ezek csak esztelenségek. Mert én azt ti álmotokkal viaskodom, mivelhogy, ha Evában úi Lélek nem adatot, hanem azon Lélek szállot reá, mely az Adam csontyába volt, vagy éppen, vagy darabban az Adam
15 lelkének kellett Euában lenni. Nékem pedig *A destructione consequentis ad destructionem Antecedentis*, meg kellett mutatnom, hogy ennek, eggyke sem maradhat helyén. Es ebből osztan jó *Consequentiával* ki jö, hogy az Adám csontyának lelkétül, nem eleveníttethetet Eva anyánk. Azt pedig soha sem jelentettem, hogy Adam es Eva el kárhoztak; mert tudom, hogy ezt az Tatianus
20 és Encratitak tevelygése közzé szamlállyak az régiek *Tertull. de Praescr. c. 25. Ireneus lib. 1. cap. 31. Euseb. lib. 4. Hist. cap. 29.* Sz: Agoston pedig az Adám üdvösséget, Sz: írásban valo igazságnak nevezi.⁶²³ Azért csak ar-{221:}rúl szóllot az Csepregi mesterség a mi lehetőség, nem arról az mi löt: és eztis csak *ex hypothesi*. De hogy az Morgók színesben ravaszkodhassának,⁶²⁴ az Csepregi
25 mesterségnek szavait, meg vesztegetik, és ahol azt irta vala, hogy ha mind kettöbe egy lélek volt, eggyk az másik nélkül nem kárhozhatot: az Morgók, az (karhozhatot) helyébe, (kárhoztatot) szót irtak. Maga az első szo, mellyel élt az Csepregi mesterség, csak lehetséges dolgot jegyez: az másik pedig, mellyet az Morgók említnek, meg löt dölgot jelent. De efféle hamis mesterséggel kel
30 élniék az Morgóknak, ha pappirost akarnak mocskolni.

⁶²² *Morgók fol. 228.*

⁶²³ *August: Epi. 99. Ex sapient. 10. v. 1.*

⁶²⁴ *Morgók fol. 228.*

III. BIZONYSAGA Hafenreffernek ez. Az Sz: Írásban olvassuk,⁶²⁵ hogy Adam Seteth tulaydon abrazattyára nemzé. Mely igikben, az bünös Adamnak abrazattya, ellenkezik az Isten abrazattyával; Tehát az Seth nemzésén, az lélek nemzésis értetik. Erreis három feleletet ada az Csepregi Mesterség.

- 5 I. Hogy jó formába nem öntöttek, ezt az bardumentomot. II. Hogy az elő hozot Sz: írás szavaiban, nincs arrúl emlekezet, hogy az Adám abrazattya ellenkezik az Isten abrazattyával, hanem {222:} ezt maga gondolta Hafenreffer. III. Hogy ha ugyan azt mondanáis az írás, hogy az bünös Adámnak abrazattya, ellenkezik az Isten abrazattyával, ennek csak oly értelme vólna, hogy az Isten
- 10 Adámot tisztan, és sok Isteni ajándékokkal fel ekesítue teremtette, de ezeket az természet felet való jókat el vesztuéen bünéuel, magához hasonló bünös fiaikat nemzet. Ebből pedig az Léleknek fayzása ki nem sülnhet.

- Az első feleletre azt mongyák az Morgók,⁶²⁶ hogy Hafenreffer *ab Exemplo per Inductionem argumental*. Az *Exemplumba* pedig mindenkor négy
- 15 *terminus* vagyon. Bizony nem hiszem hogy magokis értik az Morgók, mit beszélnek. *Inductio* it nem lehet: mert csak egy nemzésrül vagyon emlekezet, az *Inductio*hoz pedig, töb kívántatik egy példánál. *Argumentum ab Exemplo*, sem lehet, mert az *Exemplum*hoz. kívántatik hogy az mit példájul elő hozunk, az bizonyos legyen, és annak hasonlatosságából bizonyícsunk. Azért
- 20 ha az Sz: Írás azt mondaná, hogy Adám Sethnek lelketis nemzette, ebből az példából, jo *argumentomot* fondal-{223:}hatnánk, négy *terminus* nélkül, ilyen képpen. *Si Adam prolis suae, etiam Animam generavit, et reliqui parentes generabunt. Verum est Antecedens, Ergo*. De az Sz: írás azt nem mongya: Hafenreffer sem argumentál az egy példából, egyebekre; hanem azt
- 25 akaria bizonyítani, hogy Adám Sethet, Lélek szeréntis nemzette, kiben anni módgya vagyon, mint az vaknak az hím varrásban.

Ahol azt írják az Morgók,⁶²⁷ hogy énis támasztottam oly bizonytságot, mellyet formában nem önthetek. En dólgom az, ha rendbe nem tudom állatni bizonyításimat. Allyatok elő csak, s' proballyátok meg.

⁶²⁵ Gen. 5. v. 3.

⁶²⁶ Morgók fol. 231.

⁶²⁷ Morgók fol. 231.

- Az második feleletben, hazuttolnak engem,⁶²⁸ hogy Hafenreffer gondolattjának irtam, hogy az Adám ábrázattya, az Isten ábrázattya ellen vettetik. De hallatoké Morgók, Enis tudom, hogy az Sz: írásban ezek gyakran egymás ellen vettetnek.⁶²⁹ De nem az a kérdés: hanem az, hogy ha azokban az szókban, melyeket Hafenreffer elő hoza az Seth nemzeséről, az bünös Adám ábrázattya ellene vettetik az Isten ábrázattjának, az mint hogy ezt merészen beszilli Hafen-{224:}reffer: Az Csepregi mesterség igazán mondotta, hogy az Hafenreffertől említet szókban, semmi jelensége, és emlekezeti nincsen ennek az ellen vetésnek: hanem, midőn azt mongya
- 5 az szókban, melyeket Hafenreffer elő hoza az Seth nemzeséről, az bünös Adám ábrázattya ellene vettetik az Isten ábrázattjának, az mint hogy ezt merészen beszilli Hafen-{224:}reffer: Az Csepregi mesterség igazán mondotta, hogy az Hafenreffertől említet szókban, semmi jelensége, és emlekezeti nincsen ennek az ellen vetésnek: hanem, midőn azt mongya
- 10 Moyses, hogy Adám maga ábrázattjára és hasonlatosságára nemzé Sethet, azt jelenti, hogy magához hasonló természetű embert nemzet: és talám aztis akará mondani, hogy magához hasonló bünös fiat szült.⁶³⁰ Micsoda légyen pedig az az kép, és hasonlatosság, melyről az teremtésbe emlekezet vagyon, nem szükség most sok szóval magyarázni.
- 15 Az harmadik feleletre azt írok az Morgók,⁶³¹ hogy ha Adám bünös fiat nemzet, nem csak testét nemzette, hanem egész embert. Ezt énis helyén hagyom, De a ki egész embert alkot, nem szükség, hogy lelketis alkosson, mint az fel támadásnak, és Christus Urunk születésének példájával meg mutatóm. Es az Morgók ítéleti szerént Evának példájából is ki tetszik, mivelhogy ők
- 20 az Eva alkotását, úi Léleknek teremtsége nélkül mongyák hogy let.
- IV.BIZONYSAGA⁶³² Hafenreffernek ez. Sz: Dávid írja, hogy bünben fogantatott. Ha csak testben fogantatott {225:} Dávid az Annyától, bünben nem fogantatott, mert az Lélekben vagyon az bün. Ha azért az bünben való fogantatás egész, és nem fél ember származását kívánja, az lelkeknekis Atyától kel
- 25 származni. Ezt az bizonyosságot azért nem írta számba az Csepregi mesterség, mert mind egy az Hatodik bizonyossággal, mely az eredendő bünnek, reánk szállásából vétetik, Mely dologról maid szóllunk. Igaz azért hogy az bün, az Lélekben vagyon. Azis igaz, hogy Dávidnak, nem csak teste, hanem egész emberi természete nemzetett: De az a kérdés, Ha az egész embernek

⁶²⁸ *Morgók fol: 232.*

⁶²⁹ *I. Cor. 15. v. 46. Colos. 3. v. 9.*

⁶³⁰ *Vide Pererium. Tom. 1. in Genes lib. 4. initio.*

⁶³¹ *Morgók fol: 233.*

⁶³² *Morgók fol 233.*

alkotására, kivantatiké, hogy attúl alkottassék az Lélek, á ki egész embert alkot: Ezt szükségesnek nem lenni, meg mutattuk ennihányszor. Az Morgók pedig ehez hozzá sem szólnak.

V. BIZONYSAGA Hafenreffernek ez. Valami úionnan eppítettik az keresztségben, annak az első születésben, éppen Atyáktúl kel származni: De az keresztségben az ember, testestül Lelkestül vionnan eppítettik. *Ergo etc.* Erre az lön az válasz; hogy az első mondást, meg kellett volna bizonyítani. Jóllehet az sem igaz, hogy az keresztség által, az test úionnan eppítettik.

{226:} Az Morgók azt mongyák,⁶³³ hogy az első mondást meg bizonyította

- 10 Hafenreffer. Mert két féle születés vagyon, Testi, és Lelki. az testi embernek születése külobben meg nem választathatik az lelki születéstül, hanem ha, testestül lelkestül Atyáktúl származik. Továbba. Ha csak az test származik szülénktül, nem szükséges, hogy az Lélek meg uiittatnék az keresztségben. Oka ez. Mert ha az bünben való fogantatáskor, az testben nem vólt az Lélek,
- 15 az után bünben sem eshetik. Más az, hogy ha Isten tisztán teremti az lelket, ezt az test meg nem mocskolhattya, mert erősebb az Lélek az testnél.

Ezek az gorombaságok feleletet sem érdemlenek, de röüdeden. Igaz, hogy két féle születés vagyon. Eggyk természet szerént való testi születés, melyben az ember Lelke, testével egybe foglaltatik: Másik lelki és mennyei,

20 mely által bününk el mosatik, és Istennek fogadot fiai lészünk. De hogy annak mind szüléktül kellyen alkottatni, valami az keresztségben meg újúl azt soha az szent írás nem mongya, és az mint az Csepregi mesterség mondá, Hafenreffer sem bizonyittya, söt az Morgók sem tuggi-{227:}ák nem hogy igazán, de csak színesennis vastagítani. Az testi, és Lelki születésnek

- 25 külömbségét meg hallátok, mint érthessük, ha szinte az Lélek szülektül nem származikis. Merö gorombaság pedig azt itilni, hogy eléb az ember bünben fogantatik, és az után öntetik az Lélek beléje: avagy hogy az Isten eléb tisztán teremti az lelket, és az utan mocskoltatik bé az testül. Mert mind külobben vagyon az dolog. Mikor az emberi természethez szükséges tagok el
- 30 rendeltetnek, akkor teremtetik az Lélek, és az testben öntetik: az bünben való fogantatásis akkor léssen, nem az Istennek teremtéséből, hanem az Istentül teremtet léleknek, az Adám magvából eppítettet testhez kapcsolásból.

⁶³³ *Morgók fol. 237.*

Az test csak magán meg nem rutította az lelket, mivel hogy az keresztség utánis, azon test marad, és eredendő bűnben nem kever bennünket: hanem azért rutíttatunk meg Adámnak engedetlenségével, mert Adám magvából származot fiak leszünk, az testnek lelkünkkel egybe foglalása által. De erről

5 maid többet szóllyunk.

VI. BIZONYSAGA Hafenreffernek ez. Ha az Lélek Atyáktól nem származik, meg nem érhettyük, mint szál {228:} reánk az Eredendő bűn. Annak fölötté, ha az Isten tisztátalan teremti az lelket, ő oka az bűnnek: Ha pedig tisztán teremti, és úgy bocsátta az tisztátalan testbe, melytől meg rutíttatik,

10 kegyetlen.

Minek előtte, erre való feleletet meg oltalmazzuk, rövideden azt vegyük eszünkbe, hogy az eredendő bűnnek magyarázásában, semmi könnyebseget nem találunk, ha az Lelkek Atyáktól származnak.⁶³⁴ Mert hogyha azért bűnös az fiak lelke, mert bűnös szüléktől alkottatik, kik az magok

15 szennyét alkotmányokra kenik, mivelhogy az keresztyén szüléknek bűne, az keresztségbe le mosatot, az mely mocsok magokban nincsen, azt másra nem kenhetik.⁶³⁵ Annak fölötté, ha az szülék, lelkek szennyét magzatokra kenik, nem csak az eredendő bűnt, hanem az töb vétkeketis fiokra mázollyák,

ugymint az gylkosságot, vagy paraznaságot, és így oly igazán gyilkos és parázná leszen az Annya méhében lévő gyermek, mely igazán részes az eredendő bűnben.⁶³⁶ Továbbá, ha az Atyák lelke fiokra keni gonoszságát, mi az oka, hogy Achaz, és Amon, kiktől Ezechias és Josias nemzetet, az magok Istentelenségét fiokra nem szál-{229:} lítottak? avagy ha az mocskot és rútságot

fiokra szállithattyák, mi az oka, hogy az jámborságot, bölcseséget, okosságot 25 nékik nem aggyák! Azért az dolog ebben vagyon, hogy az élő állatok nemzése azt kívánnyá, hogy magokhoz hasonlót alkossanak: de hogy az természet kívül való dólgekban és *accidensekben* hasonlatosságokat, alkotmányira terjeszék nem szükséges. Mert noha az ember az ő fiának testét alkottya s' formállyá, de azért nem szükség hogy ha az Atya csonka, sánta, seb helyes

etc. az fiárais ezen fogyatkozásokat szállícsa. Tehát ezen formán, ha szinte 30

⁶³⁴ Vide Bellar: lib. 4. de Amis. Grat. c. 11. finem.

⁶³⁵ † Kalauz fol. 744.

⁶³⁶ Vide Bellar ibid. c. 18.

az Atyák lelkétől származnék is az Lélek, ebből csak magán nem következnek, hogy *accidentarium maculam peccati*, az természethez nem tartozó rútságot, reá mázólná. Azért valakik Flacciussal azt nem tartják, hogy az Eredendő bűn, ugyan az ember lelkének természeti légyen, az lelkeknek embertől való alkotásával, könnyebbé nem tehetik az eredendő bűnnek reánk szállítását.

5

Ezeket meg értvén, az Hafenreffer hatodik bizonyására azt felelé az Csepregi Mesterség, hogy eredendő bűnben {230;} eshetik ember, ha lelke szüléitől nem alkottatik is, mivelhogy az Adám magvából á nélkül az igazság nélkül születnek, melyben születtek volna, ha Adám nem vétkezet volna.

10

Abban pedig hogy Isten oly lelket teremtet, melyet látta hogy meg förtözik mihent az testben foglaltatik, csak anni kegyetlenség vagyon, mint abban, hogy oly Angyalt teremtet, melynek esetit és veszedelmét látta.

Az Morgók először azt Mongyák,⁶³⁷ hogy az igazság nélkül való születés, nem oka az eredendő bűnnek. De ezt én nállatok nélküli tudom, Mert

15

hogy jól meg ércsétel, három dolgot kel it meg választany: I. Honnan, és mi légyen oka az eredendő bűnnek? Erre azt mondom, hogy Adámtól, és az ő engedetlenségéből. Mert az Isten Adámnak úgy adot vala eredendő igazságot, hogy ezt mind magának, s' mind maradékinak meg tartaná ha szót fogadna.

20

Ha pedig az tilalmas fához nyúlna, nem csak magának, hanem maradékinak is el vesztene azt az igazságot, melynek meg tartására köteles vala; Es így ő benne minnyáian vétkeztünk ugymond Sz: Pál.⁶³⁸ II. Miben áll az Eredendő bűnnek mi volta? Erre azt felelem, hogy közönségesen az {231;} bűn egyéb nem lehet, hanem csak *Privatio*, az az, oly jótól való üresség, melynek magunkban vagy cselekedetünkben kellet volna találatni. Azért az Eredendő bűn nem egyéb,

25

hanem annak az igazságnak *Privatioja*, melyben születünk volna, ha az mi fejünk Adám nem vétkezet volna: mely igazságnak meg tartására, noha nem magunk személyébe, de az mi fejünk és természet szerént való származásunk gyökerébe Adámba, kötelesek voltunk. III. Kikre szál és árad ez az véték? Erre azt mondom, hogy csak azokra a kik Adám magvából természet szerént

30

származnak, és szokatlan malasztal meg nem előztetnek. Mivelhogy pedig az testnek, és Léleknek *Unioja* egybe kötése által leszünk emberek, és Adám

⁶³⁷ *Morgók fol: 239.*

⁶³⁸ *Rom. 5. v. 12.*

fiai, eztis az egybe foglalást, anniből okának mondhattuk az eredendő bűnnek, az menyiből oka, hogy mi Adám fiai légyünk. Ezeket á ki eszébe tartya, az Morgók tetovázását mind meg előzheti.

- 5 Mikor pedig azt kérdi Hafenreffer, Ha Isten az lelket tisztán teremtié, vagy tisztátalan. Azt felelem, hogy ha az tisztán való teremtesen, oly teremtest ért, mely által valamely ideig tisztaság-^{232:}ba légyen, és az után rutittassék bé az lélek: Illyen értelemmel nem mondhattuk tisztán teremtetni. Mert az Isten, abban az *Instansban* teremti az lelket, melyben mindenképpen kész az test: azon *Instansban* egybe köttetik az testel: és Adám fiat szerezvén eredendő
- 10 bűnben vagyon. Ha pedig az tisztán való teremtesen azt érti, hogy az Isten teremtésének erejéből, semmi rutságba nem keveredik az Lélek, és hogy az Isten rutságot nem alkot az Lélekbe: így bezzeg az Isten tisztán teremti az lelket. De hogy egyszer véget vessek ez dolognak.

- 15 Hamissan Irják az Morgók,⁶³⁹ hogy én az Lelket, tetemes csontos állatnak vélem lenni, mivelhogy az irom, hogy az szülék foglallyák ezt az testhez. Ebben azért semmi szín nincsen, Mert miképpen az bizonyos, hogy az fel támadáskor, természet fölött, az testnek tagjait fel eppítettvén, egybe kapcsoltatik az Lelek az testel, és ebben az tagokkal kész testel való egybe foglalásban ál az egész embernek eppítése; úgy az természet szerént való
- 20 születésbennis, az testnek egybe kel foglaltatni az lélekkél.

Hamisság azis, hogy Isten taszította, és keveri bűnben az lelket. Mert Adám ^{233:} az a ki lelkünket bűnben keveri, oka levén, hogy az reánk szállandó igazság nélkül születessünk.

HATODIK RESZE.

25

AZ MORGOKNAK hivolkodó Pántolodásirúl.

HA valami derék dólgot vettek volna eleikben az én baynakim, és abban tudós emberhez illendő bizonyságokkal viaskodtak volna, kedvem volna nekemis az íráshoz. De hogy egy vagy két gaz embernek enyegésin, és merő

⁶³⁹ *Morgók fol. 240.*

sült bolond álmadozásin kel akadoznom, vagy türöm, vagy tagadom, de nem szinte gyönyörködöm benne. Mind az által: *Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur*, ugy kel az tánczot járnok, az mint fűják notáját: Az Morgók azért, írásoknak utolsó ré-^{234:}szében, azon

- 5 Mesterkednek, hogy az Kalaúznak hitelit, és böcsülletit le csöpüllyék: kiben annyt nyernek, mint ez ideig az többiben. Lássuk rend szerént mit morognak.

§. I. Az Kalaúz méltatlan senkit nem rágalmaz.

ELső rágalmazás.⁶⁴⁰ Az Kalaúz elő hozta Bornemisza, és Boythe írásából,⁶⁴¹ az Luther Predikátorok latorságít. It először az Morgók engem

10 pirongatnak,⁶⁴² hogy sem deákul, sem Magyarúl nem tudok. Mert egyszer írásomban magyarul, és egyszer Deákul vétkeztem az Grammatica ellen, azért Calefactorhoz igazítanak, hogy Magyarúl tanullyak. FELELET Illyen az bolondság az üvegetis gyemántnak tartya.

- 15 Az Deák szóban valo esetet az mi illeti, válaszok vagyon az Solnaiaknak arrúl: noha azt hazuggyák az Morgók, hogy ezt csak el füleltem, nem tuduán magamat menteni.⁶⁴³ Az Magyar szót az mi illeti: Mesterek lésznek az Morgók, ha el hitethetik, hogy Magyarúl nem tu-^{235:}dok. Enni írásban egyszer, vagy az írónak, és nyomtatónak, fogyatkozásából, vagy magam gondolatlanságából, ha egy veték eset az szollásban, bátór mondom nagy dolog. Az eszes olvasó
- 20 pedig tudom meg gondollya, mely igye fogyot embereknek kel azoknak lenni kik effelében kötődnek.

- Az után azt mongyák az Morgók,⁶⁴⁴ hogy nem igazán irom, hogy Bornemisza az ő rendin való Praedikátoroknak latorságárúl emlekezik abban az Könyuben, hanem mindenféle rendeknek esetit s' késértetit írja.
- 25 Bodog Isten, minemü gyermeki fogásokban akadoznak ezek az Saytárok. Ha azt irtam volna, hogy csak az Praedikátorokrúl írt Bornemisza

⁶⁴⁰ *Morgók fol. 250.*

⁶⁴¹ *Kalauz. fol: 220.*

⁶⁴² *Morgók Fol: 251.*

⁶⁴³ *Kalauz in Logi Alogi fol: 28.*

⁶⁴⁴ *Morgók fol. 252. 253.*

az ő könyvében, patvarkodhatnának. De én azt nem írtam, hanem azt mondtam,⁶⁴⁵ hogy Bornemisza az ördögi Késértetről írván, emlekezik az ő rendeken való Praedikátorok latorságárul: és felis jegyzettem igazán, kikirül és mi módon emlekezik, nem egyébért, hanem hogy az Papok ganejában piszkálok körmét meg kocznám: és mivelhogy meg mutattam vala az Lutherista hitnek fundamentomiból, mely nagy szabadság vétethetik az gonoszságra, példává-{236:}lis ennek gyümölcset meg ismértetném. Tudom, hogy Bornemisza (noha az Morgók vagy feledékenségből, vagy el tekéllet ravasságból az könyu szélire Kalaúzt jegyeznek, mint ha ebből vették

5 ganejában piszkálok körmét meg kocznám: és mivelhogy meg mutattam vala az Lutherista hitnek fundamentomiból, mely nagy szabadság vétethetik az gonoszságra, példává-{236:}lis ennek gyümölcset meg ismértetném. Tudom, hogy Bornemisza (noha az Morgók vagy feledékenségből, vagy el tekéllet ravasságból az könyu szélire Kalaúzt jegyeznek, mint ha ebből vették

10 vólna az elő számlált eseteket)⁶⁴⁶ Papokrúlis emlekezik: De effelére válaszok vagy az Kalaúzbán.⁶⁴⁷

Saynályák az Morgók, hogy Böythenek tanubizonyságát, az Praedikátorról elő hoztam,⁶⁴⁸ nem csak az Sárvárat nyomtatot versekből, hanem ugyan az Sopron, Szala, és Vasuármegyei Praedikátorok saiat írásabolis. Es azt akarják hogy reájok bizonyicsam ezeket. Szép dolog vólna, ha az Káptalan és király embere, kik az más ember vallását előhozzák, arra készerítettének, hogy meg bizonyitsák az mit más vallot. Magamtúl én egy szót nem mondtam, sem Klaszekovicsra, sem Keviré, kiket soha sem láttam, azt sem tuttam, ha élneké vagy meg hóltak: Titkot, és magamtúl gondolat

15 reájok nem írtam: hanem az mit közöttetek nyomtattatot könyuben találtam, ugy jegyzettem, fel jámborságokat. Bogár vólte Böythe, és titeket, mig Attendestek vólt, hon hordozot a ganeiba, nem tudom. Azt {237:} sem tudom, ha viszá hazudta, á mit írátok Concordiátok előtt, hogy reátok kiáltot, tudni illik, hogy fejenként lopók, paráznák, gyilkosok vattok: mert semmi gandom

20 reájok nem írtam: hanem az mit közöttetek nyomtattatot könyuben találtam, ugy jegyzettem, fel jámborságokat. Bogár vólte Böythe, és titeket, mig Attendestek vólt, hon hordozot a ganeiba, nem tudom. Azt {237:} sem tudom, ha viszá hazudta, á mit írátok Concordiátok előtt, hogy reátok kiáltot, tudni illik, hogy fejenként lopók, paráznák, gyilkosok vattok: mert semmi gandom

25 nincs maszlagoskodástokra. Elég hogy it egy nagy hazugságban maradtok, midön engem irtok rágalmazónak, azért, hogy igazán fel jegyzettem az mit ti reátok mondtok az ti gondviselőitek. Ha szinte hamis vádlások volnánakis, az miket Böythe, és Bornemisza reátok okádtak, ugyan nem lennék én

⁶⁴⁵ *Kalauz fol. 218.*

⁶⁴⁶ *Morgók fol. 253.*

⁶⁴⁷ *Kalaúz fol: 222. Aluinci ellen fol: 41.*

⁶⁴⁸ *Kalauz fol: 220.*

ezzel rágalmozó, hanem ha az Evangelistákatis rágalmozóknak mongyátok, mivelhogy fel írták Urunk ellen valo rágalmozásit az Sidoknak.

- MASODIK rágalmozás.⁶⁴⁹ Tagadgya az Csepregi Mesterség⁶⁵⁰ hogy sok Jesuitaknak egyenlő munkájokból készítettett az Kalaúz. Ebben (ha igaz nem vólnais, maga merő igaz) micsodá rágalmozás légyen, nem látom. Hogy pedig
- 5 Német könyvetis írtak Kalaúz néven: Es hogy az mit Luthernek ördögi munkával fayzásárúl irtam, azt más emberek írásában olvastam: Azzal még, fülét körméhez nem vonszátok, és meg sem bizonyittyátok, hogy sok Jesuitak mun-^{238:} kájával készítettet az Kalaúz. Mint szinte azzal sem, hogy sok
- 10 fő tudos ember írásiból tanúltam, és vettem, az mit az Kalaúzban irtam: Mert ugyanis ujomból nem szophattam, sem Anyám méheből nem hoztam magammal. Az ti Concordiátokrúl írt Bellarminús; summáját írásának előis hoztam az Kalaúzban:⁶⁵¹ De az ki ezzel egybe veti azokat, melyeket én irtam az Augustai Confessiórúl, és Concordiárúl az Kalaúzban, meg
- 15 tapasztalhattya, hogy le nem írtam Bellarminust. Hogy pedig az Kalaúznak minden részei egybe kötöztettek, és abban nem mindenüt hoztam mindent elő, hanem az mirül egy helyen szóllottam, másut arra igazítottam az Olvasót, dicsiretre s' nem gyalázatra méltó.

- HARMADIK rágalmozás.⁶⁵² Az Csepregi Mesterség nem igaznak írja lenni,⁶⁵³
- 20 hogy én az Bordélyokat oltalmaznám: Az Morgók azt hazuggyak, hogy noha szájál olcsárlom, de szível lélekkel oltalmazom. Errül az elöt Kétszeris emlékeztek vala: Es mivelhogy magok sem tagadhattyák, hogy én efféle ocsmányságot nem oltalmaztam,⁶⁵⁴ nem írásomból és szavaimból, hanem mint valami szü vizsgálók, szivemből, lelkemből tésznek itilletet, az az csélcsapnak.
- 25 {239:} NEGYEDIK rágalmozás.⁶⁵⁵ Az Csepregi Mesterség, hazugságnak írja,⁶⁵⁶ hogy midön az Praedikátorokat intettem, hogy jó fűvő szelekben, el

⁶⁴⁹ *Morgók fol. 256.*

⁶⁵⁰ *Csepregi Mest. fol: 27. Csepregi Mest. fol: 53.*

⁶⁵¹ *Kalaúz fol: 366.*

⁶⁵² *Morgók fol: 252.*

⁶⁵³ *Csepregi Mest. fol. 27.*

⁶⁵⁴ *Kalaúz fol. 276.*

⁶⁵⁵ *Morgók fol: 258.*

⁶⁵⁶ *Csepregi Mest: fol: 28.*

ne higgyék magokat, akkor őket fenyegettem.⁶⁵⁷ Az Morgók sem mondhatnak ez ellen semmit, hanem másban üttetik szovokat, és azt írják, hogy az Kalaúz, kéri azon az emberek, ⁶⁵⁸ hogy az hazug hir hordozásban, ráncsák meg az Praedikátorok száját. Ezt ők fenyegetésnek, és fenekedésnek tartják, és én

5 bennem keresztyéni szelidséget kívánnak. En pedig akár mely okos ember itéletire hagyom, ha fenyegetése az, mikor tapasztalható *famosus Libellusok* írásában, zabolázást kívánok.

EOTEODIK rágalmazás. ⁶⁵⁹ Az Csepregi Mesterség, hamisságnak mongya, ⁶⁶⁰ hogy Sz: Pal 2.Thessal. 2. így szóllana: *Revelabitur ille iniquus Antichristus*

10 mert nincs Sz: Pálban ki írva az Antichristus neve. It az Morgóknak csak nem eszek fordul mérgekben. Egyszer azt mongyák, hogy Sz: Pál az bün fián, és ez *Iniquuson* Antichristust ért, az mint hogy*⁶⁶¹ az Kalaúzban magamis meg vallám. Maga nem az a kérdés, hogy ha magyarázat szerént az Antichris- {240:} tusrúl kellyené érteni az Sz. Pál szavát? hanem csak az, hogy ha Sz: Pál ki

15 írtaé az Antichristust? Az Morgók, az szent Pál szavainak elő hozásában, az Antichristust ugyan ki irták, maga bizonyos, hogy ezt Sz: Pál ki nem írta. Mászor azt mongyák, hogy én meg engedtem, hogy az szent írásban be takarva, minden szükséges dölgek meg vannak, Tehát mivelhogy az Antichristus isméretijs szükséges, az szent írásban kel ennekis lenny. De ez sem illeti

20 az dölgot. Mert, én azt nem montam, hogy az Antichristusrúl való tudomány nem találta az szent írásban: hanem csak azt, hogy Sz: Pal az említet helyen ki nem írta az Antichristus nevét. Azért végre igazat mondnak az Morgók, ⁶⁶² hogy nem kellett volna az Szent Pál szavai közzé irny az Antichris nevét, hanem kalitkában kellett lenni *parenthesissel*.

25 HATODIK rágalmazás. ⁶⁶³ Az Csepregi Mesterségben olvasták, ⁶⁶⁴ hogy az Praedikátorok nem mervén az Kalaúzban harapny, egy Saytar Socet

⁶⁵⁷ *Logi Alogi fol. 9.*

⁶⁵⁸ *Kalaúz fol: 238.*

⁶⁵⁹ *Morgók fol. 258.*

⁶⁶⁰ *Csepregi Mest: fol. 28.*

⁶⁶¹ *Kalaúz fol. 476. 663.*

⁶⁶² *Morgók fol. 260.*

⁶⁶³ *Morgók fol. 260.*

⁶⁶⁴ *Csepregi Mest. fol. 23.*

tosztak elő. Erre azt mongyak, hogy az saytárokis meg irtak, hogy pokolra vivő Kalaúz az én könyvem: Mintha ám egy ilyen kottyantással, igen meg harapdáltatnék az Kalaúz.⁶⁶⁵ Graverus Albertnek hogy {241:} Deakságban kemencze fütőjéve akartok tenni: köszönöm, de nem tetczik az szállás, ki üzzetek bár valamikor Deakság kérny hozzátok mégyek. Bocatiustul irjátok,⁶⁶⁶ hogy irtószom, és bottal sem tudnak rejá haytani, hogy fel tegyek vélle. Nem vólt okom, miért kellett vólna vélle fel tennem; mert szitkos verseknél egyebet ellenem nem okádot, mellyekre szitkokkal felelhettem vólna. Jóllehet egyéb okátis adtam Aluincinek, miért nem illik vélle egy gyékénre ülnöm.

- 10 HETEDIK rágalmazás:⁶⁶⁷ Az Csepregi Mesterségben vagyon,⁶⁶⁸ hogy az Kalaúzt ket vagy három czikkélyben turkállják az Predikátorok, az az, egy erdőt, két veszöszál ki vágással, ligetessé akarnak tenni. Ebben egyéb fortélyt nem találunk,⁶⁶⁹ hanem hogy eléb egy álló fához hasonlítottam az Kalaúzt, mellyet egy csapással le nem döythetnek. Bodog Anya, bezzeg nagy
- 15 derék ragalmazás ez, hogy azon egy dologra, két helyen, két hasonlatosságot hozok; Talám Christus Urunkatis meg torkollyátok, hogy az menyországot, eggyüt Mustár maghoz, másút kincshez hasonlítja.

- NYOLCZADIK rágalmazás.⁶⁷⁰ Az Csepregi Mesterségben az vagyon,⁶⁷¹ ho-{242:}gy ha annyt tud az Deakságghozis, menyt az igaz mondáshoz az Soce,
- 20 bár el haggya az saytárságot, és ásóhoz kapához nyúllyon. Erre azt mongyak, hogy azoktól sem irtóznak mikor reiájok kerül. Engemet pedig herének neveznek, hogy az mas keresményét rágom. De valaki engem ismér, tuggya hogy az henyélés és hereség hozzám nem illik: Mert noha nem álok Kapálok, de az mely hivatalban Isten engem rendélt, abban többet munkálkodom,
- 25 hogy sem akarnáják az Morgók.

⁶⁶⁵ *Morgók fol. 268.*

⁶⁶⁶ *Morgók Fol. 261.*

⁶⁶⁷ *Morgók fol: 262.*

⁶⁶⁸ *Csepregi fol: 23.*

⁶⁶⁹ *Csepreg: fol: 7.*

⁶⁷⁰ *Morgók fol. 262.*

⁶⁷¹ *Csepreg: fol. 70.*

KILENCZEDIK rágalmazás.⁶⁷² Az Csepregi Mesterség mongya,⁶⁷³ hogy sokan rágták az én botom végét de fogok tört benne. Erre az Morgók azt mőngyak, hogy én magamat ne tegyem az töb Papista tudós emberekhez, kikhez képest olyan vagyok mint az csilyán az Liliumhoz. De halládé jámbor, ezzel nekem

5 bizony nagy örömet mondasz: Mert nem csak ismérem, és vallom, de akarom és szübol örülöm, hogy az én Uram házában, sokképpen tudósbak vannak én nállamnál.

TIZEDIK rágalmazás.⁶⁷⁴ Kérkedik az Csepregi Mesterség,⁶⁷⁵ hogy az Kalaúzbán egy hamisságot, sem találtak az Morgók. Kire azt

10 mőngyak, hogy ők im-{243;}már, sok hamisságot mutattak abban. En pedig az Oluasók itiletire hagyom, ha mutattaké vagy nem: Bizony az én itiletem szerént, csak egyget sem mutattak az Typographus esetin kívül. Az minémü heában való fecségéssel bé baronállyák az Morgók ezt az cikkelyt, feleletet nem érdemel: Mert csak szófia szók, és oktalan ugatások.

15 § II. Igazé, hogy Pázmány Péter, nem Papista?

Eordöngösöknek tartalak bennetek, ha el hitetitek, hogy én az Romai Ecclesiának fia, és tagja nem vagyok. De hogy meg ismértessék az Morgók, hogy ők az hamissat, hamissan meg tuggyák bizonyítani; négy bizonyossággal erőssítik, hogy én Papista nem vagyok.

20 I. BIZONYSÁG.⁶⁷⁶ Azért mongya magat Papistának Pázmány Péter,⁶⁷⁷ mert az Pápákkal egy hiten vagyon: maga Gelásiust, az ő nagy apját nem követi: Sőt fecskének nevezi. Es ha válogatás nélkül, az Pápák hitit akarja követny, Arianus légyen: mert Liberius az vólt. FELELET. Balgataság minden dőlgotok. Az mely Gelasiust én követni nem akartam. {244:}. Romai Pápa

⁶⁷² *Morgók fol. 263.*

⁶⁷³ *Csepreg: fol. 9.*

⁶⁷⁴ *Morgók fol 264.*

⁶⁷⁵ *Csepregi. fol. 75.*

⁶⁷⁶ *Morgók fol. 268.*

⁶⁷⁷ *Kalaúz 176.*

- nem vólt, mint az Kalaúzban fel jegyzettem,⁶⁷⁸ ugyan ot az hová ti mutattok. kit szem látomást való czigánsággal ti el titkoltok. Azt sem monddtam, hogy azért vagyok Papista, mert minden Pápáknak teczését követtem, hanem azért, mért azon hiten vagyok, mellyen az Pápák vóltanak.⁶⁷⁹ Az Pápák
- 5 mondom: Mert az mit egyenlő értelemmel az Pápák tanítottak: az mit az Conciliomokkal egyetemben el végeztek: Söt még aztis az mire az Pápák kötelezték az keresztyénségét, abban követem az Pápákat. Ha pedig valaki közzüllök az Ecclesiának tanítása ellen maga vélekedésében meg botlot, azt bezzeg nem követem. Ezeket én eléggé meg magyaráztam az Kalaúzban,
- 10 de meczesz ha az méreg be kötötte szemeket az Morgóknak, hogy semmit ne lássanak. Nézd két példáját vakságoknak. Azt írtam vala Liberiusról,⁶⁸⁰ hogy Athanasiust nem hitiért, hanem erkölcséjért kárhoztatta. ugyan ezent irta Bellarminus az Morgoktól fel jegyzet helyen. Az Morgók pedig ezt úgy fordítyák,⁶⁸¹ mint ha azt monddtam vólna, hogy Libériust erkölcséjért
- 15 kárhoztatták vólna. Azonképpen meg mutattám,⁶⁸² hogy Sz: Cypriánust, Augustinust, és az töb szent {245:} Püspököket Pápáknak neveztek Az Morgók bizonyítyták hogy ezek Pápák nem vóltak, mert a hon az Romai Pápák Laistromát fel irom,⁶⁸³ ezeket az Pápák számában nem helyheztetem. Maga, ha az Morgóknak eszek vólna, magoknál vólt értelme, hogy az Római
- 20 Pápák közzé nem illet számlálni azokat, kik Romai Pápák nem vóltak.
- II. BIZONYSAGA.⁶⁸⁴ Pázmány Péter az Ecclesiát azok gyölekezetinek mongya,⁶⁸⁵ kik igaz hittel, és az Sacramentomok egygységével egybe foglaltatnak. Az Páparul pedig nem tészen emlekezetet. Az töb Papistakkal ellenkezik itt Pázmány: Mert azok aztis hozzá írják, hogy egy fő Pásztortúl kel
- 25 az Ecclesiának birattatni. FELELET. Enis †⁶⁸⁶ hiszem, és tanitom, hogy az Római

⁶⁷⁸ Kalaúz fol. 719.

⁶⁷⁹ Kalaúz fol. 176.

⁶⁸⁰ Kalaúz fol. 658. Bell. 4. de Pontis. c. 9.

⁶⁸¹ Morgók fol. 260.

⁶⁸² Kalaúz fol. 176.

⁶⁸³ Kalaúz fol. 635.

⁶⁸⁴ Morgók fol. 169.

⁶⁸⁵ Kalaúz fol. 535.

⁶⁸⁶ † Kalaúz fol. 647. 656.

Pápának gondviselésére bízott az Ecclesia: Ezt hogy némelyek az Ecclesiának *definitiojában* helyeztetik, én pedig ki hattam, innen vagyon: Mert Canisius, nem csak az Ecclesiának természetit, és mivoltát nézte, hanem azt is az mint közönsegesen kel ennek lenni. En pedig ki akartam hadni azt, az mi nélkül
5 valamely üdőben meg maradhat az Ecclesia, ugymint mikor az Pápa halá-
{246;}la után, egy ideig üres az Romai szék. Azért az Papá főbsegerül és gondviselésérül való tudományunk mind egy. Az *definitio*kat pedig az Dialecticusok, nem egyaránt fondályák, hanem, *interdum per essentialia*, *interdum adiungunt proprietates*. A mit Annos Páparul Kabolgyáskodnak,
10 az Morgók, arra az előt válaszok volt.⁶⁸⁷

Azis ugyan csak balgatagság,⁶⁸⁸ hogy az én töllem adatot *definitio* szerént, addig az Ecclesiában nem lehetek, míg meg nem házasodom. Mert az *definitionak* nem oly értelme vagyon, hogy minden üdőben, minden Sacramentomban, mindennek kellyen részesülni, hanem hogy élyen ki ki
15 azzal az Sacramentommal, mely ő hozzá illik.

Hogy pedig Calvinust sem sokkal külömben irtam szólni az Ecclesiának természetirül:⁶⁸⁹ Azzal Calvinista nem lettem. Mert noha Calvinussal semmiben nem akarok czimborálni, valamit ő benne kárhoztatot az Ecclesia, de az mit igazán mondot, abban ötet nem olcsárlom. Azt hiszem te sem
20 szégyenlesz Mahomettel czimborálni abban,⁶⁹⁰ hogy férfiú nélkül fogantatot Christus Urunk.

De lásd keresztyén olvasó ezeknek {247;} az módnélkül való ragalmazásra rohant gonosz embereknek Istentelenségeket. Eggyüt az Magyar imádságos konyuben, elő hozám, mint s' hogy imádkoznak az Törökök az ő olvasójokon.
25 Ezek az Morgók azt fogiák ream,⁶⁹¹ hogy én kiáltok Allát: és csak nem Törökké téznek erette mint ha Törökké kellene annak lenni aki az Törökök szavát, erkölcsét, szer tartását emliti, és historia szerént fel jegyzi. De a ki igazán nem vádolhattya ellenségét efféle bolondságokat kel keresgetny.⁶⁹²

⁶⁸⁷ *Supra fol: 142.*

⁶⁸⁸ *Morgók fol: 271.*

⁶⁸⁹ *Kalaúz. fol: 535.*

⁶⁹⁰ *Kalaúz fol. 444.*

⁶⁹¹ *Morgók in fine libri, inter Carmina*

⁶⁹² *Libro Pre. cat. poson. fol: 274.*

Azonképpen, azt sem egy helyen mondtam írásomban, hogy a ki egy, vagy két dologban eggyez valakivel, azt nem mingyárt mondhattuk amazzal egy hiten lenni: Mert az Török és Sidó, egy Istent hiszen velünk egyetemben, de azért ugyan nincs egy vallásban velünk. Ezt az Morgók, 5 nagy gondolatlanságnak tartják,⁶⁹³ és azt akariák, hogy a ki az Törökkel egy Istent hiszen, annak tagadni kel az Szent háromságot. Maga bizony ez csak csupa bolondság: Mert az Istenségben az természetnek eggyessége, és az személynek háromsága vagyon. Eggyez bezzeg az Török, és Sido velünk az természetnek eggyességében: {248:} de az személynek különbözésében el 10 szakad tollunk. Az elsőt javallyuk ő benne mint Sz: Pál az pogányokban:⁶⁹⁴ az másikat kárhoztattuk. De az Morgok csak kottyanthassanak valamit, nem törődnek raita, ha jól esiké vagy bolondúl.

III. BIZONYSÁG.⁶⁹⁵ Pázmány, sem az régi, sem az mostani Pápistákkal nem eggyez sok dologban. Tehát nem Papísta. Az Régiekkel nem eggyez. I. Mert 15 azt írja,⁶⁹⁶ hogy *Glossa Iuris Canonici*, sok tévelygéseket tanítot. II. Mert nem hiszi,⁶⁹⁷ hogy az Purgatoriumban lévőket ördögök kínozzák: maga az régi Papisták Legendája, ezt tanította. III. Mert azt írja,⁶⁹⁸ hogy meg botlot Ireneus, Cyprianus, Tertullianus. Ne kiálcson tehát az Lutheristákra ha az régiek írásit válogatva vészik bé. Az mostani Papistákkal hogy nem eggyezek. 20 Így bizonyítták.⁶⁹⁹ I. Zachariástúl említet viz nélkül való Tót †⁷⁰⁰ Pázmány Limbusrúl magyaráza: Costerus ezt nem értheti az Limbusrúl. II. Grecserus feleletit elő hozván Pázmány, azt írja hogy †⁷⁰¹ ebben nagy akadék vagyon: az elöt pedig azt irta vala, hogy egy kis tévelygéssel el veszi ember az hitet. III. Noha nem az Kalaúzbán, de más könyvében, Telegdi {250:} Miklossal, 25 és Monoszlai Andrással eggyet nem akar érteni.

⁶⁹³ *Morgók loc. citat.*

⁶⁹⁴ *Rom. I. v. 21.*

⁶⁹⁵ *Morgók fol: 272.*

⁶⁹⁶ *Kalauz. Fol: 228.*

⁶⁹⁷ *Kalaúz fol: 815.*

⁶⁹⁸ *Kalauz fol: 552:*

⁶⁹⁹ *Morgók fol. 247.*

⁷⁰⁰ † *Kalauz fol. 405.*

⁷⁰¹ † *Kalaúz fol: 556.*

FELELET. Ha eszekben vették volna az Morgók azt az két dólgot, melyet az Kalaúzbán eléggé meg magyaráztam,⁷⁰² soha efféle kábaságra nem jutottak volna. Első az, hogy az Hitnek egygessége, fel nem bontatik, ha oly dologban nem egygeznek, melyről az szent írásban, vagy az Anyaszentegyház

5 végezésében, nyilván való tanuságunk nincsen. Söt bár végezés légyenis valamiről, ha vakmerőség nélkül, gondolatlanság, vagy feledékenség miatt, külömbet tanít valaki, azzal még fel nem háborodik az Hitnek egygessége. Második az, hogy akár mely tudos fő ember légyenis az Apostolok után, csak az maga saját Authoritássával elégséges hitelt nem szerezhethet tanításának:

10 Hanem, a mit az Anyaszentegyháznak vallásából tanítanak, és az miben egygeznek közönségessen az régi Sz: Doctorok, azt bezzeg tartozunk követnünk.

Azt mondom azért, hogy ha az Morgók el akarták hitetni, hogy én nem vagyok Papista, nem egy, vagy két emberrel való egyenlenséget kellett volna

15 keresni: sem oly dólgozokban való külömbözést vadászni, melyekről szabad {251:} vélekedni. Hanem az Romai, Ecclesiától el végezet dólgozokban kellett volna szakadást mutatni írásomban: kit hiszem Istent soha sem mutathatnak.

Annak okáért az Glossától sok dologba külömbözök:⁷⁰³ de olyakba, melyeket ő benne nem javallott az Romai Ecclesia. Azért ezzel, nem hogy ki esném az Papistaságból, de söt inkább igenis Papistának mutatom magamat. Az Purgatoriumba ördögöktől kinoztassanaké, az Lelkek, vagy külömben, nem tuggyuk: az Ecclesia sem tet erről végezést.⁷⁰⁴ Azért szabad erről vélekedni. Irenéust, Cyprianust, Tertullianust oly dologban mondom hogy meg botlottak, melyben az ő velekedéseket meg vetette az Papista Ecclesia. Az Luteristákat

25 sem tiltyuk, ha afféle dólgozokban meg vetik valamely ember tetczését, melyben az Ecclesiával nem egygez. Costérussal való külömbözésem az Hit dólgot nem illett, mint eléb meg mondtam.⁷⁰⁵

Az Gretserus feleletiben akadékot mondtam,⁷⁰⁶ azt az ellenvetést melyet előis hoztam. Az Morgók pedig, nagy bolondúl az akadékon, tévelygést

⁷⁰² *Kalaúz fol. 558.*

⁷⁰³ *Kalaúz fol. 228.*

⁷⁰⁴ *Valentia 3. p. Dis. 11. q. 1. p. 3. Bellar. 2. d. Purg. c. 13.*

⁷⁰⁵ *Supra fol. 171.*

⁷⁰⁶ *Kalaúz fol. 556.*

értenek. Az Telegdi, és Monoszlai dolgárúl, ez elöt bövön szóllottunk.⁷⁰⁷

Azon {252:} pedig nem szükség most disputálnunk, ha az kerestyén Hit abban állyoné, hogy az Istennek hozzánk való kegyelmében bizzunk, *An Fides, sit certa fiducia de misericordia Dei*. Mert az Catholicusoknál el

- 5 végezet bizonyos dolog, hogy az igaz Hitnek mivolta ebben nem áll.⁷⁰⁸ Azért, sem Thelegdibe, sem egyebekbe nem javalhatom, ha külömbet tanít. Azt ne csudállyak az Morgók, hogy helyén nem hagyom, hogy a ki az *perseverantiat* jóban végik maradást kéri, kétség nélkül meg nyeri. Mert midőn Urunk azt mogya hogy valamit kérünk Istentül meg nyeriük, ezt az Messalianusokkal
- 10 és Euchitákkal, ugy nem értyük, hogy egyedül az imádság elegséges légyen az üdvösségre, minden egyéb eszköz nélkül: mivelhogy bár egyszer kétszer, söt százszor, ezerszer szüved szerént kériedis üdvösségedet, de ha meg nem kereszteltetted, ha minden gonoszságra vetemedel, az egyszeri vagy kétszeri imadságod üstöködnél fogva menyben nem viszen. Az Urunk szavát azért
- 15 úgy kel értenünk, mint az töb szent irás meg magyarázza: tudni illik, ha az imádság mellet, az töb szükséges dologokat el nem mulattyuk.

{253:} IV. BIZONYSAG.⁷⁰⁹ Oly Axiomákat, kerek mondásokat eit Pázmány, mellyekkel az Papista Doctoroknak, és magánakis szent Irás nélkül való bizonyítást kétesse teszi. Kiből meg teczik hogy ő nem Pápista. Ezt azzal

20 erőssitik. Mert az Kalaúzbán az vagyon,⁷¹⁰ hogy senki egy oly nincsen az Ecclesianak *privatus* Doctori közzül, kihez úgy köteleznök hitünket, hogy semmiben az ő tetczésérül el ne mehessünk. Tehat az mit vagy maga irt Pázmány, vagy *privatus* Doctorokból bizonyított az Kalaúzbán, szabad velle ki hiszi s' ki nem.

- 25 FELELET: Ittis cigányság dologtok. Mert ha éppen elő hoztátok volna az mit irtam,⁷¹¹ helye nem löt volna bolondságtoknak. Azt irtam, hogy senkihez *privatus* Doctorhoz nem kell az igaz Hitet kötelezni: de aztis e mellé vetettem, és erős bizonyságokkal állattam, hogy az Ecclesia Doctorinak közönséges

⁷⁰⁷ *Supra fol 173.*

⁷⁰⁸ *Bell: 4. de Iusti. fol. 1 c. 4. 5. 6. Valent. 22. Disp: 1. q. 1. p. 1. § 1. Et 12. Disp. 8. q. 4. p. 4. Morgók fol. 278. Theodor 4. Hist. c. 10. Tripa: lib. 7. c. 11.*

⁷⁰⁹ *Morgók fol. 279.*

⁷¹⁰ *Kalaúz fol. 551.*

⁷¹¹ *Kalaúz fol. 551.*

értelme, nem egyéb, hanem az Ecclésianak értelme. Söt ha valamirül kevesen emlekeznek is az Doctorok, de arról úgy szólnak, mint ő ideiekben az egész Ecclesiától bé vet dologról, és ezért őket az több Doctorok meg nem torkollyák, Eztis úgy kel tartanunk {254:} mint az Ecclesia vallását. Mostis azt mondom

5 azért, hogy az Hit dolgaiban, se én hozzám, se más akár mely Doctorhoz sem kel embernek magát kötelezni különben, hanem ha az *privatus* Doctor tanítása, eggyez az Ecclesiával, melynek az ur Isten meg igirte, hogy az pokoltól le nem nyomattatik.

Mind ezek az sok temérdek gorombaságok után, nagyon púposkodnak

10 az Morgók, mintha az Kalaúzt le verték volna. Söt egyebüttis sokszor, nagy triumfussal tombolnak, mintha mind az dió fáig övék volna. Intik pedig, kéri, és néhúlt ugyan halálos bűnnek fenytéke alatt tiltyák az embereket,⁷¹² hogy az Kalaúzt ne olvassák. Nehéz a dér az békának. Az marja béleket az Morgóknak, hogy az Kalaúz alkalmason fel nytotta szemeket

15 az embereknek. azért igazsággal fel nem érvén, gazsággal, trágársággal akarják azt meg gyölöltetni. De hiszem Istent, hogy a ki ezt az én feleletemet meg olvassa, nagyobb hitelt ad ez után az Kalaúznak: melyben ily nagy epeséggel, hárman egybe czimborálván, nem találtak csak egy hamisságotis.

{255:} §. II. Az Kalaúzról, roszt itéletet tet egy esze fordult De kan.

20 Nincs vesztegetni való üdöm, hogy ennek az Harmadik számárnak enyelgésén sokat múlathassak. Nemis érdemli, hogy csak olvastassék is az tudatlan De Kannak moslékia. Mind az által, hogy öis eszébe vegye bolondságot, rövideden tekincsük meg minden gazságát.

Mint hogy Bagolyis bíró földében, az Harmadik Morgó, három dologgal

25 sententiázza s' kárhoztattya az Kalaúzt. I. Hogy sok helyen álmodt hüvelyez, és embertelen gyermekséget beszél. II. Hogy minden rendeket szidalmaz, kiért mindenektől böcsülletlenséget érdemel. III. Hogy teli aporlékos gyermek játékokkal. Lássuk rend szerént mindeniket.

⁷¹² *Morgók fol. 281.*

ELSEO VADOLAS:

Kilencz példával bizonyította,⁷¹³ hogy az kalaúz álmod, és embertelen gyermekséget beszél.

{256:} I. PELDA. Csúfos szó szaporitással, egy friss házat, szép vetet
5 asztalokat épít együt az Kalaúz. Másút csudálkozik az éget-bor páráján, és az bolhának szemérül szaiárul elmélkedik.

FELELET. Vaiha meg nem rombolnátok irásomat, hanem igazán ki
írnátok, mit, mi végre, minémű okkal és alkolmatossággal írtam, kevés
módokat volna az rágalmazásban. Az ékes eppületnek hasonlatosságából
10 bizonyította Eusebius, hogy az világ ékességének alkotó Istene vagyon.⁷¹⁴ Enis az Eusebius nyomdékát követuén, az látható állatoknak szépségéből, az láthatatlan Istennek igaz ismeretire akartam vinni az emberi okosságot: úgy hogy nem csak az Hitnek engedelmességéből, hanem az okosságnak vezérléséből ki nyilatkoznék az Istenség. Ez ha ti nálatok gyermek játék,
15 az Istentis meg fegyvétek az gyermekségről, mivelhogy Sz: Pál írja,⁷¹⁵ hogy az pogány bölcséknek az Isten meg mutatta magát az világi állatokból. Az bor söprű párán, én nem csudálkoztam, hanem ennek hasonlatosságával magyaráztam,⁷¹⁶ mint emeltetik az felhő az levegő égben. Hogy pedig az leg
20 kisebb és aláb való teremtet állat-{257:}bannis az Istennek bölcseségét álmélkodua magasztaltam,⁷¹⁷ ne csudáld. Ezent cselekedte szent Ambrús és Sz: Basilius.⁷¹⁸ Minap it Prágába egy ki váit, és fedeles kupa modgyára csinált bors szemet láttam, melyben, Elefánt csontból csinált öt száz hét pohárka volt, mindeniknek az széli aranyazot volt. Ezen én sokkal inkább csudálkoztam, hogy sem mikor az Prágaj palotába száz öreg kupát láttam.
25 Miert ne csudállyam tehát az Istennek bölcseségét, mely egy leg kisebb élő állatban, anny sok külső belső mozgásra, táplálásra, szaporodásra való tagokat formála?

⁷¹³ *De kan fol: 286*

⁷¹⁴ *Kalaúz fol. 2. ex Euseb. 7. Praepar. cap. 2.*

⁷¹⁵ *Rom. 1. v. 19. 20.*

⁷¹⁶ *Kalaúz fol: 15.*

⁷¹⁷ *Kalaúz fol. 19.*

⁷¹⁸ *Ambro. 5. et 6. Basil. hom. 8. et 9. Hexamer.*

II. PELDA. Azt írja Kalaúz,⁷¹⁹ hogy egy holt ember feiet, Bodog Aszony imádsága elevenen tartot addig, míg meg gyónék. Maga ezt Bonfinius hihetetlennek mongya.

FELELET. Ezt én irtam, de csak úgy az mint az Magyar Cronicában olvastam.

- 5 Mert az régi dologokrúl, Historiából kel embernek szóllani. Bonfinius pedig ezt kétessé nem tészí;⁷²⁰ sőt *Miraculumnak*, Isteni csudának nevezi, mely emberi mód, és természet folyása szerint *Incredibile*. mint szinte hogy az Tevének tö fokon által buvásat, emberi {258;} mód szerint, lehetetlennek mongya Urunk, noha Istenre nézuén lehetséges.

- 10 III. PELDA. Az Kalaúz mongya, hogy az Apostolok Christus Urunk után indúluán, minden javokkal egygüt feleségeketis el hatták;⁷²¹ Most pedig ha valamely egyházy embert magokhoz akarnak édesgetni az vy Tanítok, menyecskékkel fenyegetik; és az hitégetes, Aszony emberen fordul meg.

- FELELET. Ezt csak az tagaggya, az ki soha közöttetek nem forgot, veletek
15 nem beszéllet, és szököt Papok, vagy Barátok példáját nem látta.

IV. PELDA. Azt írja Kalaúz, hogy Luther az Sibisolival meg rakta plundráját.

- FELELET. Ha igaz ember vólnal, ki kellet vólna irnod, mi okból, és ki után irtam, ezt.⁷²² Staphylus irta hogy, mikor Luther ördögöt akarna üzny, ugy meg szorongattaték, hogy nadragátis el okádná féltében. Ezt Staphylussal
20 egyetemben Lindanus, Brendenbachius, Alanus, Fevardentius, Reginaldus, Pantaleon és egyebek írták. Ezek után énis fel iegyzettem, hogy Csepregegnis büzi legyen apiok plundrájának. Nem igen tiszta bezzeg, hogy ilyen szaros Profeta után {259;} indúlatok, de nem én bünöm, ha nyelve alá nem tette vólt az pincze kulcsát.

- 25 V, PELDA. Azt írja az Kalaúz, hogy az Luther vacsorához az vólna leg alkolmatosb, az ki oly részeg korában járna az Coenához, hogy az pohár fel haitás után, arczúl okádná Minister Uramat: FELELET. Ittis el halgatod nagy czigánsággal mi okból irtam ezeket: Luther írja, hogy ember akkor vagyon leg job készüllettel az Ur vacsorájához mikor leg rosszabbúl készült ehez. Ebből

⁷¹⁹ Kalaúz fol. 793.

⁷²⁰ Bonf. Decad. 3 lib. 3.

⁷²¹ Kalaúz fol. 315.

⁷²² Kalaúz fol: 127.

mondám következny az mit te emlitesz. Ha te még annalis roszab készületet tudcz gondolni, ám bár azzal mennyetek vacsorátokra. Bezzeg effélet ha oly soványon, és csak magam fejtül irnék, mint ti elő allattyátok, magam tennék törvényt ellenem: De ti álnakságtok, és az szegény kösség bamítására valo

5 czigánságtok, hogy az én mondasimnak sem eleit és útólyát, sem okát, és eredetit, sem fundamentomit, és bizonságít nem meritek emliteny: Mert ha ezt fel jegyeznétek, ki tetczenék farka rokánknak.

VI. PELDA. Az Concordia könyvét mosleknak nevezi az Kalaúz.⁷²³ FELELET. Méltánnis nevezi, Mert sok {260:} bizonságokkal annak gazságát,

10 és hamisságát meg tapasztaltatta.

VII. PELDA. Gyermekeké teszi magát Pazmány: Mert azt írja, hogy Luther nyakában rántják az бүдös berhét: és jo kedvel kel szenvedni, ha hazából ki vonszak feleségét, predára vetik marháját.

FELELET. Az ki ezt csak így nézi az mint elő hozod, gyermekségnek ítélheti:

15 De ha fel irnád, mi okon, mi móddal, minémü fundamentommal irtam ezeket, az ti bolondságtokon álmélkodnék. Magyarázuán egygüt, mely esztelenül szoktak az Luteristák bizonyítani az szentirással, többi közöt hozám aztis elő,⁷²⁴ hogy Luther az Török ellen való hadakozást tilalmasnak lenni, azzal bizonyítta: mert Christus Urunk hagyása,⁷²⁵ hogy az gonosznak ellene

20 ne álljunk. Ez után mondám osztán, hogy lássa Luther mint jár, ha ebből az bölcs magyarázatból azt kezdik ki hozny, hogy jó kedvel kel venny, ha feleségét ki vonszak, marháját el predállyák. Ezt mondottam, és ezért meg nem szégyenlem magamat, hanem ha a kettő közzül egygyket meg bizonyítod. Vagy hogy Luther efféle esztelen bizonságot nem támasztot az Törökkel való

25 hadakozás-{261:}nak tilalmára: Vagy hogy ezen nyomon, és formán azis meg ne bizonyodgyék az mit én említek.

VIII. PELDA. Azt írja Pazmány hogy semmi perseléssel szalánna nem lészen az Kuvaszból, értvén ezen az jámbor Praedikatorokát. FELELET. Nem találád: Mert én ezt nem az jámbor Praedikatorokról irtam,⁷²⁶ hanem az *Famosus*

⁷²³ Kalaúz fol. 351.

⁷²⁴ Kalaúz fol. 297.

⁷²⁵ Matt. 5. v. 39.

⁷²⁶ Kalaúz fol. 235.

libellus szerző, es hamis hír hordozó latrokrúl, kiknek hazugságok sokszor markokban tapasztaltatot, de ugyan nem tudnak az szégyenhez. Ha te efféléket tartasz jámbor Praedikatoroknak, legyenek tieid jamborságokkal egyetemben.

- 5 IX. PELDA. Magyarinak azt írta Pázmány, hogy meg érdemlenéje ha záp tyukmonnyal haigálnak FELELET. Ird fel ha jámbor vagy aztis, mi okból, minémü dologban való tudatlanságáért, mi formán irtam ezeket, és akkor káromlyad ha lehet irasomat. Hogy pedig mind it, s' mind az elöt azt irjátok hogy engem az fő emberek *Fabula Mensaenek* Udvari játékosnak tartnak,
- 10 tudom bizonynyal, hogy az magatok rendin való fő emberekis kik engem ismérnek, szégyenleni fogiak szemptelenségteket.

{262:} MASODIK VADOLAS.

- NEgy példával akaria el hitetni, hogy az Kalaúz minden rendeket gyaláz.
- I. PELDA. Azt írja, hogy ez világi Fejedelmeknek, anny közü vagyon az egyházi
- 15 dólgozhoz, mint Ozának az témjenezéshez. FELELET. Egyéb bizonyságok közöt, azzal erőssitettem,⁷²⁷ hogy az Ecclesiában egy fő Pásztornek kel lenni: Mert ennékül közönséges gyölekezet nem szolgaltathatnék: sem az Pásztorok közöt való egyenletlenség el nem vegezödhetnék. Annak utánna az régi Sz: Doctorok, és Császárok szava után mondám, hogy nem ez világi fejedelmek
- 20 tisztí az Hit igazgatás. Azért Constantinus azt mondá az Nicaenumbeli gyölekezetben, hogy az Császárok az Püspökök iteleti alá vetették magokat az Hit dolgában,*⁷²⁸ *Deus vos sacerdotes constituit, et Potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi*. Theodosius és Valentinianus, az Ephesumbéli gyölekezetnek azt írják †⁷²⁹ *Nefas est, qui Sanctorum Episcoporum Catalogo*
- 25 *adscrip*-{263:}*tus non est, illum Ecclesiasticis negocijs se se immiscere*. Aztis fel jegyzém,⁷³⁰ hogy noha Constantinus az Nicaenumbeli gyölekezetben völt,

⁷²⁷ *Kalaúz fol: 657.*

⁷²⁸ * *Ruffin: Sozom. Kalauz Epist. 2. Aluinc. fol. 29.*

⁷²⁹ † *Legi Al. fol. 107.*

⁷³⁰ *Logi Alo: fol. 106.*

- de addig csak le sem ült, míg az Püspökök, meg nem engedték, hogy köztök lehessen: kit az után minden Császárok követtek ugymond Eufebius. Ezek így lévén, azt mondtam, hogy az mely fejedelem az Egyházi birodalmat magának akaria foglalni, úgy cselekeszik mint Oza. Ezzel pedig nem gyaláztatnak
- 5 az Fejedelmek: mert az mint Sz: †⁷³¹ Ambrusból mondám, és Calvinus is igen javallya, nincs nagyobb dicsireti az Fejedelemnek, mintha azt mondhatni felölle, hogy az Anyaszentegyháznak fia: és nem az Ecclesia felet vagyon, hanem ennek igaz tagia. Az közönséges gyülekezeteknek egybe hívását á mi illeti, nincs it hely, hogy arrúl szóllyunk: Bellarminusra igazitlak.⁷³² Csak azt
- 10 jegyzem fel, hogy hamissan emlited Eusebius historiajának tizedik könyvét. Ruffinus, első könyvét akartad emliteny, melyet (az mint mondam)⁷³³ az Egyházi historiának tizedik könyvének nevez Ruffinus. De az Ruffinus szavát hamissan hozod elő: Mert Ruffinus csak azt írja,⁷³⁴ hogy az Papok vegezéséből hitta Constantinus egybe az Püspököket. *Tum ille ex Sacerdotum*
- 15 *sententia concilium convocat.* {264:} Te pedig úgy beszéllesz, mint ha magátul, és maga hatalmával cselekedet volna valamit. Hogy pedig az Egyházi emberek, az világi gyölesekben légyenek, abba semmi illetlenség nincsen, mint másút meg mondtam.⁷³⁵ Nemis hallottam még eddig, hogy senkit Egyházi embert ki taszigáltak volna az gyölésből: de tinektek azt hiszem jób Postátok vagyon,
- 20 ki aztis meg viszi, ami soha sem vólt.

- II. PELDA. Azt írja az Kalaúz,⁷³⁶ hogy az Uraknak nem engedik az hit barázdálást. FELELET. Arrúl vala szó hogy az szent írásban, mély, és nehéz értelmű dólgek vannak. Azért ha csak egy köz mesterségbennis apród esztendőt kel tölteni, minek előtte ebbe valaki tudos légyen, az Isteni dólgeknek
- 25 értésére nagyobb üdö, és szorgalmatosság kívántatik. Azért az kiknek más hivatallya vagyon, hogy azok barázdállyák az hitet, nem szenvedgyük mi Catholicusok: Hanem azt akariuk, hogy vagy Ur, vagy szegény ember, de az Anyaszentegyház iteletihez szabia magát az szent írás értelmében.

⁷³¹ † *Logi Al. fol. 107. Epist. 2. contra Aluin. fol. 30.*

⁷³² *Bellarmini. lib. 1. de concil. c. 12.*

⁷³³ *Supra li. fol. 143.*

⁷³⁴ *Ruffin. lib. 1. 1.*

⁷³⁵ *Logi Alo. fol. 38.*

⁷³⁶ *Kalaúz fol. 455.*

Ezt mondtam, és ebben semmi ellent nem tartnak az Catholicus Urak: Söt magokis ezt hiszik, és vallyák: kérd meg töllök, ha nem hiszed. Tudom hogy ezt, földes {265:} Uratoknak ti nem meritek mondani. Mert Luther tanítása az †⁷³⁷ hogy az Isten nem hatta az Egyhazi Doctorokra és gyölekezetekre, az hitrül
5 valo itéletet, hanem az kösségre: és az Pásztor tartozik az ő juhainak itéletit követni. kit sok helyen annyra meg tartnak az Praedikatorok, hogy az mit praedikállany akarnak, előb az Magistrátushoz kel vinnyek.

III. PELDA. Az Praelatus Urakat sem böcsüllí az Kalaúz.⁷³⁸ Mert Telegdi Miklost, és Monoszlait alattomban Luthereknek meri nevezni. FELELET.

- 10 Ezekről az Kaláúz nemis emlekezik. Mas könyvembennis soha sem fel szóval, sem alattomban, ez jámbor fő embereket nem kárhoztattam. Ha pediglen fel jegyzed, hol kérkedtem én azzal, hogy minden bölcseséget el nyeltem, ám ottan ment ember légy az hazugságtúl. De soha azt én sem nem irtam, sem nem ítéltem: Tudom hogy á mi keveset tudok, csak ezered része annak, az mit nem
15 tudok. De it három dólgot akarok tölled érteni, melyről emlékezel. I. Mellyk együgyü Lutherista férfi, vagy Aszony vólt, a ki engem az szent írásban meg fogot? Ha jámbor vágy s' nem hazudsz, ird meg, {266:} mely helyen, micsoda dologbán fogot meg? II. Volté eszed mikor abban akadoztál, mint féríen öszue két mondásom, tudni illik: hogy az Haffenreffer könyvéből tudos ember
20 nem tanulhat. és hogy az tudos emberekkel el akaria hitetni Haffenreffer az Léleknek embertül nemzését. Nem értedé csak aztis, hogy más az mit ő akar, s' más az mit véghez vihet. Teis akarhatod hogy az Töröknek mind nyaka szakadgyon, de azért el nem hiteted az eszes emberrel, hogy erre tehetséged legyen. III. Akarnám érteni tölled, minémü sinórrál mérted meg az én
25 elmémet, és tudományomat, hogy oly bátran bizonyt mersz azon mondani, hogy én csak meg sem ertem az Meisnerus könyveit. Talám magadról itílsz engemet: An meg látod, *Liberæ sunt opiniones hominum*.

- IV. PELDA. Minden egyéb rendeket böcsülletlenül, nevez, és közönségessen gyaláz az Kalaúz. FELELET. It sem találod az igazat: Mert én közönségessen
30 semmi rendet nem gyaláztam: hanem afféle eszeveszet Aszony népeket, tetves saytárokat, éretlen katonakat, vagy műveseket, kik az szent írásnak értelmében

⁷³⁷ † Luther Kalauz fol: 79.

⁷³⁸ Supra fol. 173.

- annyt tulajdonitnak ma-{267:}goknak, hogy ebben az régi szentektül és az Ecclesiátül nem akarnak hálgatni: söt ezt lapoczkazni, és tanításában meg merik torkolni. Effelékrül vala szó. Effélék pedig minemü tisztességet érdemlyenek ö maga Christus Urunk előnkben adgya, midön meg parancsollya,
- 5 hogy az Anyaszentegyháztül nem halgatókat, pogányoknak, és nyluán gonoszoknak itillyük. Nem igazán irod pedig, hogy az kösséget el tiltyuk az hit dólgaírul való itilettül. Mert az †⁷³⁹ Kalaúzbán, világosan irtam, és meg bizonyítottam, hogy minden keresztyén embernek itiletet kel tenni az igaz hitrül: De ennek az itületnek nem olynak kel lenny, hogy az Anyaszentegyháztül
- 10 ne fügiön, †⁷⁴⁰ és annak értelmével s' magyarázattyával szembe szállyon: hanem hogy ehez halgasson, és ettül fugiön. Ezeket jó bizonyságokkal meg magyaráztam az Kalaúzbán, de ti csak le sütitek effelére hoszu fülötöket és hejába való szoszaporitással be töltitek az papirossat.

HARMADIK VADOLAS.

- 15 EOt példával bizonyítod, hogy az Kalaúz teli gyermek játékkal.
- {268:} I. PELDA. Azzal akaria el hitetni az Kalaúz, hogy igaz az ö tudománya, mert az Calendariumba bé vagyon írva az Szentek Innepe: Es az Hólnapokatis Böyt elő, Böyt másnak szokták nevezni. Maga ugymond: ha az régiség tenné igazzá az hitet, Plato, és Aristoteles igazab hitü Pazmánynál: mert régieb
- 20 az Planetáktül vétetet nevek az Napoknak. Es az régiségben nem az Magyarok meg terésére, hanem az Apostoli üdöre kel nézni. FELELET. Mondom én, hogy agyad kívül röpül az te eszed. Eggyüt az Kalaúzbán azt mondtam,⁷⁴¹ hogy az Lutheristák itileti szeréntis, sok Sz. emberek voltak az Pápista hitbe; maga ha az Pápistaság oly iszonyú balvanyozás volna, mint ök szörnyítik,
- 25 senki abba Szent nem lehetet volna: Ha pedig az Papista hitben Szentek voltanak, mivelhogy csak egy az üdvösséges hit, következik, hogy egyéb vallásban szentség, es üdvösség nem találtatik. Ezt egyéb bizonyságok közöt

⁷³⁹ † *Kalaúz fol. 526. et locis ibi citatis.*

⁷⁴⁰ † *Kalaúz ibidem. et fol. 512.*

⁷⁴¹ *Kalaúz fol. 168.*

- azzalis erőssítém: Mert ha az Calendáriumot elő vészük, és meg tekintyük azokat, kiket az keresztyén világ szenteknek tartot, az Apostolok után, Augustai, vagy Helueciai Confessionistat ot nem találunk, hanem csak Páplistákat. Ezt irtám: Te erre egy kukkot sem felelsz. Másut az-{269;}zal
- 5** bizonyítottam az úi tudományok hamisságát: Mert az Apostoli igaz Hitnek meg kellett világ végéig maradni, és igaz Pásztorok által hirdettetni. Az mostani hóharmatok, nem voltak ez előtt száz esztendővel. Ezt töb bizonyságok közöt, azzalis erőssítettem: Mert egy lelki pásztort sem nevezhetnek, a ki ez előtt száz esztendővel, valamely várasba, vagy faluba hirdette volna az Augustai
- 10** Confessióban foglaltat tudományt. Ezt hogy világosan meg magyarázom, vetém utánna:⁷⁴² hogy ha nem Vi az Lutherista tudomány, aggyák valami oly jelenséget az ő oságoknak, minémüt mi adhatunk az mi hitünk régiségének. Es hogy mesze ne mennek: Magyar Országba, az Hólnapok neve, meg jelenti, hogy negyven napi böytöt tartottak az mi eleink. Az Vasárnapok nevei,
- 15** *Reminiscere, Invocavit*, előnkben adgyák, hogy Misét mondtak: mert ezeket az neveket, az *Introitusnak* első szavaiból vették. Az régi szentegyházak, oltárok, segrestyék, Ersekségek: egy szóval, ezer efféle jelenségek meg mutattyák, hogy az mi Religionk nem mostani. Allassának az Lutheristak efféle jelenségeket, ha régi az ő vallások.
- 20** Ez az mit irtam az Kalaúzbán. kit ha {270;} így elő hoztál volna, örömet érteném feleletedet. Most pedig semmit az dologhoz nem szóllasz. Mert én az mi hitünk régiséget, nem csak az Magyarok meg teréség, hanem az Apostolokig vittem á hol helye volt: és csak magán az regiségből, nemis bizonyítottam hitünk igazságát.⁷⁴³ Mert Egy az, hogy ot en nem az mi hitünk
- 25** igazságát állattam, hanem az ti Viságtok hamisságát ostromlottam: Más az, hogy csak példajul hoztam ezeket az jelenségeket elő, hogy tijs valamit hasonlót mutassatok. Harmadik az, világosan meg mondtam,⁷⁴⁴ hogy az régiség csak magán, nem elég az igazsághoz, mert az Pogányokis regiséggel oltalmazták hamisságokat. Azért soha én így nem árgumentáltam:⁷⁴⁵ Regi: Tehat igaz.

⁷⁴² *Kalaúz fol. 149.*

⁷⁴³ *Kalaúz fol: 604. 635.*

⁷⁴⁴ *Kalaúz fol. 580.*

⁷⁴⁵ *Kalaúz fol. 141.*

- Hanem az dolog kettő. ELSEÖ. Az Ur Isten meg igirte, hogy az Apostoloktól fel állatot Ecclesia, és igaz vallás, világ végig tart, és ennek mindenkor tanító pásztori lésznek. Azért, valamely vallásról meg mutathattuk, hogy volt oly üdö az Apostolok halála után, melyben sem követői, sem vezeri, és oltalmazói
- 5 nem voltak: bizonyosan tuggyuk, hogy annak hamisnak kel lenny. MASODIK. Az régiségből csak úgy bizonyíthattuk igaznak valamely Ecclesiát, {271:} ha ezeket, és ezekhez hasonló dölgoakat meg bizonyíthatunk felölle, tudni illik ^{†746} hogy az Apostoloktól vet tudományt el nem változtatta: hogy valamely üdőben nem volt azon kiuül más Ecclesia, melybe tartoztak bé menny az emberek.⁷⁴⁷
- 10 Ezek mind nagy bövön meg vannak az Kalaúzbán, de nem meritek igazán elő állatny mondásimat, mivelhogy nem tudtok ellene moczanni.
- II. PELDA.⁷⁴⁸ Feythetetlen erősségnek tartya Pázmány azt,⁷⁴⁹ hogy ha az Luther hiti nem vi, mutassanak egy falut, egy házat, a hol ez előtt száz esztendővel hirdettetet volna. Maga ez egy kacsinkát nem
- 15 ér. I. Mert az Sidókis Christus ellen, és az Apostolok ellen, régiséggel hadakoztak.⁷⁵⁰ II. Szent Agoston, és az töb régiek, gyalázzák az Pogányokat, hogy régiséggel akarták hamisságokat igazzá tenni. III. Nagy tudatlanság Pázmánytól, hogy az régiséget, száz esztendőhöz kötözte. IV. A hol arra kényszerit minket Pázmány, hogy mutassunk Luther előtt, bár csak egy
- 20 embert, ki velünk egyyezzen. Erre azt mongyuk, Hogy elég ha Christusra mutatunk. Ha emberre kell mutatni, az Apostolok, Evangelisták, és ezeknek hiu tanítváni mind azt vallották az mit mi. Végezetre, {272:} mutasson az Kalaúz egy embert, a ki Lojola előtt mindenben egyget értet volna. Bellarminussal, Valenciával, Pereriussal: és mivelhogy ennek
- 25 szerét nem teheti, ne daráskoggyék mi reánkis. Mert szinte mint ő azzal nemzetségtelen nem lészen, ha tized ízig ösit elő nem számlálhattya, mi sem itílyük szükségesnek, hogy eleinket laistromba írjuk. De vallyon s' nyerejé benné az Kalaúz hogy hoszu porázra kötő az Pápákat? Az Daróczos Sz: Pétert, bár az scofiomos világi pompára szaggatók közzül ki haggya.

⁷⁴⁶ † Kalaúz fol: 603.

⁷⁴⁷ * Kalaúz fol. 621.

⁷⁴⁸ De Kan: fol. 306.

⁷⁴⁹ Kalaúz fol. 149.

⁷⁵⁰ Marc. 1. Act. 17.

- Azt pedig eléggé nem győzi csudálni De Kan, hogy abban az Catalogusban az Profetákat és Evángelistákat nem irtam, sem az töb Apostolokat, hanem csak Sz: Pétert. Es azzal fejezi be irását, hogy tisztességet nem vallok az Pápák Laistromával, mert ezek közzül hittül szakadtak, faitalanok, sok
- 5** gonoszságban merült emberek voltak. Es magokis az Papistak, ugimint Adrianus, Petrus Cluniacensis, Clemangius, Scaliger, Vicelius meg vallyák, hogy Luther előtt sok gonosz szokások másztak vala az Ecclesiába, mellyek jobbitás nélkül szűkölköttek. Pázmányis meg vallya,⁷⁵¹ hogy sok tévelygés posog az Pápák De-{273:}cretomában, mellyeket nem régen rúdazot ki
- 10** Mariquez. Azért bár ez után azt ne beszéllyék az Papisták, az mit ez előtt merészen beszéllettek, tudni illik, hogy az Papa, avagy az Gyöleközet nem vétkezhetik, mert Pázmánytól értyük, hogy ez nem úgy vagon. Mind ezeket De Kan bé baronálvan azt írja, hogy nincs Pázmánynak igaz hiti. Mert annak van igaz hiti ki az Pápákkal és az ő Decretomival egyget ért, Kalaúz fol. 176.
- 15** Pázmány nem ért egyget az Pápák tévelgeo Decretomival. *Ergo*.
- FELELET. Nem tudok mit mondaní egyebet efféle temérdek bolondságokra, hanem hogy az Ur Isten, az igaz hitnek el vesztése után, eszeketis el vette az tevelgyő Tanítóknak. Mert ha eszek vólna, soha ily balgatagságba nem törnék fejeket. Azért hogy ezen kezgyem el. Merő bolondság, azon
- 20** csudálkozni, hogy az Romai Pápák Catalogussában nem irtam az Profetákat, Evángelistákat, és Szent Péter kívül az töb Apostolokat. Ez szinte olly csuda, mint hogy az Romai Császárok Catalogussába, első Mátyás királyt nem irtam.⁷⁵² Bolondság löt vólna az Pápák Catalogusába írnya azokat, kik Pápák nem {274:} voltak. Hogy pedig Sz. Péter Daroczban járt, és az Egyházi
- 25** szölgálatban scofiomot nem viselt, akarnám tudni, honnan tudod? Ha csak újodból szoptad: eb higgye.
- Azt sem tekélletesen fogod reám, hogy én az Pápák Decretomába, és az szent gyölekezetek végezésebe tevelgyéseket mondtam posogni. Eb szavát szölld. Soha ezt én nem hittem, nem irtam. Az mely helyet említész
- 30** az Kalaúzbán,⁷⁵³ ot, nem az Pápák és Conciliomok végezésérül vagon szó,

⁷⁵¹ Kalaúz fol: 228.

⁷⁵² Supra fol: 245.

⁷⁵³ Kalaúz fol: 228.

- hanem annak az *Privatus* embernek esetirül, az ki *Glossat* iragatot az Pápák Decretomára. Ha te azt mondanád, hogy az *Glossa ordinaria Bibliorum* meg botlot sok dologba, és valaki reád fogná, hogy az Bibliába mondasz hamisságokat lenni, aránzóde ha szájad izi szerént szöllana? Azért mi
- 5 nállunk, az bizonyos, hogy az Pápa az gyölekezettel eggyüt, hamissat nem tanithat.⁷⁵⁴ Azis bizonyos,⁷⁵⁵ hogy az Decretomnak Glossalója, hamissat tanithat. Söt azt sem tagadgyuk,⁷⁵⁶ hogy az Pápákis az magok vélekedésiben meg csalatkozhatnak. Annakokáért, nem mind Pápák Decretominak tartjuk azokat, mellyeket Gratia-{275;}nus az Pápák írásiból egybe hordot, hanem
- 10 vannak azok között némely Pápáknak, *privatae opiniones*. Arrúl pedig az hazugságon fondált argumentumról, mellyel engemet az igaz hittül meg akarsz tolvaylani, az elöt szöllottam.⁷⁵⁷ Ha én az Pápák vallásátul el szakadnék méltán kárhoztatnátok engemet, de azzal, hogy az Pápák hagyásából, ki rúdazot vélekedésit az Glossának meg belyégezem, el nem szakaszthattok
- 15 engemet az Pápáktul.
- Hogy jóbban meg ércsed azt az erősséget, mellyel feithetetlenül meg rontatik a Lutheristaságnak hamissága, azt kel eszedbe vennéd, az mit nem régen mondék, tudni illik.⁷⁵⁸ Hogy mágan az úiságból, nem következik az tudománynak hamissagá, mert az Christus Urunk tanítása, az vi
- 20 testamentom, akkor mikor elsőben kezdetett, úi vólt. Az régiség sem elég az igazságnak meg mutatására, mint azon szent írás helyeivel, és Sz. Agoston szavaival meg mutattam az Kalaúzbán,⁷⁵⁹ mellyet az De kan emleget. Az Lutherista hamisságot tehát abból mutattam meg, Mert az Christus Urunktul fel eppitetett igaz Ecclesia†⁷⁶⁰ világ vegéig tart:*⁷⁶¹ igaz Tanitók
- 25 s' Pásztorok által legeltetik: kiből követkö-{276;}zik,†⁷⁶² hogy nem igaz

⁷⁵⁴ Kalaúz. fol: 658.

⁷⁵⁵ Kalaúz fol. 228.

⁷⁵⁶ Kalaúz. Fol: 528.

⁷⁵⁷ Supra Fol. 251.

⁷⁵⁸ Kalaúz fol: 140.

⁷⁵⁹ Kalaúz fol. 580.

⁷⁶⁰ † Kalaúz fol. 540. 141.

⁷⁶¹ * Kalaúz fol. 111.

⁷⁶² † Kalaúz fol. 140. 586.

hitü Ecclesia az, mely az Apostolok idejétől fogva mindenkor meg nem marat, és igaz Pásztorokkal nem tündöklöt. Hogy pedig az Luther Ecclesia az Apostolok után minden üdőben így meg nem maradott, több bizonyságok között azzal erőssitettem.⁷⁶³ Mert ha az Luther hit ez előtt száz esztendővel

- 5 találatot valahol, mivelhogy az Hit hallásból vagy, az hallás pedig az lelki pásztorok tanításából, mutassák az Egyházi vagy világi Historiákból, az régi templomok falaiból, az közönséges szokásból, valami jelenségét annak, hogy ez előtt száz esztendővel, az az, Luther előtt valamely üdőben, valahol, valaki, ezt a Lutherséget tanította. Ez az én bizonyításom, melyet ha igazán
- 10 elő hoztál volna, akartam volna hallani feleletedet: Mert most az mit károgasz, az dolgot nem illeti.

ELEOSZEOR azért az Sidok, nem jól bizonyítottak Urunk ellen az úisággal:⁷⁶⁴ mert csak magán az úiság nem teszi hamissá az tudományt, holot kiváltképpen az Oo testamentomnak változását az Isten meg ígerte vala. De abból az úiságból,

15 mely az után löt, minek utánna fel fogadta az Isten, hogy az {277;} ő igaz Ecclesiaja el nem fogyhat, méltán és helyesen bizonyíthattuk hamisnak lenni azt a tudományt, mely nem volt mindenkor az Christus fogadása után.

- MASODSZOR. Az Pagányokis hamissan bizonyították tudományoknak igazságát az régiséggel. Mert †⁷⁶⁵ az régiség csak magán, bizonyos jele nem lehet az igazságnak.
- 20

HARMADSZOR. Nem igaz hogy én az régiséget csak száz esztendőhöz kötözöm, mikor azon kérlek, hogy mutassatok az historiákba csak egy embert, ki ez előtt száz esztendővel azt hitte volna, a mit ti. Mert ezt én nem a végre mondom, hogy csak száz esztendőhöz szabnám az régiséget, hanem

25 hogy az ti úiságtokat meg mutassam, mely sok vén aszonynál idétlemb.

NEGYEDSZER. Nem igazán mondád hogy Christus, és az Apostolok azt vallották, az mit ti. Mert abban az miben ti mi töllünk el pártoltatok, egy punctot sem tanítot Christus, és az Apostolok, mint ez előttis nem egyszer mondtam. Válasz csak egyet, melyet leg alkalmasobbnak ítélsz

30 az ellenünk való tudományokban, és mutasd meg hogy az Christus, és az ő

⁷⁶³ Kalauz fol. 587. 145.

⁷⁶⁴ Kalauz fol. 554.

⁷⁶⁵ Kalauz fol. 580.

szent Apostoli azt tanították, és bár nyertes légy. De {278:} meg lásd, hogy Christussal és az Apostolokkal bizonyos, nem az te magyarázatoddal, vagy *consequenciáddal*. Es hogy czélt tegyek, melyre lövöldöz: Mutasd meg az Christus és Apostolok szavaiba, hogy csak két Sacramentum vagyon.

- 5 Hogy az Házasság nem Sacramentum. Hogy Purgatorium nincsen. Hogy nem szabad kérni Bodog aszonyt az értünk való könyörgésre. Ezek bizony sohúlt az Apostolok írásiban nincsenek.

EOTEODSZÖR. Lojola előtt akarod hogy valakit mutassuk, aki egyget értet Bellarminussal. Valenciával. Mutatok jó szívé, és hogy Sz: Aquinásról,

- 10 Bonaventuráról, Antoninusról ne emlekezzem, rend szérent az Romai Pápákat, az regi Conciliomokat, az Sz: Atyákat mutatom,⁷⁶⁶ kik az hit dolgában egyyeztek minnyájan. Az szerzetes rend tartásban és az hit dolgain kívül való elmékedésekben nem szükség hogy egyyezzenek minnyáian, mert ezekben *unusquisque in suo sensu abundat*.⁷⁶⁷

- 15 HATODSZOR. Ha az eleidnek nemzetségét meg nem mutathatod semlész zab gyermekké. De azt hiszem te magadis eszedbe vészed, hogy az Christustúl ep-{279:}píttetet Ecclesiának állapattya azt nem szenved, hogy ennek jelenségi úgy el temettessenek, mint az te eleidnek nemzési, mint az Kalaúzbán sok képpen meg mutatám.⁷⁶⁸ lásd meg ha nem restelled, mert ezt ennyiszer elő
- 20 hozni nem akarom.

HETEDSZER. Az Pápák elő számlálásában gyalázatot nem vallok: mert ha ki közzüllök gonosz életü vólt, avagy maga vélekedésében meg botlott, csak annira esik az nekünk kissebségünkre, mint az Apostoli rendnek, hogy Judás el arúla, és Sz: Péter meg tagadá Christust.

- 25 NYOLCZADSZOR. Nem tagadom én is hogy az Ecclesiában, sok gonosz erkölcsök, fogyatkozott szokások, be csúzhatnak mászhatnak, mellyek jobbitás nekül szükölködnek: de azt tagadom⁷⁶⁹ hogy az Hitben való tévelygés bé csúszhasson az Ecclesiában.

⁷⁶⁶ *Kalaúz fol. 607. etc.*

⁷⁶⁷ *Vidae Kalaúz fol: 258.*

⁷⁶⁸ *Kalaúz fol. 161.*

⁷⁶⁹ *Kalaúz fol: 545. seq.*

III. PELDA:⁷⁷⁰ Azzal vádol (ugymond) minket az Kalaúz,⁷⁷¹ hogy egymással vizsát vonszunk: maga ebben az Papistákis torkig úsznak.

- FELELET Az Kalaúzban meg mondám,^{*772} hogy az Romai Ecclesiának fiai közöt, Avagy oly dologrúl vagyon {280;} visza vonyas, melyrül szabad vélekedni: Avagy gondolatlanságból szármázik az egyenetlenség:⁷⁷³ mivelhogy az miben hamissat tanit valaki, nem vészi eszében hogy abban az Ecclesiával ellenkezik. De efféle ellenkézések le szállításában künnyü mód vagyon az Ecclesiában, mint az Kalaúzbannis fel jegyzettem,⁷⁷⁴ tudni illik, az Anyaszentegyháznak méltósága. Azért kinek kinek az maga üdvössegerül való bizonyos lételrül, Catherinusnak, és egyebeknek gondolatlanságából vagyon az külömbözés. Arrúl pedig szabad vélekedni, hogy ha csak az Ecclesia hagyása kötelezé az Negyven napi böytre, és egyéb efféle dologra? A hol pedig azt írjá Baglyunk, hogy én azokkal vizsát vonszok, kik az Isteni kegyelemnek erejét öszue vetik az mi szabad akaratumknak egygyütvalo munkálkodásával: nem talállya az igaz mondást, mint meg láthatni az Kalaúzban.⁷⁷⁵

IV. PELDA.⁷⁷⁶ Azt írjá Pázmány,⁷⁷⁷ hogy Bodog Aszonytól ők csak azt kéri, hogy imádságával nyerjen kegyelmet Istentül. Ez merő cigányság. Mert az Hortulusban Bodog aszonynak azt mongyák, hogy nem tudnak kihez folyamni, hanem Bodog Aszonyhoz, a ki Christussal egyenlőjül erős.

- {281;} FELELET. Nagy dolog hogy nálunknális jobban tudod mit kérünk mi suttogva Bodog Aszonytól. Nem csák én, hanem Bellarminus és minnyájan az Catholicusok azt mongyák, hogy az Szentekhez, akár minemü szókkal bocsátott imádságoknakis csak az értelme, hogy Isten elöt való imádságokkal segicsenek minket. Vané azért orczád, hogy más külömbet fogsz reánk? Nyilván te nem tudod mi vagyon szivünkben. Az Hortulusba, vané vagy nincs olyan formájú imádság, az minemüt te emlegecz, nem tudom: Azt tudom,

⁷⁷⁰ De Kan: fol. 318.

⁷⁷¹ Kalaúz fol. 242..

⁷⁷² * Kalaúz fol. 257. 258.

⁷⁷³ Vide Supra fol: 250.

⁷⁷⁴ Kalaúz fol. 258. 106. 576. 640:

⁷⁷⁵ Kalaúz fol. 759.

⁷⁷⁶ De Kan: fol. 319.

⁷⁷⁷ Kalaúz fol: 780.

5 hogy a ki mindenképpen egyenlő hatalmúvá tenné Bodog aszonyt Christussal, igen nagyot botlanék. Es jollehet ha akarnám, jó értelemre lagyithatnám azokatis az Hortulus szavait, de abban nem munkálkodom, hogy akár ki mondásit oltalmazsam, hanem az Ecclesiának igaz tudományát tehetségem szerént magyarázom.

V. PELDA.⁷⁷⁸ Sok meg történt dolgot tagad az Kalaúz,⁷⁷⁹ ugymint hogy Pater Cotonus ölette volna meg az Galliai királyt. Az Jesuitáknak vétkeket, az minnémü levelekkel menti, azokon az pecséteket nem láttuk.

10 {282;} FELELET. Ezek csak alom hüvelyezések. Ha Cotonus ölette meg az Galliai királyt, mi az oka hogy az meg öletet király fia, ugymint Predicatorát és gyóntó atyát, nagy böcsületbe tartya Cotonust? Azt hiszem te az Köszegi barlangban inkább tudod mi történt Galliában, hogy sem az királyfi, és királyné aszony. Hogy pedig az nyomtatás közzé pécsetet nem nyomtattam, meg bocsásd. Nem tudtam hogy ez világon oly bolond találatnék a ki ezt fogná
15 kivanni. De ha pecsét alatt akarsz némellyet azokban az levelekben látni, szerét tészem kedvedért csak ércsem akaratomat.

PROTESTATIO.

20 TUdom az Tevelgyök szokását, kik igazsággal elő nem vihethvén dőlgokat, hamissággal, és álnak mesterséggel viaskodnak. Ez az oka, hogy immár ennihány rendbéli Praedikátoroknak szemptelenségeket meg mutatuán, noha meg rekedtek hamisságók otalmá-{283;}ban, de szájok nyílt az karomkodásra. Azert Pasquinusokkal, *Famosus libellusokkal*, és hamis titulussal, Catholicus emberek neve alat ki bocsátot goromba, csúfos, rosz könyvekkel, akarnak minket rágalmazni, szidni.⁷⁸⁰

25 Mivelhogy azért, az világi törvények szeréntis, tisztessége vesztettek az *famosus libellus* szerzői, nem illik hogy fel tegyek vélek, és az üdvösségre néző dolgokkal elegyicsem efféle *Infamis* emberek írásnak hamissításat, és széltül el ragadtatot, igazságtól üres szóknak dorgalását. Hanem arra igaz

⁷⁷⁸ *De Kan. fol: 323.*

⁷⁷⁹ *Kalaúz fol. 239.*

⁷⁸⁰ *Tractatus De arte Inquirendi, etc.*

emberségemre kötöm magamat, hogy ha Hitünk ellen írnak, kész vagyok az Romai igaz Hitnek oltamazásához.⁷⁸¹ Akarnámis, ha az Morgók, el hagyván morgásokat, meg felelnének ez rövid írásra. örömet látnám mint takargathatnék enni sok száz gazságokat, hamisságokat.

5

FINIS.

SOLI DEO GLORIA.

⁷⁸¹ *Optandum potius quam sperandum.*

PRAGABAN
Nyomtattatot SESSIUS PAL
altal:
Anno M.DC.XVI.

3. JEGYZETEK

3.1. A mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete

A nyugat-dunántúli evangélikusok a 17. század elejére már határozottan kinyilvánították saját különállásukat mind a katolikusokkal, mind a kálvinistákkal szemben. A kezdetben egységes dunántúli protestáns egyházkerület az 1576-os Hegyfalun megtartott zsinaton alakult meg, ahol főként a Batthyányak és Nádasdyak támogatásával létrejött az egyházkerület, amelynek alapja az *Ágostai hitvallás* lett. Első püspöke Szegedi Máté sárvári prédikátor volt, aki a lutheránus eszméket képviselte főként. Utána következett a kálvini tanokat valló Beythe István, akinek a püspöksége alatt váltak egyre élesebbé a hitviták, ami végül az 1591-es csepregi zsinaton való szakadáshoz vezetett. A lutheri elveket követő evangélikus irányzat végül az 1610-es zsolnai zsinaton válik a Magyar Királyság területén (tíz északnyugat-magyarországi vármegye) egységes egyházszervezetűvé, létrehozván három püspökséget és megalkotván az egyház első törvényeit.

A két nagy nyugat-dunántúli főúri család közül a Batthyányak inkább a kálvini irányzatot követték, legalábbis Boldizsár (1542–1590) és fia, II. Ferenc (1573–1625) idejében, vagyis éppen az általunk vizsgált időszakban. Batthyány Boldizsár udvari prédikátora volt Beythe István. Batthyány Ferenc fia volt Batthyány Ádám (1610–1659), aki majd Pázmány hatására katolizált 1629-ben.¹ A család legfőbb székhelye ebben az időben Németújvár volt. A Nádasdyak viszont inkább a lutheránus irányzat felé hajlottak. Az általunk vizsgált időszakban a család feje Nádasdy Pál (1597–1633), a család legfőbb székhelye Sárvár és Csepreg. Az ő apja Nádasdy II. Ferenc (1555–1604) hívta össze a fent említett csepregi kollokviumot, sárvári udvari prédikátora Magyar István volt. Nádasdy Pál a nyugat-dunántúli evangélikusok egyik legfőbb támogatójaként, Csepregen kibővítette a Nádasdy-kastélyt, támogatta Zvonarics Mihály vejének, Lethenyei Istvánnak külföldi iskoláztatását, aki Zvonarics Imre halála után lett Csepregen prédikátor.² Farkas Imre sopronkeresztúri nyomdáját áttelepíttette Csepregre, itt nyomtatta ki fiainak írott evangélikus imádságos könyvét 1631-ben (RMNy 1983, 1494). Pázmány

¹ A család vallási hovatartozásáról lásd KOLTAI 2002, 5–8, 16–20, 24–29.

² CSEPREGI 2020, 241.

ugyanúgy a tizenhétéves fiatalembernek ajánlja 1614-ben a csepregi hitvitabokorban saját munkáját (*Csepregi mesterség*), mint Zvonarics Imre a Haffner-reffer-fordítását. Nádasdy Pál fia, Nádasdy III. Ferenc 1643. november 25-én Csepregen áttért a katolikus vallásra.

A sárvári székhelyen túl a Nádasdyak – eminensen Pál – nagy gondot fordítottak a környező lutheránus központok fejlesztésére is. Így Csepreg és Kőszeg városa is jelentős figyelmet élvezett. Csepreg mezővárosa a nyugat-dunántúli korabeli evangélikusok egyik szellemi központja volt, a zsinatokat rendszeresen ide hívták össze. Csepregen működött prédikátorként Zvonarics Imre a 17. század elején, aki majd 1621. január elején lelte halálát a templom karzatán diákjaival együtt. A csepregi mészlás oka az volt, hogy a városka főura, Nádasdy Pál kegyvesztetté vált, mivel Bethlen Gábor oldalára állt, ezért II. Ferdinánd Collalto tábornokot küldte seregeivel a város ellen. A harmincéves háború magyarországi eseményeinek legsúlyosabb öldöklése volt ez, ugyanis a város nagyjából 1800 főnyi lakosságából 1223 főt gyilkoltak meg (ebben a számban nincsenek benne a tűzhalált halt emberek, csak azok, akinek a holttestét meg lehetett számolni). A felsővárosi Szent Miklós templomba menekült a polgárok jó része, s az ide betörő katonák mindenkit lemészároltak, itt halt meg Zvonarics Imre.³ Az ő halála és a dúlás után Nádasdy Pál betelepítéssel próbálta meg a várost feléleszteni, Zvonarics Imre halála után lett itt prédikátor Lethenyi István, Imre testvérének, Zvonarics Mihálynak a veje. Majd 1643-ban éppen a csepregi Szent Miklós templomban jelenti be Nádasdy Pál fia, Ferenc, hogy áttér a katolikus hitre. Payr Sándor szerint a „hitehagyott Nádasdy”-t utolérte a végzet, a Wesselényi-féle szervezkedés részeseként a bécsi verpadon halt meg összes javait elveszítve.⁴

Kőszeg városa volt a közelben a másik lutheránus szellemi központ. A magyar és német nyelvű evangélikus gyülekezet nyelvi elkülönülése a 16. század második felében következhetett be, 1572-től a hívek külön magyar és német lelkészt, illetve tanítót választhattak. Az 16. század közepétől az első néhány évtizedben még együtt tartották istentiszteleteiket a Szent Jakab templomban, majd 1615–1618 között a magyar gyülekezetnek emeltek

³ Csepreg pusztulásáról legújabban lásd SÁGI 2023.

⁴ PAYR 1898, 227.

egy új templomot. Ez a Jurisics Miklós téren (a Szent Jakab templom mellett) ma is álló Szent Imre-templom. Az evangélikus iskola is jelentős, ennek volt a magyar oktatója Sármelléki Nagy Benedek. Életéről nem sok adatunk van, a források valószínűleg két különböző Nagy Benedeket mosnak össze egy személlyé. Ugyanis Szinnyei lexikonában⁵ tállyai (Zemplén megye) születésűnek írja Nagy Benedeket, aki 1589-től volt a wittenbergi egyetemen, tehát 1569 körül születhetett. Azután az 1600-as évektől kezdődően már Kőszegre teszi a működését Szinnyei, az ismert adatokat sorolja (Zvonarics-csal való együttműködés, Pázmánnyal vita stb.). Ez a teória azért sem lehet helyes, mivel ebben az esetben Nagy Benedek idősebb vagy nagyjából egyidős lenne Pázmánnyal, akiről Nagy Benedek a vitáirában mint öreg emberről beszél (Pázmány 45 éves volt ekkor), Pázmány pedig leckéztető hangon (mintha egy rossz diákhhoz beszélne), sóczó (socius = segédtanító) kölyököknek hívja. Tehát ez a kelet-magyarországi egy másik, kicsit idősebb Nagy Benedek lehetett. A wittenbergi egyetemre beiratkozott 1589. május 14-én egy „Benedictus Nagi Thalliai Ungarus”, vagyis Nagytállyai Benedek, esetleg Tállyai Nagy Benedek.

Ezzel szemben Zoványi lexikonában óvatosabban fogalmazza meg az adatokat. Ő Nádasdot nevezi meg születési helyként, viszont a születési és halálozási dátumok helyén kérdőjelek vannak.⁶ Zoványi szerint 1603. május 25-től tanult Wittenbergben egy évig, majd hazatérve 1604-től Fertőszentmiklóson, 1605-től pedig Kőszegen lett rektor. Majd ő is felsorolja a Nagy Benedek által írt ismert műveket (ez néhány üdvözlő vers, egy gúnyvers, egy hosszabb egyházi ének és a Pázmánnyal való vitáiratok). A nádasdi születési helyet igazán semmilyen adat nem támasztja alá. Nádasd egy Kőrmend melletti vasi falu, akár születhetett is itt Nagy Benedek, bár az ember óhatatlanul fölteszi a kérdést, akkor miért Sármelléki az előneve. Sármellék nevű falu van Zala megyében Hévíz mellett, ez sem esik messze a működési területétől. Feltehetően ő is Sárváron (ahol a századfordulón Magyarai István volt Nádasdy II. Ferenc udvari papja) vagy Csepregen tanult, így kerülhetett kapcsolatba a Nádasdy családdal. A nádasdi születési hely feltehetően a wittenbergi

⁵ SZINNYEI 1903.

⁶ ZOVÁNYI 1977, 421.

egyetem anyakönyvéből származik, amelyben 1603. május 25-ei beiratkozással található egy „Benedictus Nagy Nadastinus” megjelölésű diák. Szabó András Nádasdi Nagy Benedekként azonosítja, aki Abaújnádasdon született talán és a tiszántúlon végezte alsóbb iskoláit, ide is tért vissza az egyetemről, Tasnádon lett lelkész.⁷ Payr Sándor egy tanulmányában egészen érdekes megfigyeltetésre jut, szerinte ennél a diáknál Sármelléki Nagy Benedekről van szó, a „Nadastinus” név pedig annyit jelent, hogy „Nádasdy alumnusa”.⁸ Ez a jól hangzó és amúgy akár lehetséges megoldás ott sántít csak, hogy az egyetemi jegyzőkönyvben a diákok előnevei a többi esetben a születési vagy származási helyet jelöli. Nádasdy Pál valóban támogatott wittenbergi egyetemi tanulmányokat folytató diákokat, ilyen volt például Lethenyei István, aki 1609. november 22-én iratkozott be. Nála egyébként nincs megadva származási hely, mindössze annyi szerepel a jegyzőkönyvben, hogy „Stephanus Lethenicinus Hung.”. Tehát a szerintem legvalószínűbb feltételezés az, hogy Sármelléki Nagy Benedek nem járt Wittenbergben egyetemre, pedig életkorilag megfelelné a századfordulós időszaknak, mivel 1580 körül születhetett. Viszont nem avatták lelkésszé, mint a Wittenberget megjáró diákok zömét, Sármelléki Nagy Benedek mindig tanított. 1604-től valóban Fertőszentmiklóson, majd egy évvel később, 1605-től már Kőszegen. Halála időpontja sem volt ismert eddig, noha a kőszegi levéltárban megvan az ő és a felesége végrendelete is. Mindketten 1617-ben készítették el a végrendeleteiket, Nagy Benedekét 1619-ben vették jegyzőkönyvbe, tehát akkor törték fel a halála miatt.⁹

Pázmány 1613-as *Kalauzának* megjelenése arra sarkallta a protestáns felekezetek tudósait, hogy egyrészt cáfolatot írjanak ellene, másrészt részletesen és világosan megfogalmazzák a saját hittételeiket, elveiket, amely kezdetben inkább a már meglévő külföldi munkák fordításait jelentette. Zvonarics Imre csepregi evangélikus prédikátor 1614-ben lefordította Matthias Hafenreffer tübingeni teológus *Loci theologici, certo methodo ac ratione in tres libros tributi* (1601 Jena) című művét.¹⁰ Az ajánlás Nádasdy Pálnak szól, akinek maga

⁷ SZABÓ 2017, 202.

⁸ PAYR 1933–34, 72.

⁹ Itt is megköszönöm Söptei Imre kőszegi főlevéltáros szíves segítségét.

¹⁰ HAFENREFFER 1614.

a fordító adta négy évvel korábban az eredeti művet.¹¹ Az ezt követő Praefatiót Sármelléki Nagy Benedek kőszegi iskolamester írta, s ebben támadta meg Pázmány *Kalauzát*, mivel Pázmány Hafenreffer ellen is írt. A hatoldalas írásnak mindössze az első fél oldala szól a könyv és a fordító hasznáról, a fennmaradó öt és fél oldal pedig Pázmány ellen íródott. „Leg inkább penig erre mast engem ez kesztet, miuel hogy az ü nem regen ki bocsattot nyul szüüü, es regen sok izben meg futamtatot KALAVZABAN ez HAFENREFFERVS keresztien tökelletes fő tudos Doctortis rutalmas karomlassal gyalaza, es aszt költe rea, hogy ebben az ki nyomtattot könyueben, Luther Martonnal egytemben [!], tagatta az Leleknek halhatatlansagat.”¹² Ez a Hafenreffer személyét érő legfőbb – és tulajdonképpen egyetlen – rágalom, ugyanis az itt idézett *Kalauz*-citátum az egyetlen hely, ahol Pázmány említi a tübingai tudóst.¹³ Nagy Benedek a Pázmány elleni további vádjait három pontban foglalja össze: „1. Mert hamissan gyalaz minket hitünkben, es életünkben. 2. Nem igazan bizonyet ellenünk az irasokkal. 3. alattomba veszedelmes dolgokra tanet.”¹⁴ A *Kalauzt* még három esetben idézi, először Luther tanításával kapcsolatosan, amikor Pázmány azt mondja, hogy Luther bujaságra tanít; másodszer Luther származásával kapcsolatosan; majd végül a kálvinistákkal kapcsolatosan, akikkel Nagy Benedek szerint Pázmány cimborál titkon, hiszen „ü is az Caluinistak taboraban be szökik, es meg tagadgya az mindenható Ember Christust”, sőt egyenesen azt mondja róla, hogy „az Caluinistak Pribekiue

¹¹ „Eszten az könyvechket Nagysagos kegyelmes Vram ez elöt maid negy esztendőuel, akkor, mikor Nagysagod it Chöpregben egy ideig lakuan kegyelmessen egy nehanyszor meg latogatot volna az Nagysagod böchületes uduara nepeuel egyetemben, az en hazamnal attam vala Nagysagodnak.” Uo., [A4 v].

¹² Uo., [B1 v].

¹³ PÁZMÁNY 1613, 274. „Egy Matthias Hafenreffer Tubingai Doctor, 1603. Esztendőbe, nagy roszt otromba könyvet írta, *De Locis Theologicis*; és jollehet azt taníttya egy felöl; hogy, az Emberek Lelke halhatatlan: de más felöl néki kerül ’s azt vítattya; hogy, az Emberek lelkeis; firfiú magból, és anyátúl nemzettetik: *Ego posteriorem sententiam amplector, quae Animam humanam, una cum corpore, ex parentibus propagari concludit*. Es ezt, Hét balgatag bizonyossággal támogattya, mellyeket nem méltó elő hoznunk, mivelhogy csak az gyermekekis, az kik küszöbrül köszöntötték az Filozofiát, könnyen meg fejthetnék.” Pázmány szó szerint idézi Hafenreffert (*Loci Theologici*, 236).

¹⁴ [B2 v].

let.”¹⁵ Ezt egy tíz oldalas Protestatio követi, amelyben a nyugat-dunántúli evangélikusok mindenekelőtt határozottan kinyilvánítják elkülönülésüket mind a katolikusoktól, mind a reformátusoktól. Majd rátérnek a fő sérelmükre, nevezetesen hogy „nem regen amaz karomlassal nyelvet föl fegyverkeztető Goliat az ő pokolra vivő kalauz konyueben cselekedet.”¹⁶ Azért is protestálnak a magyar nemzethez, hogy a káromló írások ellenére meg ne botránkozzék senki személyükben és tudományukban. Az iratot öten írták alá: Klaszekovich István, Tétényi Kevi Dániel, Temper Balázs, Zvonarics Mihály és Pithyraeus Gergely.

Pázmány még ugyanebben az 1614-es esztendőben megjelenteti válaszirátát Szyl Miklós álnéven.¹⁷ Az előljáró levélben ugyanannak a Nádasdy Pálnak ajánlja művét, mint Zvonarics a fordítását, alaposan fölpaprikázva ezzel ellenfeleit. Ezután következik a könyvben lévő dolgoknak summája. Ebben Pázmány kifacsarja Hafenreffer nevét (Hat-fél-réf embernek nevezi), akinek lefordította a napokban az írását egy csepregi prédikátor, s amely könyv elé „czégér gyanánt, rút hoszú toldalékokat ragasztottak ennihányan; mellyekben, azon törödnek, hogy az Igaz hitre vezelő Kalaúz körül csirippeluén, ennek hitelét, és böcsülletit, az Romaj hitnek meltsóságúal egyetemben, meg kissebicsék, és gyalázzák.”¹⁸ Pázmány ugyanúgy négy részre osztja a válaszát, ahogyan Nagy Benedek négy pontban foglalta össze a vádjait. De nem csak Nagy Benedeknek válaszol, hanem már Zvonarics ajánló levelének állításait is pontról pontra cáfolja. A fiatalabb Nagy Benedekről rendkívül lekicsinylően nyilatkozik: „*Nem igaz* ugymond az mi Soczenk, *hogy Luther tagadta az lélek halhatatlanságát*. Hők Vram fia: mit mondasz a Luther írásából elő hozot mondásra? Tács fel szádat, lássuk mi sül ki belölle. De erre Soczenk csak fülel, mint egy bagoly, és halgat”¹⁹ Majd azzal folytatja, hogy „Hafenrefferrül oly ititletben vagyon az Kalaúz, hogy *az ember lelke az szeulékteul nemzettetik. Az ember lelke az testel eggyeut az Atyáktúl származik*. It elsőben ugyan taitekozik szai az sok rút szitok miá Soczenknak. Szitkait tarcsa

¹⁵ B3r–[B3v].

¹⁶ C1r.

¹⁷ PÁZMÁNY 1614.

¹⁸ Uo., 6.

¹⁹ Uo., 33.

magának: azokra szitokkal kellene meg felelni, de nincs keduem az morgáshoz: magához hasonló morgó társot keressen.”²⁰ Itt már Zvonarics fordítását használja, a margón pontosan megadja az oldalszámot. Majd ismét Nagy Benedekre tér vissza, aki a *Kalauzra* hivatkozva értelmezi Pázmány mondatait, amire viszont azt mondja: „Nem tudom hon kaptad ezt az Argumentot, mert az Kalaúzbán ielensége sincs ennek. Ha iámbor vagy, ne fogd másra az magad esztelenségét.”²¹ Ezután a halhatatlan lélek származásának teológiai magyarázatába kezd, ezzel cáfolva Hafenrefft. A *Kalauzban* valóban mindössze egyetlen mondat erejéig foglalkozott vele Pázmány, itt most alaposabban kielemez a tübingeni teológus mondatait, végig immár a magyar fordításra hivatkozva. A vitairat 3. Részében rátér a Luther ellen felhozott vádakra, elsőként is, hogy Luther az ördög csinálmánya-e vagy sem. Itt azért bizonyára érezhette Pázmány, hogy ez milyen durva sértés, azzal magyarázkodik, hogy ő leírta, hogy mindezt csak OLVASTA, és nem állította, és akinek esze van, tudhatja, hogy mi az igazság. Az utolsó részben a kálvinistákkal való cimborálás vádjára felel.

A válasz nem várat sokáig magára, egy évvel később, 1615-ben megjelenik Nagy Benedek és Zvonarics Imre közös munkája, a *Pázmány Péter pírónsági*.²² Ez már jóval vaskosabb kötet, már nem imakönyv méretű és 333 oldalas. Az ajánlásban (Nádasdy Tamásnak és Pálnak) világossá teszik, hogy „az Syrenes szauu, de Aspis mergü Pazman Peter”²³ ellen ragadtak tollat, akinek volt képe szintén a Nádasdyaknak ajánlani az írását, és aki az „ő potrohos Kalauzzaban, sem ő Nagysagarol, sem az alatta valo Tanettokrol böcziületessen nem emlékezik, hanem inkab az hol szeret teheti, mosdatlan orczaual karomkodik.”²⁴

A kötet három részből áll. Az első Zvonarics Imre munkája a 64. oldalig tart, ebben válaszol Pázmány *Csepregi mesterség* című munkájára, természetesen a *Kalauz* vonatkozó helyeit is ideértve. Ebben leszögezi, hogy Pázmány a műveiben hamisan citálja Ágostont, Tertullianust; valamint hogy az egész

²⁰ Uo., 34.

²¹ Uo., 35.

²² ZVONARICS–NAGY 1615.

²³ Uo., [3].

²⁴ Uo., [3–4].

római vallás hamis nézeteket vall a purgatóriumról, a szentek segítségével hívásáról, a bűjről, a pápáról, mindezt az apostoli írásokból, Krisztus tanításából eredeztetve, ahogyan azt az Augustana Confessio is teszi. Teológiai, felekezeti vitákba bocsátkozik, például a Credóról. Pázmány a szent hagyományról szólva azt mondja, hogy a *Bibliában* szóról szóra nem találja, nem olvasta a Credót, Zvonarics pedig szinte szavanként felírja, hogy melyik része, szókapcsolata, hol található meg a Szentírásban.²⁵

A 2. és 3. rész Nagy Benedek munkája, ez teszi ki a kötet nagy részét, majdnem 270 oldal. A 2. rész (65–303) Pázmány *Kalauz*ának cáfolata, hogy végre a földre ültesse ezt a „maga el-hit vy Catilinat”²⁶ és az ál orcát levonja nyakáról. Ezt a részt hat témára bontja fel: 1. a *Csepregi mesterség* vádjainak cáfolata, 2. a *Kalauz* hamisan beszél ellenük, 3. veszedelmes dolgokra tanít a *Kalauz*, 4. Hafenreffer alapján a lélek halhatatlanságáról és eredetéről, 5. Pázmány „nemely vados kayter beszedire” válasz, 6. a *Kalauz* a római vallástól is elkanyarodott, Pázmány Péter „sem Papista, sem az nélkül”.²⁷ A *Kalauz*ból nagyon sokat idéz, de több más Pázmány-műből is. A saját állításait többnyire Luther műveivel és a *Bibliával* támasztja alá, de számtalan esetben csak a *Kalauzt* vagy valamelyik Pázmány-művet hivatkozva, azután saját szavaival elmondja, hogy miért nincs igaza. Többnyire kifejti az álláspontját, viszonylag kevés az olyan hely, ahol mindössze dühös szidalmazással válaszol. Pázmány műveit abból a szempontból veszi górcső alá, hogy mennyiben érinti az evangélikusokat személyükben és tanaikban. Általában amit Pázmány mond, azt ismétli és szórja vissza a katolikusokra, és eminensen a *Kalauzra*. Például az egyik fejezetének a címe: „Az Kalauz buiasagra göriezti az Embereket”, ebben arról beszél, hogy Pázmány támogatja a bordélyokat. A különböző Pázmány művek mellett Szent Ágostonra hivatkozik ennél a résznél. Szintén itt méltatlankodik azon is, hogy Pázmány milyen durván beszél Luthernek és követőinek az asszonyairól, s a köztük lévő testi kapcsolatról. Hasonlóan fontos téma Luther ördögi származása, hosszan értekezik Nagy Benedek Pázmány hamisságáról, hogy egyszer ezt mondja, másszor amazt.

²⁵ Uo., 53–55.

²⁶ Uo., 68.

²⁷ Uo., 66–67.

A 3. részben (303–333) mindez folytatódik, majd a poétaké lesz a főszerep, ugyanis a kötet végén négy latin és három magyar nyelvű anagrammás gúnyverset olvashatunk Pázmányról, továbbá még egyet a *Kalauz*ról.

Pázmány a következő évben, 1616-ban Prágában nyomtatta ki válaszirát *Csepregi szégyenvallás* címmel.²⁸ Ezt a 283 oldalas, kicsi imakönyv méretű könyvecskét már a saját neve alatt jelentette meg. Az előjáró levélből megtudjuk, hogy mi is e könyv létrejöttének története. Már az első mondatában Pázmány – in medias res – Luthert idézi a *Kalauz*ból, aki a lelkünk halhatatlanságát csak a pápa „kamoraszékin tojtatott iszonyatos szörnyűségnek” nevezi. „Azt vettem vala e mellé, hogy az mostani Martinista Tanítók sem mesze estek fájoktól. Mert alattomban vermet ásnak az mi lelkünk halhatatlanságának, midőn azt hirdetik Hafenreffer után, hogy nem az Isten terempti vyonnan fogantatásunkban az Okos lelket, hanem, valamint egy Ló más Lovat nemz, ugy az embertülis, testestül, lelkestül származik az ő magzattya.”²⁹ Pázmány elmondja, hogy a *Kalauz* megjelenése után lefordították Csepregen Hafenreffer művét, és „hogy az bűdös bor, czégér nélkül ne maradna, az könyv eleiben, valami szakadozot töldalékot függesztének, melyben az én írásomon kezdének szegezgetni. Mingyárt válaszok lön: és hevenyében torkokra vereték éretlen kérdések. Most azért viszontag, két Morgó [...] egybe czimborálván, valami szurkos pappirossat, undok téntával, olvashatatlan rút bötükkal, éktelen és tisztességbeli ember szájából ki férhetetlen rút morgásokkal, be mocskolván, en ream, mint fel töt tárgyakra, mesterségeknek szokott nyilaival, szitokkal, és hamissággal, lövöldöznek.”³⁰ A következő bekezdésben Pázmány maga is elismeri, hogy a Zvonarics Imre és Nagy Benedek által írt *Pázmán Péter pironsági* című könyv *Kalauz*-felelet. Az már egy másik kérdés, hogy igaz vagy hamis, méltó vagy trágár, derék vagy csak csiripelő, ugyanis a népség arról keveset gondolkodik, elegendő, ha elmondhatják, hogy van feleletük. Persze azért hozzáteszi: „Hogy azért mindeneknél nyilván légyen, hogy nem Oroszlány ordítás,

²⁸ PÁZMÁNY 1616.

²⁹ Uo., 1.

³⁰ Uo., 2.

hanem szél indító rivás az Morgók nyelveskedése”.³¹ A kötetet egyébként hat részre osztja: 1. a csepregiek által még biztosabb, hogy Luther vallása hamis, 2. a *Kalauz* nem vádolta hamisan a lutheristákat, 3. a *Kalauz* nem hamisítja a Morgók írásait, 4. a *Kalauzt* megmenti a veszedelmes tanítások árnyékától is, 5. az emberi lélek eredetéről, 6. a Morgók „hivolkodó pántolódások toldalékit meg rázogatom”.³² Nagyon érződik az egész kötetben, hogy Pázmány igazán haragra gerjedt, szó nincs itt már az ugyan kissé lekezelő, ám mégis joviális, szarkasztikus hangnemről, amely még a *Csepregi mesterséget* jellemezte, itt minden téren komoly teológiai érveléssel és jelentős jegyzetapparátussal veri vissza az ellenfelek támadásait pontról pontra. Ki is mondja, hogy ha „valami derék dólgot vettek volna eleikben az én baynakim, és abban tudos emberhez illendő bizonyságokkal viaskodtak volna, kedvem volna nekemis az íráshoz. De hogy egy vagy két gaz embernek enyelgésin, és merő sült bolond álmadozásin kel akadoznom, vagy türöm, vagy tagadom.”³³ A lutheránusok négy vádjára felel négy pontban. Végezetül a lutheránusok könyvének utolsó részét egy harmadik személynek tulajdonítja, akit egy szójátékkal De Kannak nevez, ezzel a névvel utalva a nyugat-dunántúli evangélikusok (pl. Nagy Benedek) tanítói mivoltára.

Ebben az 1616-os évben lett Pázmány érsek, több időt már nem tudott – vagy nem akart – ennek a hitvitának szentelni. Például a nevére és a *Kalauzra* gyártott gúnyversekre nem válaszolt, megtette ezt helyette Balásfi Tamás, Pázmány egyik legelszántabb követője. Balásfi Tamás Pázmány polemikus küzdelmeinek legtevékenyebb résztvevője volt,³⁴ a frissen kinevezett érsek több művének is a sajtó alá rendezését rábízta. Még ugyanebben az évben két kötetet is kiadott Zvonarics és Nagy Benedek ellen. A *Cseperegi iskola*³⁵ című majdnem ötszáz oldalas válasziratában Balásfi Tamás meglehetősen durva hangvétellű modorban minden egyes lutheránus tételt cáfolni igyekezett, Pázmány nyomdokain haladva jelentős jegyzetapparátust készítve. Ez a könyv 1616 decemberében

³¹ Uo., 6.

³² Uo., 7.

³³ Uo., 233.

³⁴ Balásfi politikai nézeteiről lásd HARGITTAY 1980; TÓTH 2018. Pázmány és Balásfi összehangolt együttműködésére lásd BÁTHORY 2019; BÁTHORY 2024.

³⁵ BALÁSFÍ 1616a. Balásfi művéről bővebben lásd AJKAY–HARGITTAY 2022.

jelent meg, Balásfi már ismerte és használta Pázmány válasziratát, a *Csepregi szegényvallást*. A „keresztyén olvasóhoz” szóló bevezetőben írja, hogy nem tud az egész nemzetben egy olyan embert, aki több vagy hasznosabb munkát szentelt volna az Anyaszentegyház védelmére, mint Pázmány. S noha ugyan ő maga el tudja hallgattatni őket, hiszen ha „néha néha, urozua való mordulással meg mocczannak ellene, de mindgiárt félben haraptattia kuhintásokat véllek, mint most cselekedett az Csepregi Praedikátorral, az köszegi Socéual, és nem tudom micsoda De kan neuü Morgoual”.³⁶ Tehát átveszi Pázmány feltételezését a három szerzőről, noha megjegyzi, hogy csak az első kettőt (Zvonaricsot és Nagy Benedeket) ismeri. Feleleveníti a vita eddigi állomásait, majd amint a *Pázmány Péter pironági* című könyvet említi, még a kötet külsejét bíráló pázmányi megállapításokat is átveszi, egy árnyalatnyit természetesen ráerősítve: „[...] rút téntáual, Farkas szöre színü szürke pappirossal, homály hozo, töredezett, s’ roszzul kopott betűkkel” stb. Ez a tendencia nagyjából az egész kötetre érvényes, tehát Pázmány érvelését követi, átvéve modorát, még a – feltehetően népszerű vagy szórakoztató – színesítő elemeket, a népies megfogalmazásokat, a szarkazmust is alkalmazva, csak mindent kicsit erőteljesebb, ha úgy tetszik, durvább hangvétellel.

Míg a *Cseperegi iskola* főként Zvonarics Imrét célozta (ez a neki szóló 36 oldalas elől járó intésből is látszik), addig Balásfi másik 1616-ban kiadott könyve Nagy Benedek ellen íródott. A címe *Epinicia Benedicto Nagi*,³⁷ méretét tekintve jóval kisebb, mintegy 40 oldalnyi szöveg. Ebben a kötetben versek, egészen pontosan gúnyversek találhatók. Ami Pázmánynak tán nem volt illendő, Balásfi adja vissza a kölcsönt az érsek nevére gyártott anagrammák miatt. A könyvecskében 15 latin nyelvű anagramma, 47 latin nyelvű epigramma, továbbá 9 magyar nyelvű anagramma olvasható Nagy Benedek nevére, személyére gyártva, valamint egy latin nyelvű vers általánosságban a Hafenrefferiánus lutheránusok ellen. Számunkra most leginkább az olvasókhöz szóló magyar nyelvű bevezető fontos, ugyanis ebben Balásfi azt írja, hogy „mongyák hogy ighen orrollyák, az Vitteberghai Doctorokis,

³⁶ BALÁSFÍ 1616a, [b4v].

³⁷ BALÁSFÍ 1616b. A nyomtatványról lásd AJKAY 2025. A kötet magyar nyelvű versei: RMKT XVII/8, 216–218.

hogy az Magyar kalauz illy ighen fel talalta, a' Luther les helyeit, s' hogy előtte el nem szaladhatnak, az ör allo bainakok: nyeluet akarnanak foghni a' Kalauz allapattia felöl, de nem tudnak Magyarul; Deakra akarnanak talalni, s' örö-mest beszelnének velle Vitteberghaban, s' talam osztann valami Mesterseghes formaua, az eröss Samson tánczara, foghatnak a' Kalauzt, es ki tolnak a' sze-met", tehát már ekkor a katolikusok, vagyis Pázmány köre számára köztudott dolog volt, hogy a *Kalauzt* fordítják. Balásfi azt írja ebben a bevezetőben, hogy „eggy rongyos Pasztor, kit a' Ghazdaia el üzött, hogy Pasztorsaghabann el nem iart, testi hiusagha miatt, es hogy ez olly tolmaczcsaghra, igheri mag-hat, hogy valamit mond a' Kalauz, ő mind Deakra fordittia, az Vittebergha-ia keduekert.”³⁸ Mindezek alapján azt gondolom, hogy Nagy Benedek lehetett a *Kalauz* latinra fordítója, legalábbis az egyik. Nem valószínű ugyanis, hogy egy kizárólag neki/rőla szóló könyvben egy neki/rőla szóló bevezetőben másról beszélne Balásfi. Tehát Pázmánnyal és a *Kalauzzal* kapcsolatosan két dolgot is köszönhetünk Sármelléki Nagy Benedeknek, egyrészt az első átfogó feleletet, másrészt a fordítást is, amelynek segítségével írta meg Friedrich Bal-duin a válaszát.

³⁸ Uo., [B4v]–C[1r].

3.2. A kiadás ismert példányai

I. *Csepregi mesterseg, Az az. Hafenreffernek magyarrá fordítot könyueleiben függesztet leueleknek czegéres czigánysági és orczaszégyenítő hazugsági, mellyet az igazságnak otalmára irt Szyl Miklos.* (RMNy 1983, 1061) A kötet Bécsben jelent meg 1614-ben.³⁹ A műnek ez az egy kiadása ismert, ebből is mindössze egy teljes példányt ismerünk. A kritikai kiadás ezen példány betű szerinti átírását adja közre.

A kötet fizikai megjelenése:

A–D E⁷⁺¹ = [2] + 76 pag. – 8° – Orn., init.

Lelőhelye:

Debrecen, *Református Kollégium Nagykönyvtára* – Jelzet: Rmk 322. A könyv egy Pázmány-műveket tartalmazó kolligátum (Rmk 320–324) harmadik darabja,⁴⁰ szöveges bejegyzések nem találhatók benne. A borító 18. századi vaknyomósos bőrkötés.

A példány fénymásolata: Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, jelzete: RMK I. 445 (cop.).

II. *Csepregi szegyenvallas. Az az reovid felelet, melyben az csepregi hiusageknak közszegi tóldalékit, verőfényre hozza Pazmany Peter.* (RMNy 1983, 1120). A kötet Prágában jelent meg 1616-ban, Paulus Sessius nyomdájában. Az RMNy szerint tíz könyvtárban tizenegy példány található jelenleg belőle.⁴¹

A kötet fizikai megjelenése:

A–R S⁷⁺¹ = [2] + 283 [recte 282] + [1] pag. – 8° – 1 ill.

³⁹ RMNy 1983, 1061.

⁴⁰ A kolligátumba kötött műveket lásd: OLÁH 2021, 337–338, 340 (P 42–P45, P56).

⁴¹ RMNy 1983, 1120.

1. Budapest: *Akadémiai Könyvtár* – Jelzet: RM I. 8. 3. A kötet bőrkötésbe átkötve, restaurálták. A címlapon több possessor-bejegyzés: „Ctus Sendrodiensis 1755”, más kézzel „Joannis Molnar 1750”, más kézzel „Ex Libris [olvashatatlan, áthúzott név]”. A 7. oldal alján: „Conventus Szendrődiensis”. A restaurálás során valószínűleg szétszedték a könyvet és két lapot rossz sorrendben kötöttek vissza. A 33–34. oldal lapját a 42. oldal után kötötték, az ide illő 43–44-et pedig a 32. oldal utánra, tehát a két foliót felcserélték. A 249. oldal számozása nyomdahibás, ez az oldalszám hiányzik, 248 után 250 következik, innen kezdve folyamatos a számozás megint. A szöveg viszont jó, az őrszavak helyesek, csak az oldalszámozást nyomtatták el. A 273. oldal után, feltehetően ismét a restaurálás során, belekötöttek két plusz lapot, amelyet utólag kitéptek a kötetből. Teljes példány.

2. Budapest: *Országos Széchényi Könyvtár* – Jelzet: RMK I. 470. Jelen kötetünk főszövege ezen példány alapján készült. A kötet bőrkötésbe átkötve, a gerincén aranyozott minta, a lapszélek pirossal átfestve, a kötés során körbevágták, az oldalak restaurálva vannak. A címlapon áthúzott, olvashatatlan possessor-bejegyzés. A 7. oldal alján: „Michaelis Chernel de Chernelhaza Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Praesidij Sz. Györgyvarium Capitaniaj die 18. Febr. 1662.” A 45. oldalon a margón: „Abraham sem volt akkor Menyországban mert még nem volt kinyilatkoztatva a’ Szent uta. Hebr. 9. de Lymbusbol meg láthatta az Gazdagot.” A 47. oldalon a margón a fol. 816. után: „173”. Természetesen ebben a kötetben is nyomdahibás a 249. oldal számozása, ahogyan az összes többiben is. Teljes példány.

3. Csíkszereda: *Csíki Székely Múzeum* – Jelzet: 71. CsK 831. A kötet kódexlapba van kötve, szalagok nyomával. Possessor-bejegyzés: „Martinus Kovacs habet istum libri [!]; Sed Györgyius Kovacs habet; Con[vent]us Michaz”. (BÁNYAI 2022, 36.) Teljes példány.

4. Debrecen: *Egyetemi Könyvtár* – Jelzet: 700.443. A kötet vászon átkötésben van, a címlap hiányzik. Az *Elöl jaro levéllel* kezdődik az A2 recto oldalon. Az 1. oldal számozva van, a szöveg első 6 oldala van meg, majd hiányzik 4 lap (8 oldal), a 15. oldalon (B[1]rectón) folytatódik. Folyamatos a szöveg a 273.

(S[1verso]) oldalig. A szöveg vége hiányzik. Néhány helyen tollpróba és egy-két marginális megjegyzés. Az *Elöl jaro levél* előtti szennylapon: „Debreceni Ref. Főiskola Könyvtára Szap. 46.706 H69.04”. Az utolsó 273. oldalon: „Debreceni Egyetemi Könyvtár Lelt. 7197-1659”.

5. Debrecen: *Református Kollégium Nagykönyvtára* – Jelzet: Rmk 324. A könyv egy Pázmány-műveket tartalmazó kolligátum (Rmk 320–324) ötödik darabja., szöveges bejegyzések nem találhatók. A borító 18. századi vaknyomásos bőrkötés. Az átkötés miatt helyenként hiányzik az élőfejből és a marginálisokból néhány rész, mivel a kötetet körbevágták. Hiányzik a 177–178. és a 260–261. oldal, vagyis 2 lap.

6. Esztergom: *Főszékesegyházi Könyvtár* – Jelzet: I.H.III.21. A kötet vörösre színezett pergamenkötésben található, kék élmetszéssel. Lippay György exlibrisével. Teljes példány, az 1882. évi országos könyvkiállítás darabja.

7. Kassa: *Scient* – Jelzet: RMK 45. A kötet pergamenbe van kötve, a lapélek zöldre festettek. Címlapon possessor-bejegyzés: „Collegij Cassoviensis Soc. Jesu 1747”. Teljes példány.

8. Kolozsvár: *Academia Republicii Socialiste Romania Filia Cluj Bibliotheca* – Jelzet: B.M.V. R 158. A kötetet átkötötték 18. századi pergamen borítóba, valamint restaurálták, emiatt helyenként olvashatatlanok lettek a lapok az *Elöl jaro levél*ben. A szennylapon olvashatatlan bejegyzés. A1 versón kék pecsét: „Kolossvári ref. coll. könyvtára, 1871.” A 185. oldalon marginális bejegyzés: „a’ ki ezt irta fél eszü valyon mi az üllü füllő”. Teljes példány.

9. Pozsony: *Slovenský národný archiv* – Jelzet: Polemici 113. Kötése szakadozott, egérrágta. Címlapon bejegyzés: „Capti Posoniensis Anno 1646.” A kötetben néhány marginális megjegyzés és aláhúzás. Teljes példány.

10. Szombathely: *Egyházmegyei Könyvtár Szombathely / Bibliotheca Seminarii Sabariensis* – Jelzet: Ös. XXIX.1.(3). A kötet világos pergamenkötésbe átkötve, a borítón belenyomva: „M 2 1616”. A restaurálás során a beragasztott

papírcsíkok miatt helyenként nem olvasható a szöveg. A restaurálás során körbevágták. A szennylapon: „Sem. Sab. legavis Ies. Szániszló. 1862.” Címlapon pecsét: „Szombathelyi Papnövelde”. A kötetben néhány aláhúzás. Teljes példány.

11. Turócszentmárton: *Slovenská narodná knižnica* – Jelzet: SD 43028. A kötetet restaurálták és átkötötték, fehér, kapcsos borító. Olyan szoros a kötése, hogy a belső részeket alig lehet elolvasni. Címlap hiányzik, az első meglévő oldal az *Elöl jaro levél* (A2[r]). Az előzéklapon tollpróbák, rajzok, valamint: „Magyar Nyomtatás Az az hogy elöl jaro Levél 1725 Die 17 Februarij”.

3.3. Szövegkritikai jegyzetek

Pázmány a *Csepregi mesterség*hez és a *Csepregi szegyenvallás*hoz nem csatolt hibaigazító jegyzéket. A kötet sajtó alá rendezése során a főszövegben javítottuk a nyilvánvaló sajtóhibákat, amelyeket ebben a jegyzékben sorolunk föl, ezeket a tárgyi jegyzetekben külön nem magyaráztuk.

I. *Csepregi mesterség*

- 12:2 írási – jav. ebből: íuási
- 14:11 kiuül – jav ebből: kiüül
- 16:6 a' kinek – jav ebből: á kinek
- 16:28. jegyzet Kalauz fol. 311–317. – jav. ebből: Kalauz fol. 222.
- 17:29 a' – jav ebből: á
- 19:6 a' ki – jav. ebből: á ki
- 19:10 a' mint – jav ebből: á mint
- 19:22 a' mi – jav. ebből: á mi
- 23:3 a' mit – jav. ebből: á mit
- 23:14 a' ki – jav. ebből: á ki
- 24:10 a' mit – jav. ebből: á mit
- 26:3 immár – jav. ebből: mimár
- 28:8 nem – jav. ebből: nemmen
- 30:1 ismeruén – jav. ebből: ismerüén

II. *Csepregi szegyenvallás*

- 35:20 akarnak – jav. ebből: arkarnak
- 36:1 veszedelmes – jav. ebből: veszedel mes
- 36:7 igazság – jav. ebből: igazsgá
- 36:19 Lutheristaságnak – jav. ebből: Lutheristaság nak
- 36:21 §. – jav. ebből: .§
- 36:25 kárhoztattya – jav. ebből: kárhoztatttya
- 37:10 akarván – jav. ebből: arkarván
- 37:21 százig – jav. ebből: száig
- 38:25 hazugságít – jav. ebből: hazuságít

- 41:2 kivaltképpen – jav. ebből: kivaltképpen
44:6 hogy – jav. ebből: kogy
54:18 feleletben – jav. ebből: feletben
58:24 kérhetünk – jav. ebből: kérhetüük
66:5 hogy – jav. ebből: kogy
66:24 vettetek – jav. ebből: vetteket
71:1 hanem – jav. ebből: kanem
73:1 híha-{74;}tunk – jav. ebből: híha-{74;}tnnk
74:25 írásban – jav ebből: írában
75:7 *justifi*-{78;}*cati* – jav. ebből: *justifi*-{78;}*ficati*
76:16 embereket – jav. ebből: emberreket
77:3 paráználkodás – jav. ebből: parráználkodás
81:12 lakójúl – jav. ebből: lakøjúl
82:22 után – jav. ebből: ntán
83:25 választást – jav. ebből: válaszást
84:25 Kalaúzbán – jav. ebből: K alaúzbán
86:3 fordúl – jav. ebből: forldúl
86:295. jegyzet *fol* – jav. ebből: *fot*
89:10 Mert – jav. ebből: Mett
89:20 cselekedetek – jav. ebből: csekedetek
90:314. jegyzet *Morgók* – jav. ebből: *Morgó*
91:6 semmiképpen – jav. ebből: semniképpen
91:321. jegyzet *Alogi* – jav. ebből: *Aligi*
93:18 nyilván – jav. ebből: nyliván
95:1 *Institutiones Christianae* – jav. ebből: *Institutiones Christianas*
95:20 mind – jav. ebből: mid
97:352. jegyzet *Mesterseg* – jav. ebből: *Mesorseg*
99:28 írástokban – jav. ebből: ir vástokban
100:5 találtatik – jav. ebből: talátaltik
100:4 editioiában – jav. ebből: editoiában
100:18 Kalaúzbán – jav. ebből: Kaluúzbán
102:1 emlekeziké – jav. ebből: emleziké
105:15 Confesionak – jav. ebből: Confesonak
106:2 következik – jav. ebből: kötvekezik

- 109:417. jegyzet *ad orthodoxos* – jav. ebből: *ad onhodoxos*
111:9 *Ruffino* – jav. ebből: *Rnffino*
112:13 közelb – jav. ebből: hözelb
112:25 az áz – jav. ebből: aza áz
113:14 hogy – jav. ebből: hagy
116:7 eytet – jav. ebből: eyet
120:1 Azt írtam – jav. ebből: Az írtam
124:5 mennyei – jav. ebből: menneyi
124:12 *Testamenti* – jav. ebből: *Testameti*
125:9 Morgók – jav. ebből: Morgék
126:5 emlekezik – jav. ebből: emelkezik
126:18 hinnünk – jav. ebből: hinnük
127:23 FELELET – jav. ebből: FELLELET
131:9 Praedikátorok – jav. ebből: Pradikátorok
131:17 Kalaúzbán – jav. ebből: Kaúlazban
132:21 ho-{184;}gy – jav. ebből: ho-{184;}hogy
133:11 *Luthero* – jav. ebből: *Lnthero*
136:9 *item* – jav. ebből: *ittem*
136:20 Eretnék – jav. ebből: Eretnk
143:12 micsoda – jav. ebből: micsyoda
143:17 *origine* – jav. ebből: *orgine*
150:3 Angyalokat – jav. ebből: Angyolakat
150:12 azt mondgyátok – jav. ebből: az mondgyátok
150:23 Lelkéből – jav. ebből: Lekéből
152:25 kiben – jav. ebből: klben
153:631. jegyzet *fol.* – jav. ebből: *ol.*
154:32 léleknek – jav. ebből: lélelnek
157:17 tagjait – jav. ebből: tagjail
158:3 tánczot – jav. ebből: tánezot
158:12 FELELET – jav. ebből: FELEIET
159:20 reájok – jav. ebből: rejáok
159:26 midön – jav. ebből: mindön
164:12 erkölcejért – jav. ebből: erkölcejért
164:678. jegyzet *fol.* – jav. ebből: *ol.*

3. JEGYZETEK

- 165:12 lehetek – jav. ebből: le hetek
165:27 jegyzi – jav. ebből: jegzi
166:21 magyaráza – jav. ebből: magyazráza
167:10 Anyaszentegyháznak – jav. ebből: Anyaszenegyháznak
168:12 üdvösségedet – jav. ebből: üdvöszégedet
169:4 vallását – jav. ebből: valását
169:24 biró – jav. ebből: birö
170:20 csudáld – jav. ebből: cszudáld
175:18 mikor – jav. ebből: minkor
178:1 az Apostoloktól – jav. ebből: a Apostoloktól
179:18 eszek – jav. ebből: ezsek
181:8 előtt – jav. ebből: velőt
181:22 mikor – jav. ebből: mikoz
182:26 csúzhatnak – jav. ebből: cszúhatnak
183:8 Ecclesiában – jav. ebből: Ecclesibán
184:11 böcsületbe – jav. ebből: böésületbe
184:20 Praedikátoroknak – jav. ebből: Praedrkátoroknak
184:778. jegyzet *De Kan* – jav. ebből: *Da Kan*

3.4. Tárgyi jegyzetek

8:1 *3.Esdrae 4. v. 35.* – „et veritas magna, et fortior prae omnibus” Pázmány fordítja: „Nagy dolog az Igazság, és erősebb mindenneknél.” *Ezdrás 3. könyve* (*Manassze imájával és Ezdrás 4. könyvével együtt*) a trentói zsinat után kikerül a kanonizált művek közül, tehát már nem az *Ószövetség* könyvei között olvasható, hanem a döntést követő első néhány évtizedben megjelent *Bibliakiadások* esetében függelékben még közlik, tehát az utolsó újszövetségi könyv, a *Jelenések könyve* után. Később aztán, ma is, teljesen eltűnik a *Biblia* szövegei közül. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy Pázmány melyik *Bibliakiadást* használta, mivel az *Ezdrás* hely hivatkozása esetén csak locust ad meg. Ám Bogár Judit hívta fel rá a figyelmet, hogy az *Imádságos könyv* marginális megjegyzései között *Manassze imájával* kapcsolatosan Pázmány megjegyzi, hogy „Paral. extremo”, vagyis a *Krónikák 2. könyvének* végén. (PÁZMÁNY 1631/2013, 348.) Ez mégiscsak arra enged következtetni, hogy Pázmány a trienti döntés előtti *Bibliára* hivatkozik, hiszen abban volt ez a helye *Manassze imájának*. Az *Ezdrás*-könyvek esetében nem konkretizálja a locust ennyire, de talán feltételezhetjük, hogy nem többféle *Bibliát* használt, természetesen ezt nem jelenthetjük ki biztosan. A bibliai locusok idézése során a mai katolikus *Biblia* fordítását használtam.⁴²

9:2 GROFF NADASDI PALNAK – Nádasdy Pál (1597–1633) a nyugat-dunántúli evangélikusok egyik legfőbb támogatója volt, Csepregen kibővítette a Nádasdy-kastélyt, támogatta Zvonarics Mihály vejének, Lethenyei Istvánnak külföldi iskoláztatását, aki Zvonarics Imre halála után lett Csepregen prédikátor. Farkas Imre sopronkeresztúri nyomdáját áttelepíttette Csepregre, itt nyomtatta ki fiainak írott evangélikus imádságos könyvét 1631-ben. Pázmány ugyanúgy a tizenhétéves fiatalembernek ajánlja a saját munkáját, mint Zvonarics Imre a *Hafenreffer*-fordítását.

9:23–24 *Hafenreffer keonyue eleiben feuggesztet leuelekbeolis* – Matthias *Hafenreffer* (1561–1619) német ortodox lutheránus teológus. Tübingenben volt karizmatikus hatású professzor, tanítványa volt például Johannes

⁴² *Biblia* 2016.

- Kepler is. Legfőbb műve a *Loci Theologici* volt, amely 1601-ben jelent meg Jenában. Zvonarics Imre 1614-ben jelentette meg Hafenreffer művének magyar fordítását (Matthias Hafenreffer, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, három könyvekre valo osztasa*, ford. Zvonarics Imre, Keresztvr, 1614, RMNY 1983, 1072), amely elé Sármelléki Nagy Benedek, kőszegi iskolamester írt egy *Praefatiót*, és ebben támadta Pázmány Kalauzát, erre utal a mondat.
- 9:24 *boytoriánnal* – A közönséges bojtorján (*arctium* lappa) kétnyári növény, horgos végű, ragadós virágzattal. Népies elnevezései lapu, bogáncs. A fészekpikkelyek könnyedén beleragadhatnak a juhok, kutyák szőrébe, vagy akár a ruhába, Pázmány erre a tulajdonságára utal.
- 9:27 *cselefindi habahuriaia* – cselefindi (= csintalan, rakoncátlan) hebehurgyasága (= meggondolatlansága)
- 10:8 Szyl Miklós – Pázmány egyik álneve, csak ezt a munkáját, a *Csepregi mesterséget* jelentette meg ezen a néven
- 10:11 Csepregi Predikátor – Zvonarics Imre (?–1621) Cseprek városának prédikátora a 17. század elején. A tübingeni professzor, Matthias Hafenreffer művének (*Loci Theologici*) fordítását 1614-ben jelentette meg (Matthias Hafenreffer, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, három könyvekre valo osztasa*, ford. Zvonarics Imre, Keresztvr, 1614, RMNY 1983, 1072). Majd egy évvel később, 1615-ben Sármelléki Nagy Benedekkel közösen írták az első Kalauz-bírálatot, a *Pázmány Péter pironságit* (Pazman Peter pironasagi. *Az az: azokra az szitkos karomlasokra, es orczatlan pantolodasokra, melyeket Szyl Miklos neue alat Hafenreffer tudos Doctornak könyue eleiben függesztet leuelek ellen, all-orczassan ki bocziattot vala: derek felelet. Melyben, nem chak az czepregi Mestersegnek neuezet nyelues czielcziapasi, torkaban verettetnek, de meg az ő Cziauargo Kalauzaanak, csintalan fartellij, es hazug czigansagijis röuid bizonyos ielekből, mint egy vilagos tükörből, ki nijlatkosztatnak, Irrattot az együgyüeknek Hasznokra, es Az mi magunk artatlansaganak tiszta mentsegere* »Keresztúr, 1615«; RMNy 1983, 1091). Zvonarics Imre 1621. január elején halt meg a csepregi mészárlás következtében, amikor a város nagyjából 1800 főnyi lakosságából 1223 főt gyilkoltak meg a császári katonák (ebben a számban nincsenek benne a tűzhalált halt emberek, csak

- azok, akiknek a holttestét meg lehetett számolni). A felsővárosi Szent Miklós templomba menekült a polgárok jó része, s az ide betörő katonák mindenkit lemészároltak, itt halt meg a karzaton diákjaival együtt Zvonarics Imre.
- 10:11–12 Hat-fél-réf ember – Pázmány így tekeri ki Hafenreffer nevét, a gúnynevek adása bevett fogás a polémiákban a vitapartner személyének degradálására. A réf (németül Reif), vagyis rőf, sing, hosszmértékegység, tájegységenként változó, kb. 60–80 cm.
- 10:18–20 az könyu karéiára, ilyen szokot mázolnak, *Lesre vészik az Kalaúzt. Ütik it az kalaúzt. Agyazzak az kalaúzt. Iramtattyák. Meg ragadgyák it, és keoteozik az kalaúzt. Keotue viszik az kalauzt.* – Sármelléki Nagy Benedek a Hafenreffer-fordítás elé írt *Praefatio*ban a margón valóban ezeket az igéket, kifejezéseket sorolja fel, Pázmány tipográfiaiailag is jelzi a dőlt betűs szedéssel, hogy idézetről van szó. A hét felsorolt ige közül a másodikat feltehetően félreolvasták, Nagy Benedeknél nem *ütik* szerepel, hanem *űzik* (*Praefatio* B2[r]).
- 10:23–25 I. *Hamissan gyalazza eokat hitekben.* II. *Nem igazán bizonyít ellenek az irásokkal.* III. *Alattomban, veszedelmes dolgokra tanít.* – Pázmány itt is kiemeli az idézetet dőlt szedéssel, Nagy Benedek szövegét tartalmilag pontosan idézi, az utolsó állítást rövidíti némiképp (*Praefatio* [B2v]).
- 10:28 pantolodások – kötekedések
- 10:29–11:1 taknyos taytékkal ásztattya aiaját – A nyugat-dunántúli vitapartnerekkel szemben is megfigyelhető az a már-már humorálpatólogiai szóhasználat, amelyre Alvinczivel kapcsolatosan Egerer Lilla tanulmánya hívta fel a figyelmet (EGERER 2013, 22–23.). A humorálpatólogia szerint a négy testnedv közül a nyál vagy nyirok (és ezek lehetséges változatai) dominál a flegmatikus embertípusban, akik lassúak, lusták, olykor egyenesen butának mondhatók. A Pázmánynak Alvinczi Péterrel folytatott második polémiája ugyanezekben az években zajlott, az őhöz írott szövegekben feltűnően sokszor használja a „nyálás” jelzőt, ugyanez megfigyelhető ebben a hitvitabokorban is.
- 11:27 BALám – Bálám vagy Bileám az ószövetségi *Számok* könyvében (Mózes 4. könyve) szereplő jövendőmondó, akit a pusztai vándorlás idején Moáb királya, Bálák kért fel arra, hogy megátkozza Izrael fiait. Bileám el is

indult a szamara hátán, ám egy angyal állta útját, amelyet a szamár látott, de ő nem, ezért háromszor is megverte a nem mozduló szamarat. Végül az Úr megnyitotta a szamár száját, hogy szólhasson a gazdájához, valamint Bileám szemét is felnyitotta, hogy láthassa az angyalt. A moábiták földjén aztán az Úr parancsára átok helyett áldást mondott Izraelre, erre az epizódra utal Pázmány. (Szám 22–24)

11:31 Luther – Martin Luther (Luther Márton; 1483–1546) a reformáció német vezéralakja, a protestantizmus róla elnevezett irányzatának alapítója.

12:3–5 *Minden eudeoben vóltanak* vgymond az Csepregi Predikator, *kik az igaz, és Apostoli tudománnak karomloi ellen paisúl vetették magokat, és azt nagy elméuel, és beo beszeddel oltalmazták, és magyaráztak.* – Az idézet pontos, ezzel kezdődik Zvonarics Imrének a Nádasdy Pálhoz írott ajánlólevele (*Epistola dedicatoria* A2[r]), mindössze az utolsó két ige elé betoldott zárójeles kitételt („»de mind az által io renddel es moddal«”) hagyja ki Pázmány.

12:9 Augustai Confessionak – Az *Ágostai hitvallás* (Augsburger Bekenntnis) az augsburgi birodalmi gyűlésen (1530) előterjesztett legjelentősebb protestáns hittétel-gyűjtemény. A hitvallás két része összesen 28 cikket tartalmaz. Az első rész 21 cikke a schwabachi cikkek alapján a legfőbb keresztény hittételeket tárgyalja. A második rész 7 cikkből áll, ezek a tor-gauai cikkek alapján felsorolják a katolikus egyház gyakorlatában jelenlevő, a *Szentírással* ellenkező téves tanokat. A hitvallást Philipp Melanchthon fogalmazta meg, Luther jóváhagyta. 1530. június 25-én olvasták föl V. Károly német római császár és a birodalmi gyűlés előtt. A katolikus résztvevők a *Confutatio*val válaszoltak, amelyet augusztusban terjesztettek a protestánsok elé. (A protestánsok sem támogatták egységesen a hitvallást, a zwingliánus irányzat képviselői az úrvacsoratan miatt nem írták alá a *Confessiót*.) Erre írta Melanchthon az *Apologia Confessionist*, amely az *Ágostai hitvallás* teológiai megalapozása. – Philipp Melanchthon (Schwartzerd; 1497–1560) német humanista és reformátor, egyházszervező, lutheránus teológus, a reformáció első nemzedékének legjelentősebb szisztematikus gondolkodója, Luther közeli munkatársa. 1519-ben részt vett a híres „lipcsei dispután”, 1521-ben összeállított *Loci communes* című munkája pedig a reformáció hitfelfogásának első dogmatikai

összefoglalását jelentette. A következő években segített Luthernek bibliafordítása elkészítésében, az 1520-as évek második felében pedig a lutheránus közösségek rendtartásán, oktatási reformján és katekizmusának összeállításán dolgozott, miközben rendszeres résztvevője volt a vallási kérdéseket tárgyaló birodalmi gyűléseknek és fontosabb hitvitáknak. (PÁZMÁNY 1605/2012, 20; PÁZMÁNY 1609/2017, 137.)

- 12:12 Sz. Pál – Szent Pál a korai kereszténység jelentős alakja. Életével kapcsolatosan a legjelentősebb forrás a *Biblia*, ezen belül az *Apostolok Cselekedetei* és *Pál levelei*. Az *Apostolok Cselekedetei* egyik legfontosabb alakja Tarsuszi Saul, aki a damaszkuszi úton találkozott Jézussal. Az addigi üldözőből Pál, a pogányok apostola lett a tizenharmadik apostol.
- 12:15 Aëriust – Arius (Areiosz, Áriusz; 260 k.–336) krisztológiai felfogását eretnekségnek nyilvánították, az őt követők mozgalma volt az arianizmus. Tanításának lényege, hogy a Fiú nem egylényegű az Atyával. Arius szerint az egyetlen örök létező Isten, aki nem lett sem teremtés, sem nemzés által. Ő ilyen értelemben az Atya, aki a világ teremtése céljából létet adott a Fiúnak, a Logosznak. A Fiú az idők előtt lett, közvetlenül az Atyától, ezért ő nem egyszerűen a teremtmények egyike, de nem is az Atya lényegéből való, ezért nem egylényegű, nem homousziosz vele. Arius tanítását először a Szent Alexandrosz alexandriai pátriárka által 319-ben vagy 323-ban összehívott tartományi zsinat ítélte el, amelyen mintegy 100 püspök volt jelen. Ám mégis voltak néhányan, akik pártfogásukba vették Ariust. Mivel az ellentét így kiéleződött, Nagy Konstantin (306–337) császár 325-ben egyetemes zsinatot hívott össze Niceába. A zsinaton határozat született Arius ellen, kimondták, hogy a Fiú egylényegű (homousziosz) az Atyával, tehát nem teremtmény. A zsinat döntésével azonban a küzdelem még nem ért véget. 350-ben megfogalmaztak egy hitvallást, amellyel hatályon kívül szerették volna helyezni a niceai döntést. Azt mondták, hogy a Fiú mindenben hasonló az Atyához. A hasonló és egylényegű (homoiusziosz és homousziosz) szavak között mindössze egy ióta betű a különbség, de valójában a hit lényeges tételének értelmezése forgott kockán. Az arianizmus a legtovább nyugaton élt, a gótok, longobárdok, vandálok körében. A 16. század második felétől az antitrinitárius (Szentháromságtagadó) irányzat képviselőit is ariánusoknak nevezték.

- 12:16 Sz. Agostonnal – Hippói Szent Ágoston (Aurelius Augustinus; 354–430) püspök, egyháztanító, a legjelentősebb latin egyházatya, Pázmány egyik leggyakrabban idézett ókeresztény forrása. Anyja Szent Mónika volt. Hosszú vívódás után 386 nyarán véglegesen döntött: lemondott rétorika tanári állásáról, hogy szerzetesként az isteni bölcsességnek szentelje magát. 387 húsvétjának (április 25.) éjjelén keresztelte meg Szent Ambrosius, Milánó (Mediolanum) püspöke. 388-ban Ágoston visszatért Africa provinciába, ahol Tagastéban apai örökségéből hozzákezdett új életformájának megteremtéséhez. 391-ben Hippóban pappá, 395-ben püspökké szentelték. Akkor halt meg, amikor pogány vandálok ostromolni kezdték püspöki székvárosát. Székesegyházában temették el. A katolikus egyház tanításának alakulásában szinte valamennyi területen meghatározó jelentősége volt.
- 12:16 Epiphaniussal – Szalamiszi Epiphaniosz (315–403 k.) görög egyházatya. Fő műve a három könyvből álló *Panarion* (= Kosárka), amely mintegy nyolcvan eretnek tan cáfolatát foglalja magában.
- 12:18 Apostolok – Jézus a tanítványok közül kiválasztott tizenkettőt és apostolnak (gr. küldöttnek) nevezte őket. A tizenkettes szám Izrael tizenkét törzsére utal. A tizenkét apostol: Simon (Péter), András, idősebb Jakab, János, Fülöp, Bertalan, Tamás, Máté, ifjabb Jakab, Júdás Tádé, Zelóta Simon, Iskarióti Júdás.
- 12:22 Cyprianus, Eusebius, Chrysostomus – Szent Ciprián (Thascius Caecilius Cyprianus; 200/210–258) Karthágó püspöke, vértanú, egyházatya. A Szent Ágoston előtti legtekintélyesebb, latin nyelven író teológus volt. – Kaiszareiai Eusebiosz (Eusebius Caesariensis; 265 k.–339) a Palesztina provinciában található Kaiszareia (Caesarea Maritima; ma romváros) püspöke, egyháztörténet-író. A kereszténység első három századának történetét egyháztörténete (*Historia ecclesiastica*) tárgyalja. – Aranyszájú Szent János (Ióánnész Khrüszosztomosz, Johannes Chrysostomus; 350 k.–407) görög egyházi író, az egyházatyák egyike, konstantinápolyi pátriárka. Az ariánus hitvallást mereven ellenezte. Papként és íróként is a gyakorlat embere volt: művei a korabeli kereszténység mindennapos problémáit tárgyalták. Munkássága nem maradt ránk teljes egészében, de így is a legterjedelmesebb a görög egyházatyák között. Beszédeinek száma az ezret

- is meghaladja. Ezek művelődéstörténeti szempontból is roppant értékesek, akárcsak ránk maradt 236 levele. Prédikációinak világos értelme és eleven stílusa miatt kapta az „aranszajú” jelzőt.
- 12:24 Caluinus – Jean Calvin (Kálvin János; 1509–1564) a svájci reformáció vezéralakja. Genfben hozta létre a saját egyházát, a reformáció róla elnevezett irányzatának alapítója.
- 13:4–6 *Az Anyaszentegyház minden eudeoben élt ilyen reouid irásokkal, mellyekben az egész men-^{16:}nyi tudomány, reouideden, ió rendel, világoson, és nyilván mutattatot.* – Pázmány pontosan idézi Zvonarics ajánlólevelét ([A2v]).
- 13:10 Argumentomis – érv is
- 13:10 Dialecticusok reguláia – A dialektikusok Pázmánynál konkrét személyek álalában. Azokat jelenti, akik kommentárt írtak Arisztotelész *Logikájához* (PÁZMÁNY 1609/2021, 11). Itt a vitatkozás művészetének mestereire vonatkozik, akik helyesen használják például az argumentumokat.
- 13:17 Purgatorium – Tisztítótűz; a katolikus tanítás szerint azok ideiglenes helye vagy állapota, akik a megszentelő kegyelem állapotában haltak meg, de még tisztulásra van szükségük ahhoz, hogy beléphessenek a mennyi boldogságba.
- 13:17 Sacramentum – A *sacramentum* vallási értelemben szentség. A *sacramentum* (protestáns teológiai írásokban: *sákramentum*) szó alapjelentése: valami, ami szent; olyan cselekmény vagy dolog, amely megszentelt. A szó maga a *Bibliában* nem fordul elő. A római katolikus egyházban végül hét ilyen szent cselekmény vált szakramentummá (szentséggé): a keresztség, a bérmlás (megerősítés), a bűnbánat, az eucharisztia (oltáriszentség), az ordináció (papszentelés), a házasság és az utolsó kenet (betegek szentsége). Mindezen cselekmények előtt alapszentségként az egyházat tekintik, melyen keresztül Isten érvényesíti és közli ezeket a szentségeket. A reformáció egyházai redukálták a sákramentumokat azokra a cselekményekre, melyek valóban Jézus rendelésére jöttek létre. Így a két sákramentum a protestáns egyházak számára a keresztség és az úrvacsora.
- 13:18–19 *Iodocus Coccius, Thesauro Catholico* – Jodocus Coccius († 1618) német lutheránus szülőktől származó konvertita, jülich-i kanonok.

- Fő műve a *Thesaurus Catholicus* (= Katolikus kincsestár), amely Kölnben jelent meg, 1600–1601-ben.
- 13:21 Tót Lu-{18:}theránus Superattendensek – Pázmány itt három felső-magyarországi evangélikus lelkészre utal: Lányi Illés (Eliáš Láni; 1570–1618) evangélikus püspök, szlovák nyelvű vallásos költő. – Abrahamides Izsák (Izák Abrahamides; 1557–1621) evangélikus egyházi író, szónok, szuperintendens. – Melik Sámuel (Melicikius; † 1620) evangélikus püspök. Ők hárman adták ki 1612-ben Luther katekizmusának szlovák nyelvű fordítását (*Katechizmus D. M. Luthera z nemeckého jazyka na slovenský přeložený od troch super attendentův*).
- 14:5–7 az Apostolok minek eleotte el osztolnának, az eo tellyes tudományokat Sommaban foglalák, és azt Apostoli Symbolomnak, az az, ielnek nevezék. – Pázmány tartalmilag pontosan, ám némileg rövidítve idézi Zvonaricsot (A3[r]).
- 14:8 Credótis – Credo [in unum Deum], azaz „Hiszek [az egy Istenben]”. *Credo* az apostoli és nicea-konstantinápolyi hitvallás latin fordításának kezdő szava.
- 14:18–19 élt ezzel, és még mostannis él, az Istennek Anyaszentegyháza, mind az Apostolok ideieteul fogua – Pázmány pontosan, szó szerint idéz ([A3v]).
- 15:6 nyelues Haris – A haris (Crex crex) egy daruféle, fürjnél nagyobb, galambnál kisebb költöző madár. Jellegzetesen harsogó hangja van.
- 15:9 hörcsökös – csökönyös
- 15:13 Soczenak – Pázmány leckéztető hangon beszél a nálánál nagyjából tíz évvel fiatalabb Nagy Benedekhez, rendszeresen sócé kölyöknek nevezi. A sócé utalás a foglalkozására, socius a. m. segédtanító.
- 15:16–17 ezek melleol el nem múlik bizonyságok nélkeul – Pázmány pontosan idézi Nagy Benedeket ([B2v]).
- 15:20 Bornemisza Péter, és Böythe Istuan – Bornemisza Péter (Abstemius; 1535–1584) evangélikus lelkész, író, Balassi Bálint nevelője. Pázmány a *Kalauz*hoz igazítja az olvasót, ott pedig Bornemisza nagy vihart kavará *Ördögi kísértetekjéből* idéz (*Kalauz* 1613, 119.). Pázmány pontosan idéz és pontosan adja meg Bornemisza lapszámait, a negyedik postillás kötet 883 recto oldalán kezdődik a paráznaságról szóló rész, ebből a fejezetből hivatkozik több kisebb részre (884r–v, 889v). – Beythe István (1532–1612)

- protestáns püspök, egyházi író. Pázmány a *Kalauzban* az *Encomium ubiquisticum* (= Mindenütt jelenvaló dicsőítő ének) című művére hivatkozik (*Kalauz* 1613, 220–221), amelynek ma már egyetlen példánya sem ismert. Ez egy lutheránusokat támadó gúnyvers volt, ebből idéz harminckét sornyt Pázmány.
- 15:27–28 az Kalaúz magától talált rutságokat ír az Predikatorokra – Pázmány itt már a harmadik prelimináris szövegre hivatkozik, az ajánló levél és a *Praefatio* utáni *Protestatio*ra. Ebben található az a részlet, amelyben Pázmányról és a *Kalauz*ról jegyzi meg, hogy „meg nem elegenduen tiz esztendoetuel fogua, Iesuita barat tarsainak egyenloe munkaiabul ki szelleztet sok gyalazat tetelenek uiob be irasauul, teli torokkal ualo gyüloesegből, valamit az Caluinistak reank okadtanak voltis amaz foelyuel meg mondot idoeben aztis mind be irta, es koenyuet affele magatul es amazoktul talalt, pokol büzi szerzoe poshat viragokkal, ugyan foel tetezte es tata-razta, s mint valami ieles dolgot, ki nélkül az keresztyenseg mar hogy nem lehetet volna, mind egy chomoba ki nyomtattatta.” (C[1r]) Tehát ebből a hosszú mondatból (amelyben ott van az a fél sor is, amelyet Pázmány idéz) megtudhatjuk, hogy a protestánsok, de legalábbis a nyugat-dunántúli evangélikusok meglehetősen jól ismerték Pázmány műveit szövegszerűen is, hiszen ebből kiderül, pontosan tudták, hogy Pázmány a *Kalauz*ba beledolgozta az addig (1613) eltelt tíz évnyi munkássága korábbi szövegeit, természetesen a többi ellenzővel, akár a kálvinistákéval együtt, erre példa az előző jegyzetben hivatkozott Beythe is.
- 16:4–5 sok Iesuitaknak egyenleo munkáiából készítettet – Itt Pázmány öntudatosan védelmezi a saját művét mondván, hogy nagyon téved a Superat-tendens, amikor ezt írja, mert a *Kalauz* nem sok ember munkája, hanem csak azé, akinek a nevét viseli.
- 16:8 az Kalaúz óltalmazza az bordélyokat – a *Protestatio* szövegének vége felé olvasható: „mint az Goliath oltalmazza az bordeliokat” ([C3v]).
- 16:10–12 Nauarrus, kilencz szép, ES, AZ EN ITILETEM SZERENT gyozhettelen ereosseggel meg bizonyította, hogy iob volna az {28;} bordéliokat tellyességgel ki giomlalni. – Martín de Azpilcueta (Navarrus; 1492–1586) spanyol katolikus teológus, kánonjogász, a salamancai iskola egyik fő gondolkodója. Pázmány itt ugyan nem nevezi meg, melyik művére hivatkozik,

- de egyéb vitairataiban (pl. *Tíz bizonyosság, Logi alogi*) igen, a *Enchiridion sive manuale confessoriorum et poenitentium* (= Gyóntatók és bűnbánók kézikönyve) című munkájának a 17. caputjában, a 195. numerus alatt sorol fel kilenc érvet a bordélyok ellen.
- 16:13 valakit fenyegetet, és valaki ellen fenekedet vólna – a *Protestatio* szövegére csak utal Pázmány, nem egyenes idézet, nincs is tipográfiailag elkülönítve, az itt említett igék a [C3v] lapon találhatók.
- 16:18–20 Sz. Irás vesztegető hamisságot mond az Attendens, hogy Sz. Pál ezeket á szokot írja, *Reuelabitur ille iniquus Antichristus*. Mert Sz Pálban nincs az Antichristus neue ki írva – Szent Pál a *Tesszalónikaiaknak írt második levelében* említi Krisztus második eljövetelét megelőzően a gonosz megjelenését (2Tesz 2). A *Protestaióban* a latin nyelvű változat szerepel ([C3v]), azonban a megadott mondatban a *Vulgatában* valóban nem szerepel az Antikrisztus: „Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui” (Akkor majd megjelenik a gonosz, de Urunk, Jézus elsőpri szája lehetével, és megsemmisíti jövetelének tündöklésével. 2Tesz 2,8).
- 16:21 Mantuanus, és Palingenius – Battista Mantovano (Baptista Mantuanus; 1447–1516) itáliai karmelita humanista, költő. Pázmány itt a *De calamitatibus temporum* (Az idők csapásairól) című három könyvből álló költeményére utal. Ebben felsorolja a különböző bűnöket, a harmadik könyvben pedig a pápai korrupcióról is ír, ezt Luther előszeretettel használta az utolsó nagy polémiája megírásához (*Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet*, 1545; Az ördög alapította római pápaság ellen). – Pier Angelo Manzolli (Marcello Stellato, Macellus Palingenius Stellatus; 1500 k.–1551) itáliai humanista költő. Tizenkét könyvből álló morálfilozófiai poémája a *Zodiacus vitae*, ebben foglalkozik a boldogság keresésének lényegével, valamint szatirikus hangon szól az egyházi képmutatás, a pápa és Luther Márton ellen. (A műről bővebben lásd KNAPP 2018.) A *Protestaióban* (C[1v] és [C2v]) mindketten meg vannak említve mint katolikus szerzők, mindkettejük költeményéből több sor is olvasható.
- 16:24–25 azt írja az Kalaúz, hogy *Buiaságra tanít Luther, és az Concordia*. – Pázmány itt visszatér az előző prelimináris szöveghez, az idézett rész a *Praefatióban* található ([B2v]).

- 16:25–17:2 Eo pedig meg esküszik, *hogy sem Luther, sem más, ezt eo keoz-eulleok nem tanította*, és hazuttollya az Kalaúzt, *hogy fel nem iegyezettette ez aránt az Augustai Confessio mondását*. – Pázmány a *Praefatio* szövegét idézi pontosan, az oldal ([B2v]) alján található.
- 17:16 *vbi non est* – ahol nincs
- 17:18–19 *libro 4. cap. 1. Mendac. 5. Et cap. 5. Contradict. 8.* – a *Kalauz* 275. lapján található ez a marginális megjegyzés
- 17:25–26 *az mi lelkeunk halhatatlanságárúl való Articulus az Pápa Kamorra-székin keolteot PORTENTVM, szeornyeuség* – Pázmány itt Luthernek az *Assertio omnium articulorum Martini Lutheri per Bullam Leonis X. nouissimam damnatorum* (= *Opera omnia*, Tomus secundus, Wittenberg, 1546.) című művére hivatkozik. A 27. articulus és benne a sokszor idézett mondat, amely a 113. verso oldalon található: „Animam esse immortalem. Et omnia illa infinita portenta in Romano sterquilinio Decretorum, ut qualis est eius fides, tale sit Euangelium, tales et fideles, talis et Ecclesia, et habeant similem labra lactucam, et dignum patella fit operculum.” Luther gondolatmenete: „A lélek halhatatlan. És minden végtelen szörnyűség a decretumok római trágyadombján, hogy amilyen a hite, olyan az evangélium, olyanok a hívek is, olyan az Egyház, és hasonló zöldségeket beszélnek és méltó az edény a fedélhez.” Pázmány számos esetben, több vitairatában hivatkozik erre az articulusra, magyarul foglalva össze a tartalmát. Talán a legpontosabban a *Tíz bizonyosságban*: „Hogy a Papatul szerzet hit agazattia ez, hogy az ember lelke halhatatlan, mely a Romai Doctoroc kamoraszekin születet”. (PÁZMÁNY 1605/2001, 192.)
- 18:7–8 *az szeulékteul nemzettetik. Az ember lelke az testel eggyeut az Atyáktól származik* – Pázmány Hafenreffer könyvének két lapszámát is megadja ehhez az idézethez, és valóban a 67. lapon kezdődik a II. articulus, amelynek a címe: „Az leleknek eredetirol”. Az oldal alján találhatjuk meg az idézett mondatot abban a részben, amelyben összefoglalja, hogy a korábbi gondolkodók hogyan vélekedtek a test és a lélek viszonyáról. Pázmány hivatkozása pontos, mivel a következő, 68. oldalon fejti ki Hafenreffer, hogy ő melyik nézőpontot tartja követendőnek: „Azok koezul az mellyekrol mast vetekedes vagyon az tudos emberek koezoet, az vtolsot iouallom,

- az mellik azt tarttia hogy az embernek lelke az testel egyut az Attyaktul szarmazik.” (68.)
- 18:16–19 *Illyen azert az Kalauz okoskodása ez iránt. Valaki azt taníttya, hogy az lelkés Atyától s’ Anyától, lélkes magzat származik, tehát azt valyly, hogy az ember lélke halandó. Hafenreffer ezt taníttya. Tehát halandónak vally az ember lélket.* – Ez a részlet ismételt a *Praefatió*ban található meg, a B2[r] oldalon.
- 19:3 Zacharias Profeta – Zakariás ószövetségi próféta, a róla elnevezett *Zakariás könyve* főszereplője. Első fellépése a Kr. e. 520. év végére tehető, tevékenysége nagyjából három évig tartott. A templom újjáépítésére buzdított.
- 19:4 Salamonis – Salamon Izrael királya (kb. Kr. e. 965–926), Dávid fia. Megerősítette az ország védelmét, városokat, királyi palotát, Jeruzsálemben templomot építtetett. A hagyomány szerint ő a szerzője az *Énekek énekének*, a *Prédikátor* és a *Bölcsesség könyvének*, valamint egyes zsoltárok-nak. Idegen népekből való feleségei kedvéért más isteneknek is szentélyt építtetett. (1Kir 11)
- 19:11 *Iob 10. vers. 9. cap. 31. v. 15. Ierem. 1. vers. 4.* – A hivatkozott bibliai helyek: „Agyagból formáltál – csak emlékezzél! – s most újra porrá változtatnál vissza?” (Jób 10,9); „Nem az én Teremtőm alkotta-e őket, nem ugyanaz formált az anyánk méhében?” (Jób 31,15); „Mielőtt megalkottalak anyád méhében már ismertelek; mielőtt megszületted volna, fölszenteltelek, és prófétául rendeltelek a nemzetek javára.” (Jer 1,5)
- 19:15 Sz. {39;} Hieronymus Doctor – Szent Jeromos (Sophronius Eusebius Hieronymus; 340 k.–420 k.) latin nyelven alkotó ókeresztény író, az egyházatyák egyike. Rómában a kor híres grammatikusának, Donatusnak volt a tanítványa, tanulmányai befejeztével felvette a keresztséget, majd Galliába, később a Szentföldre utazott, mintegy öt évig a khalkiszi sivatagban remeteéletet élt. Itt kezdett héberül tanulni egy kikeresztelkedett zsidótól. 382-ben ismét Rómába utazott, ahol I. Damáz pápa (366–384) megbízta a *Biblia* latin fordításával és az addigi fordítás revíziójával, ez a *Vulgata*, amely évszázadokon keresztül az általánosan használt bibliafordítás volt. Egész pályafutását végigkísérték levelei, amelyekből mintegy 130 maradt fenn. – A Pázmány által itt hivatkozott mű címe: *Commentarii in Ecclesiastem*.

- 19:16–20 *Ex quo satis ridendi sunt, qui putant animas cum corporibus seri, et non a DEO, sed a corporum parentibus generari. Cum enim caro reuertatur ad terram, et spiritus reuertatur ad DEVM, qui dedit illum, manifestum est, DEVM patrem animarum esse, non homines.* – Ebből következően eléggé nevetségesek azok, akik azt gondolják, hogy a lelket a testtel együtt vetik el [tulajdonképpen úgy, mint a magot], és nem Istentől, hanem a testi szülőktől származik. Minthogy a hús-vér test visszatér a földbe, a lélek pedig visszatér Istenhez, aki adta a lelket, nyilvánvaló, hogy Isten a lelkek atyja, nem pedig az emberek.
- 19:21 Hafenreffer szaladni akar ez előtt az Sz. Írás bizonyossága előtt – A hivatkozott Hafenreffer oldalszámon (72) lévő szöveg szintén a lélek eredetéről szóló részben szerepel, a konkrét helyen a fentebb említett (lásd 19:11. jegyzet) *bibliai* locusokat sorolja fel.
- 19:22 á mi a Testül származik, test az – Az idézett *bibliai* hely: „Ami a testből születik, az test, ami a Lélekből születik, az lélek.” (Jn 3,6)
- 19:26 Hafenreffer vitattya hogy az mi Lelkünk embertül származik – A 70. oldalon beszél Hafenreffer az eredendő bűnről, majd a fejezet lezárásakor is visszatér erre a 74. oldalon. Hafenreffer az állítását, miszerint az ember embert nemz, tehát testet és lelket egyaránt, úgy magyarázza, hogy Isten a teremtéssel megadta ezt a képességet az embernek, amikor azt mondta, hogy szaporodjatok és sokasodjatok. Ha a nemzés által nem szaporodik a lélek, hanem minden alkalommal az Isten önti a testbe tisztán vagy tisztátalanul, akkor ha tisztán, Isten kegyetlen, hogy a tiszta lelket bűnös testbe tette, ha tisztátalanul, akkor a bűnnek az oka. „Es ha szinten igazan chelekedne is ezt: mind azon által ezzel, az erodendoe buen feloel valo igaz tudomani foel forditatik, mint ha az valoba nem volna bűn az Isten akarattia ellen, hanem hogy chak az elsoe teremtestul fogua szarmazo buenre valo vagyodas es gyoecker legyen.” (70.)
- 19:27–20:1 Sz. Agostonnak is gondot adott – Pázmány itt Szent Ágostonnak a 394-ben Szent Jeromoshoz írott levelére hivatkozik, amely az ágostoni korpuszban a 28., a jeromosiban az 56. számú. (August. Epist. 28. ad Hieron.)
- 20:7 Alphonsus Castro – Alfonso de Castro (1495–1558) spanyol ferences szerzetes, a salamancai iskola teológusa. Legismertebb műve

az enciklopédikus *Adversus omnes haereses, libri XIV*, Pázmány is erre a munkára hivatkozik.

20:11 *Ex nihilo nihil fit* – a semmiből nem lesz semmi

20:15 *Corporea forma* – testi alak

20:22–23 *Az Isten az teremtésben az embertis meg áldá az eo nemének nemzésére, és szaporítására* – Pázmány pontosan adja meg az idézett szöveg oldalszámát (68.), a szöveget kissé rövidíti. Ide egy *bibliai* verset is hivatkozik: „Isten megáldotta őket, Isten szólt hozzájuk: »Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.«” (Ter 1,28.)

20:23 *mint az Ló louat, vgy nemz az emberis embert* – Ehhez az állításhoz itt most csak annyi marginális megjegyzést fűz Pázmány, hogy „nego consequentiam” vagyis tagadom a következtetést.

20:26 *vniat* – egyesül

20:42. jegyzet *Educi e potentia, aliud non est, quam pendere a materia in fieri.* – Nem mást jelent az, hogy létrehozni lehetőség szerint, mint hogy az anyagtól függ valaminek a létrejötte.

20:43. jegyzet *Formas substantiales et accidentales corporeas eas vocamus, quae a materia pendent.* – Lényegi és járulékos testi formáknak azokat nevezzük, amelyek az anyagtól függenek.

20:46. jegyzet *Nego consequentiam.* – tagadom a következtetést

21:7–8 *Az Eua teremtésében nem oluassuk hogy Isten uj lelket teremtet volna eo belé. Mert lelkes csontból teremtetet: azért nem volt szeukséges az Vi lélek.* – Pázmány nem adja meg az idézett szöveg oldalszámát (68.), de az előtte lévő oldalon idézett szöveg folytatását hivatkozva, az eredeti szöveget kissé rövidíti.

21:19 *Auerroistak* – Az averroisták Averroës (1126–1198) középkori arab filozófus követői. Pázmány itt Averroësnek azon tanítására utal, amely szerint csak egyetlen lélek van. A személy szerinti lélek és különböző lelki képességek szerinte nem léteznek, hanem az egyes egyedek mind egyetlen világlélek megnyilvánulásai.

- 21:21 *Adam Seteth az eo ábrázattyára szeulte.* – „Amikor Ádám 130 esztendő volt, magához hasonló, saját képmása szerinti fiút nemzett, akit Szetnek hívott.” (Ter 5,3)
- 21:21–23 *It az beuneos Adám ábrázattya az Isten ábrázattya ellen vettetik. Tehát nem csak az Testnek, de az Léleknek szeüléséreul kel ezt érteni.* – Pázmány annyit fűz hozzá, hogy „nego consequentiam” vagyis tagadom a következtetést. Az idézett szöveg a 69. oldalon található.
- 21:28 Set – Szet Ádám és Éva fia, aki azután született, hogy Káin megölte Ábelt. (Ter 5,3)
- 22:1–3 *Az elseo szeülésbe éppen az Atyáktul szeuletik, az mi az lelki vijtásban vionnan éppittetik. Az egész ember, testesteul lelkesteul ujonnan éppittetik. Tehát testesteul lelkesteul az Atyáktul nemzettetik.* – Pázmány annyit fűz hozzá, hogy „nego antecedens” vagyis tagadom az előzményt. Az idézett szöveg a 69. oldalon található, Pázmány kicsit rövidít.
- 22:6–9 *Ha az Lélek Atyáktul nem származik, meg nem érthettyeuk, miképpen szál reánk az Eredendeo beun. Annak feoleotte: Ha az Isten tisztátalanul teremti az Lelket, eo lészen oka az beunnek. Ha pedig tisztán teremti, kegyetlen, hogy az tisztátalan testben eonti, melyteul meg rúttattik.* – Az idézett szöveg a 69–70. oldalon található, Pázmány rövidít.
- 22:11 Sz. Thamással – Aquinói Szent Tamás (Thomas Aquinas; 1225 k.–1274) olasz teológus, skolasztikus filozófus, Domonkos-rendi szerzetes. „Angyali Doktor” (Doctor Angelicus) néven is ismert. Foglalkozott alkímiával és asztrológiával is. Sokat merített Arisztotelész filozófiájából, az iszlám misztikából, Szent Ágoston tanaiból, ám mindezt megújította és egységbe foglalta, ebből alakult ki az ún. „tomizmus”.
- 22:50. jegyzet Nego Antecedens. – tagadom az előzményt
- 23:18–21 *Azt mondgya az Kalaúz, hogy eordeog bagzot Lidércz modgyára Luther anyáual, és annak csinálmánya. Sz. Agostonra fogia, mint ha azt vallotta volna, hogy meg lehet az eordeogteul az emberi természetnek alko-^{53}tása, lib. 5. de Ciuit. DEI. cap. 23.* – Az idézett szöveg a *Praefatió*ban található (B3[r]). Nagy Benedek Szent Ágoston *De civitate Dei* (= Az Isten városáról) című művére hivatkozik.
- 23:26–27 *oluassa Luther feleol* – A *Kalauz* 181. lapjára hivatkozik Pázmány, valóban, itt beszél Lutherről, a margón hosszasan sorolva a forrásait.

- 24:7–9 *Es ióllehet az eordeognek teste nincsen, de az leuegeo égbeol, és égyéb Elementomokbol formált {55:} testben, latorkodhatik az aszonyiállatokkal, mint Sz. Agoston, meg bizonyította.* – Pázmány itt szó szerint idézi a Kalauzt, a 181. lap közepén található a szöveg.
- 24:15 *5. de Ciuit. Dei cap. 23.* – Pázmány megmagyarázza, hogy tollhiba történt, Szent Ágostonnak nem az 5., hanem a 15. könyvében (23. caput) van szó az ördögről.
- 24:18–23 *Creberrima fama est, multique; se expertos, vel ab ijs, qui experti essent, de quorum fide DVBITANDVM NON EST, audisse confirmant, Syluanos et Faunos, quos vulgo Incubos vocant, improbos saepe extitisse mulieribus, et earum appetisse, ac peregissee concubitus. Et quosdam Daemones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare, et efficere, plures, talesque affirmant, vt hoc negare IMPVDENTIAE videatur.* – Igencsak közismert annak a híre, hogy sokan vannak, akik megerősítik, hogy vagy ők maguk tapasztalták, vagy olyanoktól hallották, akik megtapasztalták, és akiknek a szavahihetőségét nem lehet kétségbe vonni, hogy a Silvanusok és a Faunusok, akiket közkeletű néven Incubusoknak neveznek, gyakran igen gonoszul viselkedtek az asszonyokkal, és megkívánták és meg is valósították, hogy velük háljanak. Többen is megerősítik, hogy egyes démonok pedig, akiket a gallok Dusiusoknak neveznek, állandóan megkísérlik és meg is cselekszik ezt a tisztátalanságot, úgyhogy ezt tagadni szemérmetlenségnek tűnik.
- 25:10 Eusebius – Kaiszareai Euszebiosz (Caesareai Eusebius, Eusebius Caesariensis; 265 k.–339) görög nyelvű egyházi író, egyháztörténész, püspök. A Diocletianus-féle üldözés (303–305) miatt először Tyrusba, majd Egyiptomba menekült. 313 körül lett Caesarea püspöke. Legismertebb műve a *Historia ecclesiastica* (= Egyháztörténet).
- 25:11–12 *lib. 3. contra Iulian. c. 17.* – Eclanumi Julianus (Iulianus Aeclanensis; 4–5. sz.) Szent Ágoston vitapartnere, két írásának is a címzettje, a pelagianus tanok követője. Ennek a tévtanításnak a szerzője Pelagius brit szerzetes volt, aki valószínűleg 384 előtt érkezett Rómába. 411 körül ment Afrikába, Szent Ágoston hippói püspök területére. Tanításainak lényege: 1. Ádám meghalt volna, ha nem vétkezik is; 2. Ádám bűne csak neki ártott és nem az egész emberiségnek; 3. az újszülöttek olyan állapotban vannak,

mint Ádám a bűnbeesés előtt, vagyis tagadták az áteredő bűnt; 4. Ádám bűne és halála éppoly kevésbé oka az emberiség halálának, mint ahogy Jézus feltámadása folytán sem támad fel az egész emberiség; 5. a törvény betartása éppúgy a mennyországba vezet, mint az evangélium; 6. az Úr eljövetele előtt is voltak bűn nélküli emberek. 418. május 1-jén kétszáz püspök zsinatot tartott, amelyen határozatot hoztak a pelagianizmus ellen. Pelagius valószínűleg Palesztinában halt meg.

25:16–17 *az eo ducseosségeknék bizonyos határt vetet Isten* – Az idézett szöveg az 54. oldal alján található.

25:19 *Legy io* neuk, holot Sz. Mark *legiot* nem *legy iot* említet. – Pázmány azon gúnyolódik, hogy a magyar Hafenrefferben meghamisítják Szent Márk szavait, mivel a *legio* helyett *legy io* olvasható az 53. oldal alján, feltehetően nyomdahiba. A bibliai hely: „Meg is kérdezte: »Mi a neved?« »Légióknak hívnak – válaszolta –, mert sokan vagyunk.«” (Mar 5,9)

25:20 Csepregi Hogya – a hodzsza perzsa-oszmán-török eredetű szó, jelentése úr vagy mester

26:3 kuhit mond – megadja magát; elismeri, hogy legyőzték; székelyben marad

26:6–7 *az Caluinisták táborában be szeokik* vgymond, és meg tagadgya az mindenható Ember Christust – Pázmány pontosan idézi Nagy Benedeket, a *Praefatio* B3[r] oldalának alján található a szöveg.

26:8 *Laureatus Poëta* – koszorús költő

26:30 Ábrahám – Ábrahám vagy Ábrám, bibliai pátriárka, több szemita nép, elsősorban a zsidók ősatya. A Kr. e. 2000–1700 között Szíria, Mezopotámia és Kánaán között vándorló félnomádok közül származott. Öccsétől, Náhortól az arámok származtak, Ábrahám és Hágár fiától, Izmaeltől pedig az izmaeliták. Sárától született fia Izsák, az ő fia pedig Jákob (Izrael), akinek az utódai az izraeliták. Ábrahám az Istenben való hit legfőbb példaképe, hiszen még a megígért, várva várt, öregkorában született gyermekét is hajlandó lett volna föláldozni az Úr szavára. Ezért megkapta az eljövendő üdvösség ígértét, az Úr szövetséget kötött vele, ennek jele a körülmételés. A szövetségben az Úr megígérte, hogy az ő utódai közül fog származni a Megváltó. (Ter 22)

- 27:24–25 az Kalaúz Christus vrunkat, nyomorúlt, gyarló, gyeuszeus Szabóhoz, Csiszárhoz, Bodnárhoz hasonlítja – Az idézett szöveg a *Praefatio*-ban található (B3[r]–[B3v]), a *Kalauz*-ban pedig a 711. lapon az ubiquisták-ról szóló részben.
- 28:14 Samaritánushoz – A szamaritánusok egy Izraelben élő népcsoport, nevüket Szamáriáról, az ókori Izrael fővárosáról kapták, nem zsidó telepesek leszármazottai.
- 28:19 lapiczka tenyerednek – Pázmány iskolai büntetést, tenyérbe való vesszőzést javasol Nagy Benedeknek, mivel a verssorában el van rontva az időmérték. Ezzel is degradálja a szerzőt, rosszul teljesítő iskolásnak tartja.
- 28:20–21 *Pascere liuor meus rabido saturare furore, / Mors tua sancta DEVM facta timentis erunt.* – Táplálékot kapsz, irigységem, jóllaksz a veszett örülettel, / A te haláloed egy istenfélő szent tettei lesznek. – Az idézett verssorok az egész könyvet zárják le, nemcsak a prelimináris szövegeket. Tehát nem a *Protestatio* utáni gúnyversek között találjuk, hanem az egész kötet végén, Hafenreffer szövege után, az 542. oldalon. Címe *Ad Zoillum*, vagy Zoilushoz. Zoilosz (Zoilus; Kr. e. 400–Kr. e. 320) görög filozófus. A szofista irányzat követője, hírnevét Homérosz költeményeinek a támadásával szerezte.
- 28:25 Pythagoras – Számoszi Püthagorasz (Pythagoras; Kr. e. 570 k.–Kr. e. 495) ókori görög filozófus, matematikus
- 28:67. jegyzet *Omnis similitudo claudicat.* – Minden hasonlat sántít.
- 29:1 csöpüiéből – a csepű a kender vagy len tisztításakor (gerebenezésekor) keletkező hulladék, kóc, szösz
- 29:13–14 *Arcus Triumphalisra* – diadalívre
- 31:12 SESSIUS PAL – Pavel Sessius (Sesse; † 1631 u.) prágai nyomdász a 17. század elején
- 32:1–6 *Augustinus Tomo 7. lib. 2. De Nuptijs et concupisc. cap: 29.* NOs paratiores sumus, cum Ecclesia Christi in huius fidei antiquitate firmata, quaelibet maledicta, et contumelias perpeti, quam Pelagiani (*Lutherani*) eloquij praedicatione laudari. – Mi Krisztusnak ennek a hitnek régisége tekintében szilárdan álló Egyházában jobban felkészültek vagyunk bármilyen rágalmat és gyalázkodást eltűrni, mint hogy a pelagianus (lutheranus) ékesszólás hirdetése dicsérjen. – Pázmány itt Szent Ágoston *De nuptiis et*

concupiscentia (= A házasságról és a bűnös vágyról) című művére hivatkozik, az idézett szöveg a 29. caput utolsó mondata.

33:5 *sterquiliniomában* – trágyadombján; Pázmány a margón a Morgók könyvére hivatkozik, vagyis a Zvonarics Imre és Sármelléki Nagy Benedek által írt, 1615-ben Keresztúron nyomtatott *Pázmán Péter pírónsági* című műre. Ám mivel a szövege elején megmondta, hogy nem fogja őket néven nevezni, itt csak annyit ír, hogy Morgók, 212. folium. A hivatkozott helyen valóban ott találhatjuk: „Animam esse immortalem: et omnia illa portenta in Romano sterquilinio nata.” (= A lélek hallhatatlan és minden híres szörnyűség a római trágyadombon született.)

33:6 *portentumnak* – baljós előjel; Pázmány „iszonyatos szörnyűség”-nek fordítja

33:17 két Morgó – Ebben a második vitairatban Pázmány már nem hajlandó a nevükön nevezni Zvonarics Imrét és Sármelléki Nagy Benedeket, kizárólag Morgókként hivatkozik rájuk és munkájukra a főszövegben és a margón egyaránt. Ugyanis itt már nem a Hafenreffer-fordítás prelimináris szövegei a fő cáfolandó munka, hanem az 1615-ben kiadott *Pázmány Péter pírónsági*, amelyet Zvonarics és Nagy Benedek írt.

33:22 *Nec Hercules contra duos* – Pázmány fordítja a közmondást: „Herculesnek sem kel, egyszersmind kettővel, meg ütköznýi”.

33:25 *Plures nobiscum sunt quam cum illis* – Pázmány a *Vulgata* latin szövegét idézi, a *Királyok 4. könyvéből*, amit aztán fordít is: „Többen vannak én mellettem, hogy sem ő véllek”. „De ő azt válaszolta: »Ne félj! Mert azok, akik velünk vannak, többek, mint azok, akik velük vannak.«” (2Kir 6,16)

34:1–2 Sz: Pal mondása – „De sokra nem viszik, mert ostobaságuk mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, mint ahogy azoké is nyilvánvalóvá vált.” (2Tim 3,9)

34:25 hagymázban – lázas, önkívületi állapotban

35:5 AEsopus – Aiszóposz (Aesopus, Ezopus; † Kr. e. 564 k.) görög meseíró. A nevéhez fűződő mesék nagyon népszerűek voltak, egyrészt erkölcsi tartalmuk miatt, másrészt mivel bekerültek a retorikai és grammatikai tananyagba.

- 35:7–8 csigázzák, darabollyák, rombollyák nevemet. *Petrus, Terpus*. – Pázmány pontosan hivatkozik, a *Pázmány Péter pironsági* 287. lapján a margón olvasható. Terpus = vadállat.
- 35:9 tóldozzák, földozzák nevemet – Itt a *Pázmány Péter pironsági* 328. és 73. lapjára hivatkozik. A 328-on kezdődnek a Pázmány nevére írott gúnyversek.
- 35:12 fántum fánt – szeget szeggel
- 35:19 kaytorok – haszontalanok, mihasznák, kártékonyak
- 37:3 Cyprianus. Eusebius, Chrysostomus – lásd a 12:22. jegyzetet
- 37:8 Augustai Confessionának – lásd a 12:9. jegyzetet
- 37:19 Tertullianus – Quintus Septimius Florens Tertullianus (155/160–220 után) ókeresztény teológus, hitvitázó, a latin nyelvű keresztény próza megteremtője. Egy ideig Rómában ügyvédként tevékenykedett, megkezesztelkedése után pedig visszatért szülővárosába, Karthágóba. Művei sokszor személyeskedők, epések, gúnyosak, ami miatt gyakran háttérbe szorul logikai következetessége. Írásművészete maradandó, szinte a *Vulgatát* megközelítő hatással volt az utókor latin nyelvű prózájára. Hatásával magyarázható, hogy életművének mintegy háromnegyed része, szám szerint 31 írása maradt fenn.
- 37:23 *De Corona militis* – Pázmány itt Tertullianus a *De corona militis* (= A koszorúról) című művére hivatkozik.
- 37:25 *De Cura pro mortuis* – Pázmány Szent Ágoston *De cura pro mortuis* (= A halottakról való gondoskodásról) című művére hivatkozik.
- 37:26 Machabaeus – A makkabeusok a zsidók történetében az a család (Kr. e. 166–137), amelyik Júdeának visszaszerezte önállóságát, s a zsidó államnak – egészen Nagy Heródesig – utolsó királyait adta. Az ószövetségi *Makkabeusok könyvei* a zsidóságnak a Szeleukidák hellenizálása elleni harcát mutatják be. Nevüket e harc fő alakjáról, Makkabeus Júdásról kapták. A két könyv nem ad összefüggő történetet, hanem mindkettő ugyanazt a Kr. e. 175–135 közti korszakot tárgyalja. A protestáns kánonból kihagyták.
- 38:5 Origenes – Órigenész (185 k.–254 k.) görög nyelvű ókeresztény író, a szentírási szöveg rekonstruálása mellett, szinte az egész *Bibliát*

- kommentálta. Nézeteit, követőit több zsinaton is elítélték, eretnekség vádjával kiközösítették.
- 38:13–15 *Christianus populus, memoriae Martyrum, religiosa solennitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuvetur.* – A keresztények ünnepélyes vallásossággal emlékeznek meg a vértanúkról egyrészt azért, hogy példájuk követésére indítsanak, másrészt pedig azért, hogy érdemeik folytán közösségbe kerüljenek velük, és hogy imáik segítsék őket.
- 38:22–23 *lib. 21. de Civitate Dei, cap. 26. De fide, et operibus, cap: 14. Enchiridij cap. 69.* – Pázmány itt Szent Ágoston három művére hivatkozik, a *De civitate Deire* (= Az Isten városáról), a *De fide et operibusra* (= A hűségről és a munkákról) és az *Enchiridionra* (= Kézikönyv).
- 38:16. jegyzet *Cont. Faust.* – Faustus Karthágóban volt a manichaeusok püspöke. Szent Ágoston egyik műve őellene íródott (*Contra Faustum Manichaeum*).
- 39:3–5 *Dic mihi soror, in pace proemisisti virum tuum? Quid respondebit? in pace; Enimvero et pro anima eius orat, et refrigerium interim adpostulat ei, et offert annuis diebus dormitionis eius.* – Mondd meg nekem, nővérem, vajon békében küldted-e előre férjedet? Mit válaszol erre? Igen, békében. Azután pedig imádkozik a lelkéért is és nyugodt felüdülést is kér neki, és áldozatot mutat be érte elszenderülése évfordulóján.
- 39:20–21 Ambrosius – Szent Ambrus (Ambrosius Aurelius; 339 k.–397) ókeresztény író, egyházatya, Milánó püspöke. Kiváló szónok, küzdött az arianusok és a pogányság maradványai ellen, az ő hatására tért meg Szent Ágoston.
- 39:22. jegyzet *Tertull: De Monogamia ca. 10. n. 76. Exhortatio: ad Castitat. cap. 11. n. 56. et de corona militis, cap: 13. n. 36.* – Pázmány itt Tertullianus három művére hivatkozik, a *De monogamiára* (= Az egyszeri házasságról), a *De exhortatione castitatisra* (= A tisztaság buzdításáról) és a *De corona militisre* (= A koszorúról).
- 40:13 az Morgók felékenyeknek nevezgetnek – A félős protestáns atyafiakra, akik nem mernek kiállni Pázmánnyal harcolni, egy olyan marginális megjegyzésben utal Pázmány, amelyben csak annyit ad meg, hogy „In Epist: dedicat: sub finem.”, tehát valahol az ajánló levél vége felé. Valóban

a számozatlan *Epistola dedicatoriában* található az alábbi szöveg: „Kiroel valo iteletet, minden szeled elmeiue Emberekre hattuk, nem gondoluan nemeli felekeneknek tibolygasiual, kik magok sem mernek uetkoezetre menni: es az kik mennekis, azokat irtozua cziodallyak”. [5]

40:27 Hierosolymai, Romai, Alexandriai, AEthiopiai, Mediolanomi Liturgiákat – A jeruzsálemi liturgiát Szent Jakab apostol liturgiájaként említik, vagyis ez a kereszténység legelső századaiban kialakult szentmise. Nevét idősebb Szent Jakab apostolról, a város első püspökéről kapta, a hagyomány szerint egyes elemei magától az apostoltól származnak. – A római liturgia az egész nyugati világban általánosan elterjedt, mivel a trienti zsinat (1545–1563) kötelezően előírta a használatát. Magyarországon Pázmány Péter érsek 1630-ban vezette be nemzeti zsinati határozattal. – Az alexandriai liturgia Alexandriában kialakult szentmiseforma, Szent Márk liturgiájának is nevezik. – Az etiópiai liturgia a koptok liturgiája, amely úgy alakult ki, hogy Alexandriai Szent Cirill átdolgozta Szent Márk liturgiáját. Rufinus és Szókratész szerint az apostolok föloszlása után Szent Máté hirdette itt az evangéliumot. – A milánói liturgia a milánói egyházmegyének a rómainál néhány helyen eltérő, ősi szertartása, amelyet a hagyomány Szent Barnabástól eredeztet, kimutathatóan Szent Ambrus püspökig vezethető vissza.

40:32. jegyzet *Vide Jodocum Coccium Tomo 2. Thesauri lib: 7. Art: 5. Fol. 848.* – Jodocus Coccius († 1618) német lutheránus szülöktől származó konvertita, jülich-i kanonok. Fő műve a *Thesaurus Catholicus* (= Katolikus kincsestár).

40:29–41:1 Sz: Jakab, Szent Peter, Szent Márk, Szent Mathe, es Sz: Barnabas – Az itt felsorolt szent apostolok a feljebb említett (40:27. jegyzet) városokhoz köthetők.

41:2 Sz: Clemens Romanus – Római Szent I. Kelemen (Clemens Romanus; I. sz.) római pápa, egyházatya, görög nyelvű egyházi író, vértanú. Az egyetlen neve alatt fennmaradt mű, amely hitelesnek mondható, a korintusiakhoz írott levele (*Epistola ad Corinthios*). A korintusi egyházban többen fellázadtak a presbiterek ellen, erre a problémára próbál válaszolni ebben a levélben.

- 41:4–10 *Diaconus haec addet. Pro quiescentibus in Christo fratres nostri rogemus, ut benignus Deus qui ipsorum animam suscepit, dimittat eis omne delictum, voluntarium, et involuntarium, et propitius illis factus, colloceat eos in Regione piorum, etc. Episcopus dicat. Deus quoniam omnium animae apud te vivunt, etc. respice super hunc servum tuum, quem recepisti in alteram vitam, et condona ei, si quid volens, vel invitus deliquit, et Angelos placidos constitue ei, et colloca eum in sinu Patriarcharum, etc.* – A diakónus ezt tegye hozzá: Könyörödjünk, testvérek, a Krisztusban elhunytakért, hogy a jóságos Isten, aki magához vette lelküket, bocsássa meg nekik minden, akár szándékos, akár tudtukon kívül elkövetett bűnüket, legyen jóindulatú hozzájuk, és helyezze el őket az istenfélők országában, etc. A püspök pedig ezt mondja: Isten, mivel mindenki lelke tenálad él, etc. tekints erre a szolgádra, akit befogadtál a másik életbe, és bocsásd meg neki, bármit vétett is szándékosan vagy akarata ellenére, és nyájas angyalokat rendelj melléje és helyezd el őt az ösatyák ölébe, etc.
- 41:14–16 *Haec de pijs dicimus; Nam de impijs, etsi omnes mundi facultates dares pauperibus, nihil eis prodesses.* – Pázmány fordítja közvetlenül a latin szöveg után: „Ezeket ugymond csak az Istenes emberekről mondgyuk: mert az Istentelennek semmit sem használnal, ha mind az világ iovát szegenyeknek osztanádis.”
- 41:22–23 Areopagitai Dienes – Szent Dénes (Dionysius Areopagita; † 80 k.) Szent Pál térítette meg, a hagyomány szerint Athén első püspöke, vértanú. Az 5–6. században egy ismeretlen szerző írt görög nyelvű egyházi műveket e néven. Alakja gyakran keveredik a szintén ekkor ünnepelt Párizsi Szent Dénesével († 251 k./258), aki Párizs első püspöke volt, és szintén vértanúhalált halt.
- 41:23 Sz: Lukács Evangelista – Szent Lukács († 84 k.) evangélista. A keresztény hagyomány szerint az Újszövetség harmadik evangéliumának és az *Apostolok cselekedetei* című kanonikus bibliai könyvnek az írója. Valószínűleg antiochiai származású orvos, Szent Pál munkatársa.
- 41:24–27 *Accedens Sacerdos suam orationem super dormientem facit. Ipsa oratione Divinam bonitatem deprecatur, omnia dimittere, per humanam {18;} infirmitatem commissa, dormienti: ordinareque eum in lumine, et regione vivorum.* – A pap odalépve elmondja imáját az alvó/halott felett.

Ebben az imádságban az isteni jószágot kéri, hogy bocsássa meg az alvó/ a halott minden emberi gyengesége folytán elkövetett vétkeit, és vezesse el őt a világosságra és az élők országába.

41:33. jegyzet *Liber: Epistolae extant, et Pastor Hermetis. Clemens lib. 8. constit: Apostol: c. 47.* – Pázmány itt két szerzőre hivatkozik. Az egyik Hermasz (1. v. 2. sz.) görög nyelvű apostoli atya, a hagyomány szerint a 72 tanítvány egyike. A nevéhez fűződő apokrif irat *A pásztor (Hermas Pastor)*, amely a korakeresztény egyházi iratok közül a legnagyobb terjedelmű. A másik pedig Római Szent Kelemen, akinek doktrínáit 1563-ban adták ki Velencében (CLEMENS Romanus, *Constitutiones Sanctorum Apostolorum Doctrina Catholica*).

41:36. jegyzet *Librum dico: Epistolae extant Ignatij Polycarpi. Dyonis: Areopag: De Ecclesiasticae Hierarc. cap: 7. part: 3.* – Pázmány itt három levélíró szerzőre hivatkozik, elsőként Antiochiai Szent Ignácra, majd Szmírnai Szent Polikárra, végül Pszeudo-Dionüszioszra. – Antiochiai Szent Ignác (35 k.–107 v. 117), ókeresztény író, apostoli atya, Antiochia püspöke, vértanú, a római amfiteátrumban vadállatok elé vetették. Szent János és Szent Pál tanításai alapján írta meg hét fennmaradt levelét. – Szmírnai Szent Polikárp (69 e.–155) Szmírna püspöke, a hagyomány szerint – Ignác mellett – ő is Szent János tanítványa volt, valamint Iréneusz tanítómestere. Szintén vértanúhalált halt. A keresztény hit igazságait a filippiekhez írott levelében fejtette ki. – Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitisz (Dionysios Areopagites, Ál-Areopagita Dénes; 5–6 sz.) görög nyelvű ismeretlen teológus és filozófus, akit korábban tévesen azonosítottak a Bibliában is említett (ApCsel 17,34) Areopagita Szent Dénessel. Művei misztikusak és neoplatonista hatást mutatnak. Pázmány itt a *De Ecclesiastica Hierarchia* (= Az egyházi hierarchiáról) című művére hivatkozik.

42:12–18 *Quis dubitat, quod Sancti quique Patrum, {19:} et orationibus nos juvent, et gestorum suorum hortantur exemplis. Sicut moto corpore, umbra quoque ipsius movetur, ita cum aliquis Deum habet propitium, sequitur ut amicos habeat omnes Dei Angelos, Animas, et Spiritus. Sentiunt enim qui sunt digni favore caelestis numinis, quibus non solum ipsi benevolunt, verum etiam dant operam, ut Deum, ei servire volentibus, concilient, et una nobiscum precantur.* – Ki kételkedik abban, hogy az összes szent

atyák egyrészt imádságaikkal segítenek minket, másrészt pedig tetteik példájával buzdítanak? Ahogyan a test mozgására az árnyék is megmozdul, úgy ha valakinek Isten kegyes, akkor következik belőle, hogy Isten minden angyala, lelke és szelleme is barátja lesz. Hiszen azok, akik méltók az égi istenség kegyére, nemcsak hogy jóindulattal viseltetnek irántunk, hanem azon is fáradoznak, hogy Istent azokhoz is kegyessé tegyék, akik neki szolgálni akarnak, és velünk együtt imádkoznak.

42:24 Corneliussal – Szent Kornél (Cornelius; 180 k.–253) a 21. római pápa volt. Szent Ciprián segítségével őt választották pápává Novatianusszal szemben. A keresztényüldözések következtében halt vértanúhalált.

42:25–43:4 *Magnus nos illic charorum numerus expectat; parentum, {20;} fratrum, filiorum frequens nos ac copiosa turba desiderat, jam de sua immortalitate secure, et adhuc de nostra salute sollicita. Ita ut (infantes) in ordine Sanctorum protomartyres, primum habeant locum, et secretorum conscii divinatorum, propinquitate familiarissima, clementiam Dei pro nostris exorent laboribus. Si quis istinc nostrum prior divinae dignationis celeritate praecesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio: pro fratribus, et sororibus nostris apud misericordiam Patris, non cesset oratio.* – Ott egy nagy sereg kedves lélek vár ránk; szülők, testvérek és gyermekek sokasága vár bennünket, már biztosak saját halhatatlanságukban, de még mindig aggódnak a mi üdvösségünkért. Így (a gyermekek) a szentek sorában az első vértanúkat illetik meg az első helyen, és mint az isteni titkok ismerői, a legbensőségesebb közelségben könyörögnek Isten kegyelméért a mi fáradozásainkért. Ha közülünk valaki az isteni méltóság kegyelméből előbb távozna, szeretetünk maradjon meg az Úrnál: ne szűnjünk meg imádkozni testvéreinkért és nővéreinkért az Atya irgalmáért.

42:38. jegyzet Origen; Hom: 26. in Numeros sub finem. – Órigenész (185 k.–254 k.) görög nyelvű ókeresztény író, a szentírási szöveg rekonstruálása mellett, szinte az egész *Bibliát* kommentálta. Nézeteit, követőit több zsinaton is elítélték, eretnkség vádjával kiközösítették. Pázmány itt a bibliamagyarázó *Homiliae*-re utal.

43:8 Sz: Athanasius – Alexandriai Szent Atanáz (Athanasius Sanctus, Athanasziosz; 295 k.–373) görög egyházatya, püspök, az ariánus eretnkség ellenfele.

- 43:10 Marcus Pápanak – Szent Márk (290 k.–336) a 34. római pápa. Pontifikátussága az egyik legrövidebb, mintegy nyolc és fél hónapig tartott (336. január 18.–336. október 7.).
- 43:10–13 *Domino sancto, Apostolici culminis Marco, Sanctae Romanae {21;} et Apostolicae Vniversalis Ecclesiae Papae. Optamus a vestrae Sanctae Sedis Ecclesiae autoritate, quae est Mater, et Caput omnium Ecclesiarum, Capitula Nicaeni Concilij.* – A szent úrnak, az apostoli rangú Márknak, a szent római és apostoli egyetemes egyház pápájának. Várjuk a te Szent Széked Egyháza tekintélyétől, amely minden egyház anyja és feje, a nicaei zsinat fejezeteit.
- 43:14 Damasus – Szent I. Damáz (Damasus; 366–384) római pápa, több zsinatot hívott össze, küzdött a hitszakadás és az eretnekek ellen, támogatta a vértanúk tiszteletét. Ő bízta meg Szent Jeromost a *Biblia* pontos latin fordításának elkészítésével.
- 43:14 Nazianzenus – Nazianzoszi Szent Gergely (330 k.–390) görög nyelvű kappadókiai ókeresztény író, egyházatya, szónok. Az egyház általában együtt emlegeti és ünnepli barátjával, Vazullal. Ő a költők és írók védőszentje.
- 43:15 Leo – I. Nagy Szent Leó (390 k.–461) római pápa. A legendák szerint 452-ben Rómán kívül találkozott a hunok királyával, Attilával, és rávette, hogy ne támadja meg a várost. Pontifikátussága a krisztológiai viták időszakára esett, a khalkédóni zsinat egyik összehívója volt.
- 43:15 Victor Vticensis – Victor Vitensis (5. sz.) afrikai püspök. A Pázmány által hivatkozott művének címe: *Commentarius historicus de persecutione Vandalica* (= A vandál üldözés története).
- 43:15–16 Chalcedomi közönséges gyölekezet – A khalkédóni zsinat 451. október 8-tól november 1-ig tartott, ez volt a 4. egyetemes zsinat. Nagy Szt. Leó pápa (440–461) és Markianosz (450–457) császár hívta össze a monofizitizmus elítélésére. A hagyomány szerint 600, valójában valószínűleg kevesebb résztvevője volt, de az I. vatikáni zsinatig ez volt a legnépesebb. – A monofizitizmus krisztológiai tévtanítás, melynek a lényege, hogy Krisztusban csak egy természetet ismer el abban az értelemben, hogy az isteni természet mintegy fölszívta az emberit. A valóságos monofizitizmus azt vallotta, hogy Krisztus az istenség és az emberség valóságos

összekeveredése, amelyből egy 3. valóság adódott: az emberséggé vált istenség vagy az istenséggé vált emberség.

44:9 Illyricus – Matthias Flacius Illyricus (Matija Vlačić, Frankowitz; 1520–1575) horvát származású német lutheránus teológus, egyháztörténész. A nagyszabású protestáns egyháztörténeti vállalkozás, a *Magdeburgi Centuriák* elindítója.

45:5 *De Corona Militis* – A koszorúról – Tertullianus műve.

45:11–16 *Harum, et aliarum ejusmodi disciplinarum, si legem postulas scripturarum, nullam invenies. Traditio tibi praetenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, Fides observatrix. Rationem traditioni, consuetudini, fidei, patrocinatorum, aut ipse perspicies, aut ab alio discas: interim nonnullam esse credes, cui debeatur odsequium.* – „IV. 1. Ha ezekkel és más hasonló szokásokkal kapcsolatban is szentírási parancsot keresel, akkor bizony egyikkel kapcsolatban sem találsz majd semmit a Szentírásban. Láthatod, hogy ezek forrása a hagyomány, megszilárdítója a szokás, megtartója a hit. Magad is láthatod, hogy az értelem védelmébe veszi a hagyományt, a szokást és a hitet, vagy pedig megtanulhatod attól, aki belátta ezt. Közben persze te is úgy gondolsz, hogy meglehetősen sok olyan dolog van, amelynek engedelmességgel tartozik az ember.” (Ladocsi Gáspár fordításának felhasználásával. TERTULLIANUS 1986, 335.)

45:25–26 *Lib: 2. de doctrina Christi: cap: 8. lib: 18. de Civitate Dei, cap: 36.* – Pázmány itt Szent Ágoston két művére hivatkozik, a *De doctrina Christiana*-ra (= A keresztény tanításról) és a *De civitate Dei*-re (= Az Isten városáról).

45:60. jegyzet *Verba Augustini Kalauz fol: 608.* – Szent Ágoston szavai kapcsán a *Kalauz* 608. lapjához igazítja Pázmány az olvasót, ahol valóban ugyanez az Ariusról szóló mondat elhangzik, ám a margón még további visszaulással és lapozással juthatunk el a *Kalauz* 261. oldalán szereplő ágostoni műhöz, a *De haeresibus* (= Az eretnekségekről) címűhöz.

46:14–16 *Maximum esse credentes animarum JUVAMEN, pro quibus offertur obsecratio sancti illius ac tremendi, quod in altari proponitur, sacrificij.* – A lelkek számára a legnagyobb segítség az, amikor értük az oltáron felajánlják a szent és félelmetes áldozatot.

47:14–22 *Si post fundamentum Jesu Christi, non solum in tuo corde, aurum, argentum, lapidem pretiosum superaedificaveris, verum et ligna, foenum, stipulam, quid tibi vis fieri, cum anima semota fuerit a corpore? utrum ingredieris in sancta cum lignis tuis, cum foeno, et stipula, et pollues Regnum Dei? An propter lignum, foenum, et stipulas foris residere, et pro auro, argento, et lapide pretioso, nihil merce-{29:}dis accipere? Sed neque hoc aequum est. Quid igitur sequetur, nisi ut primum propter ligna, ignis tibi detur, qui consumat fœnum, lignum, stipulas etc.* – Ha Jézus Krisztus alapja után nemcsak aranyat, ezüstöt és drágakövet építettél fel a szívedben, hanem fát, szénát és szalmát is, mit akarsz, hogy történjen veled, amikor a lelked elválík a testtől? Vajon be fogsz lépni a szentek közé a fáiddal, szénáddal és szalmáddal, és beszennyezed Isten országát? Vagy pedig a fa, széna és szalma miatt kívül kell maradnod, és az aranyért, ezüstért és drágakőért semmilyen jutalmat nem kapsz? De ez sem volna igazságos. Mi következik tehát ebből, ha nem az, hogy először a tűz ér el téged, amely megemészti a szénát, fát és szalmát?

47:29–48:1 *Dies eorum, quibus excedunt annotare, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus.* – „Ezenkívül jegyezzétek fel a napokat is, amikor elhunytak, hogy a vértanúk ünnepén róluk is megemlékezhessünk”. (Szabó Ádám fordítása. *Szent Cyprianus levelezése* 2014, 147.)

47:69. jegyzet *Origen: Lib: 3. Job prope finem.* – Pázmány korában még Órigenésznek tulajdonították azt a Jób-kommentárt, amelyet később leválasztottak az életműről, mivel bebizonyosodott, hogy egy Órigenész után élt ismeretlen szerző műve (PSEUDO-ORIGENES, *Commentarius in Iob*).

47:70. jegyzet *Origen: Homil: 12 in Hieremiam.* – Pázmány itt Órigenész *Homiliae in Hieremiam* (= Homíliák Jeremiás könyvéhez) című művére hivatkozik.

48:2 *commemoratio* – megemlékezés

48:73. jegyzet *August: Tractat: 84. in Joan:.* – Pázmány itt Szent Ágoston *In evangelium Ioannis tractatus CXXIV* (= Értekezés János evangéliumáról) című művére hivatkozik.

- 48:74. jegyzet *August serm: 17. de verb: Apost:* – Pázmány itt Szent Ágoston *Sermones de verbis Apostoli* (= Beszédek az Apostolok szavairól) című művére hivatkozik.
- 49:4 Szent Mathe – Szent Máté evangélista, a tizenkét apostol egyike, a keresztény hagyomány szerint Etiópiában szenvedett vértanúságot.
- 49:9 21. *de Civitate Dei, cap: 26. Enchiridij cap: 69.* – Pázmány itt Szent Ágoston *De civitate Dei* (= Az Isten városáról) és az *Enchiridion* (= Kézikönyv) című műveire hivatkozik.
- 49:16 *de Cura pro mortuis cap: 1.* – Pázmány Szent Ágoston *De cura pro mortuis* (= A halottakról való gondoskodásról) című művére hivatkozik.
- 49:19 *Sermone 32. de verbis Apostoli* – Pázmány itt Szent Ágoston *Sermones de verbis Apostoli* (= Beszédek az Apostolok szavairól) című művére hivatkozik.
- 49:24 *offertoriumot* – felajánlást
- 50:14–18 *Non est quod pro dormitione Geminiani apud vos fiat oratio; aut deprecatio aliqua nomine ejus in Ecclesia frequentetur; ut coeteris fratribus detur exemplum, ne quis Sacerdotem ad seculares molestias devocet. Observari de coetero poterit, ne ultra hoc fiat, si quod nunc factum est, fuerit vindicatum.* – [...] tehát nem engedhetjük meg, hogy felajánlást tegyenek az elhunyt [Geminus] nyugalmaért, vagy az ő nevét említve bármiféle könyörgést végezzenek az egyházban. [...] másrészt példával szolgálunk a többi testvérünk számára, nehogy bármelyikük is evilági feladatokra akarja csábítani Isten főpapjait [...] Ha ugyanis példás büntetést szabunk ki arra, ami most történt, megelőzhetjük, hogy a jövőben egyházi személyekkel kapcsolatban előforduljon ilyesmi. (Szabó Ádám fordítása. *Szent Cyprianus levelezése* 2014, 107–108.)
- 50:20 Calepinusban – Az ún. *Calepinus* az Ambrogio Calepino (Ambrosius Calepinus; 1435–1511) Ágoston-rendi szerzetes által összeállított latin lexikon, eredeti címe *Cornucopia*. A mű tíznyelvű, 1585-ös lyoni kiadásába a magyart is fölvetették. (Ambrosius CALEPINUS, *Dictionarium decem lingvarum [...]*, Lyon, 1585, RMNy 1971, 569.)
- 50:20–22 *Non offerre pro eo sacrificium: pro dormitione ejus non celebrare: pro dormitione ejus non fiat oblatio; deprecatio ejus nomine non frequentetur* – [...] akkor ne adjanak felajánlást, ne mutassanak be áldozatot

az elhunyt túlvilági nyugalmaért, [...] ne legyen felajánlás az elhunyt lelki nyugalmaért, ne végezzenek az ő nevét említve semmiféle könyörgést az egyházban. (Szabó Ádám fordításának felhasználásával. *Szent Cyprianus levelezése* 2014, 107.)

50:30 *oblaticon* – felajánlásokon

51:2 *offertoriumban* – felajánlásban

51:3 *de Corona Militis cap: 3. de Monogamia cap* – Pázmány Szent Ágoston *De cura pro mortuis* (= A halottakról való gondoskodásról) és a *De monogamia* (= Az egyszeri házasságról) című műveire hivatkozik.

51:5–6 *Haec quasi deposita pietatis sunt. Non inde epulis, non potaculis, nec ingratis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis.* – „A könyörületesség megtakarított fillérjeiről van szó. Ezekből ugyanis nem lakomákra, nem eszem-iszomra, nem haszontalan dáridókra költünk, hanem a szegények gyámolítására [és temetésére].” (Városi István fordítása. TERTULLIANUS 1986, 128.)

51:10 *Orat pro anima ejus, refrigerium adpostulat ei.* – Imádkozik a lelkéért és nyugodalmat kér neki.

51:14–15 *Oblationes pro defunctis annua die facimus* – Az elhunytakért évente ugyanazon a napon felajánlást teszünk.

51:16 *pro defunctis* – a halottakért

51:16 *pro pauperibus* – a szegényekért

51:17 *Refrigerium adpostulare* – segítséget kérni

51:18 Molnár Dictionariumiát – Szenci Molnár Albert (1574–1634) református lelkész, zsoltárköltő, egyházi író, tudós. A Pázmány által is hivatkozott szótára az első magyar nyelvű betűrendes szótár, magyarázataiban enciklopédikus ismeretanyagot közöl. (SZENCI MOLNÁR Albert, *Dictionarium Latinovngaricvm*, Nürnberg, 1604.)

51:23 Pighardnak – A középkori vagy neo-adamiták csoportját állítólag egy Picard nevű francia alapította 1400-ban. A szekta a mai Hollandiában, Franciaországban és különösen Csehországban volt elterjedt. Kommunisztikus közösségben éltek, a szabad szerelmet vallották és elvetették a magántulajdont. Szerintük nincs keresztség, a lélek pedig nem halhatatlan. Csehországban Jan Žižka huszita vezér 1421-ben szinte teljesen kipusztította a szektát.

- 51:26–27 *Tomo 1. Latino Vittemberg: anni 1545 edito per Lufft, fol: 112. In resolution: de Indulgentijs* – Hans Lufft (Johannes Luft; 1495 k.–1584) a legnevezetesebb lutheránus könyv- és biblíanyomtató. Wittenberg városában, a német reformáció szellemi központjában működött. A Luther-Biblia első teljes kiadása fűződik a nevéhez, amelyet gazdagon illusztrált és művészi kiállításban jelentetett meg, de Luther számos egyéb munkáját is kiadta. Miután a *Bibliát* százezres példányszámban nyomtatta ki, jelentősen meg is gazdagodott. Pázmány itt a szintén Lufft által kiadott Martin LUTHER, *Resolutiones disputationum de virtute indulgentiarum* (= Vitatkozás a bűcsű erejéről), Basel, 1518. (= *Opera omnia, Tomus primus*, Wittenberg, 1545.) című műre hivatkozik.
- 52:4 *orationes* – imák
- 52:4 *pro mortuis* – a halottakért
- 52:8–10 *Epiphanius testatur Aërium sensisse, quid orationes pro mortuis sint inutiles. Id reprehendit. Neque nos Aërio patrocínatur.* – Epiphanius tanúsítja, hogy Arius azt gondolta, haszontalan a megholtakért mondott ima. Ezt az álláspontot kritizálja. Mi sem támogatjuk Ariust.
- 52:11–12 *ut ne illic patiatúr* – hogy ne szenvedjen ott
- 53:15–20 *Semper fuerunt pij homines, qui Apostolicam doctrinam contra hostes Ecclesiae propugnauerunt. Atqui, Non semper fuerunt, qui suffragijs mortuorum, Purgatorio, Invocationi Sanctorum, sese opposuissent. Ergo, Augustanae confessionis diversa opinio de his, non est Apostolica doctrina.* – Mindig voltak istenfélő, jámbor emberek, akik az apostoli tanítás érdekében küzdöttek az egyház ellenségeivel szemben. Sőt, nem voltak mindig olyanok, akik szembehelyezkedtek a holtakért tett felajánlásokkal, a purgatóriummal, a szentek segítségül hívásával. Az ágostai hitvallásnak tehát eltérő véleménye van erről, és ez nem apostoli tanítás.
- 53:26–54:5 *Omnis doctrina, quae vere est Apostolica, habuit semper propugnatores, ac propagatores. Quaedam Confessio, Augustae edita, anno 1530 et a Lutheranis approbata, de Purgatorio, invocatione Sanctorum etc. non habuit semper propu-^{41:}gnatores ac propagatores. Ergo, Quaedam Confessio, Augustae edita etc. de Purgatorio etc. non est doctrina Apostolica.* – Annak a tanításnak, amely valóban apostoli, mindig voltak élharcosai és hirdetői. Az Augsburgban 1530-ban kiadott és a lutheránusok

által elfogadott hitvallásnak azonban a purgatóriumról, a szentek segítségül hívásáról nem voltak mindig élharcosai és hirdetői. Az Augsburgban a purgatóriumról etc. kiadott hitvallás tehát nem apostoli tanítás.

55:28–29 Görög Ecclesia – Pázmány itt arra utal, hogy a keleti ortodox kereszténység vallja, hogy a halottak lelkeinek állapotában változást hozhatnak az élők imái és a liturgia felajánlása.

56:1 Hieremiás Patriárcha – II. Jeremiás (1572–1579, 1580–1584, 1586–1595) konstantinápolyi pátriárka, ezt a tisztséget háromszor töltötte be.

56:2–3 Florenciai közönséges gyöleközetből is – A ferrara-firenzei zsinat (1439–1445) a katolikus egyház XVII. egyetemes zsinatja volt. Ezen jött létre az unió a bizánci ortodox és a római egyház között. A zsinat összehívását IV. Jenő pápa (1431–1447) hagyta jóvá és a bizánci császár, VIII. Palaiologosz János (1425–1448) jelenlétében nyitotta meg, a keleti egyházakat 700 tagú küldöttség képviselte, mind az öt pátriárka küldött követeit. Mind a keleti, mind a nyugati egyház képviselői engedményeket tettek, így létrejöhett az egyesség. Ez lett az alapja a későbbi uniónak, amely szerint a keletiek elismerték a római pápa elsőségét, a Filioque-tant (a Szentlélek a Fiútól is származik), a tisztítóhely létét. Viszont megtarthatták változatlanul a szertartásukat, a kovásztalan kenyér és az ostya egyaránt megfelelnek az Oltáriszentségnek, valamint kimondták, hogy a keleti papokat ugyanolyan jogok illetik meg, mint a nyugatiakat.

56:6 Isaiásnak – Izajás próféta (Izaiás, Ézsaiás) Uzija király halálának az évében (Kr. e. 740) kapott próféta hivatást. Izajás hirdette, hogy Isten ítéletének ideje elérkezik, hogy a népnek és Dávid házának egy utódja fönmarad, s hogy csak a bizalommal párosult hit révén lehet megmenekülni. Megjövendölte a Messiás eljövételét. A hagyomány szerint mártírhalt. Ő volt az első könyvet író próféta, munkája az ószövetségi *Izajás könyve*.

56:8 *Sapient*: 4. v. 7. – „Az igaznak azonban, ha időnap előtt hal is meg, nyugalomban lesz része.” (Bölcs 4,7)

56:9 Salomon – Salamon Izrael királya (kb. Kr. e. 965–926), Dávid fia. Megerősítette az ország védelmét, városokat, királyi palotát, Jeruzsálemben templomot építtetett. A hagyomány szerint ő a szerzője az *Énekek énekének*, a *Prédikátor* és a *Bölcsesség könyvének*, valamint egyes zsoltároknak.

- Idegen népekből való feleségei kedvéért más isteneknek is szentélyt építtetett. (1Kir 11)
- 56:15 Lázár – Lázár újszövetségi alak, ilyen néven több személy is szerepel az evangéliumokban, itt a gazdag ember és a szegény Lázár történetéről van szó Jézus példabeszédében. (Lk 16,19–31)
- 56:16 Ábrahám – Ábrahám vagy Ábrám, bibliai pátriárka, több szemita nép, elsősorban a zsidók ősatyja. A Kr. e. 2000–1700 között Szíria, Mezopotámia és Kánaán között vándorló félnomádok közül származott. Öccsétől, Náhortól az arámok származtak, Ábrahám és Hágár fiától, Izmaeltól pedig az izmaeliták. Sárától született fia Izsák, az ő fia pedig Jákob (Izrael), akinek az utódai az izraeliták. Ábrahám az Istenben való hit legfőbb példaképe, hiszen még a megígért, várva várt, öregkorában született gyermekét is hajlandó lett volna föláldozni az Úr szavára. Ezért megkapta az eljövendő üdvösség ígértét, az Úr szövetséget kötött vele, ennek jele a körülmételés. A szövetségben az Úr megígérte, hogy az ő utódai közül fog származni a Megváltó. (Ter 22)
- 56:27 Justinus – Szent Jusztinus (Iustinus, Justinus; † 165 k.) ókeresztény apologéta, filozófus, vértanú. A császárhoz és a római szenátushoz intézett két *Apologiájában* közvetlenül is föllépett az üldözött keresztények érdekében. Tőle származik az őskeresztény liturgia legrégebbi, megbízható leírása.
- 57:7–8 *Quando isthinc excessum fuerit, nullus jam poenitentiae locus est.* – Amikor innen eltávozott valaki, már nincs helye a bűnbánatnak.
- 57:8–9 *Qui hic non recipit remissionem peccatorum illic non erit.* – Aki itt nem nyeri el bűnei bocsánatát, ott már nem nyerheti el.
- 57:9–12 *Non putemus, cum illuc venerimus, misericordiam tribuendam, qui hic non egimus, ut mereremur veniam accipere. Neque enim qui in praesenti vita peccata non abluunt, postea consolationem inventuri sunt.* – Ne gondoljuk, hogy ha ide megérkeztünk, akkor irgalmasnak kell lennünk, akik itt nem voltunk irgalmasak, hogy kiérdemeljük a bocsánatot. Azok ugyanis, akik ebben az életben nem mossák le bűneiket, később nem találhatnak majd vigasztalást.
- 57:14 Lázár, és Gazdak – Jézus példabeszédében szerepel a dúsgazdag ember és a szegény koldus Lázár története. Életében a gazdag ember nem segített

- a beteg, éhező emberen, haláluk után Lázárt az angyalok Ábrahám kebelére vitték, a gazdag viszont a pokolba került. (Lk 16,19–31)
- 57:106. jegyzet *Cyprian: ad Demetrianum*. – Pázmány itt Szent Ciprián *Ad Demetrianum* (= Demetrianushoz) című művére hivatkozik. Demetrianus (3. sz.) afrikai prokonzul volt, aki azt állította, hogy a provincia problémái, a háború, az éhínség és a pestis a keresztények miatt van, mivel nem hajlandóak imádni a római isteneket.
- 57:107. jegyzet *Ambro: de bono mortis. c. 2.* – Pázmány itt Szent Ambrus *De bono mortis* (= A halál jóságáról) című művére hivatkozik. Szent Ambrus azt állítja, hogy a halál jó dolog, amelytől nem kell félni, hiszen a test halála a lélek felszabadulását jelenti.
- 57:108. jegyzet *Chryso: Hom: 2. de Lazaro*. – Pázmány itt Aranyszájú Szent János *Homilia de Lazaro* (= Homília Lázárról) című művére hivatkozik.
- 57:109. jegyzet *Justin: quaest: 60. non 61. ut vos citatis*. – Pázmány itt egy ma már ismeretlen ókeresztény szerző művére hivatkozik, amit tévesen tulajdonítottak Justinusznak. PSEUDO-IUSTINUS, *Questiones es Responsiones ad Orthodoxos* (= Kérdések és válaszok az ortodoxoknak). Pázmány még megjegyzi, hogy nem jól hivatkozzák a Morgók, mert a 60. caputról van szó nem a 61-ről, „ahogy ti idézitek”.
- 57:113. jegyzet *Vide Kalauz fol: 780. Epist: I. Alvincij* – Pázmány itt a saját Alvinczi Péterhez írott első levelére hivatkozik (*Öt szép levél*).
- 58:1 Tridentomi gyölekezet – A tridenti (pontosabban trentói vagy német nevén trienti) zsinat a római katolikus egyház 19. zsinata volt. A reformáció terjedésének megakadályozására, az ellenreformáció elindítására és a katolikus megújulás előmozdítására hívták össze. III. Pál pápa (1534–1549) adta ki a zsinatot összehívó bullát 1535-ben. Rögzítették az Ó- és Újszövetség könyveinek kánonját, hétben állapították meg a szentségek számát, meghatározták az eredeti bűn természetét és következményeit. 1551-ben már III. Gyula (1550–1555) hívta össze újra a zsinatot, amelyen megfogalmazták az Eucharisztia tanát. Foglalkoztak a bűnbánat szentségével és a betegek kenetével is. Egyházmegyénként papnevelő intézetek felállítását írták elő, és foglalkoztak a szerzetesek fegyelmezésével is. Eltörölték a búcsúcédulák árusítását, határozatot hoztak a házasságok felbonthatatlanságáról, állást foglaltak a szentek közbenjárásáról, valamint

az ereklyék és képek tiszteletéről. A zsinat reformjait a protestánsok nem fogadták el, így a szakadás véglegessé vált.

58:1–2 *Psalterium Mariae* – Mária zsoltároskönyve; a Pázmány által idézett Szent Bonaventura-zsoltár teljes címe: *Psalterium majus Beatissimae Mariae Virginis*. A *Psalterium Mariae*: 150 Üdvözlégyből és megfelelő számú clausulából felépített ima. Tulajdonképpen rózsafüzér-változatok, van maius és minus változata, ez utóbbit tulajdonítják Bonaventurának. – Szent Bonaventura (Giovanni Fidenza Bonaventura; 1217/18–1274) egyháztanító, himnuszköltő. Ferences szerzetes, a „szeráfi doktor”, 1257-től a rend generálisa. A párizsi egyetem tanára, az 1274-es lyoni zsinat és a görögökkel létrejött unió előkészítője.

58:2 Logobardus – Petrus Lombardus (Longobardus, Pietro Lombardo; 1100 k.–1160) itáliai skolasztikus teológus, Párizs püspöke, az utókortól elnyerte a „Magister sententiarum” nevet. Fő műve a *Liber sententiarum*, a 12. század teológiai összefoglalása. Lombardus objektíven, kiegyensúlyozottan és lényegretörően tárgyalja a teológia legfontosabb témaköreit, és elkerüli a kevésbé fontos kérdéseket. Számos prédikációja is fennmaradt.

58:10–11 *Oramus, ut intercedant pro nobis*. – Fohászkodunk azért, hogy közbenjárjanak értünk.

58:12 Eccius – Johannes Eck (Mayer, Johannes; 1486–1543) német katolikus teológus és filozófus, hitvitázó, Ingolstadt egyetemének tanára, egyházmegyes pap. 1517 elejétől az egyházi reformok előmozdítása ügyében Lutherrel is levelezésben állt. Luther 95 pontjának közzététele és a búcsúk körüli vita kirobbanása fordította szembe őket; 1519-ben lipcsei disputájával Eck és Luther szakítása véglegessé vált. 1520-ban részese volt a Luthert kiközösítő *Exsurge Domine* bulla megszövegezésének és kihirdetésének, miközben maga is sürgette a hitújítás megfékezése érdekében az egyház belső reformját. A következő években számos hitvita szereplője volt; az augsburgi birodalmi gyűlés elé 404 tételt terjesztett Luther tévedéseiből, és egyik bírálója volt katolikus részről az *agostai hitvallás* szövegének. Hitvitázó működése mellett élete végéig népszerű tanár, lelkipásztor és egyházi szónok hírében állt, az 1530-as évek végén pedig teljes német nyelvű bibliafordítást is készített.

- 58:118. jegyzet *Magister in 4. Sentent: Distinct: 45. lit: G.* – Pázmány itt Petrus Lombardus *Liber Sententiarum* (= Közmondások könyve) című művére hivatkozik.
- 59:4 Moses – Mózes (Kr. e. 13. sz.) Izrael legnagyobb prófétája. Általa szabadította meg Isten a népét az egyiptomi fogságból, kinyilatkoztatta a Törvényt és megkötötte a szövetséget. Alakja köré számtalan mítosz és legenda szövődött. Az Ószövetség legfőbb könyveinek csoportja a *Tóra* (= Törvénykönyv), amely Mózes öt könyvét (*Teremtés, Kivonulás, Léviták, Számok könyve és Második Törvénykönyv*) jelenti.
- 59:5 *Galat. 3. v. 19.* – „Mire való tehát a törvény? A törvénszegések miatt kaptuk, míg el nem jön a leszármazott, akinek az ígélet szólt. Angyalok által lett érvényes, közvetítő révén.” (Gal 3,19)
- 59:7 Irenaeus – Szent Ireneusz (Irenaeus; 140 k.–202 k.) görög nyelvű ókeresztény író, püspök, az egyházatyák egyike. 177-ben lett Lyon püspöke, tevékeny részt vállalt a korabeli egyház belső megbékélésében. A hagyomány szerint vértanúhalált halt. Fő műve az *Adversus Haereses* (= Az eretnekségek ellen). A mű eredeti görög szövege elveszett, csupán egy pontos latin fordítása, illetve szír fordítástörödékek maradtak fenn. A könyv nagyszabású áttekintést nyújt a második századi gnosztikus nézetekről.
- 59:9 Simon Magus – Simon mágus (Kr. u. 1. sz.) az első eretnek, varázsló, görög nyelven alkotó szamaritánus (= Izraelben élő népcsoport, nevüket Szamáriáról, az ókori Izrael fővárosáról kapták, nem zsidó telepések leszármazottai), vallásalapító. Életéről nincsenek pontos adataink, valódi neve sem ismert. A Kr. u. 40-es években Rómában működött. Fülöp diakónust hallgatva megtért. A csodatettek láttán, pénzen akarta megszerezni az apostoloktól az erőt, hogy ő is közvetíthesse a Szentlelket, de Péter apostol határozottan elutasította (ApCsel 8,9–24). Az apokrif *Péter apostol cselekedetei* mondja el Simon mágus és Szt. Péter vitáját Rómában. Az egyházatyák szerint személye az eretnekség, bűne (simónia) a hitetlenség ősmintája.
- 59:9 Epiphanius – Szalamiszi Epiphániosz (Epiphanius Salamiensis; 315–403 k.) görög nyelvű ókeresztény író, egyházatyá. Fő műve a három könyvből álló *Panarion* (= Kis kosár), amely mintegy nyolcvan eretnek tan cáfolatát foglalja magában.

- 59:11 Collyridianusokat – 4. századi eretnek mozgalom, akik Szűz Máriának istenséget tulajdonítottak, és neki áldoztak vélhetőleg árpakenyérrel, görögül *kollürával*, amiből nevük származik. A collyridiánus eretnekség Trákiából (a Balkán-félsziget délkeleti részéről) indult ki, és főleg az arab országokban terjedt el.
- 59:12 Chananeabéli Asszony – Pázmány itt a *Máté evangéliumában* szerepelő kánaáni asszonyra utal, aki a lánya meggyógyítására kérte Jézust, de ő a származása miatt nem akart segíteni rajta, hiába kérték a tanítványok is. Végül az asszony hite meggyőzte és meggyógyította a lányt. (Mt 15,21–28)
- 59:13 Az százados ember, és egyebek is – „A százados már hallott Jézusról, ezért elküldte hozzá a zsidók véneit azzal a kéréssel, hogy jöjjön el, és gyógyítsa meg a szolgáját.” (Lk 7,3) „Ezek Fülöphöz fordultak, aki a galileai Betszaidából származott, és kérték: »Uram, látni szeretnénk Jézust.«” (Jn 12,21)
- 59:20 *Exceptio* – kivétel
- 60:25 Tatianus, Saturninus, Manichaeus – Tatianosz (Tatianus; 2. sz.) ökeresztény író, apologéta (= hitvédő). Szíriai születésű volt, Rómában Justinus mártír térítette meg, keresztteljedése 165 körülre tehető. Nem sokkal később visszatért keletre, Antiochiában és Kis-Ázsiában tanított. Őt tekintik az úgynevezett „enkratita” (görögül: önmegtartóztató) gnosztikus mozgalom alapítójának, követői a tatianusok. – Saturninus (Antiochiai, Satornil; 2. sz.) a Simon mágus által alapított 2. századi keresztény gnosztikus mozgalom követője. – A manicheusok egy 3. századi üdvtani mozgalom követői. A felekezet alapítója a babiloni Manes v. Mani, az utolsó nagy prófétának tartotta magát, Jézus, Buddha és Zarathustra után, és úgy gondolta, hogy neki kell tökéletesíteni az ő vallásaikat. Miután az államvallás papjai (a mágusok) vádat emeltek ellene, Manit kivégezték. Tanítása a gnózis egyik formája, amely radikális dualizmuson alapszik. Isten Fiát legyőzték, lelke összekeveredett az anyaggal. A lelkek csak akkor térhetnek vissza a világosság birodalmába, ha elfogadják Maninak mint Paraklétosznak (= Üdvözítőnek) az üzenetét: akik benne hisznek, azok alkotják az ész egyházát. Az üdvösség lényege, hogy az ember tudatára ébred önmagának, ennek feltétele a radikális önmegtartóztatás. A manicheizmus

főként Kelet- és Közép-Ázsiában terjedt el (Szent Ágoston kilenc évig volt a követője), ahol a 14. sz.-ig megmaradtak nyomai.

61:1 Montánus – A montanizmus 2–3. századi karizmatikus mozgalom volt, főként Kis-Ázsiában talált követőkre. Nevét Montanoszról (Montanus; 2. sz.) kapta, aki prófétaként lépett fel, miután látomásai támadtak a világ végéről és a mennyei Jeruzsálem földre szállásáról. A kereszténység lényege szerintük a világ végére való készülés, ezért szigorú önfegyelmet és önmegtartóztatást írtak elő a montanista egyházban.

61:13–14 *Indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio novae disciplinae.* – Különbség nélkül kell böjtölni elhatározásból, nem az új tanítás parancsának következtében.

61:14 *obiectiot* – kifogást

61:19–21 *Nec hoc ideo dicimus, ut abstinentiae Christianae fraena laxemus. Habemus enim Quadragesimae dies, ieiunij consecratos. Habemus quartam, et sextam septimanae dies, quibus solenniter ieiunamus.* – És ezt nem azért mondjuk, hogy a keresztény önmegtartóztatás zablját meglazítsuk. Itt van nekünk a böjtölésnek szentelt negyvennapos Nagyböjt. Itt van nekünk a hét negyedik és hatodik napja, amely napokon ünnepélyesen böjtölünk.

61:144. jegyzet *Tertull: de Jeiun: cont: Psychicos cap: 2.* – Pázmány itt Tertullianusnak a montanista időszakában íródott *De ieiunio adversus Psychicos* (= A böjtölésről a lelkiek ellen) című művére hivatkozik.

61:145. jegyzet *Origen: Hom: 10. in Levitic: sub finem.* – Pázmány itt Órigenésznek a *Homiliae in Leviticus* (= A Leviták könyvéről írott homíliák) című művére hivatkozik.

62:3 *de jure positivo humano* – a pozitív emberi jogból fakadóan

62:14 Bonifacius – VIII. Bonifác (Benedetto Gaetani; 1295–1303) római pápa. Pontifikátussága a pápaság és a világi hatalom küzdelmeinek időszaka volt. Legfőbb célja, hogy a pápa hatalmát megerősítse a világi uralkodók, elsősorban az egyre nagyobb befolyással rendelkező francia király felett. IV. Szép Fülöppel (1285–1314) a végső konfliktusa a *privilegium fori* (= ítélkezési kiváltság) miatt következett be, amely szerint a klerikusok fölött csak egyházi fórum jogosult ítéletet mondani. Pázmány erre utal a szövegben.

- 62:14 *Can: si Papa* – Amint feljebb található, a pápai kiváltságról szóló kánonra hivatkoznak a Morgók, amely úgy kezdődik, hogy „ha a Pápa”, Pázmány a *Pironságból* hivatkozik a 35. oldalra, ahol erről van szó és próbál rá válaszolni.
- 62:17 Constantinus Császár – Nagy vagy I. Konstantin (Caius Flavius Valerius Aurelius Constantinus; 306–337) római császár. A milánói ediktummal (313) a kereszténységet törvényessé, a római vallással egyenrangúvá tette, ám ő maga csak nem sokkal a halála előtt keresztelkedett meg.
- 62:18 Nicaeabéli győlekezetben – Az I. niceai volt az első egyetemes zsinat 325. május 20-tól július 25-ig. Az arianizmus elítélésére hívta össze Nagy Konstantin (306–337). A pápa, I. Szilveszter (314–335) csak képviselőket küldött. Az egész birodalomból 250-nél több püspök gyűlt össze. Arius 17 követője élén személyesen védte tanait, vele szemben az ankürai Markellosz, az antiochiai Eusztathiosz püspökök és alexandriai Szt. Atanáz diakónus képviselték a krisztológiát. Ők dolgozták ki a niceai hitvallást, amelyet a császár birodalmi törvényként kihirdetett. Ariust kiközösítették, majd száműzték, az arianizmust elítélték. Ezután még egy hónapig különböző ügyeket tárgyalt a niceai zsinat. Például a húsvét időpontját a tavaszi napéjegyenlőség utáni első vasárnapra rögzítették.
- 63:2 Sz: Peter – Szent Péter a tizenkét apostol egyike. Eredeti neve Simon volt, Jézus nevezte el Péternek (a görög Petroszból, amely kösziklát jelent). Az apostolok között a legjelentősebb alak, nevét minden írás először említi a tizenkét tanítvány közül. A hagyomány szerint Jézus Krisztus neki adta a mennyország kapuinak kulcsait. Mint Krisztus tanítványai közül a legfontosabb, ő került Jézus halála után a keresztény vallás élére. A katolikus egyház szerint Péter a pápák, a halászok és Róma védőszentje. A hagyomány szerint ő volt Róma első püspöke, valamint az első pápa is (33 k.–67 k.). Mint a legtöbb apostol, Péter is vértanúhalált halt Nero császár (54–68) uralkodásának idején.
- 63:6 Victor Pápát – I. Szent Viktor pápa (189–199) a 14. egyházfő volt. Africa provinciából származott, az egyház egységesítéséért küzdött. Pontifikátussága idején vált el egymástól élesen a keleti és a nyugati egyház, ugyanis a pápa azokat a püspököket, akik nem fogadták el a nyugati

egyház meghatározását a húsvét napjáról, kizárta az egyházból. Az addigi görög helyett az egyház hivatalos nyelvét a latint tette.

63:8 *propter potentioorem Principalitatem* – Pázmány fordítja: „az ő hatalmasb föbsegéért”.

63:11 *Primatus Petro datur* – Pázmány fordítja: „az elsőség ugymond, Peternek adatik.”

65:4 *in Catalogo testium* – Pázmány itt Matthias Flacius Illyricus *Catalogus testium veritatis* (= Az igazság tanúinak katalógusa) című munkájára hivatkozik, amelyet Bázelen adtak ki 1566-ban.

65:12 Sz: Bernardot, Aquinas Thamast, Scotust – Clairvaux-i Szent Bernát (Saint-Bernard de Clairvaux, Sanctus Bernardus Claraevallensis; 1090–1153) francia egyházi író, hittudós, ciszterci szerzetes. Az egyháztörténet egyik legfontosabb személyisége, a 12. sz. egyik szellemi vezéralakja, nagy hatású szónok, aki európai jelentőségű eseményekben játszott főszerepet. 1174-ben, III. Sándor pápa uralkodása alatt avatták szentté, 1830-ban az egyházdoktorok sorába iktatták. – Aquinói Szent Tamás (Thomas Aquinas; 1225 k.–1274) olasz teológus, skolasztikus filozófus, Domonkos-rendi szerzetes. Lásd 22:11. – John Duns Scotus (1274–1308) skót skolasztikus filozófus. A skotizmus metafizikájának és filozófiájának legfontosabb kérdése az egyetemes és egyedi lét közötti viszony. Ez a kérdés a Szent Tamás utáni skolasztikusok legtöbbet vitatott problémája Scotus az egyedi lét önállóságának kiemelésére törekedett.

65:14 Chemnicus – Martin Chemnitz (Chemnicus; 1522–1586) német lutheránus teológus, a lutheránus ortodoxia korai, mérsékelt irányzatának egyik megteremtője. 1533-tól Wittenbergben tanított teológiát Melanchthon szellemében, akivel szoros barátságba, tanítványi viszonyba is került. Chemnitz dogmatikai írásaiban döntően Melanchthon alapján foglalta össze a lutheránus hit alapjait, annak vitái után azonban elhatárolódott mesterétől és az eredeti, ortodox lutheri álláspont rekonstrukciójára, a rivális teológiai irányzatok és iskolák közötti kompromisszum megteremtésére törekedett.

65:17 *Pápa nem Pápában* – Pázmány itt Zvonarics Imre bátyjának, Zvonarics Mihálynak a néhány évvel korábbi Osiander-fordítására utal: *Papa nem papa azaz, a Papanak, es az Papa tizteloeinek, Luther ertelme zerent valo*

vallasok, az keresztyeni tudomannak foe rezeirvl kikruel az Euangeliumi tudomanibeliek, es az Romaihuetbeliec koezoett, vetekoedes es kueloenoezes vagyon. Az Papak Toerueniboel, es nemeli ertelmesb Papasok Irasiboel, egybe szedettetoet, es kezbeli koeniueczke modgyara rendeltetoet. OSI-ANDER Andras doctor es praedicator által. Magyar nielure penig fordetatot ZUONARICH Mihál Cenki praedicator által. Kereztvr, 1603 (RMNY 1983, 902). – Andreas Osiander (Hosemann; 1498–1552) protestáns teológus, Nürnberg reformátora. 1522-ben kiadta a *Vulgatának* az eredeti szövegen alapuló változatát, és hirdetni kezdte a reformáció tanait Nürnbergben. Luther hatása alatt Nürnberg vezető teológusává vált. 1525-ben megnősült. Megnyerte a reformációnak Albrecht brandenburgi herceget. Szembeszállt Zwinglinek az úrvacsorára vonatkozó nézeteivel, részt vett 1529-ben a marburgi, 1530-ban az augsburgi, 1537-ben a schmalkaldeni, 1540-ben a hagenai és wormszi, 1541-ben a regensburgi hitvitán. 1548-ban távoznia kellett Nürnbergből, Königsbergben Albrecht porosz herceg szolgálatába állt. Alig telepedett itt le, azonnal heves teológiai vitába keveredett a megigazulás tanáról. Követői, az osiandristák.

67:22 Turrecremata – Juan de Torquemada (Johannes de Turre cremata; 1388–1468) domonkos rendi spanyol bíboros, a zsidó konvertiták védelmezője, a 15. század egyik pápai apológétája. Részt vett a konstanzi, a bázeli és a firenzei zsinaton.

69:17 Breviarium – A breviárium a papi személyek számára előírt zsolozsma (szentmisén kívüli imaóra) szövegeit tartalmazó könyv.

70:1 Sanctorum Communiot Sz: Jánosnál cap: 20. v. 23. írják – Szentek közösségét – Pázmány azon gúnyolódik, hogy a Morgók által megadott evangéliumi helyen nincsen szó communióról, közösségről, csak a papoknak adott hatalomról: „Akinék megbocsátjátok bűneit, az bocsánatot nyer, s akinek megtartjátok, az bűnben marad.” (Jn 20,23)

70:25–26 *Ad hominem, Ex ijs quae vos conceditis* – Emberre vonatkozó [állítás], azok közül, amelyeket megengedtek.

71:14 Timotheus – Szent Timóteus († 80) püspök. Szent Pál keresztelte meg 45–49 táján, akinek az egyik legkedvesebb tanítványa volt, és kb. 50-től haláláig Efezosz püspöke. Ő volt Pál leveleinek egyik címzettje.

71:20–21 *Act.* 15. v. 29. *cap.* 16. v. 3. *cap.* 21. v. 23. *cap.* 18. v. 18. – „tartózkodnotok kell a bálványoknak áldozott eledeltől, a vértől, a fojtott állattól és a paráznaságtól. Ha ezektől tartózkodtok, helyesen jártok el. Jó egészséget!” (ApCsel 15,29) „Pál magával akarta vinni útítársul [Timóteust], ezért a környékbeli zsidókra való tekintettel körülmetéltette, hisz mindenki tudta, hogy az apja görög volt.” (ApCsel 16,3) „Fogadd hát meg tanácsunkat. Van itt nálunk négy férfi, akik fogadalmat tettek.” (ApCsel 21,23) „Pál még jó ideig ott maradt, aztán búcsút vett a testvérektől, és Priscillával és Aquilával együtt Szíriába hajózott. Előbb azonban Kenkreában lenyíratta a haját, mert fogadalmat tett.” (ApCsel 18,18)

72:28–29 *Adiuvate in orationibus. Rom.* 15. v. 30. 2. *Cori I.* v. 11. – Segítsetek az imádságban. „Kérlek benneteket, testvérek, a mi Urunk, Jézus Krisztusra s a Szentlélek szeretetére, legyetek segítségemre: imádkozzatok értem Istenhez.” (Rom 15,30) „De ti is segítsetek: imádkozzatok értünk, hogy a nekünk jutott kegyelemért sokak ajkáról szálljon fel hála a nevünkben.” (2Kor 1,11)

73:12 *Communio Sanctorum* – Szentek közössége

73:16–17 *Ecclesia, est {75;} communio Sanctorum* – Pázmány fordítja: „az Ecclesia az szentek eggyessége.”

73:219. jegyzet *Epist.* 3. *contra Aluin.* fol. 35. – Pázmány itt a *Kalauz* függelékében közölt Alvinczihoz írott öt levélre hivatkozik, a harmadik levél kezdődik a papi nőtlenséggel, valóban a XXXV. oldalon találjuk a 2. paragrafust arról, hogy „Nem tiltya az Házasságot az Római Ecclesia”.

74:22 Judásrul – Iskarióti Júdás bibliai személy, a Jézus által választott 12 apostol egyike. Ő árulta el Jézust az ellenségeinek, majd amikor látta, hogy halálra ítélik, fölakasztotta magát. Ő volt az apostolok pénztárosa, 30 ezüstért árulta el Jézust, Máté, Márk és János evangéliuma szerint kapzsiságból. Lukács szerint megszállta a sátán. Az utolsó vacsorán Jézus egyértelműen utal Júdásra mint árulójára. Az elfogására küldött csapatnak Júdás csókkal mutatta meg, hogy kit kell elfogniuk. (Mt 26,21–24; Mk 14,10–11; Jn 12,6; Lk 22,3–6) Pázmány arra a sokakat foglalkoztató kérdésre utal, hogy vajon Júdás számára van-e bűnbocsánat.

75:7 *in hoc justifi-{78;}cati non sumus* – ebben nem vagyunk igazolva

- 76:6–7 *In omnibus inemendabilem esse, divinae utique solius, non autem mortalis est constantiae, ac roboris.* – Mindenben feddhetetlennek lenni egyedül az isteni állhatatosságra és erőre jellemző, nem pedig a halandóra.
- 76:14–15 *Quandoque bonus dormitat Homerus. Namque opere in longo fas est obrepere somnum.* – Olykor a jó Homérosz is szundikál. Hiszen a hosszú munka során belopózhatnak az álom. – Pázmány itt Horatius *Ars poetica*-jára utal (359–360).
- 76:228. jegyzet *Justinian Leg: 2. De confirmatione Digest:* – I. Jusztinianosz (Justinianus; 527–565) bizánci császár. 545-ben adta ki a polgári törvénykönyvet, a *Corpus Iuris Civilis*t, ennek a része a Pázmány által hivatkozott *De confirmatione Digestorum* (= A Digesta megerősítéséről).
- 77:6 Asverus – A *Biblia* szerint Ahasvérus király eltaszította magától feleségét, Vastit, mivel nem volt hajlandó az udvar előtt, nyilvánosan megmutatni szépségét. Ezután feleségül vette a zsidó Esztert, erről szól az ószövetségi *Eszter könyve*.
- 77:22 Oo törvénybennis meg tiltatot – „Ne fedd föl apád nővérenek meztelenségét, mert hisz az az apád teste. Ne fedd föl anyád nővérenek meztelenségét, mert hisz az az anyád teste.” (Lev 18,12–13)
- 77:25 Ochinus és Leidensis – Bernardino Ochino (Bernardinus Ochinus; 1487–1564) olasz reformátor. Kezdetben ferences rendi szerzetes, majd kapucinus rendfőnök. Miután megvádolták eretnekséggel, átszökött az Alpokon, és Genfbe ment. Megismerkedett a német hitújítás tanaival, amelyekhez csatlakozott. Az augsburgi olasz protestánsoknak lett a vezetője. Innét is menekülni kényszerült, Angliába utazott, ahol VI. Edward király (1547–1553) befogadta. – Jan Bockelson (Bokelzoon, John of Leyden, Leideni János, Bockold János; 1509 k.–1536) holland anabaptista reformátor.
- 78:25 *Rom: 4. v. 15. 1. Joan: 3. v. 4.* – „A törvény ugyanis büntetésre szolgáltat alkalmat. Ahol nincs törvény, törvénszegés sincs.” (Rom 4,15) „Mindenkinek, aki vétkezik, megszegi a törvényt, mert épp a törvénszegés a bűn.” (1Jn 3,4)
- 79:1 Decalogusis – Tízparancsolat is
- 80:6 *Persuasio* – meggyőződés

- 81:1–2 *si Domina nolit, veniat ancilla* – Pázmány fordítja: „Ha az aszonya nem akarja, iöiön szolgáló leánya.”
- 81:5 Asverus Vasthi helyet Esthert vette – „A király megkedvelte Esztert, jobban, mint a többi asszonyt. Megnyerte tetszését és rokonszenvét jobban, mint a többi lány. Királyi koronát tett Eszter fejére, és Vasti helyébe királynévá választotta.” (Eszter 2,17) Lásd 77:6. jegyzet.
- 81:22 *Lucae 16. v. 18.* – „Aki elbocsátja feleségét, és mást vesz el, házasságot tör, és az is házasságot tör, aki férjétől elbocsátott asszonyt vesz el.” (Lk 16,18)
- 81:23 *Marci 19. v. 17.* – A megadott *bibliai* locus másról szól, az idevágó vers *Máté evangéliumában* található: „Mondom nektek: aki elbocsátja feleségét – hacsak nem parázناسága miatt –, és mást vesz el, házasságot tör. Aki elbocsátott nőt vesz el, szintén házasságot tör.” (Mt 19,9)
- 82:28–29 *Vt non est in meis viribus situm, ne vir non sim, tam non est mei juris, ut absque muliere sim.* – Pázmány itt Luther szavait idézi, ezt a szövegrészt a *Tíz bizonyosság* hatodik részében le is fordítja: „Es mikeppen nincz a te hatalmadba, hogy azzoni nelegy, szinte vgy nincz tehetségedbe, hogy firfiu nekül legy, Mert nem szabad akaraton all, hanem természet szerent szükséghe”. (PÁZMÁNY 1605/2001, 160.) Ebben az első vitairatában még minden latin idézetet lefordít, a *Kalauzban* már ugyanez az eredeti latin változatban olvasható.
- 82:270. jegyzet *Lib: 2. S. Steph: Cap: 28. S. Ladisl. Lib: 2. Cap: 20.* – Pázmány itt Szent István király (1000–1038) és Szent László király (1077–1095) törvényeire hivatkozik, ám feltehetően valamilyen más számozású kiadásra, a ma fellelhető törvénykönyvek szerint Istvánnál az I. törvénykönyv 30. caputjában, Lászlónál pedig az I. törvénykönyv 20. caputjában esik szó az özvegyek második házasságáról vagy házasságtörésről.
- 83:23–24 *Qualitercunque enim quis se obliget voto, semper intelligitur excepta auctoritate superioris, ut patet De Jure jurando. Cap. venientes.* – Bármi képpen is kötelezze el magát valaki fogadalommal/tegyen valaki fogadalmat, azt mindig úgy kell érteni, hogy a felsőbb hatalom tekintélye alól kivételt képez, ahogyan az nyilvánvaló az eskürről szóló fejezet alapján.
- 83:25 *distingue tempora, et concordabis scripturas* – Pázmány fordítja: „tégy választást az üdöben és ki tetczik hogy ellenkezés nincs irásomban.”

- 83:277. jegyzet *August de Ancona De potest: Eccl. Quaestio: 49. Art. 3.* – Augustinus Triumphus (Anconai Ágoston; 1243–1328) Ágoston rendi szerzetes, skolasztikus teológus, prior generalis. A párizsi egyetemen tanult filozófiát és teológiát. Részt vett a második lyoni zsinaton, padovai, majd anconai kitérő után Róbert nápolyi király (1309–1343) udvarában volt királyi tanácsadó. Pázmány a *Summa de potestate papae* (= A pápai hatalom összefoglalása) című művére hivatkozik.
- 83:278. jegyzet D. Thomas 22. *Quaest: 88. Art: 10.* – Pázmány itt Aquinói Szent Tamás *Summa Theologicájára* hivatkozik.
- 84:9 *articulussának* – cikkelyének
- 84:16 *editióból* – kiadásból
- 84:18 habahurjaságok – hebehurgyaságok; meggondolatlanságok
- 84:24 *dicentes* – mondások
- 84:24 *abususirúl* – visszaéléseiről
- 84:25 *paragraphusában* – bekezdésében
- 85:16–18 *Propter fidem in Christum, non imputatur nobis, quod deest imp-
letioni legis. Peccatum Deus in nobis non vult imputare.* – A Krisztusba vetett hit miatt nem róják föl nekünk azt, ami hiányzik a törvény teljesítéséhez. Isten nem kívánja felróni a mi esetünkben a bűnt.
- 85:29 *sola fides Justificat* – egyedül a hit ad megigazulást
- 86:20 *Os vulvae non satiatur* – Az anyaméh nem mondja, hogy elég. A *Példabeszédek* könyvére utal itt Pázmány: „Három dolog van, ami telhetetlen, s négy nem mondja soha: »Elég!« Az alvilág, a terméketlen anyaméh, a föld, amely nem tud betelni vízzel, és a tűz, amely soha nem mondja, hogy »Elég!«” (Péld 30,15–16)
- 87:18 Jakab Apostol – „Minden embert a saját kívánsága vonzza és csábítja, így esik törbe.” (Jak 1,14) A hagyomány szerint a levél szerzője az ifjabbik Jakab apostol, Alfeus fia.
- 88:8 *Non concupisces* – ne kívánj (bűnös kívánság)
- 88:14 *Concupiscentiat* – bűnös vágyat
- 90:1 ötödik Cároly Császár – V. Károly (1530–1558) német-római császár. Uralkodása alatt érte el a Habsburg Birodalom legnagyobb kiterjedését, innen eredt a mondás, hogy „országában sohasem nyugszik le a nap.” Uralkodása korszakhatár a középkor és az újkor közt. Ő volt az utolsó császár,

akit a pápa koronázott, uralkodása alatt folyt a reformáció, a lovagság utolsó felkelése, a legnagyobb német parasztháború, és a mohácsi csata is.

90:2 Saxoniából – Szászországból

90:2 Solimány Chászár – I. Szulejmán (Szolyman, Szolimán, Sulaymān; 1520–1566) az Oszmán Birodalom császára volt. Európában a „Nagy,” „Dicsőséges” melléknevet kapta, a muszlim világban pedig az „al-Kanuni” (= a törvényhozó) melléknevet. Amikor trónra lépett, apja politikájával ellentétben nyugatra fordította figyelmét, s I. Ferenc francia királlyal szövetségben a Habsburg-ház hatalmának megtörését tűzte ki politikájának fő céljául. Ezért fordult már 1521-ben a Habsburg-házzal szövetségben álló Magyarország ellen; Szabács, Nándorfehérvár és Zimony elfoglalásával utat nyitott a török fegyvereknek és a török befolyásnak nyugat felé. 1526. augusztus 29-én a mohácsi ütközetben szétverte Magyarország hadseregét, és mint győző vonult be Budavárba, s bár az országot ez alkalommal még nem szállta meg teljesen, ennek sorsa ezután az ő kezében volt. Amikor 1566-ban Szigetvárt vette ostrom alá, szeptember 6-án a vár falai alatt meghalt.

90:18–20 *Nemo non certissimus esse debet, se semper mortaliter peccare. Omnia quae in te sunt, sunt prorsus culpabilia peccata et damnanda.* – Senki sem lehet szerfelett bizonyos afelől, hogy nem vétkezik mindig halálosan. Minden, ami benned van, teljesen feddésre méltó, bűnös és büntetendő.

90:20–21 *Quanta dominus in lege sua a nobis exigit, quorum tamen nihil nos praestare possumus. Legem NVNQVAM facimus.* – Az Úr akkora dolgokat követel tőlünk a törvényében, amelyek közül mi semmit sem tudunk megtenni. Sohasem alkotunk törvényt.

90:25–27 *Opus bonum optime factum, est veniale peccatum secundum misericordiam, mortale secundum Justitiam DEI.* – A jótett igen helyes cselekedet, a bocsánatos bűn Isten irgalma, a halálos bűn Isten igazságossága szerint.

91:7 *a destructione consequentis, ad destructionem antecedentis* – a következmény megsemmisítésétől az előzmény megsemmisítéséig

93:2 Terentiust – Publius Terentius Afer (Kr. e. 195/185–160) római komédiáíró, összesen hat színműve maradt ránk. Terentius darabjait halála

után is többször előadták, s az ókori kritika is sokat foglalkozott életével és műveivel. Az antikvitás utolsó századaiban vígjátékai bekerültek az iskolai oktatásba, ezért jelentős kommentárirodalom kapcsolódik hozzájuk. Terentius népszerűsége a középkorban messze felülmúlta Plautusét. A reneszánsz is jól ismerte a költőt, Mátyás király corvinái közt is volt egy Terentius-kódex. Komédiáinak első nyomtatott kiadása Strassbourgban jelent meg 1470-ben.

93:22 Abassinusok – abesszinek, etiópok

93:26 Phariseus – A farizeusok szó mai jelentése pejoratív: képmutató, álszentkedő emberekre mondják. Eredetileg egy ókori, szigorú vallási elveket valló zsidó párt volt, akik szigorúan megtartották a mózesi előírásokat.

94:3–4 nyólczadik Janos Papa, csecses faros aszony vólt – VIII. János (872–882) római pápa. Erőskezű főpásztor volt, akinek pontifikátussága alatt számtalan nehézséggel kellett szembenéznie (pl. egyházon belüli korrupció, szaracénok, több európai ország belügyeibe is beavatkozott stb.), állítólag gyilkosság áldozata lett. Alakjával kapcsolatosan elterjedt egy abszurd legenda, mely szerint nő volt, a legismertebb monda szerint Johanna nőpápa vele azonos. Ezek a híresztelések VIII. János halála után nagyjából négyszáz évvel kezdtek el terjedni, amelynek fő oka talán némely pápa erkölcstelen életmódja, illetve a hatalmukkal visszaélő pápák iránti ellenszenv lehetett. Az effajta történeteket a protestánsok is előszeretettel terjesztették.

94:15 furják fejű cselelendikre – dühös fejű csintalanokra/rakoncátlanokra

95:1–2 *Institutiones Christianae, Corpus Doctrinae Christianae* – keresztény tanítások, a keresztény tanítás könyve

95:17–18 Szent Agostonnal lib. 15. de Civitate Dei, capite 23. – Szent Ágoston *De civitate Dei* (= Az Isten városáról) című művének 15. könyve 23. fejezetében olvasható az a rész, amelyben szól arról, hogy az ördög latorkodik némely asszonyokkal.

96:4–14 *Apparuisset Angelos in talibus corporibus, ut non solum videri, verum etiam tangi possent, scriptura testatur. Et quoniam creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide DVBITANDVM NON EST, audivisse confirmant. Sylvanos, Panes, et Faunos, quos vulgo Incubos vocant, improbos saepe extitisse mulieribus, et earum*

appetisse, ac peregissee concubitum, et quosdam Daemones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et {116:} tentare, et efficere, plures, talesque asseverant, ut hoc negare IMPVDENTIAE videatur. Non hic aliquid audeo temere definire, utrum aliqui Spiritus Elemento aëreo corporati possint etiam hanc pati libidinem, ut quomodo possint, sentientibus foeminis misceantur. – A Szentírás tanúsága szerint az angyalok olyan testben jelentek meg az embereknek, hogy nemcsak látni lehetett őket, hanem meg is lehetett érinteni őket. Továbbá igen elterjedt az a szóbeszéd, amelyet sokan megerősítettek akár saját tapasztalatuk, akár olyan kétségtelenül jóhiszemű emberek beszámolóí alapján, akiknek volt ilyen élményük, hogy a Silvanusok, a Panok és Faunusok, akiket általában incubusoknak neveznek, gyakran viselkedtek gonoszul a nőkkel, és sikerült megvalósítaniuk vágyukat, hogy közösüljenek velük. Az a híresztelés pedig, hogy egyes démonok pedig, akiket a gallok Dusiusoknak neveznek, állandóan megkísérlik és elkövetik ezt a fajtalanságot, olyan széles körben és olyan jól bizonyított, hogy szemtelenségnek tűnne tagadni. Ezért nem merek határozottan nyilatkozni arról a kérdésről, hogy az olyan szellemek, akiknek teste légnemű, képesek-e ezt a vágyat elszenvedni, hogy miképpen képesek rá, hogy úgy egyesüljenek asszonyokkal, hogy azok érezzék.

97:25 Cáptalanra – A káptalan (lat. *capitulum*) a hivatalos okiratok kiállításának jogával felruházott hatóság, amely a levéltárában meg is őrizte az okiratokat. A katolikus egyházmegyékben káptalannak hívják a kánonok testületét, amely a főpápnak a szertartásokban és az egyházmegye kormányzatában segít.

98:27 2. Thes. 2. v. 3. – „Semmiképpen meg ne tévesszen valaki titeket, hiszen előbb be kell következnie az elpártolásnak, és meg kell mutatkoznia a bűn emberének, a kárhozat fiának, az ellenségnek”. (2Tessz 2,3)

98:28 *discessio* – elválás

99:3 *donec de medio fiat et tunc reuelabitur ille iniquus. etc.* – amíg el nem távolítják az útból, és akkor kiderül, hogy gonosz ember stb.

99:12 Novatus Historiáját – Novatianus (Novatus; 200 k.–258) teológus, író, valamint ellenpápa volt 251-től haláláig, Kornél pápával (251–253) szemben. Kornél pápa ellenében (aki hajlandó volt visszafogadni az egyházba azokat, akik az üldöztetések alatt gyöngének bizonyultak) erőszakosan

követelte a hittagadók kiközösítését. Legnagyobb vitái a bűnbocsánatról voltak. Hívei, a *novatianusok* egészen a 6. századig fenn tudták tartani közösségeiket a pápák kiátkozásai ellenére. A szélsőséges irányzat azt vallotta, hogy a keresztség felvétele után elkövetett bűnöket nem lehet megbocsátani. Az egyháznak meg kell tagadnia a feloldozást a nagy bűnök elkövetőivel szemben (például: hitehagyás, gyilkosság), még akkor is, ha őszintén megbánták tettüket. A felerősödő keresztényüldözések miatt többször el kellett menekülnie Rómából. Végül azonban elfogták és kivégezték. A történetét Pázmány Euszebiosztól veszi át.

99:16 – 17 *si modo talem hominem Baptismum accepisse dicendum sit* – Ha lehet azt mondani, hogy az ilyen ember megkapta a keresztséget.

99:17 Rufinus – Rufinus Tyrannius (Rufinus Aquileiensis; 345 k.–410) latin nyelvű egyházi író, pap. Számos görög művet fordított latinra, Euszebiosz egyháztörténetét kiegészítette a 324–395 közötti események leírásával. Így született meg a *Historia ecclesiastica* című munkája, az első latin nyelvű egyháztörténet.

99:18 Bértálásnak – a bértálás (latinul: confirmatio = megerősítés) a szentségek közül a második, csak egyszer szolgáltatható ki. Felvétele az üdvösséghez nem elengedhetetlen, de aki hanyagságból mulasztja el, súlyos bűnt követ el. A Szentlélek közlésének szentsége, amely a keresztségben kapott újjászületést, a megváltás misztériumába való beavatást elevenné, hatékonyá teszi.

99:19–21 *Nec reliqua in eo, quae Baptismum subsequi solent, solenniter adimpleta, nec signaculo Chrismatis consecratus.* – És az ő esetében nem teljesedtek be ünnepélyesen azok a dolgok, amelyek a keresztséget követni szokták, és a krizma jelével sem szentelték meg

99:25 1.Thessa. 4. v. 4. Rom. 4. 20. – „Mindegyiktek szentül és tisztességesen éljen feleségével”. (1Thess 4,4) „Nem kételkedett hitetlenül Isten ígéretében, hanem erőt merített hitéből, és magasztalta az Istent”. (Rom 4,20)

100:1 Socratest – Szókratész Szkholasztikosz (380–443) görög egyházi író. A 305 és 439 közötti időszak eseményeit dolgozta fel *Ekklesiasztiké historié* (= Egyháztörténet) című művében. Miután újabb forrásokat fedezett fel, munkáját kiegészítette 438 és 443 között, s ránk ez a második szövegváltozat maradt. Caesareai Euszebiosz tudatos követője volt,

a szónokiasságot mellőzve nagy hangsúlyt helyezett a pontosságra. Igyekezett elfogulatlanul ábrázolni kora dogmatikai viszálykodásait, nyitott volt a pogány kultúra irányában is. A jámbor uralkodóról festett képe a legkiválóbb minta lett a középkor keresztény királyai számára.

100:4 az Socrates editioiában mely most előttem vagyon – Pázmány pontosan megadja, hogy melyik kiadást használja: SOCRATES Scholasticus, *Historiae ecclesiasticae* libri 1–7., ed. J. J. Christophorson, bishop of Chirchester, *Historiae Ecclesiasticae Scriptores Graeci, Coloniae Agrippinae* (Köln), 1570.

100:9 Cochleus, Alanus, Prateolus, Emserus – Johann Cochlaeus (1479–1552) német katolikus humanista, teológus, filozófus és hitvitázó. Kezdetben valamelyest szimpatizált Luther reformtörekvéseivel, ám annak 1520-as kiközösítése után, felismerve az egyházszakadás veszélyét, ellene fordult. Állandó résztvevője lett a reformációval foglalkozó birodalmi gyűléseknek, hitvitáknak. Csaknem kétszáz művet írt Luther és tanítványai ellen. Pázmány sokszor hivatkozik Luther-életrajzára. – Alanus Copus (†1568) angol teológus. Az ő neve alatt jelent meg a Pázmány által idézett hitvédelmi mű a *Dialogi sex* (= Hat párbeszéd), ám Copus csak a kiadó volt, a valódi szerző Nicolaus Harpsfield. – Gabriel du Préau (Prateolus, Praeteolus; 1511–1588) francia teológus, pap, a Sorbonne doktora. – Hieronymus Emser (Emserus; 1477–1527) német katolikus teológus, egyike a reformáció leghevesebb ellenzőinek. Az erfurti egyetem tanára. Az 1519-es lipcsei kollokviumtól kezdve Luther ellenfele, támadta annak bibliafordítását, a maga Újszövetség-fordítását állította vele szembe. Több vitairatot is intézett Luther ellen.

100:24 Christophorsonus – John Christophorson (Christopherson; † 1558) brit fordító, tudós, Chirchester püspöke, a cambridge-i Trinity College profeszszora. Klasszikus görög szerzők latin kiadását rendezte sajtó alá.

100:26 Musculuséban – Wolfgang Meuslin (Musculus Dusanus; 1497–1563) svájci protestáns teológus. Eredetileg bencés szerzetes volt, 1527-ben kilépett a rendből, megnősült és csatlakozott a reformációhoz. Fő műve a *Loci communes* (1560), de jelentősek a különböző bibliai könyvekhez írt magyarázatai is.

- 101:10 Dochitákról – A dokéták a doketizmus (gör. *dokein* 'látszani' szóból) követői. Krisztusnak csak látszólagosan tulajdonítanak testet, mivel szerintük Isten nem kerülhet közvetlen kapcsolatba az anyagi testtel. Már az apostoli időszakban utalnak rájuk (1Jn 4,2 és 5,6), többféle irányzatuk volt.
- 101:21 purdi cigán – meztelen cigány
- 101:23 Plato – Platón (Plato; Kr. e. 427–347) ókori görög filozófus.
- 102:19 Seleucia Sinodusban – A Szeleukia-Ktésziphoni zsinat 410-ben ült össze Szeleukia-Ktésziphonnban, a perzsa Szászánida Birodalom fővárosában. I. Jazdagird (399–421) király hívta össze és birodalmának keresztényeit egyetlen strukturált egyházba szervezte keleti (szír) egyház néven.
- 102:20–21 Gangrensis, és Caesariensis gyöleközetben – A gangrai zsinatot 340 körül tartották Gangrában (Çankırı), Nikomédiai Euszebiosz vezette. Kánonjai elítélték a manicheusokat és Eustathiust. A Neo-Caesarea-i zsinatot Neocaesareában (Niksar), Pontusban tartották 314 vagy 315 körül. Fő eredménye tizenöt fegyelmi kánon elfogadása volt, ezeket később, a 451-es khalkédóni zsinat egyetemesnek fogadta el.
- 102:21 Eustatius – Szebasztei Eusztathiosz (300 k.–377 k.) az örményországi Szebasztia (Sivas) püspöke. Aszketizmusáról ismert, elutasította a rab-szolgaságot. Caesareai Vazul a tanítványa volt. Ellentmondásos személyiség, állítólag aláírta a niceai zsinat dekrétumát, majd nyíltan az ariánusok mellé állt. A 340-es gangrai zsinat elítélte követőivel együtt radikális nézeteik miatt.
- 102:381. jegyzet *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.* – „Hegy vajudik, s végül nevetést keltő egeret szül!” (Muraközy Gyula fordítása. HORATIUS 1961, 581.) – Horatius *Ars poeticájából* (Epistularum liber alter, III. *De arte poetica*, 139.) idézi ezt a mondatot Pázmány, ezzel is utalva a Morgók teljesítményére.
- 103:13 Joan. 10. n. 1. – „Bizony, bizony, mondom nektek: Aki nem a kapun megy be a juhok aklába, hanem máshonnan hatol be, az tolvaj és rabló.” (Jn 10,1)
- 103:19 Cyprianus Martyr – Pázmány itt Szent Ciprián Novatianushoz írott (*Ad Novatianum*) munkájára hivatkozik.

- 103:19–21 *Qui non intrat per ostium fur est. Qui isti sunt nisi desertores fidei, et transgressores Ecclesiae Dei, qui contra Ordinationem Dei nituntur.* – Aki nem a kapun megy be, tolvaj. Kik ők, ha nem hitehagyók és Isten Egyházának elhagyói, akik az isteni rend ellen ágálnak.
- 103:385. jegyzet *Barrad Tom: 3. lib 2. c. 5. in Evangelia.* – Sebastião Barradas (Sebastianus Barradius; 1540–1615) portugál jezsuita exegeta. Ez a hivatkozás is mutatja, hogy Pázmány milyen naprakész a kortárs irodalomban, ugyanis az említett Barradas-mű négy kötete 1599 és 1611 között jelent meg Coimbrában, a címe: *Commentaria in concordiam et historiam evangelicam.* A hivatkozott 3. kötet, 2. könyvének 5. fejezete szól a Jó pásztorról.
- 103:386. jegyzet *Salemon Tom: 4. Tract. 14.* – A margón hibás névalak van megadva, valójában Alfonso Salmerón (1515–1585) spanyol jezsuita, bibliatudós munkájára hivatkozik Pázmány, aki tizenhat kötetnyi népszerű bibliakommentárt írt: tizenegyet az evangéliumokról, egyet az *Apostolok cselekedeteiről* és négyet a páli levelekről. *Commentarii in Evangelicam Historiam et in Acta Apostolorum, in duodecim tomos distributi* (Madrid, 1598–1601).
- 104:20 *professio* – kinyilvánítás
- 104:23 Pamelius – Jacob van Pamele (Pamelius Iacobus; 1536–1587) flamand teológus. Filozófiát és teológiát tanult, 1562-ben szentelték pappá. Meglátogatta a németalföldi könyvtárakat, hogy beszerezze a kiadatlan kéziratokat, mivel a ritka szövegeket ki akarta adatni. 1570-ben Bruges püspökévé nevezték ki. Ő volt a kiadója többek között Szent Ciprián és Tertullianus műveinek is.
- 106:13 szent David – Dávid Izrael második királya volt (Kr. e. 1000 k.–961). Történetét az Ószövetségben találhatjuk meg, *Sámuel próféta könyveiben.* A *Zsoltárok* könyvének szerzőségét is neki tulajdonítják, a zsidó és iszlám hagyomány szerint 73 zsoltárt írt. A zsidó vallás szerint a Messiás Dávid leszármazottja lesz, a keresztények pedig őhozzá vezetik vissza Jézus családfáját Józsefen és Márián keresztül. Dávid Betlehemben született, Sámuel próféta már gyermekkorában kijelölte, hogy ő lesz Izrael eljövendő királya. A filiszteus Góliát legyőzése után Saul király udvarába került. Két ismert fia közül az egyik, Absalom megpróbálta elfoglalni atyja trónját, a másik fia, Salamon pedig utódja lett. Első felesége Saul király lánya volt,

- a második Betsabé. Nagy bűne, hogy Betsabé férjét, Uriját olyan hadi feladattal bízta meg, amiről tudta, hogy nem éli túl, hogy elvehesse feleségét.
- 106:23 az imádságos könyűben melyet Geréczen nyomtattam – Pázmány az *Imádságos könyvét* először 1606-ban Grazban adta ki, a második kiadás 1610-ben már Pozsonyban készült, mutatja a nyugat-dunántúli evangélikusok szövegismeretét, hogy a két kiadást egymással összevetették és a különbségeken gúnyolódnak.
- 107:17–18 *Pascere livor meus, rabido saturare furore* – Zabálj, irigységem, lakj jól veszett örülettel.
- 107:18 *elidalni* – kihagyni
- 107:21 *consonansokatis elidálljak* – a mássalhangzókat is kihagyják
- 107:24 Thelesphorust – Szent Teleszphorosz (125–136) a nyolcadik római pápa volt, vértanú. Neki tulajdonítják a karácsonyi éjféli mise szertartását, valamint a húsvétvasárnapot megelőző nagyböjti időszakot, erre utal Pázmány.
- 107:26 Josephus Scaliger – Joseph Justus Scaliger (1540–1609) itáliai származású németalföldi protestáns humanista, történész, filológus, kronológiai munkái igen jelentősek. Pázmány az egyik legfontosabb munkájára hivatkozik, a *Thesaurus temporum, complectens Eusebi Pamphili Chronicon*-ra (1609), amelyben minden görög vagy latin nyelven fennmaradt kronológiai emléket összegyűjtött.
- 108:4 Bellarminus – Bellarmin Szent Róbert (Roberto Bellarmino; 1542–1621) olasz jezsuita, hittudós, bíboros. A római jezsuita kollégiumnak volt a kontroverz teológiaprofesszora, Pázmány tanítómestere.
- 108:13 Carion – Johann Carion (1499–1537) német asztrológus. I. Joachim Nestor (1499–1535) brandenburgi választófejedelem udvari asztrológusa volt, egy 1521-ben közzétett prognózissal szerzett magának hírnevet, amelyben megjósolta a protestáns reformációt. A *Chronicon Carionis* (= Carion krónikái) fontos művé vált a protestáns gondolkodásban, ugyanis egy Carion által írt eredetiből Melanchthon és mások teljesen átformált latin szöveget készítettek, több tudós közreműködésével így a mű egy hagyományos krónikából a reformáció elbeszélésévé vált.
- 108:14 Philippus Melanchton – Philipp Melanchthon (Schwartzerd; 1497–1560) német humanista és reformátor, egyházszervező, lutheránus teológus, a reformáció első nemzedékének legjelentősebb szisztematikus

- gondolkodója, Luther közeli munkatársa. 1519-ben részt vett a híres „lipcsei dispután,” 1521-ben összeállított *Loci communes* című munkája pedig a reformáció hitfelfogásának első dogmatikai összefoglalását jelentette. A következő években segített Luthernek bibliafordítása elkészítésében, az 1520-as évek második felében pedig a lutheránus közösségek rendtartásán, oktatási reformján és katekizmusának összeállításán dolgozott, miközben rendszeres résztvevője volt a vallási kérdéseket tárgyaló birodalmi gyűléseknek és fontosabb hitvitáknak. Ő állította össze az 1530-as *Ágostai hitvallást*, amelynek szövegéhez részletes apológiát is készített.
- 108:15 Caspar Peucerus – Caspar Peucer (Peucerus; 1525–1602) szorb származású német reformátor, orvos és tudós, Melachthon veje volt. A wittenbergi egyetem professzora, számos művet írt például matematikai, orvostudományi, csillagászati, geometriai témákban, szerkesztette Melachthon leveleit, beledolgozott a *Chronicon Charionis*ba is.
- 108:15 *praefatiojában* – bevezetőjében
- 108:22 Hunniusnak – Ägidius Hunnius (1550–1603) német lutheránus teológus, a lutheranizmus ortodox irányzatának képviselője. Tübingenben, majd Wittenbergben volt a teológia professzora. A lutheránus hitegység szorgalmazója, a kálvinizmussal szembeni hitviták gyakori résztvevője volt.
- 108:26 Magyarai Istvánt – Magyarai István († 1605 k.) evangélikus prédikátor. 1599-től Sárovaron Nádasdy Ferenc udvari papja. *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (1602) című munkájában Magyarország pusztulását protestáns teológiai szempontból magyarázza (a katolikusok istentelenségével és az „igaz hit”-től való eltávolodásával indokolja). E munka készítette Pázmányt a válaszádra, s ezzel indult meg a 17. századi magyarországi hitvita-irodalom.
- 108:27 ötödik Alexánder Pápát – V. Sándor (Alexander; 1409–1410) a nyugati egyházszakadás ellenpápája, teológus, a párizsi egyetem professzora.
- 109:4–5 *Non enim debet, ut a Patribus accepimus, in calice Domini, aut Vinum solum, aut aqua sola offerri, sed utrumque permixtum.* – Nem úgy kell ugyanis, ahogy az atyáktól hagyományként átvettük, hogy az Úr kelyhében vagy csak bort, vagy csak vizet áldozzunk, hanem a kettőt keverve.

- 109:14 Vespasiánusrul – Titus Flavius Vespasianus (69–79) római császár, a Flavius-dinasztia alapítója. Nero kíséretének tagjaként a 66-ban Achaeában tett látogatásakor kegyvesztett lett, mert a császár éneklése közben elaludt. 67-ben kinevezték Judaea helytartójának azzal, hogy verje le azt a felkelést, amit a zsidók az első római háborúnak neveztek. 68 közepén engedelmességre kényszerítette a tartományt Jeruzsálem és néhány félreeső erőd kivételével. Amikor értesült Nero öngyilkosságáról, leállította Jeruzsálem ostromát. Néhány kisebb felkeléstől eltekintve uralkodása idején a birodalom területén nyugalom volt.
- 109:17–18 Második Matyas királyt – II. Mátyás (1612–1619) magyar király.
- 109:21 Nyolczadik Kelemen Pápa – VIII. Kelemen (1592–1605) pápa, Pázmány 1593 és 1597 között tanult Rómában, ekkor láthatta a pápát.
- 109:22–23 tizen harmadik Benedek Pápa – XIII. Benedek (1394–1423) ellenpápa, spanyol egyházjogász. A leghosszabb ideig uralkodó ellenpápa, noha a konstanzi zsinat 1417-ben mint eretneket és szakadárt elítélte.
- 109:24 ötödik Márton – V. Márton (1417–1436) római pápa, XIII. Benedek ellenében választotta meg a konstanzi zsinat. Egyszerű diakónusból választották pápává, koronázása előtt pappá, majd püspökké kellett szentelni. Vele ért véget a nyugati egyházszakadás, a lateráni Szent János bazilika ajtajának megnyitásával 1425-öt szent évnek nyilvánította.
- 110:3 Julius Császár – Caius Iulius Caesar (Kr. e. 100–44) római hadvezér és politikus. Fontos szerepet játszott a köztársaság felszámolásában és a császárság intézményének létrehozásában. Elfoglalta Galliát, és elsőként vezetett hadjáratot Britanniába. Az egyre hangosabb belső zúgolódást és a diktatúrát látva Marcus Brutus és több szenátor összeesküdött, és meggyilkolták Caesart, abban a reményben, hogy sikerül megmenteniük a köztársaságot. A merénylet után azonban polgárháború tört ki Caesar hívei és a köztársaságiak között.
- 110:20–21 Solnai Attendenseket – lásd 13:21. jegyzet
- 111:1 Caranza – Bartolomé de Carranza (1503–1576) spanyol domonkos teológus, Toledo érseke. Részt vett a trienti zsinaton. Pázmány itt a nyugat-dunántúli evangélikusok által hivatkozott *Summa conciliorum* (= Zsinati ülések összefoglalása) című művét idézi.

- 111:20–21 *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praelium, et digitos meos ad bellum.* – Áldott az én Uram, Istenem, aki kezemet harcra tanítja, ujjaimat viadalra. – Ezek a 144. dicsőítő zsoltár kezdősorai.
- 112:2 *causat* – okát
- 112:25–27 *non per se et primario, sed ratione Per-{147:}sonae, et secundo; quod enim naturae Divinae perse convenit, commune est omnibus personis.* – Nem önmagában és elsődlegesen, hanem a személy vonatkozásában és másodlagosan; mert ami önmagában az isteni természethez tartozik, az közös minden személy számára.
- 112:436. jegyzet *Aug. Ti: 9. lib. Meditat: c. 6. 8. Vide Valentia. 3. p. d. 1. q. 3. p. 1.* – Pázmány itt Szent Ágoston *Meditationes* és Gregorius de Valentia *Commentariorum Theologicorum* című művére hivatkozik. – Gregorio de Valencia (Gregorius de Valentia; 1550 k.–1603) spanyol jezsuita, az ingolstadti egyetem professzora. Fő műve az Aquinói Szent Tamás *Summájához* írott teológiai kommentár: *Commentariorum theologicorum tomi quatuor. In quibus omnes materiae quae continentur in Summa Divi Thomae explicantur* (Ingolstadt, 1591–1597).
- 113:26–27 *Quia nomina in Concreto, significant id quod habet formam, per tale nomen significatum, hoc est suppositum.* – Mivel a nevek konkrétan azt jelölik, ami egy bizonyos formát hordoz, ilyen név jelzi a nevet, vagyis ami suppositum.
- 113:30 Nestoriusé – Nesztoriosz (Nestorius; 381/386–451) szír szerzetes, konstantinápolyi pátriárka (428–431). A hagyomány szerint Nesztoriosz volt az első, aki Máriát nem „Istenszülő”-nek nevezte, hanem „Krisztus-szülő”-nek vagy „Emberszülő”-nek, ezzel érzékeltetve, hogy Jézusban kétféle, isteni és emberi természet van. Az epheszoszi zsinaton (431-ben) Nesztorioszt elítélték, száműzték, követői a nesztoriánusok.
- 114:3 Eutychesé – Eutyches egy Konstantinápolyhoz közel fekvő kolostor apátja volt az 5. században. A Nestorius-féle hitvitában mint ennek ellenfele működött, azonban túlzásba esett s azt tanította, hogy Krisztusban csak egy, isteni természet van (= monofiziták). A 448-ban Konstantinápolyban tartott zsinaton megfosztották papi és kolostori hivatalától.
- 114:12–13 *Natus est Christus secundum carnem.* – Krisztus test szerint született.

- 114:14 *Crucifixus est ex infirmi-}{150:}tate.* – Gyengeségéből fakadóan feszítették keresztre.
- 114:14 Ephesinum Conciliomis – Az epheszoszi (431. június–szeptember) volt a harmadik egyetemes zsinat. Elsősorban Nesztoriosz, konstantinápolyi pátriárka ellen fogalmaztak meg tanítételeket. Lásd 113:30.
- 114:15–23 *Qui ante secula omnia est natus ex patre, etiam ex muliere carnaliter procreatus est, ex tempore. Non quia Divina ipsius natura, de sacra Virgine sumpserit exordium, est enim ineptum, et stultum hoc dicere: sed quia naturam sibi copulavit humanam, et processit ex muliere. Sic illum dicimus passum esse, non quia in sua natura passus sit aut plagas, aut Clavorum transfixionem; sed quia corpus illud, quod ipsius factum est, hoc sustinnit. Item simili modo mortem ipsius intelligimus, quia corpus ipsius proprium, pro omnibus mortem gustavit, non quod ipse mortem esset expertus, quantum ad ipsius naturam pertinet.* – Aki az idők kezdete előtt az Atyától született, az asszonytól is test szerint megszületett az időben. Nem azért, mintha isteni természete a szent Szűztől vette volna kezdetét – hiszen ezt mondani képtelenség és ostobaság volna –, hanem mert magához kapcsolta az emberi természetet, és asszonytól született. Így mondjuk, hogy szenvedett, nem mintha isteni természete szenvedett volna, vagy sebeket és szegek által okozott átszúrást szenvedett volna el, hanem mert az a test, amely az övé lett, ezt elviselte. Ugyanígy kell értelnünk a halálát is: saját teste mindenkiért megízlelte a halált, de nem azért, mert isteni természete a halált megtapasztalta volna.
- 114:25 Ubiquistak – „ubiquitas” vagyis „mindenütt jelenvalóság.” Ezzel a szóval fejezi ki Luther azt az általa felállított és az egész evangélikus egyház által elfogadott hittani nézetet, mely szerint Krisztus mind isteni, mind emberi természeténél fogva mindenütt jelenvaló, így az úrvacsorai kenyérben és borban is ténylegesen jelen van.
- 114:441. jegyzet *Hypostasis est aliquid ad naturam spectans: ideo quod ad Hypostasim spectat, ad naram pertinet* – A szubsztancia/lényegi valóság olyasmi, ami a természetére vonatkozik: ezért ami a szubsztanciájára vonatkozik, az a természetéhez tartozik.
- 115:23 *praefatioban* – bevezetőben
- 115:449. jegyzet *Omnis similitudo claudicat.* – Minden hasonlat sántít.

- 116:15 *Omniscientia* – mindentudás
- 116:21 *Habens humanitatem* – Pázmány fordítja: „Ember természetű személyt”.
- 116:29 *Ampliatio* – kiterjedés
- 117:1 *Distractio* – figyelemelterelés
- 117:14–15 *per eas quatenus re sunt idem cum verbo, subsistat* – Ezeken keresztül, amennyiben egyik az Igével, megvannak benne
- 118:7–8 Ephesumbeli gyöleközetis – lásd a 114:14. jegyzet
- 119:6 *Emanuel* – Az Emánuel (Imanuel) héber férfinév jelentése „velünk az Isten”.
- 119:11 Micheásnál azt olvassuk – „Ezért elhagyja őket az Úr, míg nem szül, akinek szülnie kell, és testvérehez, Izrael fiaihoz vissza nem tér a maradék.” (Mik 5,2)
- 120:30 Eutiches csemetéje – Pázmány arra céloz, hogy a Morgók nézetei arról, hogy Krisztusban nem lakozhat kétféle természet egészen a monofizitákéra hasonlít, akik Eutyches követői.
- 120:30 *consequentia*k – következmények
- 121:16 *omnis potestas* – minden hatalom
- 121:17–18 *ut subsistat per eam, quatenus est idem cum hypostasi verbi* – hogy megvalósuljon általa, amennyiben azonos az Ige szubsztanciájával
- 121:24 – 25 *secundum id quod est homo, data est ei omnis potestas* – Aszerint, hogy ember, megkapott minden hatalmat.
- 121:477. jegyzet *August. Tom. 9. Meditatio. c. 16.* – Pázmány itt Szent Ágoston *Meditationes* (= Elmélkedések) című művére hivatkozik.
- 122:18 Samaritánushoz – A szamaritánusok Izraelben élő népcsoport, nevüket Szamáriáról, az ókori Izrael fővárosáról kapták, nem zsidó telepesek leszármazottjai.
- 122:22 Janseniusis – Cornelius Jansen id. (Jansenius; 1510–1576) a híres németalföldi teológus apja, exegéta, a leuveni egyetem professzora. Pázmány itt a *Concordia evangelica* című művére hivatkozik, amely 1549-ben jelent meg Leuvenben.
- 122:22–123:1 *Hieronimus, Augustinus, Ambrosius, et alij de Christo parabolam intellexerunt; ut credendum sit, etiam hunc sensum dominum intendisse et ab Apostolis per manus susceptum esse.* – Jeromos, Ágoston, Ambrus és mások Krisztusra értették ezt a példabeszédet,

- úgyhogy azt kell hinni, hogy az Úr is így értette és az apostolok kézről kézre adták.
- 123:10 *paradoxomot* – ellentétet
- 124:1 Lyra – Nicolas de Lyre (Nicolaus Lyranus; 1270 k.–1349) francia ferences szerzetes, tanár, orvos. Fő műve a *Postillae perpetuae a Universam S. Scripturam*, bibliai kommentár.
- 124:2–3 *Quod via veniendi in coelestia, non erat patefacta, sicut in novo Testamento.* – Mert a mennyekbe vezető út nem volt megnyitva, miként az Újszövetségben.
- 124:7–8 *Quia nullus ante Christum ascendit in coelum* – Mert Krisztus előtt senki sem ment föl a mennybe.
- 124:9 *Joan. 3. v. 13.* – „Senki sem ment föl a mennybe, csak aki alászállt a mennyből: az Emberfia (aki a mennyben van).” (Jn 3,13)
- 124:10–13 *Patres Veteris Testamenti in lyngo existentes, simul venerunt ad gloriam per Christum, cum aliquibus ad novum Testamentum pertinentibus. Patres veteris Testamenti, non habuerunt gloriam ante novum Testamentum.* – Az ószövetségi atyák, akik a lymbusban tartózkodtak, egyszerre jutottak el Krisztus dicsőségébe azokkal, akik az Újszövetséghez tartoztak. Az ószövetségi atyák nem voltak a dicsőség birtokában/nem dicsőültek meg az Újszövetség előtt.
- 124:19–22 *Si enim non absurde credi videtur, antiquos etiam Sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem, locis quidem a tormentis impiorum remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sanguis Christi, et ad ea loca descensus erueret, profecto, etc.* – Mert ha nem tűnik lehetetlennek azt hinni, akkor azok a régi szentek is, akik hittek az eljövendő Krisztusban, a gonoszok kínhelyétől távolabb eső helyen, de mégis az Alvilágban voltak, mígnem aztán Krisztus vére arra a helyre nyitott nekik utat.
- 124:23–24 Samuel lelke jött fel az föld alól, midőn Saulnak jövendőlle – Sámuel jövendőlte meg Saul királyságát és kente föl uralkodónak. (1Sám 9–10)
- 125:3 Josephus – Josephus Flavius (37 k.–100 k.) arámi és görög nyelven író római zsidó történetíró és teológus. Két nagy történelmi munkát ismerünk tőle: *A zsidó háború*, *A zsidók története*. Írói munkásságának bevallott célja volt, hogy Róma és a zsidó nép egyetértésén munkálkodjék, s a zsidókkal elfogadtassa a rómaiak legyőzhetetlen voltát. Politikai

- magatartását, jellemét különbözőképp ítélik meg, mint történetírót azonban hitelesnek fogadják el.
- 125:4–5 *de cura pro mortuis, cap. 15.* – Pázmány Szent Ágoston *De cura pro mortuis* (= A halottakról való gondoskodásról) című művére hivatkozik.
- 125:5 *Ecclesiasticus* – Jézus, Sirák fia (*Ecclesiasticus*, héberül Jesua ben Szira) írástudó a Kr. e. 3. és 2. század fordulóján, a róla elnevezett ószövetségi könyv szerzője. Személyéről nem tudni közelebbit, a szövege jórészt bölcs mondásokat, intelmeket, tanításokat és hálaénekeket tartalmaz. A könyv csak a katolikus kánonban szerepel.
- 125:6–7 *Tom: 3. lib. 2. de doctrina Christiana cap. 8.* – Pázmány itt Szent Ágoston *De doctrina Christiana* (= A keresztény tanításról) című művére hivatkozik.
- 125:10 Zachariásból – A Zakariás próféta neve alatt fennmaradt könyv az Ószövetségben az úgynevezett kispróféták gyűjteményébe tartozik. A könyv első felében elbeszélt tevékenysége hasonlít Aggeus prófétáéhoz: a templom újjáépítésére buzdított. Első fellépése a Kr. e. 520. év végére tehető, tevékenysége nagyjából három évig tartott.
- 125:10 *De lacu, in quo non erat aqua* – A tóról, amelyben nem volt víz
- 125:13 Danielnek – Dániel próféta ószövetségi személy, a róla elnevezett könyv központi alakja. Istentől rendkívüli bölcsességet és a titokzatos szövegek megfejtésének adományát kapta.
- 125:14 *Lacus Leonum* – oroszlánok tava
- 125:17 Jeremiast – Jeremiás (Kr. e. 7–6. sz.) a róla elnevezett ószövetségi *Jeremiás* könyvének főszereplője, Izrael egyik legnagyobb prófétája. Júdea országának legzaklatottabb időszakában élt, amikor Nebukadnezár kiterjesztette uralmát Palesztinára, és elhurcoltatta a zsidókat. Ekkor foglalták el Jeruzsálemet is, s a templomot fölgújtották. Jeremiás megjósolta a pusztulást, de nem hitt neki senki, hiába figyelmeztette az egymást követő királyokat.
- 125:17 *Miserunt in lacum, in quo non erat aqua* – A tóba küldték, amelyben nem volt víz.
- 125:18–19 *Lacum Hebrei vocant carcerem subterraneum, obscurum* – A föld alatti, sötét börtönt a zsidók tónak hívják.

- 125:19–20 Genes, 40. *Educas me de isto car-{171:}cere: hic innocens in lacum missus sum.* – Vezess ki engem ebből a börtönből: ártatlanul kerültem ide a tóba.
- 125:25 Costérúst – Francis Coster (Frans de Coster, Franciscus Costerus; 1532–1619) belga katolikus teológus, jezsuita szerzetes. Főleg aszketikus és elmélkedő műveket, valamint prédikációkat írt, de polemikus írásai is vannak. Pázmány itt az *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione* című, Kölnben, 1585-ben megjelent művének a 12. fejezetére hivatkozik, amelynek címe: *De veneratione Sanctorum* (= A szentek tiszteletéről), valamint a 14. fejezetre, amelynek pedig *De purgatorio* (= A tisztítótűzről) a címe.
- 125:26 Lymbusba – itt: a pokol tornácára
- 125:500. jegyzet Bellarm: lib: 4. de Christo. c. 11. et lib. 2. de Purgatorio cap. 6. *Vide Abulensem 1.Reg. 28 quaest. 28.* – Pázmány Roberto Bellarmino fő munkájára hivatkozik, amelynek címe: *Disputationes de controversiis Christianae Fidei adversus huius temporis haereticos*, Ingolstadtban adták ki 1586–1593-ban; valamint Alonso Tostado (Alfonsus Tostatus Abulensis; 1410 k.–1455) spanyol teológus, Ávila püspöke művére, melynek címe: *Commentaria in Deuteronomium*, Velencében jelent meg 1596-ban.
- 125:503. jegyzet Ribera: in Zach: 9. cap. – Francisco de Ribera (1537–1591) spanyol jezsuita szerzetes, teológus, egzégéta, a salamancai egyetem professzora, Ávilai Szent Teréz gyóntatója. Pázmány itt a *Zakariás könyvéhez* írt kommentárjára hivatkozik, amely megtalálható az *In librum dvodecim prophetarum commentarii* című Kölnben 1599-ben kiadott könyvében.
- 126:3 *De lacu, id est de lyngo Patrum, ut exponunt Hyeronimus Cyrillus; S. Thomas* – A tóról, vagyis az ősatyák lymbusáról, ahogy Jeromos, Cirill, Szent Tamás értelmezik.
- 126:27 Clingius – Ulrich Zwingli (1484–1531) zürichi hitújító lelkész, a református egyház egyik alapítója. Eredetileg katolikus pap volt, aki Zürich plébánosaként humanista szellemű tanulmányai után reformátori elveket képviselt.
- 127:2–3 Thelegdi Miklóst, és Monoszloi Andrást – Telegdi Miklós (1535–1586) pécsi püspök és esztergomi érseki helynök. Ő volt az első katolikus hitvitázó, mindent megtett, hogy a reformáció terjedését

megakadályozza. – Monoszlóy András (1552–1601) katolikus hitvitázó író. 1599-től veszprémi püspök. A trienti zsinat szellemében írt polemikus munkáiban Telegdi Miklós munkásságát folytatta, Pázmányét pedig előkészítette. Számos magyar és latin nyelvű vitairatot, teológiai munkát, tankönyvet írt, melyeknek csak egy része jelent meg nyomtatásban.

127:24 *verte folium* – fordítsd meg a foliumot

128:6 Paradoxomnak – ellentétnek

128:19 Vicelius – Georg Witzel (Vicelius; 1501–1573) német teológus, konvertita. Katolikus papként Luther tanításai hatására elhagyta a katolikus hitet, megnősült, majd lutheránus lelkipásztor lett. A *Szentírás* és az egyházatyák mélyebb tanulmányozása hatására azonban meggyőződött arról, hogy Luther egyháza nem az igazi egyház és ettől is elfordult és visszatért a római egyházhoz. Számos polemikus művet írt.

129:21 *citatiojában* – idézetében

130:10 furfánt – furfangos, ravasz, kétszínű

130:21 Anabaptisták – Az anabaptisták (gör. „újrakeresztelők”) az első protestáns szabadegyház. 1525-ben alapította Conrad Grebel Zürichben, aki eredetileg Zwingli tanítványa volt. A szabadság részben az egyházi közösség függetlenségét jelentette a világi hatalommal szemben, a tagoktól megkívánta az önkéntes, személyes döntésen alapuló csatlakozást. Ezért a közösség tagjait újra megkeresztelték, mivel a gyermekkereszttség ellen tiltakoztak. Hitük szerint a gyermekeknek előbb méltóvá kell válniuk a keresztségre, tudatosan kell vállalniuk mindazt, amit a keresztség jelent. Zürichben azonnal üldözni kezdték az anabaptistákat, ezért Németországba menekültek. A birodalmi gyűlés 1529-ben halálbüntetéssel tiltotta az újrakeresztelést, ezért az anabaptisták tovább menekültek Németalföldre és Morvaország felé. Az anabaptistákkal a katolikus teológia nem sokat foglalkozott, mert mindössze a protestantizmus egy mellékhatásának tartották őket. Magyarországon a nevük újkeresztények, habánok. Nyitra vármegyében telepedtek le Morvaországból menekülve, majd közülük több mint ezer főt Bethlen Gábor telepített Alvincra (1621–1623), s vallásszabadságot és adómentességet adományozott nekik, hogy az erdélyi kézműipart fellendítse. A magyarországi anabaptisták Mária Terézia parancsára elhagyták vallásukat és katolizáltak (1763–1768).

- 132:15–18 *Permitto, condat Pápa articulos fidei, suis fidelibus, quales sunt: Esseniam D e i, nec generari, nec generare. Animam esse formam substantialem corporis. Animam esse immortalem. Et omnia illa portenta, in Romano sterquilinto nata.* – Megengedem, hogy a Pápa hittételeket fogalmazzon meg a híveinek, amelyek ilyenek: Isten lényege születetlen és nem képes szülni. A lélek a test szubsztanciális formája. A lélek halhatatlan. És minden, a római árnyékszéken/trágyadombon született szörnyűség.
- 132:54l. jegyzet *Sterquilinium*. – trágya
- 133:1 *sterquiliniumra* – Pázmány fordítja: „ganéy helyre”
- 133:2 *portentum* – Pázmány fordítja: „iszonyúság, szörnyűség”
- 133:10–13 *Nec iniuriam fecero Luthero, si eum hujus erroris (de animae mortalitate) reum fecero. Is enim in Assertionem Artic. 27. per Leonem damnati, haec habet. Permitto, etc.* – Nem követek el igazságtalanságot Lutherrel szemben, ha ezzel a tévedéssel (a lélek halandóságáról tett állításával) vádolólok. A Leo által elítélt 27. hittétele bizonyításában ugyanis azt mondja, hogy „megengedem stb.”
- 133:15 üllő süllő – kevés, alig valami
- 134:3 Pontius Pilatusnak – Quintus Pontius Pilátus Judea ötödik helytartója volt 26-tól 36-ig. Személye elsősorban a bibliai *Újszövetségből* ismert, ő ítélte halálra Jézust, azonban az *Újszövetség* szerint politikai érdekek befolyásolták, és jobb meggyőződése ellenére cselekedett. Nem kedvelte a zsidóságot, s miután a szamaritánusok között vérfürdőt rendezett, felelősségre vonták és Rómába idézték számadásra a császár elé. Galliába száműzték, ott is halt meg a 30-as évek végén. A keresztény hagyomány szerint élete végére keresztény lett, ez azonban eléggé valószínűtlen. (Mt 27; Mk 15; Lk 23; Jn 18–19; ApCsel 3,13, 4,27, 13,28; 1Tim 6,13)
- 134:4 *Articulusi* – cikkelyei
- 134:5 *fides specialist, de propria justitia per Christum* – különös hitet, a saját igazságról Krisztus által
- 134:6–7 *Fides Historica est, quae non justificat.* – történelmi hit, amely nem tesz megigazulttá
- 134:7 Vives – Juan Luis Vives (1492–1540) spanyol származású németalföldi humanista, filozófus. Jelentősek pedagógiai, filozófiai és nyelvtudományi

- munkái. Pázmány itt a *De anima et vita* (= A lélekről és az életről) című művére utal, ami 1538-ban jelent meg Bázelen.
- 134:12–13 tizenkét ágazatot említünk az Credóban – A *Credo* (Hiszekegy) ágazatai a hagyományos elnevezés szerint az *Apostoli hitvallás* tizenkét része, azaz tételmondata: Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek Teremtőjében. / És Jézus Krisztusban, az Ő egy-
szülött Fiában, a mi Urunkban; / aki fogantatott Szentlélektől, született Szűz Máriától; / szenvedett Poncius Pilátus alatt; / megfeszítették, meghalt és eltemették. / Alászállt a poklokra, harmadnapon feltámadt a halottak közül; / fölment a mennybe, ott ül a mindenható Atyaisten jobbján; / onnan jön el ítélni élőket és holtakat. / Hiszek a Szentlélekben. / Hiszem a katolikus Anyaszentegyházat; / a szentek közösségét, a bűnök bocsánatát; / a test feltámadását és az örök életet. Ámen.
- 134:22 Ratisponai beszélgetésben – Pázmány itt Hunnius művére utal: Ägidius Hunnius, *Relatio historica de habita nuper Ratisbonae Colloquio inter Augustane Confessionis Theologos et Pontificios*, Witebergae, 1602.
- 135:7 Aristoteles – Arisztotelész (Kr. e. 384–322) ókori görög tudós és filozófus
- 135:22–23 *Satis ridendi sunt qui putant animas non a Deo, sed a corporum parentibus generari.* – Igencsak nevetni kell azokon, akik azt gondolják, hogy a lelkek nem Istentől származnak, hanem a test szerinti szülőkől születik.
- 135:23–27 *Hominum genus, quibus animarum censetur exordijs? Vtrum ex traduce, juxta brutalia, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima generetur ex anima? An certe, quod Ecclesiasticum est, juxta eloquium saluatoris, Pater meus usque modo operatur, et illud Zachariae, qui formavit Spiritum hominis in ipso, quotidie Deus fabricatur animas?* – Az emberi nem esetén honnan ered a lélek? Vajon traducionizmus révén, mint az oktan állatok esetében, hogy úgy származik az egyik lélek a másiktól, mint a test a másik testtől? Vagy bizony úgy, ahogy az egyház mondja a megváltó nagyszerű kijelentése szerint: „az én Atyám ma is terem”, vagy Zakariás híres kijelentése szerint: „aki lelket alkotott az emberbe” [Zak 12,1], mindennap teremt Isten lelket?

- 135:550. jegyzet *ad Pamm* – Jacob van Pamele (Pamelius Iacobus; 1536–1587) flamand teológus. 1570-ben Bruges püspökévé nevezték ki, ő volt a kiadója többek között Szent Ciprián és Tertullianus műveinek.
- 136:1–4 *Catholica fides, constanter praedicat atque, veraciter, quod animae hominum, priusquam suis inspirentur corporibus, non fuere, nec ab ullo incorporentur, nisi ab opifice Deo, qui et ipsarum est creator.* – A katolikus hit állhatatosan és igaz módon hirdeti, hogy az emberi lélek nem létezett azelőtt, hogy bele lett volna lehelve a testbe, és nem is más juttatja a testbe, csak az alkotó Isten, aki a lélek teremtetője.
- 136:4 Theodoretus – Küroszi Theodorétosz (Theodoretus Cyrus; 393–466) görög egyházi író, ókeresztény püspök, teológus, egyháztörténész.
- 136:4–11 *Moyses formari prius in alvo matris infantem ait, et tunc denique, jam perfecto corpore animari: non ita quidem, ut anima praeexistens, aliunde corpori inseratur, neque ut enascatur ex semine: sed Divino instituto, sicut ab initio insita naturae lex fuit, creationem accipit. Hoc ipse Job confitetur, exiguum humani seminis portionem, in quam plurimas membrorum species transforma-^{191:}ri, ac tunc denique creari animam, corporique conjungi: Omnes item Prophetae, quae valde his conformia sunt, de humana natura nos docent.* – Mózes azt mondja, hogy először az anyaméhben formálódik meg a gyermek, és csak ezután, amikor a teste már tökéletesen kialakult, kap lelket. Nem úgy azonban, mintha a lélek előzetesen létezett volna, és kívülről helyeződne a testbe, sem pedig úgy, mintha a magból születne, hanem isteni rendelkezés folytán – ahogyan kezdetektől fogva a természetbe ültetett törvény is előírja –, megkapja a teremtetést. Maga Jób is megvallja, hogy az emberi mag kicsiny részéből számos testrész formálódik, és végül akkor teremtetik meg a lélek, amely a testhez kapcsolódik. Ugyanezt tanítják a próféták is az emberi természetről, ezzel teljes összhangban.
- 136:12 Sz: Hilarius – Poitiers-i Szent Hilárius (Hilarius Pictaviensis; 315 k.–367) püspök, az arianizmus ellenfele, emiatt a „Malleus Ariatorum” (= ariánusok porölye) nevet kapta. Teológiai művei közül a fontosabbak: *De Trinitate* (= A szentháromságról) és a *De synodis* (= A zsinatokról). Történelmi munkái közül magyarországi vonatkozása miatt

- érdekes a *Liber adversus Valentem et Ursacium* (= Valens és Ursacius elleni könyv), amely két pannóniai püspök ellen íródott.
- 136:13–14 Nissenus, Gennadius Cyprianus, Innocentius, Gratianus – Nüsszai Szent Gergely (Gregorius Nyssenus; 335 k.–394 u.) egyháztanító, a három kappadókiai atya egyike. – Gennádiosz Szkholáriosz (1405 k.–1483 k.) konstantinápolyi pátriárka. – Szent Ciprián (Thascius Caecilius Cyprianus; 200/210–258) Karthágó püspöke, vértanú, egyházatya. – Szent I. Ince (Innocentius; 401–417) római pápa. – Gratianus (12. sz.) itáliai származású kamalduli szerzetes, a bolognai egyetemen jogot és erkölcost tanított, a kánonjog tudományának alapítója. Fő műve a *Concordia discordantium canonum* (= Az eltérő jogszabályok összhangja), amely az első évezred kánonjogi szöveganyagát rendszerezte és összegyűjtötte. Ezt a munkát *Decretum Gratiani* címmel évszázadokig használták alaplámként mint az egyházjog tankönyvét.
- 136:20 Lucifert – Lucifer az egyik legfőbb angyal volt, aki fellázadt Isten ellen, ezért kitaszították a mennyből; a Sátánnal és az ördöggel azonosították, az őt követő angyalokat pedig a démonokkal. Ebben a jelentésében a szót I. Nagy Szent Gergely pápa (590–604) honosította meg. Lucifer neve egy szóösszetételből származik: a latin „lux” (fény) és „ferre” (hozni) szavakból, vagyis a jelentése „fényhozó.”
- 136:21 *pertinaci animositate firmat* – Pázmány fordítja: „vakmerő bátorsággal vitattya”
- 136:24–26 *Nam et illi qui animas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto eas non spirituales, sed corporeas esse contendunt, et corpulentis seminibus exoriri: Quo, quid perversius dici potest?* – Mert azok, akik azt mondják, hogy a lélek a szülőkötől ered, ha Tertullianus véleményét követik, akkor amellett érvelnek, hogy a lélek nem lelki, hanem testi természetű, és testi magokból származik. Lehet-e ennél helytelenebb dolgot állítani?
- 137:2 *Spiritus* – lélek
- 137:12 *producant aquae* – víz hozza létre
- 138:3 Plantinus – Christopher Plantin (Christoffel Plantijn, Christophorus Plantinus; 1520 k.–1589) francia származású antwerpeni könyvkiadó, nyomdász.

138:19 *Major propositio* – főtételel

138:563. jegyzet *In peccatis conrepat*. – Megragadt a bűneiben.

139:15 *experientiából* – tapasztalatból

139:16–18 1. *Ex nihilo, nihil fit ab agente naturali, sed ex aliqua materia.*

2. *formae quae fiunt ex materia, sunt materiales et corporeae.* – A természeti közreműködő hatására a semmiből nem lesz semmi, csak valamilyen anyagból. Azok a formák, amelyek anyagból keletkeznek, anyagiak és testiek.

139:19–23 *Omne quod ab agente naturali producitur, corporeum est, id enim omne gignitur ex materia, ex qua, non nisi res corporea gigni potest. Quod per se non subsistit, sed pendet a corpore interire debet, si perit a quo pendet: Quod autem educitur e potentia materiae, ita pendet a materia, ut sine ea fieri, aut esse nequeat.* – Minden, ami a természet közreműködésével jön létre, testi természetű, mert mindaz, ami anyagból jön létre, nem lehet más, csak testi természetű dolog. Önmagában ugyanis nem létezik, de a testtől függ, és el kell pusztulnia, ha elpusztul az, amitől függ. Ami az anyag hatalmából, képességéből keletkezik, úgy függ az anyagtól, hogy nélküle sem létrejönni, sem lenni nem képes.

139:26–27 *Efficiens causajanak* – Pázmány fordítja: „alkotó okának”

139:30 *ex materia subjecta* – az alávetett anyagból

139:31–140:2 *est res corporea, materialis, dependens a materia. Ergo si separatur ab eo a quo dependet, non minus morietur naturaliter, quam animae Brutorum, quae iccirco mortales sunt quia pendent a materia.* – testi, anyagi, az anyagtól függő dolog. Ha tehát elválasztják attól, amitől függ, természetes módon ugyanúgy meghal, mint az oktan állatok lelke, amely azért halandó, mert az anyagtól függ.

140:13–14 *Producat terra, Producat aqua.* – Pázmány fordítja: „az föld és vizi alkotta”

140:24 Valla – Lorenzo Valla (1405 k.–1457) itáliai humanista, filozófus. Műveiben igyekezett összeegyeztetni az evilági boldogságkeresést a kereszténységgel.

140:28–29 *Compositum est quod generatur* – amit nemzenek, az összetett

140:573. jegyzet *Dies est laetitiae, nam processit hodie uentre virginali.* – Az öröme ez a nap, mert előjött ma a szűz méhéből.

141:4 *mystice* – misztikusan

141:575. jegyzet *Tolet: Joan. 3.* – Francisco de Toledo (1532–1596) spanyol jezsuita teológus, exegéta. Domingo de Soto tanítványa, előbb a salamancai egyetem, majd a Collegium Romanum filozófiaprofesszora, számos kommentárt írt Arisztotelész műveihez. Pázmány itt a *János evangéliumához* írott kommentárját idézi, amely Kölnben jelent meg 1589-ben (*In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii*).

142:4 *est altera pars compositi* – az összetételnek van egy másik része

142:7 *iterata productio est* – megismételt termék

142:13–14 *Non est Anima Christi, de traduce praevaricationis Adae.* – Krisztus lelke nem Ádám kötelességszegésének áteredéséből származik.

142:16 *In artificialibus* – a mesterségekben

142:19 *unit* – egyesíti

142:25 *uniunt* – Pázmány fordítja: „egybe kötik”

142:579. jegyzet *Materia est ingenerabilis. Caetan. 1.p. q. 118. ar. 2. ad. 4 Conimb mox citandi Bellar li. 4. de Amiss: Grat. c. 12. fine. Morgók fol. 235. Aug: l. 10. de Genes: ad lit. c.19.* – Pázmány ebben a borkorhivatkozásban hat különböző művet említ. Az első a Tommaso Cajetan De Vio által Aquinói Szent Tamás *Summa Theologicájához* írott kommentár. Tommaso Cajetan De Vio (1469–1534) itáliai bíboros, teológus, filozófus, dominikánus szerzetes. X. Leó pápa küldötteként ő vitázott Augsburgban Lutherrel a birodalmi gyűlésen, később a kiközösítő bulla megszövegezésében is segédkezett. Legnagyobb műve a *Summa Theologicához* írt magyarázata (1507–1520), amellyel továbbfejlesztette a tomizmust és megeremtette a barokk skolasztika alapjait. *Summa Totius Theologiae Thomae Aquinatis cum Commentariis Thomae de Vio Cajetani, Cardinalis Sancti Xysti.* [...], Lugduni, 1580–81. – A második a *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Iesu.* Ez egy négy portugál jezsuita által írott nyolc kommentárból álló sorozat Arisztotelész filozófiájáról. A könyvsorozat 1592 és 1606 között jelent meg Coimbrában, Lyonban és Lisszabonban. A szerzők: Manuel de Góis (1543–1597), Sebastião do Couto (1567–1639), Baltasar Álvares (1560–1630), Cosme de Magalhães (1551–1624). – A harmadik Roberto Bellarmino, *Disputationes de controversiis Christianae Fidei adversus huius temporis haereticos*, Ingolstadt, 1586–1593. – A negyedik

- a *Decretum Gratiani*. – Az ötödik Nagy Benedek és Zvonarics Imre Pázmány Péter pírónsági című műve. – A hatodik Szent Ágoston *De Genesi ad litteram* című a Termetés könyvéhez írott exegetikai kommentárja.
- 142:582. jegyzet *Conimbricen: 1. de Generat cap. 4. q. 13.* – Pázmány itt a *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Iesu* című kommentárra hivatkozik. Lásd 142:579. jegyzet.
- 143:17 *de origine animae* – a lélek eredetéről
- 143:21 Cassiodorus – Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (487 k.–583 k.) római történetíró, egyházi író. 555-ben Vivaresében megalapította a Vivarium nevű kolostort. Élete végén az antik kultúra emlékeinek megőrzésén fáradozott. Nursiai Szent Benedek nyomán meghonosította a szerzetesek között az ókori kéziratok gyűjtését és másolását. Első műve, a *Chronica* Ádám korától saját koráig, 519-ig terjedő munka. Az ókortudomány szempontjából rendkívül fontos mű, ugyanis közli a consulok névjegyzékét. Egyháztörténetet is írt *Historia ecclesiastica tripartita* (= Hármass egyháztörténet) címmel. Utolsó műve az *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* (= Az egyházi és világi tudományok rendszere) volt, amelyet szerzetesek számára írt.
- 143:28 Apollinaris – Szent Apollinaris († 200) püspök. Aranyszavú Szt. Péteről tudjuk, hogy Ravenna első püspöke volt, aki a hitéért elviselt kínzások következtében halt meg. Egy későbbi forrás szerint antiochiai származású volt, s maga Szt. Péter küldte Ravennába. Miközben hirdette az evangéliumot, csodákat tett. Amikor Keletre száműzték, folytatta apostoli tevékenységét, majd visszatért Ravennába, ahol vértanú lett. Sírja a róla elnevezett ravennai S. Apollinare in Classe bazilikában van.
- 144:17 *corporea* {207:} *materiabol* – testi anyagból
- 144:20–21 *causa efficiens* – Pázmány fordítja: „alkotó ok”
- 144:17 *in actum* – tevőleg
- 145:6 *Pater meus usque modo operatur* – Atyám még most is cselekszik.
- 145:18–23 *Quod respondisti, non esse vitium serentis in tritico, quod furto dicitur sublatum, sed in eo* {209:} *qui frumenta furatus est, nec iccirco terram non debuisse gremio suo semina conservare, quia sator, immundae ea projecit manu: elegantissima similitudo est. Quam et antequam legerem, nullas mihi objectio ista, de adulterinis foetibus, faciebat angustias, etc.* –

Amit válaszoltál, hogy nem a búzavető hibája, ha a vetését ellopták, hanem azé, aki ellopta a búzát, és emiatt a föld sem lett volna köteles elutasítani magából a magok megőrzését, még ha a vető keze tisztátalan is volt – ez egy rendkívül elegáns hasonlat. Ezt még mielőtt olvastam volna, magam is így gondoltam, és az a kifogás, amely a törvénytelen születésű gyermekekről szól, soha nem okozott nekem kétségeket.

145:27 Del Rionak – Martín Antonio Delrio (1551–1608) spanyol származású, Belgiumban élő jezsuita. Pázmány által idézett műve: *Disquisitionum magicarum libri sex* (= A mágiára vonatkozó vizsgálatok hat könyve).

146:1–16 *Posse Daemones misceri foeminis, Plato, Cyprianus, Justinus, Clemens, Tertullianus, Hieronymus ad Ephes: 6. Augustinus 15. Civit: c. 23 docent. Licet enim Daemones ex propria substantia, more Animalium, generare nequeant, cum nec corpus, nec semen, nec sexum habeant: Possunt tamen ex aëre, et alijs Elementis, ad carnis similitudinem palpabilia corpora for-{210:}mare. possunt illa pro libitu movere, calefacere: possunt quem natura non habent sexum, artificiose exhibere: possunt etiam, aliunde acceptum verum semen adferre, et naturalem ejus emissionem imitari. Ex hujusmodi autem concubitu, proles nasci potest. Quia potest daemon semen aliunde acceptum deferre: et qua est agilitate, ac rerum naturalium peritia, calorem in semine conseruare. Prolis autem ex tali concubitu nati, verus Pater est, non daemon, sed ille homo, cujus semine abusus est Daemon. Daemon igitur quo ad operationem naturae, hic duntaxat est instrumentum, et applicat agens principale, quod est semen humanum. Deus autem ut autor naturae, naturam iuvat, creando animam peccato vero Sagae, ac Daemonis, non adminiculatur.* – Hogy a démonok képesek asszonyokkal nemi kapcsolatot létesíteni, azt tanítja Platón, Ciprián, Jusztinosz, Kelemen, Tertullianus, Jeromos (Ef 6), és Ágoston (Az Isten Városáról, 15. könyv, 23. fejezet). Bár a démonok saját lényegük szerint, az állatokhoz hasonló módon nem képesek nemzést végrehajtani, mivel sem testük, sem magjuk, sem nemük nincs, mégis képesek a levegőből és más elemekből tapintható testeket formálni a hús hasonlatosságára. Ezeket a testeket tetszésük szerint mozgathatják, felmelegíthetik, és a természetük szerint nem létező nemet mesterségesen megjeleníthetik. Képesek továbbá máshonnan szerzett valódi magot hozni, és annak

- természetes kibocsátását utánozni. Az ilyen együttlétből utód születhet, mivel a démon képes idegen magot átvinni, és ügyessége, valamint a természeti dolgok ismerete révén a magban a hőt megőrizni. Az ilyen kapcsolatból született gyermek valódi apja nem a démon, hanem az az ember, akinek a magját a démon felhasználta. A démon tehát ebben az esetben csak egy természetes működést elősegítő eszköz, amely a fő hatóerőt, az emberi magot alkalmazza. Isten mint a természet alkotója segíti a természetet azzal, hogy lelket teremt, de a boszorkány és a démon bűnéhez nem nyújt támogatást.
- 146:19 Aphrodi-{211:}saeus – Aphrodisziaszi Alexandrosz (Alexander Aphrodisiensis, Aphrodisaeus; 2.–3. sz.) görög peripatetikus filozófus, kommentátor, Arisztotelész műveinek magyarázója.
- 146:21 Acháznak – Acház (Áház, Akház; Kr. e. 736–716) Júda királya
- 146:21 Amánnak – Ámon (Kr. e. 643–640) Júda királya
- 146:21 Ezechias – Ezékhias (Hiszkija; Kr. e. 716–687) Júda királya, Áház fia
- 146:22 Josias – Jósiás (Jozija; Kr. e. 640–609) Júda királya, Ámon fia
- 146:24 *Complexiórúl* – összekötésről
- 147:19 *Fallacia accidentis* – a járulékos elem félrevezető volta
- 148:8 *Est actus corporis organici*. – a szerves test cselekedete
- 148:28 *Argumentum ab autoritate negativa non concludit*. – A negatív tekintélyen alapuló érven nem alapul végkövetkeztetés.
- 148:30 *res corporea, et divisibilis* – Pázmány fordítja: „darabra osztható testi állat”
- 149:9 *Hypothesis* – feltevés
- 150:4 Moyses – Mózes (Kr. e. 13. sz.) Izrael legnagyobb prófétája. Általa szabadította meg Isten a népét az egyiptomi fogságból, kinyilatkoztatta a Törvényt és megkötötte a szövetséget Istennel. Alakjáról számtalan mítosz és legenda szövődött. Az *Ószövetség* legfontosabb könyveinek csoportja a *Tóra* (= Törvénykönyv), amely Mózes öt könyvét (*Teremtés*, *Kivonulás*, *Lévíták*, *Számok könyve* és a *Második Törvénykönyv*) jelenti.
- 150:21 – 22 *Multo charius, amantiusque diceretur, anima de anima mea, si sic esset anima de anima, ut caro de carne, et os de osse*. – Sokkal kedvesebben és szeretetre méltóbb módon lehetne mondani, hogy lélek a lélekemből, ha úgy lenne lélek a lélekből, mint a hús húsból, csont a csontból.

150:25 Averroisták – Lásd 21:19. jegyzet

150:618. jegyzet *Vide Pererium Genes: 1. ad v. 3. Perer. l. 1. in Genes. q. ultima.* – Pázmány itt Pererius a *Teremtés* könyvéhez írott kommentárjára hivatkozik: *Commentariorum et disputationum in Genesim tomi quattor*, Róma, 1591–1599. – Benito Pereira (Benedictus Pererius; 1535–1610) spanyol jezsuita teológus, filozófus.

151:15–16 *A destructione consequentis ad destructionem Antecedentis* – A következmény megsemmisülésétől az előzmény megsemmisüléséig.

151:17 *Consequentia*val – következménnyel

151:19–20 Tatianus és Encratiták – A tatianusok Tatianosz (120 k.–172) apológéta hívei, aki Athént útba ejtve 150 körül Szíriából érkezett Rómába. Rétor volt, kapcsolatba került Szent Jusztinosz tanítványi körével, majd megkeresztelkedett. Jusztinosz vértanúsága után 165 körül visszatért Keletre. Szakított az egyházzal, az enkratiták (a gör. *enkrateó*, „megtartóztat” szóból; lat. *abstinentes*, *continentes*; aszketikus eretnekmozgalom az ősegyházban) vezetője lett. Szélsőséges aszkézist hirdetett, megvetette a házasságot, tiltotta a hús és a bor fogyasztását. Szektája tagjai még az oltáriszentségben az áldozáshoz is csak vizet használtak bor helyett, ezért nevezték őket *aquarianusoknak*. Aszketizmusát kortársai még elviselték volna, de azt a tételt, hogy Krisztus Ádámot nem váltotta meg, nem tudták elfogadni, ezért egyre inkább magára maradt. E nézetét hevesen ellenezte Szt. Ireneusz, s ezért tekintette Tatianoszt eretneknek Alexandriai Kelemen, Tertullianus, Órigenész, Euszebiosz. Tétele ellen még apokrifek is, mint a *Pilátus aktái*, *Arkhelaosz aktái*, szót emeltek.

152:13–14 *ab Exemplo per Inductionem argumental.* – a példából következtetéssel érvel

152:16 *Inductio* – következtetés

152:17 *Argumentum ab Exemplo* – érvelés a példából

152:22–23 *Si Adam prolis suae, etiam Animam generavit, et reliqui parentes generabunt. Verum est Antecedens, Ergo.* – Ha Ádám nemzette utódja lelkét is, akkor a többi szülő is képes lelket nemzeni. Valóban előd tehát.

155:27 *accidensekben* – véletlenekben

156:2 *accidentariam maculam peccati* – a bűn véletlen foltját

- 156:21 ugymond Sz: Pál – „Amint tehát egy ember által lépett a világba a bűn, majd a bűn folyományaként a halál, és így a halál minden embernek osztályrésze lett, mert mindnyájan vétkeztek...” (Róm 5,12)
- 156:23 *Privatio* – nélkülözés; Pázmány magyarázza a „privatio boni”-elvével: „jótúl való üresség”
- 157:8 *Instansban* – sürgetésben
- 158:2–3 *Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.* – A bolondnak bolondságának megfelelően válaszolj, nehogy bölcsnek lássa saját magát.
- 158:12 *Calefactor*hoz – A calefactor a régi coetusokban a kályhára felügyelő fűtő diák volt, itt feltehetően Nagy Benedek és Zvonarics olyan értelemben használja, hogy mivel Pázmány szerintük hibázott a latin mondatában, menjen vissza a kályhához, vagyis üljön vissza az iskolapadba. Ráadásul egészen az elemi iskolai alapokhoz utasítják, mivel a *Pázmány Péter pírónságiban* a „Varadi Calefactor”-hoz igazítják.
- 158:14 Solnaiaknak – Lásd 13:21. jegyzet
- 159:18 sem Klaszekovicsra, sem Keviré – Klaszekovich István (1545–1620) szuperintendens, a dunántúli evangélikus egyházkerület püspöke, a Zvonarics Hafenreffer-fordítása elé kötött *Protestatio* egyik aláírója. – Tétényi Kevi Dániel († 1630) Klaszekovich esperestársa volt, éppúgy aláírója ő is a *Protestationak*, valamint szintén a dunántúli evangélikus egyházkerület tagja.
- 161:6 *famosus Libellusok* – gyalázó iratok
- 161:9 *Revelabitur ille iniquus Antichristus* – Lásd 16:18–20. jegyzet
- 162:3 Graverus Albertnek – Albert Grawer († 1617) német lutheránus teológus, Kassán iskolaigazgató. A *Bellum Ioannis Calvini et Iesu Christi Nazareni Dei et Homini*s (Bártfa, 1597) című műve végén olvasható Bocatius János epigrammája.
- 162:5 Bocatiusul – Bocatius János (Johannes Bock; 1569–1621) német származású költő, kassai főbíró, iskolaigazgató.
- 162:9 Aluincinek – Alvinczi Péter (1570–1634) református teológus, Pázmány egyik legnagyobb polemikus ellenfele. Pázmány ugyanebben az időben (1614–1615) vitázik Alvinczivel is a nyugat-dunántúlihoz hasonló hitvitabokorban.

- 163:14 szófia szók – fölösleges szöszaporítás, pletyka
- 163:21 Gelásiust – I. Szent Geláz pápa (Gelasius; 492–496). Gyakran emlegetik íródeák pápaként, mivel sok műve maradt fenn. Uralkodásának nagy részét az egyházszakadás felszámolásával töltötte.
- 163:23 Liberius – Szent Libériusz pápa (Liberius; 352–366). Pontifikátussága nagy részében az arianusokkal kellett küzdenie.
- 165:2 Canisius – Canisius Szent Péter (Petrus Canisius; 1521–1597) németalföldi származású, főként Németországban és Svájcban tevékenykedő jezsuita hitszónok, teológus, a katolikus restauráció egyik vezéralakja.
- 165:8–9 *interdum per essentialia, interdum adjungunt proprietates*. – Olykor a lényegin keresztül sajátságokat kötnek (hozzá).
- 165:9 Annos pápáru – Pázmány itt ismét Johanna papissára utal, lásd 94:3–4. jegyzet.
- 165:9 Kabolyáskodnak – ostobán viselkednek
- 165:20 Mahomettel – Mohamed próféta (Mahomet, Muhammad; 570–632) az iszlám vallás legfőbb prófétája. Az általa alapított iszlám az évszázadok folyamán világvallássá fejlődött, követői a mohamedánok.
- 165:692. jegyzet *Libro Pre. cat. poson. fol: 274*. – Pázmány itt az *Imádságos könyv* (Liber precatationum) 1610-es pozsonyi kiadására utal. A 274. oldalon olvasható, hogy „az Török egy Istent hiszen, az örök boldogsághoz, az mi lelkünk halhatatlan voltát hiszi, Alamisnát ad, köbeol csinált templomot épít, kit mijs vellek egyetembe hiszünk, és cselekszünk.”
- 166:10 Sz: Pál az pogányokban – „mert fölismerték az Istent, mégsem dicsőítették Istenként, s nem adtak neki hálát, hanem belevesztek okoskodásaikba, és érteni nem akaró szívük elhomályosult.” (Róm 1,21)
- 166:15 *Glossa Iuris Canonici* – Egyházbírói törvénygyűjtemény
- 166:21 Grecserus – Jacob Gretser (1562–1625) bajor jezsuita író, az ingolstadtai egyetemen a filozófia, később a skolasztikus teológia professzora. Nagyszámú, éles hangvételű vitairatában nem kímélte protestáns ellenfeleit, ezért rendtársai az „eretnekek pörölyének” (*malleus haereticorum*) nevezték.
- 168:3–4 *An Fides, sit certa fiducia de misericordia Dei*. – Vajon a hit biztos bizalom-e Isten irgalmában.

- 168:9 Messalianusokkal – Tanaikat Pszeudo-Makáriosz *Aszketikon*jából merítették. A messzalianizmus (a szír *mšallyānā*, az „imádkozók” szóból) sajátos aszkézist gyakorló tanítás 350–500 között. Főként Mezopotámiában és Antiochiában terjedt el. Szerintük minden emberi lélekben lakik egy démon, akit a keresztség sem tud kiűzni, csak az imádság és az aszkézis hatására a lélekbe költöző Szentlélek, illetve az égi vőlegény képes megfékezni. Álomlátásokban kapja a lélek az égi sugallatokat, ezért követői nagyra becsülték az alvást. Elutasították az egyházszervezetet, ez különösen a szír területeken támasztott nehézségeket a katolikus egyház számára. Zsinatok és egyházatyák harcoltak a sok formát öltött és sok ágra szakadt messzalizmussal. 380 után – miután az antiochiai zsinat elítélte őket – szétszóródtak Kis-Ázsiában, s ott terjesztették tanításukat.
- 168:10 Euchitákkal – A messzalianusok másik elnevezése az eukhitések.
- 169:13 Nehéz a dér az békának. – Ezt a mondást Gyarmati Bíró Miklóstól veszi át Pázmány, ellene írta 1607-ben a *Keresztyéni felelet* című vitairatát (Pázmány 1607/2016). S bár meglehet, hogy ismerte korábban máshonnan, mindenesetre Gyarmati könyvének 169. verso oldalán olvasható a *Szentírással* kapcsolatosan, hogy „mikor belőle az igasságot bizonyítjuk (így szól Monozloi) azonnal ellenzik es mint az bekak az deret nehezlik.”
- 170:15 Sz: Pál írja – „Ami ugyanis megtudható az Istenről, az világos előttük, maga Isten tette számukra nyilvánvalóvá. Mert ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, arra a világ teremtése óta műveiből következtethetünk. Nincs hát mentségük”. (Róm 1,19–20)
- 170:21 Sz: Basilius – Nagy Szent Vazul (Basilius Magnus, Baszileiosz; 329/330–379) keleti egyházatyája, szónok, teológus, az arianizmus ellenfele. Fiatalabb testvérei közül hárman szintén az ortodox egyház szentjei lettek: Nüsszai Szent Gergely, Szebasztiai Szent Péter püspökök és a fiatalabb Szent Makrina az aszketikus élet mintaképe, hasonlóan apai nagynagyjához, idősebb Szent Makrinához.
- 171:2 Bonfinius – Antonio Bonfini (1425 k.–1502) itáliai humanista történétíró. 1486-ban Mátyás király meghívását elfogadva jött Magyarországra, s az ő megbízására megírta a magyarok történetét (*Rerum Ungaricarum decades*).
- 171:7 *Incredibile* – hihetetlen

- 171:7–8 az Tevének tö fokon által buvását – „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába.” Jézus mondata a *Bibliában* több helyen is olvasható (Mt 19,24; Mk 10,25; Lk 18,25). Egyes vélemények szerint félrefordítás, mivel az arámi *gamta* (kötél) szó összekeverhető a *gamla* (teve) szóval, eszerint a kötelet nehéz a tű fokán átfűzni. Ám az eredeti szövegben, a *Vulgatában* és a *Koránban* is a teve szó szerepel. Mások szerint a tű foka az ókori közel-keleti városokban a városkapu mellett található szűkebb kapu neve, amelyen a gyalogosok haladtak, tehát nem fért át rajta egy teve. Olyan nézet is van, akik szerint a kép abszurditása a lényeg.
- 171:16 Luther az Sibisolival meg rakta plundráját – Luther saját magával rakta meg a nadrágját. Pázmány arra a történetre utal, amikor Luther az ördöggel hadakozván úgy megijedt, hogy „nadrágátis el okádná féltében” (171:19).
- 171:18 Staphylus – Friedrich Staphylus (1512–1564) német konvertita teológus. Lutheránusként Königsbergben volt a teológia professzora, a katolikus hitre való áttérése után az ingolstadtai egyetemen kapott tanári állást. Tevékenyen részt vett a bajor tartomány és Ausztria katolikus restaurációjában. Teológusként több reformot is előkészített a trienti zsinat számára.
- 171:20–21 Lindanus, Brendenbachius, Alanus, Fevardentius, Reginaldus, Pantaleon – Willem van der Lindt (van Linda, Lindanus; 1525–1588) németalföldi katolikus hittudós, leuveni tanár, az inkvizíció genti püspöke. Számos művében megmutatta, hogy a katolikus egyház rendíthetetlen védelmezője. – Tilmann Bredenbach (1526 v. 1535–1587) német katolikus teológus, kölni kanonok, történetíró. Fő munkája a *Collationum Sacrarum libri VIII* (= Szent beszélgetések nyolc könyve). – Alanus Copus († 1568) angol teológus. – François Feuardent (Feuardentius; 1539–1610) párizsi ferences teológus, hitszónok. A katolikus hit lelkes védelmezője, a hagyomány szerint nem volt olyan templom Párizsban, amelyben ne prédikált volna. Szent Ireneusz műveinek kiadója. – William Reynolds (Reginaldus Guilelmus, Rainolds; 1544 k.–1594) angol katolikus bibliafordító, teológus, pap. Az egyik legfőbb munkája a *Calvino-turcismus, id est Calvinisticae perfidiae cum Mahumetana collatio et dilucida utriusque sectae confutatio* (= Calvinoturcismus, vagyis a kálvinista eretnokség és a mohamedán vallás összehasonlítása és mindkét

- szekta világos cáfolata), amely Antwerpenben jelent meg 1597-ben, Pázmány által az egyik legtöbbet használt és idézett mű. – Pantaléon Thévenin (Theueninus; 16. sz.) francia katolikus humanista, költő. Több vallási tárgyú műve is fennmaradt pl. *De haereticis ac de religione poematia* (= Kiseposzok az eretnekekről és a vallásról).
- 171:26 Coenahoz – asztalhoz
- 172:29–173:1 *Famosus libellus* – gyalázó irat
- 173:9 *Fabula Mensaenek* – Pázmány fordítja: „Udvari játékosnak”
- 173:14–15 anny közti vagy az egyházi dólgothoz, mint Ozának az témjenezéshez – Pázmány itt Uzija király vétkére utal, aki gögójében saját maga akarta Azarja főpap helyett bemutatni a templomban az áldozatot, ám azonnal kiűtött a lepra a homlokán. (2Krón 26,1–22)
- 173:22–23 *Deus vos sacerdotes constituit, et Potestatem vobis dedit de nobis quoque judicandi.* – Isten pappá rendelt titeket és hatalmat adott nektek, hogy ítéltetek fölöttünk.
- 173:23 Theodosius és Valentinianus – I. Nagy Theodosius (Flavius Theodosius; 379–395) római császár. 380-ban kiadta a thesszaloniki ediktumot, amellyel államvallássá tette a nikaia-konstantinápolyi hitvallás szerinti kereszténységet. Társasaszára volt II. Valentinianus (383–392) és Gratianus (375–383).
- 173:24–25 *Nefas est, qui Sanctorum Episcoporum Catalogo adscrip-tus non est, illum Ecclesiasticis negocijs se se immiscere.* – Istentelen dolog, ha olyan személy, aki nem szerepel a szent püspökök névjegyzékében, egyházi tevékenységet végez.
- 174:14–15 *Tum ille ex Sacerdotum sententia concilium convocat.* – Akkor a papok vélekedése nyomán zsinatot hív össze.
- 175:26 Meisnerus – Balthasar Meisner (1587–1626) német lutheránus teológus. Hunnius pártfogásával Wittenbergben tanult, a tübingeni egyetem etikaprofesszora, majd a wittenbergi egyetem rektora. Számos polemikus munkát írt, amelyet a hazai evangélikusok előszeretettel olvastak és használtak. Thurzó György nádor levelezésben állt vele.
- 175:27 *Liberæ sunt opiniones hominum.* – Az emberi vélemény szabad.
- 177:3 Helueciai Confessionistat – Pázmány a *Kalauzban* azt írja, hogy „Helveciában, két nevezetes *Confessiót* írtak a *Calvangelicusok*: Egyiket, mikor

Ezer öt-száz negyven-ötben írnának, *Luther* halálaelőtt esztendővel; és ezt, *Tigurina Confessio*-nak neve-alat, *Tigur*-ban nyomtatá-ki *Frosch Kristóf* [...]. Más *Helveciai Confessio* vagyon, melyet 1566. esztendőben szerzének; és a' mint fel vagyon jegyezve a' Könyv-elein, a' Felföldi *Calvinisták Debreczem*-ben, 1567. Esztendőben, bévévék, és Nevek alájairásával megerőssíték ezt a' kellemes *Confessiót*." (PÁZMÁNY 1637/2000, 519–520.) Valójában három *Confessió*ról van szó, ugyanis helvét Hitvallásként két olyan művet tart számon a református vallás, amelyből az elsőt (*Confessio Helvetica prior*) a bázeli gyűlésen 1536-ban fogadták el a Zwingli tanításait követő svájci kantonok, a másodikat (*Confessio Helvetica posterior*) pedig – amelyben Zwingli és Kálvin tanait foglalta egységbe a korábbi is megfogalmazó Heinrich Bullinger –, 1566-ban fogadta el a birodalmi gyűlés. Magyarországon ezt vette át a debreceni zsinat 1567. február 24-én. Az a könyv viszont, amelyre Pázmány itt utal, az 1545-ben Zürichben megjelent kötet. Ezt *Tiguri Confessió*ként szokta még emlegetni, és szintén Heinrich Bullinger írta, a címe *Orthodoxa Tigurinae Ecclesiae ministrorum Confessio cum responsione ad Doctoris Martini Lutheri calumnias* (= A zürichi egyház szolgálóinak ortodox hitvallása a Luther Márton doktor rágalmaira adott felelettel együtt). Ezt adta ki Christoph Froschauer (16. sz.) zürichi nyomdász. – Ulrich Zwingli (1484–1531) svájci reformátor, a református egyház egyik alapítója. Eredetileg katolikus pap volt mint Zürich plébánosa, de már a kezdetektől reformátori elveket képviselt. Legelső beszédében kijelentette, hogy ő a *Szentírást* fogja prédikálni. Hatására a reformáció eszméi nemcsak Zürichben, de a német határokhoz közelebb eső többi német ajkú kantonban is, ezenkívül Bernben is elterjedtek. Zwinglit később eretnekké nyilvánították. Reformátori tana jórészt megegyezett a németországi reformátorokéval. Az 1531. október 11-ei ütközetben Zwingli elesett, holttestét máglyán égették el, hamvait szét-szórták. Halálát követően Bullinger folytatta munkáját. – Heinrich Bullinger (1504–1575) svájci német reformátor, egyházszervező, református egyháztörténet-író és hitvitázó, Zwingli követője, majd annak halála után a reformáció svájci ágának szellemi örököse. Kiterjedt levelezése hozzájárult a református vallás Európa-szerte bekövetkezett meggyökerezéséhez.

- Részt vett a reformáció belső vitáiban, valamint fontos szerepet játszott a református hitvallás kidolgozásában.
- 177:15 *Reminiscere, Invocavit* – Nagyböjt második vasárnapját hívják a régi énekrend szerint *Reminiscere* vasárnapnak, mivel az introitus vagyis a bevezető zsoltár kezdődik így: „Reminiscere miserationum tuarum...” – Emlékezzél meg, Uram, irgalmasságodról és kegyelmedről (Zsolt 25.6). – Az *Invocavit* nagyböjt első vasárnapjának az elnevezése, ismét csak a bevezető zsoltárszöveg szerint: „Invocabit me et ego exaudiam eum...” – Segítséggül hív engem, ezért meghallgatom őt (Zsolt 91,15).
- 177:16 *Introitusnak* – a mise bevezető része; a mise szövege ezzel a zsoltárszöveggel kezdődött: „Introibo ad altare Dei” – Bemegyek az Isten oltárához („Akkor odalépek Isten oltárához” Zsolt 43,4).
- 178:14 kacsinkát – fityinget
- 178:23 Lojola – Loyolai Szent Ignác (1491–1556), a jezsuita rend alapítója. Szent Ignác ismert lelki vezető volt, aki az általa alapított szerzetesrend tagjait bevezette a lelkekkel való foglalkozás tudományába. Az imádsággal és a lelki élettel kapcsolatos tapasztalatait a *Lelkigyakorlatok* című könyvében foglalta össze, amely a jezsuita lelkiség alapja lett. Szent Ignácnak döntő szerepe volt a reformációt követő katolikus megújulás kibontakozásában.
- 178:28 *scofiomos* – A skófiom (v. szkófiom) hímzésre használt arany, ezüst, vagy aranyozott ezüst fémzsal.
- 179:6 Adrianus, Petrus Cluniacensis, Clemangius, Scaliger, Vicelius – VI. Adorján (Adrianus; 1522–1523) római pápa. – Pierre le Vénérable (Petrus Venerabilis, Cluniacensis; 1092 k.–1156) francia bencés apát. – Nicolas de Clémanges (Nicolaus Clemangius; 1360 k.–1437 k.) francia humanista, teológus. – Joseph Justus Scaliger (1540–1609) itáliai származású németalföldi protestáns humanista, történész, filológus. – Georg Witzel (Vicius; 1501–1573) német teológus, konvertita.
- 179:10 Mariquez – Tommaso Manrique (Tomás Manriquez, Marriques; † 1573) spanyol domonkos rendi szerzetes, teológus, pápai tanácsadó.
- 179:22 első Mátyás királyt – Hunyadi Mátyás (I. Mátyás; 1458–1490) magyar király.
- 180:2 *Glossa ordinaria Bibliorum* – A Szentíráshoz írt glossa ordinaria

- 180:10 *privatae opiniones* – magánvélemények
- 182:3 *consequenciáddal* – következtetéssel
- 182:10 Antoninusról – Szent Antoninus (1389–1459). Firenzében született, 16 éves korában lépett be Szt. Domonkos rendjébe. Több kolostor priorja volt, s miután jámborsága és tudománya által tiszteletet vívott ki magának, 1446-ban firenzei érsekké nevezték ki. VI. Adorján (Hadrián; 1522–1523) pápa avatta szentté. Nevezetesebb művei: *Summa Theologica*, Nürnberg, 1478; *Summa Historialis*, Velence, 1480.
- 182:14 *unusquisque in suo sensu abundat* – Mindenki a maga módján gondolkodik
- 182:15–16 zab gyermekké – zabgyerekké; törvénytelen gyerekké
- 183:10 Catherinusnak – Lancelotto Politi (Ambrosius Catharinus; 1483–1553) itáliai domonkos teológus, kánonjogász, püspök. A sienai egyetem professzora, részt vett a trienti zsinat vitáiban a katolicizmus védelmezőjeként.
- 183:18 Hortulusban – Pázmány a *Hortulus animae* (= A lélek kis kertje) című imakönyvre utal, amely nagyon népszerű volt, számos nyelvre lefordították. Az első ismert kiadása 1498-ban jelent meg Strassbourgban.
- 184:6–7 Pater Cotonus – Pierre Coton (Pater Petrus Cotonus; 1564–1526) francia jezsuita, XIII. Lajos király gyóntatója. Pázmány arra utal, hogy Cotont megvádolták azzal, mintha nem állt volna gyanú felett ő sem, és azzal, hogy François Ravaillocot, IV. Henrik (1589–1610) gyilkosát védte.
- 184:22 Pasquinusokkal – pasquinus/pasquillus – gúnyirat, gúnyvers
- 184:27 *Infamis* – szégyenletes
- 184:780. jegyzet *Tractatus De arte Inquirendi, etc.* – Pázmány egy kortárs, ellene készült gúnyírra utal, amely Stephanus Jairus neve alatt jelent meg, mára elveszett, nyomtatási helye is ismeretlen. A libellusról Balásfi Tamás elleníratából van tudomásunk (*Echo Christiana et catholica, hoc est Responsio et repercussio, qua blasphemiae, maledicta et conuicia Lutherana [...] in Petrum Pazmany archiepiscopum Strigonisensem [...] lucifuga Lutheranus, Ordinis Praedicatorum magistri et Stephani Iairi, fictis sub nominibus impegit, reuerberantur, tuendo bono ecclesiae ergo breuiter*, Pozsony, 1616. RMNy 1983, 1117.). Balásfi a gúnyirat mögött Lányi Illést sejti, aki már korábban is írt Pázmány ellen polemikus művet (*Malleus penicvli papistici adversvs Apologiam Solnensis synodi editi [...]*, Kassa,

1612. RMNy 1983, 1035.) A gúnyirat címét is Balásfi közléséből ismerjük: *Tractatus quidem solennis de modo et arte inquirendi quoscunque haereticos secundum consuetudinem Romanae Curiae*. RMNy 1983, 229. Stephanus Jairus *Tractatus*a egy száz évvel korábbi, feltehetően általánosan ismert és elterjedt szöveg polemikus átirata lehetett, ugyanis Balásfi válasza igen markánsan idézi fel az eredetit, amely szerencsére ma is olvasható, nem úgy, mint Jairusé. A kiinduló szöveget 1519-ben adták ki először (számos további kiadása van), szerzője Silvestro Mazzolini da Prierio (Sylvester Prierias; 1456/57–1527) itáliai domonkos rendi teológus. Ő volt az első, aki nyilvánosan támadta Luther tanait, rendszeres vita alakult ki közöttük. A Jairus által fölhasznált művének a címe szinte ugyanaz volt, mint ami alatt a polémia is megjelent, Prierias tizenkét részes munkájának a beosztását követi, és majd ez mutatkozik meg Balásfinál is. Az eredeti mű címe: *Tractatus quidam solennis de Arte et Modo inquirendi quoscunque Hereticos, secundum consuetudinem Romanae Curiae, omnibus Fidelibus, praesertim hereticae prauitatis Inquisitoribus scitu utilissimus, compositus a quodam Legali Magistro Nostro Fratre Ordinis Praedicatorum dicto*.

185:781. jegyzet *Optandum potius quam sperandum*. – Inkább kívánni, mintsem remélni lehet.

4. MUTATÓK

4.1. A Pázmány által használt művek mutatója
(a nyomtatványok főszövegei és jegyzetei szerint)

1. *Alex. Aphro: lib. 1. Prob. 28.* – Aphrodisziaszi ALEXANDROSZ, *Proble-mata* – 146:604. jegyzet
2. *Aluinczi leuele, Aluinci ellen, Aluin.* – PÁZMÁNY Péter, *Appendix. Egy tvdakozo praedikator nevevel iratott eot level.* = *Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, nyomtattak Posonban, [typ. Archiepiscopalis], 1613, j–lvj – 73:219. jegyzet, 104:394. jegyzet, 159:647. jegyzet, 173:728. jegyzet, 174:731. jegyzet
3. *Ambro. 5. et 6.* – Aurelius AMBROSIIUS, *Hexaameron* – 170:718. jegyzet
4. *Ambro: de bono mortis. c. 2.* – Aurelius AMBROSIIUS, *De bono mortis* – 57:107. jegyzet
5. *Ambros. lib. 7. in Lucam. ex c. 10.* – Aurelius AMBROSIIUS, *Expositio Evan-gelii secundum Lucam* – 122:485. jegyzet
6. *Arist: 4. de Gener. Anim. c: 3.* – ARISZTOTELÉSZ, *De generatione anima-lium* – 146:605. jegyzet
7. *Aug. 20. Cont. Faust.* – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra Faustum Mani-chaeum* – 38:16. jegyzet
8. *Aug. Ti: 9. lib. Meditat.* – Aurelius AUGUSTINUS, *Meditationes* – 112:436. jegyzet, 121:477. jegyzet
9. *Aug. Tom. 4. lib: 2. ad simpli: q. 3.* – Aurelius AUGUSTINUS, *De diversis questionibus ad Simplicianum* – 125:499. jegyzet
10. *Aug: l. 10. de Genes: ad lit. c.19.* – Aurelius AUGUSTINUS, *De Genesi ad litteram* – 142:579. jegyzet
11. *Augus: Epist., Epist., Epi.* – Aurelius AUGUSTINUS, *Epistolae* – 20:40. jegyzet, 22:51. jegyzet, 38:24, 46:67. jegyzet, 49:82. jegyzet, 136:18, 136:555. jegyzet, 143:16, 145:597. jegyzet, 145:601. jegyzet, 145:602. jegy-zet, 151:623. jegyzet
12. *August de Ancona De potest: Eccl. Quaestio: 49. Art. 3.* – AUGUSTINUS TRIUMPHUS, *Summa de potestate papae* – 83:277. jegyzet
13. *August serm: de verb: Apost:* – Aurelius AUGUSTINUS, *Sermones de verbis Domini et Apostoli* – 46:65. jegyzet, 48:74. jegyzet, 49:19

14. *August: Tractat: 84. in Joan: – Aurelius AUGUSTINUS, In Evangelium Joannis Tractatus – 48:73. jegyzet*
15. *Augustai Confessio – Confessio fidei exhibita inuictiss. Imp. Carolo V. Caesari Aug. in Comicijs Augustae, VVittebergae, 1530. – 12:9–10, 13:1, 17:1, 37:8, 54:1, 54:4, 64:20, 65:14, 66:7, 67:24, 78:14, 84:6, 84:8, 84:16, 84:19, 84:22, 92:19, 105:19, 105:22, 105:27, 134:13, 160:14, 177:9–10*
16. *Augustinus Tomo 7. lib. 2. De Nuptijs et concupisc: cap: 29. – Aurelius AUGUSTINUS, De Nuptiis et Concupiscentia – 32:2*
17. *Barrad Tom: 3. lib 2. c. 5. in Evangelia. – Sebastião BARRADAS, Commentaria in concordiam et historiam evangelicam, Coimbra, 1599–1611. – 103:385. jegyzet*
18. *Basil. hom. 8. et 9. – BASILIUS Magnus, Homiliae in Hexameron – 170:718. jegyzet*
19. *Bell: lib. 4 de Amis Grat., Bellar li. 4. de Amiss: Grat. – Roberto BELLARMINO, De gratiae amissione, et statu peccati = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...], Ingolstadii, 1586–1593. – 142:579. jegyzet, 142:580. jegyzet*
20. *Bellar lib. 4. de Ponti cap. 8. – Roberto BELLARMINO, De Summo Pontifice capite militantis Ecclesiae = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...], Ingolstadii, 1586–1593. – 108:411. jegyzet, 164:680. jegyzet*
21. *Bellar Tom. 3. lib. 2. de bonis experibus c. 14. – Roberto BELLARMINO, Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...], Ingolstadii, 1586–1593. – 108:411. jegyzet*
22. *Bellar. 2. d. Purg. c. 13., de Purgatorio – Roberto BELLARMINO, De Purgatorio = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...], Ingolstadii, 1586–1593. – 125:500. jegyzet, 167:704. jegyzet*
23. *Bellarmini: lib.1. de concil. – Roberto BELLARMINO, De Conciliis et Ecclesia = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...], Ingolstadii, 1586–1593. – 174:732. jegyzet*
24. *Bellarmin: lib: 4. de Christ: c: 11. – Roberto BELLARMINO, De Christo capite totius Ecclesiae = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...], Ingolstadii, 1586–1593. – 124:495. jegyzet, 125:500. jegyzet*
25. *Bonf. Decad. – Antonio BONFINI, Rerum Hungaricarum decades IV. et dimidia, Basiliae (Bázel), 1568. – 171:720. jegyzet*

26. *Caetan.* – CAJETAN DE VIO, Tommaso, *Summa Totius Theologiae Thomae Aquinatis cum Commentariis Thomae de Vio Cajetani, Cardinalis Sancti Xysti*. [...], Lugduni, 1580–81. – 142:579. jegyzet
27. *Calepinus* – Ambrosius CALEPINUS, *Dictionarium decem lingvarum [...]*, Lyon, 1585. – 50:20, 52:3, 52:6, 70:4
28. *Calvin.* – Jean CALVIN, *Institutio Christianae religionis, in libros quatuor nunc primum digesta [...] tam magna accessione ut propemodum opus novum haberi possit*, Genevae, 1559. – 44:53. jegyzet, 65:9, 69:199. jegyzet, 115:22
29. *Canon.* 6. *apud Ruffin.* lib: 1. *Hist.* *Ruffin.* *Sozom.* *Ruffin*, lib. 1. 1., *Rufini versione lib. 6. cap. 34.* – Tyrannius RUFINUS, *Historia Ecclesiastica* – 63:164. jegyzet, 99:360. jegyzet, 100:25, 110:21, 111:10, 173:728. jegyzet, 174:734. jegyzet
30. *Castro de Haeresi ver. Anima. haeres. 5.* – Alfonso de CASTRO, *Adversus omnes haereses, libri XIV*, Párizs, 1534. – 20:41. jegyzet
Christophorson Colloniae An: 1570., Christophoronsus → SZÓKRATÉSZ Szkholasztikosz, *Historiae ecclesiasticae*
31. *Chryso.* *Hom.* 2. *de Lazaro.* – Johannes CHRYSOSTOMUS, *Homilia I. De Lazaro* – 57:108. jegyzet
32. *Chrysost.* *I. Corint.* 15. – Johannes CHRYSOSTOMUS, *Homilia in epistolam ad Corinthios* – 12:22, 46:68. jegyzet
33. *Clemens lib. 8. constit.* *Apostol.* c. 47. – CLEMENS Romanus, *Constitutiones Sanctorum Apostolorum Doctrina Catholica [...]*, Venetiae, 1563. – 41:33. jegyzet
34. *Coccium Tom.* 1., *Coccius Tom.* 2. – Jodocus COCCIUS, *Thesaurus Catholicus in quo controversiae fidei, iam olim nostraque memoria excitatae S. S. Scripturarum [...] explicantur*, I–II, Köln, 1600–1601. – 13:14, 13:18–19, 40:32. jegyzet, 42:37. jegyzet, 51:86. jegyzet, 52:94. jegyzet, 57:4, 68:3
35. *Conci. Ephes, in Anethemat. can. 18.* – Concilium Ephesinum (epheszoszi zsinat határozatai) = Laurentius SURIUS, *Concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, quae iam inde ab apostolis usque in praesens habita*, 1–4, Coloniae Agrippinae (Köln), 1567. – 114:443. jegyzet
36. *Concil. Trid: sess. 25.* – Concilium Tridentinum, sub Paulo III. Iulio III. et Pio IIII. Pont. Max. celebratum, Velence, 1574. – 58:116. jegyzet

37. *Concordia – Concordia. Libri Symbolici Ecclesiae Evangelicae*, Lipsiensem, 1584. – 16:25, 17:18, 52:7, 52:91. jegyzet, 78:14, 79:8, 84:15, 85:14, 90:317. jegyzet, 92:20
38. *Conimb. 1. de Gene., Conimbricen: 1. de Generat, Conimbr. 2. de Anima – Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Iesu*, Coimbra, 1592–1606. – 137:558. jegyzet, 142:579. jegyzet, 142:581. jegyzet, 146:605. jegyzet, 148:611. jegyzet
39. *Cypr. ad Novat Quod lapsi spes veniae cap. 1.* – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Ad Novatianum* – 103:384. jegyzet
40. *Cyprian: ad Demetrianum.* – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Ad Demetrianum* – 57:106. jegyzet
41. *Cyprian: de mortalit.* – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Liber de mortalitate* – 42:40. jegyzet
42. *Cyprian: Epist.* – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Epistolae* – 38:7, 43:42. jegyzet, 47:71. jegyzet, 47:72. jegyzet, 49:22, 50:84. jegyzet, 63:161. jegyzet, 104:393. jegyzet, 109:417. jegyzet, 127:18
43. *Cyrrill: Hierosolym: Catechis: 5.* – CYRILLUS Hierosolymitanus, *Catecheses* – 46:64. jegyzet
44. Csepregi Mesterség – PÁZMÁNY Péter [Szyl Miklós], *Csepregi mesterség, azaz Hafenreffernek magyarrá fordítot könyue eleiben függesztet leueleknek, czegéres czigánysági, és orcza-szégyenítő hazugsági*, Bécs, 1614. – 53:11, 68:3, 84:11, 97:352. jegyzet, 106:19, 137:7, 138:8–9, 139:12, 139:23, 140:21, 140:571. jegyzet, 141:577. jegyzet, 143:11, 144:9, 147:15, 147:23, 148:23, 149:17, 149:27, 151:23, 151:28, 152:4, 153:7, 153:25, 154:22, 156:7, 160:3, 160:19, 160:25, 161:8, 161:25, 162:10, 162:18, 163:1, 163:8
45. *D. Thom. 1. 2. Quaest. 81. a. 1. ad 2., D. Thom. 3. p. quest. 16. art: 5., D. Thomas 22. Quaest: 88. Art: 10.* – THOMAS Aquinas, *Summa Theologiae* – 22:52. jegyzet, 83:278. jegyzet, 113:440. jegyzet, 126:3, 150:620. jegyzet
46. *de Ciuit. DEL., de Civitate Dei* – Aurelius AUGUSTINUS, *De civitate Dei* – 23:21, 24:15, 24:17, 38:22, 45:26, 49:9, 49:81. jegyzet, 95:17, 96:348. jegyzet, 124:496. jegyzet, 146:3
47. *de corona militis* – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De corona militis* – 37:23, 39:22. jegyzet, 45:59. jegyzet, 51:3

48. *De fide, et operibus, cap. 14.* – Aurelius AUGUSTINUS, *De fide et operibus* – 38:22–23
De Kan → Morgók
49. *Delrio lib. 2. de Magia Quaest. 15.* – Martín Antonio DELRIO, *Disquisitionum magicarum libri sex*, Louvain, 1599. – 146:603. jegyzet
50. *Dyonis: Areopag: De Ecclesiasticae Hierarc.* – PSZEUDO-DIONÜSZIOSZ Areopagitész, *De Ecclesiasticae Hierarchiae* – 41:36. jegyzet, 46:10
51. *Enchi: rid:; Enchiridij* – Aurelius AUGUSTINUS, *Enchiridion de fide, spe et charitate* – 38:23, 46:66. jegyzet, 49:81. jegyzet
Epist. 3. contra Aluin:; Epist. 1. Alvincij, ad Alvin: → Aluinczi leuele, Aluinci ellen
52. *Epist. 61. cap. 6. ad Pamm de errori. Joan. Hie* – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Epistola ad Pammachium* – 135:550. jegyzet
Epist. 65. → Aurelius AUGUSTINUS, Epistolae
53. *Epist: ad orthodoxos. Vide Pamelium Epist. 63. Cypria:* – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Epistola ad Caecilium de Sacramento Dominici Calicis* – 109:417. jegyzet
54. *Epist: dedicat:; Epistola dedicatoria* – ZVONARICS Imre, *Epistola dedicatoria* = Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztvr, 1614, A2[r]–[A4v]. – 12:2. jegyzet, 13:11. jegyzet, 14:14. jegyzet, 14:15. jegyzet, 14:16. jegyzet, 29:3, 40:29. jegyzet
55. *Euse. lib: 6. cap. 10., Euseb. lib. 4. Hist. cap. 29., Euseb: li: 5. ca: 24., Eusebij Ecclesiasticae Historiae liber 9 Ruffino interprete* – EUSEBIUS Caesariensis, *Ecclesiasticae Historiae [...] Vuolfango Musculo interprete*, Basileae, 1549. – 63:159. jegyzet, 99:360. jegyzet, 100:22, 100:26, 101:5, 101:14, 101:373. jegyzet, 102:4–5, 102:16, 111:8–9, 151:21, 174:10
56. *Euseb. in Chronico. Alexand. in Concilio Romano., Eusebius in Chronico* – EUSEBIUS Caesariensis, *Chronicon* – 107:24, 107:26, 109:416. jegyzet
57. *Eusebius lib. 13. c. 7. De Praeparat. Evang.* – EUSEBIUS Caesariensis, *Praeparatio Evangelica* – 25:10, 101:22, 170:714. jegyzet
58. *Exhortatio: ad Castitat. cap. 11. n. 56.* – Quintus Septimius TERTULLIANUS, *De exhortatione castitatis* – 39:22. jegyzet

59. *Gretser. Tom. 1. Defens Bell. lib: 4. de verbo Dei c. 3.* – Jacob GRET-SER, *Controversiarum Roberti Bellarmini S. R. E. Cardinalis amplissimi Defensio [...]*, Ingolstadt, 1609. – 108:411. jegyzet, 166:21–22, 167:28
60. *Hafenreffer keonyue* – Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztvr, 1614. – 7:3, 9:23, 11:12, 14:13, 18:31. jegyzet, 19:37. jegyzet, 19:39. jegyzet, 20:21, 21:12, 21:17, 22:53. jegyzet, 25:14, 25:61. jegyzet, 25:62. jegyzet, 28:18, 33:9, 33:13, 36:18, 64:10, 70:23, 76:17, 115:22, 138:15, 138:17, 141:19, 144:10, 147:14, 148:21, 149:15, 152:1, 153:5, 153:7, 153:21, 154:4, 154:23, 155:6, 156:6, 157:4, 175:20
61. *Hieron: in illud Psal: 50* – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Breviarium in Psalmos* – 138:563. jegyzet
62. *Hieron: Tom: 5. in cap. 12. Eccless:* – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Commentarius in Ecclesiasten* – 135:549. jegyzet, 138:3
63. *Illyricus* – Matthias FLACIUS Illyricus, *Ecclesiastica Historia*, Basileae, 1559–1574. – 44:54. jegyzet
64. *Illyricus* – Matthias FLACIUS Illyricus, *Catalogus testium veritatis, qui ante nostrum aetatem reclamarunt Papae*, Basileae, 1556. – 65:11
65. *In Praefatione* – SÁRMELLÉKI NAGY Benedek, *Praefatio* = Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztvr, 1614, B[1r]–[B3v]. – 10:1. jegyzet, 15:17. jegyzet, 23:54. jegyzet, 26:63. jegyzet, 29:3, 115:23, 115:25
66. *In Protestatione* – *Protestatio* = Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztvr, 1614, [B4r]–[C4v]. – 15:18. jegyzet, 15:20. jegyzet, 16:22. jegyzet, 16:24. jegyzet, 29:3
Iodocus Coccius, Thesauro Catholico, Jodocum Coccium Tomo 2. Thesauri → *Coccium Tom: 1., Coccius Tom: 2.*
67. *Irenaeus, Ireneus* – IRENAEUS, *Adversus haereses* – 59:125. jegyzet, 151:21
68. *Jan. in Harmo: Evang: cap. 81.* – Cornelius JANSEN, *Concordia evangelica*, Leuven, 1549. – 122:486. jegyzet
69. *Justin: quaest: 60.* – PSEUDO-IUSTINUS, *Questiones es Responsiones ad Orthodoxos* – 57:109. jegyzet

70. *Justinian Leg: 2. De confirmatione Digest: – JUSTINIANUS, I., De confirmatione Digestorum = Corpus Iuris Civilis – 76:228. jegyzet*
71. *Kalauz, Kalaúz – PÁZMÁNY Péter, Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...], Pozsony, 1613. – 10:14, 10:21, 11:15, 11:21, 12:4, 6, 7, 8. jegyzet, 13:10, 12, 13. jegyzet, 15:2, 15:27, 15:19. jegyzet, 16:4, 16:21, 23, 25, 27, 28. jegyzet, 17:1, 17:20, 17:29, 30. jegyzet, 18:5, 18:16, 18:19, 23:2, 23:18, 23:55. jegyzet, 24:4, 24:6, 24:56. jegyzet, 25:1, 25:6, 25:9, 25:57, 59, 60. jegyzet, 26:2, 26:15, 26:64. jegyzet, 27:4, 27:22, 27:24, 27:65. jegyzet, 28:2, 28:12, 28:66. jegyzet, 29:1, 29:10, 33:1. jegyzet, 34:20, 35:24, 35:28, 35:31, 36:2, 37:16, 38:11, 38:16. jegyzet, 39:1, 39:8, 40:19, 40:22, 43:6, 43:16, 43:43, 44, 45, 51. jegyzet, 44:11, 44:52, 53, 54, 55, 56, 57, 58. jegyzet, 45:60, 61. jegyzet, 46:62, 63, 64, 65, 68. jegyzet, 47:2, 48:15, 48:73, 74, 75, 77. jegyzet, 49:8, 49:78, 79, 80, 82, 83. jegyzet, 50:85. jegyzet, 51:88, 89. jegyzet, 52:90, 92, 93, 94. jegyzet, 53:96. jegyzet, 54:99. jegyzet, 55:23, 55:27, 55:100. jegyzet, 56:101, 104. jegyzet, 57:110, 113. jegyzet, 58:115, 117, 58:120. jegyzet, 59:126, 127, 128, 131. jegyzet, 60:139, 140. jegyzet, 61:142. jegyzet, 62:148, 150, 151, 152, 153, 155. jegyzet, 63:158, 160, 161, 162. jegyzet, 65:169, 170, 171, 172, 173, 174. jegyzet, 66:176, 178, 180, 182, 183, 184. jegyzet, 67:185, 186, 187, 189. jegyzet, 68:193, 194, 195. jegyzet, 69:198, 199, 201. jegyzet, 70:206. jegyzet, 71:207. jegyzet, 72:210, 213, 214. jegyzet, 73:215, 217, 218, 220. jegyzet, 74:222. jegyzet, 75:225. jegyzet, 76:28, 76:229. jegyzet, 77:230, 231, 238. jegyzet, 78:239, 240, 242, 244. jegyzet, 79:245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253. jegyzet, 80:5, 80:258. jegyzet, 82:267, 271. jegyzet, 83:275, 276. jegyzet, 84:8, 84:10, 84:20, 84:280, 282, 284. jegyzet, 85:287, 288, 289. jegyzet, 86:6, 86:292. jegyzet, 87:297, 299, 301, 302, 303. jegyzet, 88:26, 88:306. jegyzet, 89:309, 311, 313. jegyzet, 90:3, 90:315, 316, 317, 318. jegyzet, 91:319, 321. jegyzet, 92:324, 325, 327, 329, 330. jegyzet, 93:332, 333, 335, 337. jegyzet, 94:13, 94:339, 340. jegyzet, 95:17, 95:343, 345. jegyzet, 97:12, 98:13, 98:19, 99:356, 358, 359. jegyzet, 100:17, 100:363, 365. jegyzet, 101:4, 101:6, 101:372, 374, 376. jegyzet, 102:377, 379, 380. jegyzet, 103:9, 103:383. jegyzet, 104:387, 388, 390, 392, 394. jegyzet, 105:396, 397, 399. jegyzet, 106:401, 402. jegyzet, 107:408. jegyzet, 108:412. jegyzet, 109:8, 109:415, 418. jegyzet, 110:422, 424, 425, 426, 427. jegyzet, 111:24, 112:8, 112:435. jegyzet, 113:439. jegyzet, 114:444. jegyzet,*

- 115:24, 115:445, 447. jegyzet, 116:451. jegyzet, 117:456. jegyzet, 118:465. jegyzet, 119:23, 119:466. jegyzet, 120:471. jegyzet, 121:26, 122:479, 481, 483. jegyzet, 123:489. jegyzet, 124:493, 498. jegyzet, 126:507, 508. jegyzet, 127:510, 511, 513. jegyzet, 128:514, 516, 517, 518, 520, 522. jegyzet, 129:15, 129:524, 525, 527. jegyzet, 130:530, 533. jegyzet, 131:535, 536, 537. jegyzet, 132:539. jegyzet, 135:548. jegyzet, 138:565. jegyzet, 141:577. jegyzet, 142:21, 143:1, 149:614, 616. jegyzet, 155:635. jegyzet, 158:7, 158:641, 643. jegyzet, 159:645, 647, 648. jegyzet, 160:4, 160:651, 654. jegyzet, 161:2, 161:658, 661. jegyzet, 162:2, 162:11, 163:9, 163:677. jegyzet, 164:678, 679, 680, 682, 683, 685, 686. jegyzet, 165:689, 690. jegyzet, 166:696, 697, 698, 700, 701. jegyzet, 167:702, 703, 706. jegyzet, 168:710, 711. jegyzet, 169:10, 169:19, 170:714, 716, 717. jegyzet, 171:719, 721, 722. jegyzet, 172:723, 724, 726. jegyzet, 173:727, 728. jegyzet, 174:736. jegyzet, 175:8, 175:737. jegyzet, 176:739, 740, 741. jegyzet, 177:742, 743, 744, 745. jegyzet, 178:746, 747, 749. jegyzet, 179:14, 179:751, 753. jegyzet, 180:754, 755, 756, 758, 759, 760, 761, 762. jegyzet, 181:763, 764, 765. jegyzet, 182:766, 767, 768, 769. jegyzet, 183:771, 772, 774, 775, 777. jegyzet, 184:779. jegyzet
72. Leo Epist: 93. ad Turibium cap. 10. – LEO Magnus, *Epistolae* – 136:551. jegyzet
lib. 7. de Praeparat. Euang. c. 2. → Eusebius lib. 13. c. 7. De Praeparat. Evang.
73. lib. 1. de origine animae c. 19. – Aurelius AUGUSTINUS, *De anima et ejus origine* – 136:556. jegyzet, 143:16–17
74. Lib: 2. de doctrina Christ: – Aurelius AUGUSTINUS, *De Doctrina Christiana Libri Quatuor* – 45:25, 125:6
75. Lib: 8. contra Celsum – ORIGENES, *Contra Celsum* – 42:39. jegyzet
Liber Concor: in Apologia de vocab: Missae. → *Concordia libro 4. cap. 1. Mendac. 5. Et cap. 5. Contradict. 8.* → *Concordia*
76. Logi Alogi, Logi – PÁZMÁNY Péter, *Logi Alogi quibus baptiae calamosphactae Peniculum Papporum solnensis conciliabili, et hyperaspistenlegitimae Antilogiae vellicant = Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, Pozsony, 1613, *Appendix*, 1–118. – 13:12. jegyzet, 16:23. jegyzet, 16:25. jegyzet, 17:29. jegyzet, 52:90. jegyzet, 62:148. jegyzet, 62:152. jegyzet, 67:187. jegyzet, 67:189. jegyzet, 77:230. jegyzet, 77:232. jegyzet, 77:236. jegyzet, 81:264.

- jegyzet, 82:267. jegyzet, 91:321. jegyzet, 158:643. jegyzet, 161:657. jegyzet, 173:729. jegyzet, 173:730. jegyzet, 174:731. jegyzet, 174:735. jegyzet
77. *Luth: Praef. Tom. I., Luther praefat: Tom: I.* – Martin LUTHER, *Tomus primus operum omnium reverendi Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae: [...] Continens scripta primi triennii, ab eo tempore, quo primum controversia de indulgentijs mota est [...]*, Wittenberg, 1545. – 13:10. jegyzet, 44:52. jegyzet, 51:26–27
78. *Lyran Heb. 10. v. 19., Lyran; in cap. 9. Heb.* – Nicolaus LYRANUS, *Quaestio disputata contra hebraeos / Contra perfidiam Iudaeorum* – 124:491. jegyzet, 124:492. jegyzet
79. *Magister in 4. Sentent: Distinct: 45. lit: G.* – Petrus LOMBARDUS, *Sententiarum libri quatuor* – 58:118. jegyzet, 136:15–16
Magyar Hafenreffer → Hafenreffer keonyue
80. *Morg.; Morgók* – ZVONARICS Imre, NAGY Benedek, *Pazman Peter piron-sagi [...]*, Kereszturat, 1615. – 33:2, 3. jegyzet, 35:6, 7. jegyzet, 37:8, 9, 10, 11. jegyzet, 38:12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21. jegyzet, 39:23, 24, 25, 26, 27, 28. jegyzet, 40:12, 40:30, 31. jegyzet, 43:17, 45:3, 46:8, 47:12, 47:22, 48:7, 48:9, 48:76. jegyzet, 50:1, 50:19, 50:24, 51:13, 51:19, 52:1, 52:13, 53:97, 98. jegyzet, 54:27, 55:16, 55:100. jegyzet, 56:102, 103, 105. jegyzet, 57:4, 57:112. jegyzet, 58:114, 119, 121. jegyzet, 59:124, 130. jegyzet, 60:133, 134. jegyzet, 61:141, 143, 146, 147. jegyzet, 62:149. jegyzet, 63:10, 63:163, 165. jegyzet, 64:5, 64:166, 167. jegyzet, 65:168, 175. jegyzet, 66:179, 181. jegyzet, 67:188, 190, 191. jegyzet, 68:192, 196, 197. jegyzet, 69:15, 69:200, 202. jegyzet, 70:14, 70:203, 204, 205. jegyzet, 71:208. jegyzet, 72:212. jegyzet, 73:216, 221. jegyzet, 74:223. jegyzet, 75:10, 75:227. jegyzet, 76:17, 78:241. jegyzet, 80:1, 80:254, 255, 256, 257, 259. jegyzet, 81:260, 261, 262, 263. jegyzet, 82:271. jegyzet, 83:273, 274. jegyzet, 84:279, 281, 283. jegyzet, 85:286. jegyzet, 86:290, 291, 293, 295. jegyzet, 87:296, 298, 300, 304. jegyzet, 88:26, 88:305. jegyzet, 89:307, 310, 312. jegyzet, 90:314. jegyzet, 91:319, 320, 323. jegyzet, 92:326, 328. jegyzet, 93:331, 334, 336. jegyzet, 94:338, 341. jegyzet, 95:342, 344, 346, 347. jegyzet, 96:349. jegyzet, 97:351, 353. jegyzet, 98:13, 98:354, 355. jegyzet, 99:357, 361. jegyzet, 100:362, 365, 366, 369. jegyzet, 101:370, 371, 375. jegyzet, 102:378. jegyzet, 103:382, 383. jegyzet, 104:387, 388, 389, 391. jegyzet, 105:16, 105:395, 398. jegyzet,

- 106:400, 405, 406. jegyzet, 107:15, 107:407, 409, 410. jegyzet, 108:16, 108:413, 414. jegyzet, 109:419, 420. jegyzet, 110:421, 423, 429. jegyzet, 111:432, 433. jegyzet, 112:434. jegyzet, 115:19, 115:446, 448, 450. jegyzet, 116:452, 453, 454. jegyzet, 117:455, 457, 458, 459. jegyzet, 118:460, 461, 463, 464. jegyzet, 119:467, 469, 470. jegyzet, 120:1, 120:472, 473. jegyzet, 121:4, 121:474, 476. jegyzet, 122:478, 480, 484. jegyzet, 123:3, 123:487, 488. jegyzet, 124:1, 124:497. jegyzet, 125:501, 504. jegyzet, 126:506. jegyzet, 127:509, 512. jegyzet, 128:515, 519, 521. jegyzet, 129:523, 526, 528, 529. jegyzet, 130:531. jegyzet, 131:20, 131:534. jegyzet, 132:538, 540. jegyzet, 133:542, 544, 545, 546. jegyzet, 134:547. jegyzet, 137:21, 137:562. jegyzet, 138:2, 138:564, 566, 567. jegyzet, 139:14, 139:24, 140:569, 572. jegyzet, 141:12, 141:574, 576, 578. jegyzet, 142:579, 582. jegyzet, 143:583, 584, 585, 586, 587, 588. jegyzet, 144:592, 594. jegyzet, 145:596, 599. jegyzet, 148:610, 612. jegyzet, 149:613, 615, 617. jegyzet, 150:619, 621. jegyzet, 151:622, 624. jegyzet, 152:626, 627. jegyzet, 153:628, 631, 632. jegyzet, 154:633. jegyzet, 156:637. jegyzet, 157:25, 157:639. jegyzet, 158:4, 158:640, 642, 644. jegyzet, 159:646. jegyzet, 160:649, 652, 655. jegyzet, 161:659, 662, 663. jegyzet, 162:665, 666, 667, 670. jegyzet, 163:672, 674, 676. jegyzet, 164:681, 684. jegyzet, 165:688, 691. jegyzet, 166:693, 695, 699. jegyzet, 168:708, 709. jegyzet, 169:712. jegyzet, 170:713. jegyzet, 178:748. jegyzet
- Musculus fordításában lib. 3. c. 24. → EUSEBIUS, Caesariensis, *Ecclesiasticae Historiae* [...] *Vuolfango Musculo interprete*, Basileae, 1549.
- 81.** *Origen: Hom: 10. in Levitic: – ORIGENES, Homiliae in Leviticum – 61:145.*
jegyzet
- 82.** *Origen: Homil: 12 in Hieremiam. – ORIGENES, In Hieremiam homiliae I–XIV. – 47:70.* jegyzet
- 83.** *Origen: Lib: 3. Job, Origenes lib. 3. in Job. – ORIGENES, Homiliae in Job – 38:5, 47:69.* jegyzet
- 84.** *Origen; Hom: 26. – ORIGENES, In Jesu Nave homiliae XXVI – 42:38.*
jegyzet
Pamelius in Episto. 62. Cypri. → Cyprian: Epist:
- 85.** *Pápa nem Pápában – Andreas OSIANDER, Papa nem papa azaz, a Papanak, es az Papa tizteloeinek, Luther ertelme zerent valo vallasok, az keresztyeni tvdomannak foe rezeirvl kikruel az Euangeliumi tudomanibeliek, es*

- az Romaihuebeliec koezoett, vetekoedes es kueloenoezes vagyon, ford.
ZVONARICS Mihály, Kereztvr, 1603. – 65:17
86. *Pastor Hermetis – Hermae Pastor* – 41:33. jegyzet
87. *Perer. l. l. in Genes., Pererium Genes:* – Benedictus PERERIUS, *Commentariorum et disputationum in Genesim tomi quattor*, Róma, 1591–99. – 150:618. jegyzet, 154:630. jegyzet
88. *Psalterium Mariae* – BONAVENTURA, *Psalterium majus Beatissimae Mariae Virginis* – 58:1–2
89. *Ribera: in Zach: 9. cap.* – Francisco de RIBERA, *In librum dvodecim prophetarum commentarii*, Köln, 1599. – 125:503. jegyzet, 126:505. jegyzet
Ruffin: Sozom. Ruffin, lib. l. l., Rufini versione lib. 6. cap. 34. → Canon: 6. apud Ruffin
90. *S. Ladisl. Lib: 2. Cap: 20.* – Sancti Ladislai decretorum liber secundus – 82:270. jegyzet
91. *S. Steph: Cap: 28.* – Sancti Stephani decretorum liber primus – 82:270. jegyzet
92. *S. Thom: 2. Sent. Dist. 18. Quaest: 2. Artic: l.* – THOMAS Aquinas, *In libros Sententiarum* – 150:620. jegyzet
93. *Salemon Tom: 4. Tract. 14., Salmeron Tom. 7. in Evangelia. Tract. 16.* – Alfonso SALMERÓN, *Commentarii in Evangelicam Historiam et in Acta Apostolorum, in duodecim tomos distributi*, Madrid, 1598–1601. – 103:386. jegyzet
Sermone 32. de verbis Apostoli → August serm: de verb: Apost:
94. *Socrates editioiában* – SZÓKRATÉSZ Szkholasztikosz, *Historiae ecclesiasticae libri 1–7.*, ed. J. J. Christophorson, bishop of Chirchester, *Historiae Ecclesiasticae Scriptores Graeci, Coloniae Agrippinae* (Köln), 1570. – 100:4, 100:364. jegyzet, 101:7, 101:11, 102:14, 102:22
95. *Sz. Agoston De Cura pro mortuis*, Szent Agoston *de cura pro mortuis* – Aurelius AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis gerenda liber unus* – 37:25, 45:18, 49:16, 125:4–5
96. *Tertu De Anima c. 19. et 7.* – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De anima* – 144:589. jegyzet
97. *Tertull. de Praescri. c. 25.* – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De praescriptione haereticorum* – 151:20

98. *Tertull: Apolog: cap: 39.* – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *Apologeticus* – 51:87. jegyzet
99. *Tertull: de Jeiun: cont: Psychicos cap: 2.* – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De Ieiunio adversus Psychios* – 61:144. jegyzet
100. *Tertull: De Monogamia ca. 10. n. 76.* – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De Monogamia* – 39:22. jegyzet
101. *Theodor 4. Hist. c. 10.* – Cyrrhi Episcopus THEODORETUS, *Historia Ecclesiastica* – 168:708. jegyzet
102. *Theodor: lib: 5. ad Graecos post medi: Exod. 21:* – Cyrrhi Episcopus THEODORETUS, *Graecarum affectionum curatio* – 136:552. jegyzet
103. *Theodoretus az teremtésről* – Cyrrhi Episcopus THEODORETUS, *Quaestiones in Octateuchum* – 137:11–12
104. *Tolet: Joan. 3.* – Francisco de TOLEDO, *In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii*, Köln, 1589. – 141:575. jegyzet
105. *Tom. 6. de Haere: cap. 81.* – Aurelius AUGUSTINUS, *De haeresibus* – 136:554. jegyzet
Tom. 7. De Orig. Animae: lib. 1. cap. 19. → lib. I. de origine animae
Tomo 1. Latino Vittemberg: anni 1545 edito per Lufft, fol: 112. In resolution: de Indulgentijs → Luth: Praef. Tom. I., Luther praefat: Tom: 1.
106. *Tripa: lib. 7. c. 11.* – Flavius Magnus Aurelius CASSIODORUS, *Historia ecclesiastica tripartita* – 168:708. jegyzet
107. *Valent., Valentia* – Gregorius de VALENTIA, *Commentariorum theologicorum tomi quatuor. In quibus omnes materiae quae continentur in Summa Divi Thomae explicantur*, Ingolstadt, 1591–1597. – 112:436. jegyzet, 113:438. jegyzet, 113:440. jegyzet, 122:482. jegyzet, 124:495. jegyzet, 126:505. jegyzet, 133:543. jegyzet, 137:558. jegyzet, 167:704. jegyzet, 168:708. jegyzet

4.2. A Pázmány által használt művek mutatója (szerzők szerint)

- ALEXANDROSZ, Aphrodisziaszi, *Problemata* – 1.
- AMBROSIUS, Aurelius, *De bono mortis* – 4.
- AMBROSIUS, Aurelius, *Expositio Evangelii secundum Lucam* – 5.
- AMBROSIUS, Aurelius, *Hexameron* – 3.
- ARISZTOTELÉSZ, *De generatione animalium* – 6.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra Faustum Manichaeum* – 7.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De anima et ejus origine* – 73.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De civitate Dei* – 46.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De cura pro mortuis gerenda liber unus* – 95.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De diversis questionibus ad Simplicianum* – 9.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De Doctrina Christiana Libri Quatuor* – 74.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De fide et operibus* – 48.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De Genesi ad litteram* – 10.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De haeresibus* – 105.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De Nuptiis et Concupiscentia* – 16.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Enchiridion de fide, spe et charitate* – 51.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Epistolae* – 11.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *In Evangelium Joannis Tractatus* – 14.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Meditationes* – 8.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Sermones de verbis Domini et Apostoli* – 13.
- AUGUSTINUS TRIUMPHUS, *Summa de potestate papae* – 12.
- BARRADAS, Sebastião, *Commentaria in concordiam et historiam evangelicam*, Coimbra, 1599–1611. – 17.
- BASILIIUS Magnus, *Homiliae in Hexameron* – 18.
- BELLARMINO, Roberto, *De Christo capite totius Ecclesiae = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – 24.
- BELLARMINO, Roberto, *De Conciliis et Ecclesia = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – 23.
- BELLARMINO, Roberto, *De gratiae amissione, et statu peccati = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – 19.
- BELLARMINO, Roberto, *De Purgatorio = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – 22.

- BELLARMINO, Roberto, *De Summo Pontifice capite militantis Ecclesiae = Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – **20.**
- BELLARMINO, Roberto, *Disputationes [...] de controversiis Christianae Fidei [...]*, Ingolstadt, 1586–1593. – **21.**
- BONAVENTURA, *Psalterium majus Beatissimae Mariae Virginis* – **88.**
- BONFINI, Antonio, *Rerum Hungaricarum decades IV. et dimidia*, Basel, 1568. – **25.**
- CAJETAN DE VIO, Tommaso, *Summa Totius Theologiae Thomae Aquinatis cum Commentariis Thomae de Vio Cajetani, Cardinalis Sancti Xysti. [...]*, Leiden, 1580–81. – **26.**
- CALEPINUS, Ambrosius, *Dictionarium decem lingvarum [...]*, Lyon, 1585. – **27.**
- CALVIN, Jean, *Institutio Christianae religionis, in libros quatuor nunc primum digesta [...] tam magna accessione ut propemodum opus novum haberi possit*, Genf, 1559. – **28.**
- CASSIODORUS, Flavius Magnus Aurelius, *Historia ecclesiastica tripartita* – **106.**
- CASTRO, Alfonso de, *Adversus omnes haereses, libri XIV*, Paris, 1534. – **30.**
- CHRYSOSTOMUS, Johannes, *Homilia I. De Lazaro* – **31.**
- CHRYSOSTOMUS, Johannes, *Homilia in epistolam ad Corinthios* – **32.**
- CLEMENS Romanus, *Constitutiones Sanctorum Apostolorum Doctrina Catholica [...]*, Venezia, 1563. – **33.**
- COCCIUS, Jodocus, *Thesaurus Catholicus in quo controversiae fidei, iam olim nostraque memoria excitatae S. S. Scripturarum [...] explicantur*, I–II, Köln, 1600–1601. – **34.**
- Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Iesu*, Coimbra, 1592–1606. – **38.**
- Concilium Ephesinum* (epheszoszi zsinat határozatai) = Laurentius SURIUS, *Concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, quae iam inde ab apostolis usque in praesens habita*, 1–4, Köln, 1567. – **35.**
- Concilium Tridentinum, sub Paulo III. Iulio III. et Pio IIII. Pont. Max. celebratum*, Venezia, 1574. – **36.**
- Concordia. Libri Symbolici Ecclesiae Evangelicae*, Leipzig, 1584. – **37.**
- Confessio fidei exhibita inuictiss. Imp. Carolo V. Caesari Aug. in Comicijs Augustae*, Wittenberg, 1530. – **15.**

- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Ad Demetrianum* – 40.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Ad Novatianum* – 39.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Epistola ad Caecilium de Sacramento Domini Calicis* – 53.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Epistolae* – 42.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Liber de mortalitate* – 41.
- CYRILLUS Hierosolymitanus, *Catecheses* – 43.
- DELRIO, Martín Antonio, *Disquisitionum magicarum libri sex*, Leuven, 1599. – 49.
- EUSEBIUS Caesariensis, *Chronicon* – 56.
- EUSEBIUS Caesariensis, *Ecclesiasticae Historiae [...] Vuolfango Musculo interprete*, Basel, 1549. – 55.
- EUSEBIUS Caesariensis, *Praeparatio Evangelica* – 57.
- FLACIUS Illyricus, Matthias, *Catalogus testium veritatis, qui ante nostrum aetatem reclamarunt Papae*, Basel, 1556. – 64.
- FLACIUS Illyricus, Matthias, *Ecclesiastica Historia*, Basel, 1559–1574. – 63.
- GRETSER, Jacob, *Controversiarum Roberti Bellarmini S. R. E. Cardinalis amplissimi Defensio [...]*, Ingolstadt, 1609. – 59.
- HAFENREFFER, Matthias, *Az szent irasbeli hitvnyk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztúr, 1614. – 60.
- Hermae Pastor* – 86.
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Breviarium in Psalmos* – 61.
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Commentarius in Ecclesiasten* – 62.
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Epistola ad Pammachium* – 52.
- IRENAEUS, *Adversus haereses* – 67.
- JANSEN, Cornelius, *Concordia evangelica*, Leuven, 1549. – 68.
- JUSTINIANUS, I., *De confirmatione Digestorum = Corpus Iuris Civilis* – 70.
- LEO Magnus, *Epistolae* – 72.
- LOMBARDUS, Petrus, *Sententiarum libri quatuor* – 79.
- LUTHER, Martin, *Tomus primus operum omnium reverendi Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae: [...] Continens scripta primi triennii, ab eo tempore, quo primum controversia de indulgentijs mota est [...]*, Wittenberg, 1545. – 77.

- LYRANUS, Nicolaus, *Quaestio disputata contra hebraeos/ Contra perfidiam Iudaeorum* – **78.**
- ORIGENES, *Contra Celsum* – **75.**
- ORIGENES, *Homiliae in Job* – **83.**
- ORIGENES, *Homiliae in Leviticum* – **81.**
- ORIGENES, *In Hieremiam homiliae I–XIV.* – **82.**
- ORIGENES, *In Jesu Nave homiliae XXVI* – **84.**
- OSIANDER, Andreas, *Papa nem papa azaz, a Papanak, es az Papa tizteloeinek, Luther ertelme zerent valo vallasok, az keresztyeni tvdomannak foe rezeirvl kikruel az Euangeliumi tudomanibeliek, es az Romaihuebeliec koezoett, vetekoedes es kueloenoezes vagyon*, ford. ZVONARICS Mihály, Kereztúr, 1603. – **85.**
- PÁZMÁNY Péter, *Appendix. Egy tvdakozo praedikator nevevel iratott eot level.* = *Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, Pozsony, 1613, j–lvj – **2.**
- PÁZMÁNY Péter [Szyl Miklós], *Csepregi mesterség, azaz Hafenreffernek magyarrá fordítot könyue eleiben függesztet leueleknek, czegéres czigánysági, és orcza-szégényítő hazugsági*, Bécs, 1614. – **44.**
- PÁZMÁNY Péter, *Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, Pozsony, 1613. – **71.**
- PÁZMÁNY Péter, *Logi Alogi quibus baptae calamosphactae Peniculum Paporum solnensis conciliabili, et hyperaspistenlegitimae Antilogiae vellicant* = *Isteni igazsagra vezérlő Kalauz [...]*, Pozsony, 1613, *Appendix*, 1–118. – **76.**
- PERERIUS, Benedictus, *Commentariorum et disputationum in Genesim tomi quattor*, Roma, 1591–99. – **87.**
- Protestatio* = HAFENREFFER, Matthias, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztúr, 1614, [B4r]–[C4v]. – **66.**
- PSEUDO-IUSTINUS, *Questiones es Responsiones ad Orthodoxos* – **69.**
- PSZEUDO-DIONÜSZIOSZ Areopagitész, *De Ecclesiasticae Hierarchiae* – **50.**
- RIBERA, Francisco de, *In librum dvodecim prophetarum commentarii*, Köln, 1599. – **89.**
- RUFINUS, Tyrannius, *Historia Ecclesiastica* – **29.**
- SALMERÓN, Alfonso, *Commentarii in Evangelicam Historiam et in Acta Apostolorum, in duodecim tomos distributi*, Madrid, 1598–1601. – **93.**

Sancti Ladislai decretorum liber secundus – **90.**

Sancti Stephani decretorum liber primus – **91.**

SÁRMELLÉKI NAGY Benedek, *Praefatio* = Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnyk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztúr, 1614, B[1r]–[B3v]. – **65.**

SZÓKRATÉSZ Szkholasztikosz, *Historiae ecclesiasticae libri 1–7.*, ed. J. J. Christophorson, bishop of Chirchester, *Historiae Ecclesiasticae Scriptores Graeci*, Köln, 1570. – **94.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *Apologeticus* – **98.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De anima* – **96.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De corona militis* – **47.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De exhortatione castitatis* – **58.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De Ieiunio adversus Psychios* – **99.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De Monogamia* – **100.**

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De praescriptione haereticorum* – **97.**

THEODORETUS, Cyrrhi Episcopus, *Graecarum affectionum curatio* – **102.**

THEODORETUS, Cyrrhi Episcopus, *Historia Ecclesiastica* – **101.**

THEODORETUS, Cyrrhi Episcopus, *Quaestiones in Octateuchum* – **103.**

THOMAS Aquinas, *In libros Sententiarum* – **92.**

THOMAS Aquinas, *Summa Theologiae* – **45.**

TOLEDO, Francisco de, *In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii*, Köln, 1589. – **104.**

VALENTIA, Gregorius de, *Commentariorum theologicorum tomi quatuor. In quibus omnes materiae quae continetur in Summa Divi Thomae explicantur*, Ingolstadt, 1591–1597. – **107.**

ZVONARICS Imre, *Epistola dedicatoria* = Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnyk againak bizonyos moddal es renddel, harom konyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztúr, 1614, A2[r]–[A4v]. – **54.**

ZVONARICS Imre, NAGY Benedek, *Pazman Peter pironasagi [...]*, Keresztúr, 1615. – **80.**

4.3. Pázmány rövidítései

Az alábbi felsorolás kumulált jegyzék, amennyiben a *Pázmány Péter Művei* sorozat eddig megjelent szövegközléseiben lévő valamennyi latin rövidítés és kifejezés feloldását, illetve fordítását tartalmazza. A rövidítések feloldását alanyesetben és határozós esetben (legtöbbször a helyhatározást kifejező ablativusban) is közöljük.

an. = annum, anno = év, évben

ar., art., artic. = articulus, articulo = cikkely, szakasz, cikkelyben, szakaszban

C., can. = canon, canone = kánon, kánonban

c., ca., cap. = caput, capite = fejezet, fejezetben

citāt. = citatus, citato, citata = idézett, említett

col., colum. = columna = hasáb, hasábban; oszlop, oszlopban

con., cont., contr. = contra = ellen, szemben

conc. = concio, concione = beszéd, beszédben

D. = dominus = úr

d., dist. = distinctio, distinctione = distinkció, distinkcióban

ed., edit. = editio, editione / edito, edita = kiadás, kiadásban / kiadott

eod. = eodem = ugyanabban

ep., epist. = epistola = levél, levélben

f., fol. = folium, folio = (folió) oldal, oldalon

hom., homil. = homilia = homília

ibi., ibid. = ibidem = ugyanott

id., idem = idem = ugyanaz, ugyanazt, ugyanő

inf. = infra = alább

Lat. = Latina (editio) = latin (nyelvű kiadás)

l., li., lib. = liber, libro = könyv, könyvben

loc. cit., loc. citat. = loco citato = az idézett helyen

n., num. = numerus, numero = szám, számban

NB = Nota bene! = Jól jegyezd meg!

orat., orne = oratio, oratione = beszéd, beszédben

p., part. = pars, parte = rész, részben

pag. = pagina = lap, lapon

4.3. Pázmány rövidítései és gyakran használt latin kifejezései

praefat. = praefatio, praefatione = előszó, az előszóban
q., qu., quaest. = quaestio, quaestione = kérdés, kérdésben
respons. = responsio, responsione = válasz, válaszban
S., Sanct. = Sanctus, Sancta = szent
serm. = sermo, sermone = beszéd, prédikáció, beszédben, prédikációban
sess. = sessio, sessione = (zsinati) ülőszak, ülőszakban, szakasz, szakaszban
similia = hasonló, hasonlókat
sup., supr. = supra = fentebb
t., tom. = tomus, tomo = kötet, kötetben
thes. = thesis, thesi = tétel, tételben
tit. = titulus, titulo = cím, címben
tract. = tractatio, tractatione = tárgyalás, tárgyalásban
v., vers. = versus, versu = vers, versben

Gyakori latin kifejezések és elöljárószavak

a, ab = -tól, -től, által
ab initio = az elejétől
ad = -hoz, -hez, -höz; -nál, -nél
alii = mások
ante = előtt
apud = -nál, -nél
causa = ok
circa medium = a közepe táján
clarius = világosabban
data = kelt, datált
de = ról, ről
et = és
etiam = is
ex = ból,ből
hanc = ezt
hoc = ez, ezt, ebben
huius = az ő (valamije), ennek a (valamije)

hunc = ezt

ibidem = ugyanott

idem = ugyanő, ugyanaz

illo = abban

illud = az, azt

in = -on, -en, -ön; -ban, -ben / -ra, re; -ba-be

(in) fine = a végén

(in) medio = a közepén

initio = az elején

initium = eleje, kezdete (valaminek)

inter = között

ita = így

late = bőven

latius = bővebben

lege = olvasd!

longe = hosszan, messze

nota = jegyezd meg! / megjegyzés

paulo = kevéssel

per = által, révén

post = után

post medium = a közepe után

refusius = terjengősebben, bővebben

sequentes, sequentibus = következők(et), következőkben

sic = így

sub finem = a vége felé

supra = fentebb

testatur = tanúsítja, bizonyítja

ubi = hol, ahol

vide = lásd!

4.4. A jegyzetekben rövidítve hivatkozott művek és szakirodalom jegyzéke

- AJKAY 2025 – AJKAY Alinka, *Egy polémia zárlata: Balásfi Tamás Epiniciájának (1616) egyetlen teljes példánya*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2025, 64–73.
- AJKAY–HARGITTAY 2022 – AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, „*Farkas szőre színű szürke papírossal...*” – Balásfi Tamás Csepregi iskolája = Antikvitás és reneszánsz, Ünnepi különszám Lázár István Dávid 60. születésnapjára, 233–244, 2022/külszám.
- BALÁSFÍ 1616a – BALÁSFÍ Tamás, *Csepregi iskola, kiben, az Lvtheranvs es Calvinista praedikatoroknak tanusagokra, es teuelygésekből való ki térésekre, az Csepregi szitok szaporító morgó Praedikátort, az igaz hűt ellen, és Pázmány Péterre való hazugságiértis, az igaznak ióra tanító ostoráual Iskolázza*, Pozsony, 1616.
- BALÁSFÍ 1616b – BALÁSFÍ Tamás, *Epinicia Benedicto Nagi, alias Soce Ludi Közseghiensis, sui nescio, sibimet nocenti, vetulo, sed nimium rudi, ignaro et diabolari Paedotribae, cantata*, Pozsony, 1616.
- BÁNYAI 2022 – *A mikházi és szárhegyi ferences kolostorok régi könyvei*, összeáll. BÁNYAI Réka, Marosvásárhely, Teleki Téka, 2022 (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei 14).
- BÁTHORY 2019 – BÁTHORY Orsolya, *Pázmány Vindiciaeje és Balásfi Refutatioja: Két röpirat a besztercebányai országgyűlés végzései ellen = Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon*, szerk. KÁRMÁN Gábor, ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, reciti, 2019, 197–222.
- BÁTHORY 2024 – BÁTHORY Orsolya, *A kálvinisták ördöge – Pázmány Péter eddig ismeretlen latin nyelvű röpirata*, Magyar Könyvszemle, 2024, 28–44.
- Biblia 2016 – *Biblia: Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, s. a. r. RÓZSA Huba, Budapest, Szent István Társulat, 2016.
- CSEPREGI 2020 – CSEPREGI Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM)*, II/1, A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681), II/1: Nyugat-Magyarország (a dunántúli, a bajmóci és a felső-dunamelléki egyházkerület), Budapest, reciti, 2020².

- EGERER 2013 – EGERER Lilla, *A mocskolódás alakzatai Pázmány Péter Alvinczi Péterhez szóló vitairataiban = Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskoc, 2012. november 8.: Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa*, szerk. NAGY Ágoston, Miskolc, ME Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2013, 20–26.
- HAFENREFFER 1614 – Matthias HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, három könyvekre valo osztasa*, ford. ZVONARICS Imre, Keresztúr, 1614.
- HARGITTAY 1980 – HARGITTAY Emil, *Balásfi Tamás és Pázmány Péter politikai nézetei*, Irodalomtörténet, 1980, 134–147.
- HORATIUS 1961 – Quintus HORATIUS Flaccus *Összes versei*, szerk. BORZSÁK István, DEVECSERI Gábor, Budapest, Corvina Kiadó, 1961.
- KNAPP 2018 – KNAPP Éva, *Palingenius Zodiacus vitae-je a régi magyar irodalomban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2018, 127–144.
- KOLTAI 2002 – KOLTAI András, *Batthyány Ádám könyvtára*, Budapest – Szeged, (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 4.) 2002.
- OLÁH 2021 – OLÁH Róbert, *A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagy-könyvtár RMK-katalógusa*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2021.
- PAYR 1898 – PAYR Sándor, *Az evangélikus Csepreg pusztulása*, Protestáns Szemle, 1898, 209–227.
- PAYR 1933–34 – PAYR Sándor, *Sármelléki Nagy Benedek, mint énekíró*, Theologiai Szemle, 1933–34, 9. évf., 72–74.
- PÁZMÁNY 1605/2012 – PÁZMÁNY Péter, *Tíz bizonyág (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közreműködők: BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Budapest, Universitas Kiadó, EditioPrinceps Kiadó, 2012 (Pázmány Péter Művei, 5).
- PÁZMÁNY 1609/2017 – PÁZMÁNY Péter, *Alvinci Péternek sok tétovázó kerengésekkel és cégéres gyalázatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztényi szelidséggel való megrostálása (1609)*, s. a. r., jegyz. BÁTHORY Orsolya, Budapest, Universitas Kiadó, 2017 (Pázmány Péter Művei, 9).
- PÁZMÁNY 1609/2021 – PÁZMÁNY Péter, *Az nagy Calvinus Jánosnak Hiszekegy Istene, azaz Az Calvinus értelme szerént való igaz magyarázatja az Credónak: mely az Calvinus tulajdon könyveiből híven és igazán egybe*

- szedettetett, az calvinista atyafiaknak lelki épületekre és vigasztalásokra (1609)*, s. a. r., jegyz. AJKAY Alinka, Budapest, Universitas Kiadó, 2021 (Pázmány Péter művei, 12).
- PÁZMÁNY 1613 – PÁZMÁNY Péter, *Isteni igazsagra-vezerleo kalavz*, Pozsony, 1613.
- PÁZMÁNY 1614 – PÁZMÁNY Péter [Szyl Miklós], *Csepregi mesterség, azaz Hafenreffernek magyarrá fordítot könyue eleiben függesztet leueleknek, czegéres czigánysági, és orcza-szégyenítő hazugsági*, Bécs, 1614.
- PÁZMÁNY 1616 – PÁZMÁNY Péter, *Csepregi szégyenvallás. Az az reovid felelet, melyben az Csepregi hiusagoknak, Köszegi tóldalékit, verőfényre hozza*, Prága, 1616.
- PÁZMÁNY 1631/2013 – PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. SZ. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Budapest, Universitas Kiadó, Editoprinceps Kiadó, 2013 (Pázmány Péter Művei, 6).
- RMKT XVII/8 – *Régi magyar költők tára*, XVII. század/8., Bethlen Gábor korának költészete, s. a. r. KOMLOVSZKI Tibor, STOLL Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.
- RMNy 1971 – *Régi magyarországi nyomtatványok I, 1473–1600*, BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÄFER István és KELECSÉNYI Ákos munkája, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- RMNy 1983 – *Régi magyarországi nyomtatványok II, 1601–1635*, BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla munkája FAZAKAS József, HELTAI János, KELECSÉNYI Ákos, VÁSÁRHELYI Judit közreműködésével, szerk. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- SÁGI 2023 – SÁGI Ferenc, *Csepreg feldúlása 1621-ben*, Vasi Szemle, 2023, 3. szám, 302–327.
- SZABÓ 2017 – SZABÓ András, *Coetus Ungaricus: A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Budapest, Balassi Kiadó (Humanizmus és Reformáció 37), 2017.
- Szent Cyprianus levelezése* 2014 – *Szent Cyprianus levelezése*, ford., bev., jegyz. SZABÓ Ádám, Budapest, Jel Kiadó, 2014 (Ókeresztény Örökségünk, 19).
- SZINNYEI 1903 – SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, IX., Budapest, Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, 1903, 538–539.

- TERTULLIANUS 1986 – TERTULLIANUS, *A koszorúról*, ford. LADOCSE Gáspár = TERTULLIANUS *művei*, szerk. VANYÓ László, Budapest, Szent István Társulat, 1986 (Ókeresztény Írók, 12).
- TÓTH 2018 – TÓTH Gergely, *Politika, történelem, műltszemlélet három 17. századi kanonok műveiben* = *Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár, Pécs, Történészceh Egyesület–META-Egyesület, 2018 (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 3), 297–314.
- ZOVÁNYI 1977 – ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Budapest, 1977³.
- ZVONARICS–NAGY 1615 – ZVONARICS Imre–NAGY Benedek, *Pazman Peter pironasgi. Az az: azokra az szitkos karomlasokra, es orczatlan pantolodasokra, melyeket Szyl Miklos neue alat Hafenreffer tudos Doctornak könyue eleiben függesztet leuelek ellen, all-orczassan ki bocziattot vala: derek felet. Melyben, nem chak az czepregi Mestersegnek neuezet nyelues czielcziapasi, torkaban verettetnek, de meg az ő Cziauargo Kalauzaanak, csintalan fartellij, es hazug czigansagijs röuid bizonyos ielekből, mint egy vilagos tükörből, ki nijlatkosztatnak, Irattatot az együgyüeknek Hasznokra, es Az mi magunk artatlansaganak tiszta mentsegere*, Keresztúr, 1615.

4.5. Bibliai könyvek mutatója

Pázmány hivatkozási gyakorlatának egyik alapvető tendenciája, hogy igen nagy számú bibliai könyvre hivatkozik. Úgy gondoltuk – a kritikai kiadás korábbi köteteihez hasonlóan –, hogy annak is információértéke van, ha szemlélítjük, mely könyveket nem említi. Ezért a mai katolikus *Biblia* beosztását követve felsoroltuk az összes ó- és újszövetségi könyvet, és a könyvek neve előtt szerepelő csillaggal (*) jelöltük meg azokat, amelyeket Pázmány nem idéz. Először a bibliai könyveknek a ma használatos magyar nyelvű elnevezése olvasható, ezt követi zárójelben az adott könyv latin (vagy görög) elnevezése, majd, ahol van ilyen, pontosvesszővel elválasztva ezek általánosan elterjedt magyar megnevezése. Ezután következik a Pázmány által használt összes előforduló rövidítés és a mai gyakorlatban használt rövidítések dőlttel.

Ószövetségi könyvek

Teremtés könyve (Genesis) – Gen., Genes., *Ter* – 18–21, 137, 140, 150, 152

Kivonulás könyve (Exodus) – Exod., *Kiv.* – 136

Leviták könyve (Leviticus) – Levit., Levitic., *Lev* – 61, 77, 147

* Számok könyve (Numeri) – *Szám*

* Második Törvénykönyv (Deuteronomium) – *MTörv*

* József könyve (Josue) – *József*

* Bírák könyve (Judicum) – *Bír*

* Rut könyve (Ruth) – *Rut*

Sámuel 1. könyve (I. Regum; Királyok 1. Könyve) – 1.Reg., *ISám* – 125

* Sámuel 2. könyve (II. Regum; Királyok 2. könyve) – *2Sám*

* Királyok 1. könyve (III. Regum; Királyok 3. könyve) – *IKir*

Királyok 2. könyve (IV. Regum; Királyok 4. könyve) – 4.Reg., *2Kir* – 33

* Krónikák 1. könyve (I. Paralipomenon) – *IKrón*

* Krónikák 2. könyve (II. Paralipomenon) – *2Krón*

* Ezdrás könyve (I. Esdrae) – *Ezd*

* Nehemiás könyve (II. Esdrae) – *Neh*

* Tóbiás könyve (Tobias) – *Tób*

- * Judit könyve (Judith) – *Jud*
- * Eszter könyve (Esther) – *Esz*
- * Jób könyve (Job) – Iob, *Jób* – 19, 140
- Zsoltárok könyve (Psalterium Davidis) – Psal., *Zsolt* – 97, 106
- Példabeszédek könyve (Parabola, Proverbium) – Proverb., *Péld* – 86
- Prédikátor könyve (Ecclesiastes) – Eccles., *Préd* – 19, 106
- * Énekek éneke (Canticum Canticorum) – *Én*
- Bölcsesség könyve (Sapientia) – Sapient., *Bölcs* – 56, 83, 151
- Sirák fia könyve (Ecclesiasticus) – Eccle., Ecclesi., Ecclesiasticus, *Sir* – 125, 137
- Izajás könyve – Isa., Isaias, *Iz* – 56
- * Jeremiás könyve (Jeremias) – Ierem., *Jer* – 19
- * Siralmak könyve (Lamentationes, Threni) – *Siral*
- * Báruk könyve (Baruch) – *Bár*
- * Ezekiel könyve (Ezechiel) – *Ez*
- Dániel könyve – (Daniel) – Daniel, *Dán* – 125
- * Ozeás könyve (Oseas) – *Oz*
- * Joel könyve (Joel) – *J*
- * Ámosz könyve (Amos) – *Ám*
- * Abdiás könyve (Abdias) – *Abd*
- * Jónás könyve (Jonas) – *Jón*
- Mikeás könyve (Michaeas) – Mich., *Mik* – 119
- * Náhum könyve (Nahum) – *Náh*
- * Habakuk könyve (Habacuc) – *Hab*
- * Szofoniás könyve (Sophonias) – *Szof*
- * Aggeus könyve (Aggaeus) – *Ag*
- Zakariás könyve – Zach., *Zak* – 19, 137
- * Malakiás könyve (Malachias) – *Mal*
- * Makkabeusok 1. könyve (I. Machabeorum) – *IMak*
- * Makkabeusok 2. könyve (II. Machabeorum) – *2Mak*

Újszövetségi könyvek

- Máté evangéliuma (Matthaeus) – Matt., Matth., *Mt* – 59, 60, 72, 81, 121, 172
Márk evangéliuma (Marcus) – Marc., Marci, *Mk* – 25, 77, 81, 178
Lukács evangéliuma (Lucas) – Luc., Lucae, *Lk* – 59, 60, 62, 63, 81, 137
János evangéliuma (Joannes) – Ioan., Joan., *Jn* – 19, 59, 103, 124, 130, 137, 145
Apostolok cselekedetei (Acta Apostolorum) – Act., *ApCsel* – 60, 71, 178
Rómaiaknak írt levél (Ad Romanos) – Rom., *Róm* – 99, 114, 137, 156, 166, 170
Korintusiaknak írt 1. levél (I. ad Corinthios) – 1. Cor., Corint., *IKor* – 46, 59, 81, 82, 114, 153
Korintusiaknak írt 2. levél (II. ad Corinthios) – 2. Cori., *2Kor* – 72
Galátáknak írt levél (Ad Galatas) – Galat., *Gal* – 59, 92
Efezusiaknak írt levél (Ad Ephesios) – Ephes., *Ef* – 12, 66, 70
Filippieknek írt levél (Ad Philippinenses) – Philip., *Fil* – 75
Kolosszeieknek írt levél (Ad Colossenses) – Colos., Coloss., *Kol* – 113, 153
Tesszalonikaiaknak írt 1. levél (I. ad Thessalonicenses) – 1. Thessa., *1Tessz* – 99
Tesszalonikaiaknak írt 2. levél (II. ad Thessalonicenses) – 2. Thes., 2. Thessal., *2Tessz* – 16, 98, 161
Timóteusnak írt 1. levél (I. ad Timotheum) – 1. Tim., 1. Timot., *1Tim* – 59, 60, 110
Timóteusnak írt 2. levél (II. ad Timotheum) – 2. Timot., *2Tim* – 34
* Titusznak írt levél (Ad Titum) – *Tit*
* Filemonnak írt levél (Ad Philemonem) – *Filem*
Zsidóknak írt levél (Ad Hebraeos) – Heb., *Zsid* – 123, 124
Szent Jakab levele (Jacobi) – Jacob., *Jak* – 87
Szent Péter 1. levele (I. Petri) – 1. Pet., *1Pt* – 63
Szent Péter 2. levele (II. Petri) – 2. Petri., *2Pt* – 67
Szent János 1. levele (I. Joannis) – 1. Joan., *1Jn* – 78
* Szent János 2. levele (II. Joannis) – *2Jn*
* Szent János 3. levele (III. Joannis) – *3Jn*
* Szent Júdás levele (Judae) – Judae, *Júd*
* Jelenések könyve (Apocalypsis Joannis) – *Jel*

4.6. Helynévmutató

A helynévmutatóban némi eltéréssel az RMNy gyakorlatát követtük. Első helyen egy adott település ma használatos – lehetőség szerint, illetve ha van, akkor magyar – elnevezése áll, majd zárójelben a Pázmány szövegében előforduló változat következik (adott esetben ez akár melléknévi alak is lehet, pl. *Iauriensis* *Kapornakiensis*). Ettől pontosvesszővel választottuk el a mai hivatalos névalakot, majd utána annak az országnak a jele következik, amelynek a területén ma az adott település fekszik. Például: Bécs (Becs; Wien, A). A mutató kizárólag Pázmány itt közölt műveinek a helyneveit tartalmazza.

Aegyptom → Egyiptom (Aegyptom; ET)

Aethiopia → Etiópia (Aethiopia; ETH)

Alexandria (Alexandria, Rakote, ET) – 40, 42, 63

Asia → Ázsia

Augusta → Augsburg (Augusta; D)

Augsburg (Augusta; D) – 12, 13, 17, 37, 39, 53, 54, 64–67, 78, 84, 85, 92, 105, 106, 134, 160, 177

Ázsia (Asia) – 63

Bécs (Becs; Wien, A) – 7

Carthágo → Karthágó

Cezárea (Caesariensis; Caesarea Maritima, Kaisareia, IL) – 102

Chalcedom → Khalkedón

Chananea → Kánaán (Chananea; bibl.)

Cseprek – 7, 10–14, 25, 31, 33, 35, 36, 52–54, 67, 68, 71, 75, 84, 97, 106, 107, 111, 129, 131, 133, 137–141, 143, 144, 147–149, 151–154, 156, 160–163, 171

Egyiptom (Aegyptom; ET) – 43, 63

Efezus (Ephesinum; Ephésus, Selçuk, TR) – 114, 118, 173

Etiópia (Aethiopia; ETH) – 40, 42

Firenze (Florentia; I) – 56

Gangra (Gangrensis; Çankırı, TR) – 102

Graz (Geréc; A) – 106

Heluecia → Svájc (Heluecia; Helvetia, CH)

Hierosolyma → Jeruzsálem (Hierosolima, Hierosolyma; Jerusalájjim, IL)

Jeruzsálem (Hierosolima, Hierosolyma; Jerusalájim, IL) – 40, 42
Kánaán (Chananea; bibl.) – 59
Karthágó (Carthágo; Karkhédón, TN) – 100
Khalkedón (Chalcedom; Kadıköy, TR) – 43
Kőszeg – 11, 23, 31, 111, 131, 184
Magyarország – 82, 90, 109, 177
Mediolanum (Milano, I) – 40
Nicea (Nicaea, Nicaenum; Iznik, TR) – 43, 62, 63, 102, 173
Párizs (Paris, F) – 138
Pozsony (Poson; Bratislava, SK) – 106, 165
Prága (Praha, CZ) – 31, 170, 186
Róma (Roma, I) – 9, 10, 12, 13, 29, 37, 40, 42–44, 61, 63, 64, 68, 72, 73, 75, 91, 99, 109, 110, 127, 128, 132, 163–165, 167, 179, 182, 183, 185
Saxonia → Szászország (Saxonia; D)
Seleucia → Szeleukeia (Seleucia; Salīq, IRQ)
Solna → Zsolna (Solna; Žilina, SK)
Sopron vármegye – 159
Svájc (Heluecia; Helvetia, CH) – 177
Szala → Zala vármegye
Szászország (Saxonia; D) – 90
Szeleukeia (Seleucia; Salīq, IRQ) – 102
Trento (Tridentom; I) – 58, 63, 100
Tridentom → Trento (Tridentom; I)
Vas vármegye – 159
Wittenberg (Vitemberg; D) – 51
Zala vármegye (Szala) – 159
Zsolna (Solna; Žilina, SK) – 110, 158

4.7. Személynévmutató

A személynévmutatóban a Pázmány által használt változatoknál – betűrendi eltérés esetén – átutalunk a mai hivatalos elnevezésekhez. A szentek, pápák és uralkodók esetében magyar nevüket használtuk elsősorban, de a jegyzetek között mindegyiknek megtalálható a latin névváltozata is, valamint az összes, a két műben előforduló elnevezésük. Az egyes személyeknél a nemzetiségük szerinti helyesírást követtük, természetesen náluk is megadva a latinos és egyéb névalakokat. A 19–21. századi szerzők nevét kis-kapitális betűtípussal szedtük.

Ábel – 223

Ábrahám – 26, 56, 202, 225, 241, 242

Abrahamides Izsák – 216

Absalom – 260

Acház, zsidó király – 146, 155, 279

Ádám – 21, 22, 60, 140, 142, 144, 148–157, 189, 223–225, 276, 277, 280

Adorján, VI. (Adrianus), pápa – 179, 287, 288

Aerius → Arius (Aerius)

Aesopus → Aiszóposz (Aesopus)

Aggeus, próféta – 268

Ágoston, Szent (Aug., Augustinus) – 12, 19, 22–25, 32, 37–39, 43–46, 48–52, 54, 56, 57, 70, 82, 87, 88, 94–97, 104, 112, 119, 122, 124, 125, 127–129, 135, 136, 142, 143, 145, 146, 151, 164, 178, 180, 195, 196, 214, 221, 223, 224, 226, 228, 229, 235–238, 246, 253, 255, 264, 266, 268, 277, 278, 293, 294, 296, 297, 300, 303–305

Ahasvérus (Asverus) – 77, 81, 251, 252

Aiszóposz (Aesopus) – 35, 227

АЛКАЙ Alinka – 6, 198, 199, 313–315

Alanus → Copus, Alanus

Albrecht von Hohenzollern am Brandenburg-Ansbach – 249

Alexander → Sándor, V., pápa (Alexander)

Alexandrosz, Alexandria, Szent – 213

Alexandrosz, Aphrodisziaszi (Aphrodisaeus) – 279, 293, 305

- Álvares, Baltasar – 276
Alvinczi Péter (Aluinczi) – 57, 211, 242, 250, 270, 281, 297, 314
Amán → Ámon, zsidó király (Amán)
Ambrus, Szent (Ambrosius) – 39, 51, 54, 55, 57, 122, 125, 136, 170, 174, 229, 230, 237, 242, 266, 293, 305
Ámon, zsidó király (Amán) – 146, 279
András, Szent, apostol – 214
Annos → János, VIII., pápa (Annos)
Antoninus, Szent – 182, 288
Aphrodisaeus → Alexandrosz, Aphrodisziaszi (Aphrodisaeus)
Apollinaris, Szent – 143, 277
Aquila, Szent – 250
Aquinas → Tamás, Aquinói, Szent
Areopagita Dienes → Dénes, Areopagita Szent
Aristoteles → Arisztotelész (Aristoteles)
Arius – 39, 213, 235, 239, 247
Arisztotelész (Aristoteles) – 135, 138, 139, 144, 146, 176, 272
Asverus → Ahasvérus (Asverus)
Atanáz, Szent (Athanasius) – 43, 92, 127, 164, 233
Augustinus → Ágoston, Szent (Aug. Augustinus)
Augustinus, Triumphus (August de Ancona) – 253
Averroës (ibn Rusd) – 149–151, 222, 280
Azarja – 285
Azpilcueta, Martín de (Navarrus; Nauarrus) – 16, 217
- BAJÁKI Rita – 315
Bálák, moábita király – 211
Bálám – 11, 211
Balásfi Tamás – 198–200, 288, 289, 313, 314
Balassi Bálint – 216
Balduin, Friedrich – 200
BÁNYAI Réka – 202, 313
Barnabás, Szent – 41, 230
Barradas, Sebastião (Barradius) – 103, 260, 294, 305

- Basil., Basilius → Vazul, Nagy Szent (Basil., Basilius)
BÁTHORY Orsolya – 6, 198, 131, 314
Batthyány Ádám – 189, 314
Batthyány Boldizsár – 189
Batthyány II. Ferenc – 189
Bellarminus → Róbert, Bellarmin Szent
Benedek, Nursiai Szent – 277
Benedek, XIII., pápa – 109, 263
Bernát, Clairvaux-i, Szent (Bernard) – 65, 248
Bertalan, Szent, apostol – 214
Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem – 190, 270, 315
Betsabé – 261
Beythe István (Böythe) – 15, 159, 189, 216, 217
Bocatius János – 162, 281
Bockelson, Jan (Leidensis) – 251
BOGÁR Judit – 209, 315
Bonaventura, Szent – 182, 243, 303, 306
Bonfini, Antonio (Bonfinius) – 171, 283, 294, 306
Bonifác, VIII., pápa (Bonifacius) – 62, 246
Bornemisza Péter – 15, 158, 159, 216
BORSA Gedeon – 315
BORZSÁK István – 314
Böythe → Beythe István (Böythe)
Bredenbach, Tilmann (Brendenbachius) – 171, 284
Brutus, Marcus Iunius, Caepio – 263
Buddha – 245
Bullinger, Heinrich – 286

Caesar, Caius Iulius (Julius) – 263
Cajetan de Vio, Tommaso (Caetan) – 142, 276, 295, 306
Calepino, Ambrogio (Calepinus) – 50, 52, 70, 237, 295, 306
Calvin, Jean (Caluinus; Kálvin) – 12, 26, 193, 215, 286
Canisius → Péter, Canisius Szent

- Caranza → Carranza, Bartolomé de (Caranza)
Carion, Johann – 108, 261
Cároly → Károly, V., német-római császár (Cároly)
Carranza, Bartolomé de (Caranza) – 111, 263
Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius – 143, 277, 304, 306
Castro, Alfonso de – 20, 221, 295, 306
Catherinus → Politi, Lancelotto (Catherinus)
Catilina, Lucius Sergius – 196
Chemnitz, Martin (Chemnicus) – 65, 108, 248
Chernel Mihály, Chernelházi – 202
Christophorson, John (Christophorsonus) – 100–102, 258, 295, 303, 309
Christus → Jézus Krisztus (Christus)
Chrysostomus, Johannes – 12, 37, 46, 59, 61, 136, 214, 228, 295, 306
Ciprián, Szent (Cyprianus) – 12, 37–39, 42, 47, 49, 50, 54, 56, 57, 63, 103, 104, 109, 127, 135, 136, 146, 164, 166, 167, 214, 228, 236–238, 242, 259, 274, 278, 296, 297, 302, 307, 315
Cirill, Alexandriai Szent (Cyrillus) – 46, 48, 50, 126, 136, 230, 269, 296, 307
Clémanges, Nicolas de (Clemangius) – 179, 287
Clemens → Kelemen, Római Szent (Clemens)
Clingius → Zwingli, Ulrich (Clingius)
Cluniacensis → Petrus Venerabilis (Cluniacensis)
Coccus, Jodocus – 13, 40, 42, 51, 52, 57, 68, 215, 230, 295, 298, 306
Cochlaeus, Johannes – 100, 258
Collalto, Rambaldo – 190
Constantinus → Konstantin, I., Nagy, római császár (Constantinus)
Copus, Alanus – 99, 171, 258, 284
Cornelius → Kornél, Szent, pápa (Cornelius)
Coster, Frans de (Costerus) – 125, 126, 166, 167, 269
Coton, Pierre (Cotonus) – 184, 288
Couto, Sebastião de – 276
Cyprianus → Ciprián, Szent
Cyprianus → Ciprián, Szent (Cyprianus)
- CSEPREGI Zoltán – 189, 313

- Damáz, I., pápa (Damasus) – 43, 234
Dániel, próféta – 125, 268, 318
Dávid, Szent, zsidó király – 106, 138, 153, 220, 240, 260, 318
Delrio, Martín Antonio – 146, 278, 297, 307
Demetrianus – 57, 242, 196, 307
Dénes, Areopagita Szent (Dienes) – 41, 46, 231
Dénes, Párizsi Szent – 231
DEVECSERI Gábor – 314
Diocletianus, Caius Aurelius Valerius, római császár – 224
Domonkos, Szent – 288
Donatus, Aelius – 220
Duns Scotus, John (Scotus) – 65, 248
- Eck, Johannes – 243
Edward, VI., angol király – 251
EGERER Lilla – 211, 314
Emser, Hieronymus (Emserus) – 100, 258
Epiphániosz, Szalamiszi (Epiphanius) – 12, 39, 52, 54, 59, 214, 239, 244
Esdrae → Ezdrás (Esdrae)
Eszter (Esther) – 81, 252, 318
Eusebius → Euszebiosz, Kaiszareai (Eusebius)
Eustatius → Eusztathiosz, Szebasztei (Eustatius)
Euszebiosz, Kaiszareai (Eusebius) – 12, 25, 37, 63, 99–102, 107–109, 111, 129, 151, 170, 174, 214, 220, 224, 228, 257, 261, 280, 297, 298, 300, 302, 307
Euszebiosz, Nikomédiai – 259
Eusztathiosz, Antiochiai – 247
Eusztathiosz, Szebasztei (Eustatius) – 102, 259
Eutükhész (Eutiches, Eutyches) – 114, 120, 264, 266
Éva (Eua) – 21, 144, 148–151, 153, 222, 223
Ezechias → Hiszkija, zsidó király (Ezechias)
Ezdrás (Esdrae) – 8, 209, 317
- Farkas Imre – 189, 209
FAZAKAS József – 315

- Faustus – 38, 229, 293, 305
Ferdinánd, II., magyar király – 190
Ferenc, I., francia király – 254
Feuardent, François (Fevardentius) – 171, 284
Flacius, Matthias, Illyricus (Flaccius, Illiricus, Illyricus) – 44, 65, 156, 235, 248, 298, 307
Flavius, Josephus (Josephus) – 125, 267
Froschauer, Christoph – 286
Fülöp, diakónus – 244
Fülöp, IV., Szép, francia király – 246
Fülöp, Szent, apostol – 214, 245
- Geláz, I., pápa (Gelasius) – 163, 282
Gennádiosz Szkholariosz, konstantinápolyi páriárka (Gennadius) – 136, 274
Gergely, I., Nagy Szent, pápa – 274
Gergely, Nazianzoszi Szent (Nazianzenus) – 43, 234
Gergely, Nüsszai Szent (Nissenus) – 136, 274, 283
Góis, Manuel de – 276
Góliát – 194, 217, 260
Gratianus – 136, 274, 277
Gratianus, Flavius, római császár – 285
Grawer, Albert (Graverus) – 162, 281
Grebel, Conrad – 270
Gretser, Jakob (Grecserus) – 108, 166, 167, 282, 298, 307
- Gyarmati Bíró Miklós – 283
Gyula, III., pápa – 242
GYURÁCS Gyula – 6
- Hafenreffer, Matthias (Hat-fél-réf ember, Haffenreffer) – 5, 7, 9, 11, 13, 14, 18–22, 25, 28, 33, 36, 64, 67, 68, 70, 76, 115, 132, 138, 140, 141, 143, 144, 147–150, 152–157, 175, 190, 192–197, 199, 201, 209–211, 219–221, 225–227, 281, 296–298, 301, 307–309, 314–316
Hágár – 225, 241

- HARGITTAY Emil – 6, 198, 313, 314
Harpsfield, Nicolaus – 258
Hat-fél-réf ember → Hafenreffer, Matthias
HELTAI János – 315
Henrik, IV., francia király – 288
Héraklész (Hercules) – 33, 227
Hermasz (Hermæ, Hermetis) – 41, 232, 303, 307
HERNÁDY Judit – 6
Heródes, I., Nagy – 228
HERVAY Ferenc – 315
Hieremiam → Jeremiás, próféta (Hieremiam)
Hieremiás → Jeremiás II., konstantinápolyi pátriárka (Hieremiás)
Hieronymus → Jeromos, Szent (Hieronymus)
Hilár, Poitiers-i Szent – 136, 273
Hiszkija, zsidó király (Ezechias) – 146, 155, 279
HOLL Béla – 315
Homérosz (Homerus) – 76, 226, 251
Horatius, Quintus, Flaccus – 251, 259, 314
HORNYÁNSZKY Viktor – 315
Hunnius, Ägidius – 108, 262, 272, 285

Ignác, Antiochiai Szent (Ignatius) – 41, 232
Ignác, Loyolai Szent – 178, 182, 287
Illiricus, Illyricus → Flacius, Matthias, Illyricus (Flaccius, Illiricus, Illyricus)
Ince, I., Szent, pápa (Innocentius) – 136, 274
Innocentius → Ince, I., Szent, pápa (Innocentius)
Iob → Jób (Iob)
Ireneusz, Szent (Irenæus) – 59, 63, 151, 166, 167, 232, 244, 280, 284, 298, 307
Isaiás → Izajás, próféta (Isaiás)
István, I., Szent, magyar király (Steph.) – 82, 252, 303, 309
Iulianus → Julianus, Eclanumi (Iulianus)
Izajás (Isaiás) – 56, 240, 318
Izmael – 225, 241

Izsák – 225, 241

Jairus, Stephanus – 288

Jakab, Szent, idősebb, apostol – 40, 214, 230

Jakab, Szent, ifjabb, apostol – 87, 214, 253, 319

Jákob (Izrael) – 225, 241

János, Aranyászájú, Szent – 46, 214, 242

János, Szent, apostol (Ioan) – 19, 60, 70, 77, 214, 232, 236, 249, 250, 276, 304, 309, 319

János, VIII., pápa (Annos) – 94, 165, 255, 282

János, VIII., Palaiologosz – 240

Jansen, Cornelius, id. (Jansenius) – 122, 266, 298, 307

Jazdagird, I., szászánida király – 259

Jenő, IV., pápa – 240

Jeremiás, II., konstantinápolyi pátriárka – 56, 240

Jeremiás, próféta (Hieremiam) – 47, 236, 302, 308

Jeromos, Szent (Hieronymus) – 19, 20, 99, 108, 135, 137, 138, 145, 146, 220, 221, 278, 297, 298, 307

Jézus Krisztus (Christus) – 12, 19, 20, 26–29, 32, 41, 45, 47, 58, 59, 61, 62, 71–73, 75, 81, 82, 85, 87, 91–93, 103, 112–126, 129, 131, 134, 141, 142, 153, 162, 165, 171, 172, 176, 178, 180–184, 193, 196, 213–215, 218, 225, 226, 231, 234, 236, 241, 245, 247, 250, 253, 259, 260, 264–267, 271, 272, 276, 280, 281, 284, 294, 305

Jézus, Sirák fia – 268

Joachim, I., Nestor von Brandenburg – 261

Jób (Iob) – 19, 47, 136, 220, 236, 273, 302, 308, 318

Johanna papissa → János, VIII., pápa (Annos)

Josephus → Flavius, Josephus (Josephus)

Josias → Jozija, zsidó király (Josias)

Jozija, zsidó király (Josias) – 146, 155, 279

József, Szent – 260

Júdás, Iskarióti – 74, 182, 214, 250

Júdás Tádé, Szent, apostol – 214, 319

- Julianus, Eclanumi (Iulianus) – 25, 224
Julius → Caesar, Caius Iulius (Julius)
Jusztinianosz, I., bizánci császár (Justinian) – 76, 251, 299, 307
Jusztinus, Szent (Justinus) – 56, 57, 108, 125, 146, 241, 242, 278
- KÄFER István – 315
Káin – 223
Kálvin → Calvin, Jean (Caluinus; Kálvin)
KÁRMÁN Gábor – 313
Károly, V., német-római császár (Cároly) – 90, 212, 253, 294, 306
KELECSÉNYI Ákos – 315
Kelemen, Alexandriai Szent – 280
Kelemen, Római, Szent (Clemens) – 41, 46, 146, 230, 232, 278, 295, 306
Kelemen, VIII., pápa – 109, 263
Kepler, Johannes – 210
Kevi → Tétényi Kevi Dániel
Klaszekovich István – 159, 194, 281
KNAPP Éva – 218, 314
KOLTAI András – 189, 314
KOMLOVSZKI Tibor – 315
Konstantin, I., Nagy, római császár (Constantinus) – 62, 173, 174, 213, 247
Kornél, Szent, pápa (Cornelius) – 42, 233
Kovács György – 202
Kovács Márton (Martinus) – 202
Krisztus → Jézus Krisztus (Christus)
- LADOCSE Gáspár – 235, 316
Lajos, XIII., francia király – 288
Lányi Illés – 216, 288
László, I., Szent, magyar király (Ladisl.) – 82, 252, 303, 309
Lázár – 56, 57, 113, 241, 242, 295, 306
LÁZÁR István Dávid – 313
Leidensis → Bockelson, Jan (Leidensis)
Leó, I., Nagy Szent, pápa – 43, 108, 135, 136, 234, 300, 307

- Leó, X., pápa – 133, 271, 276
Lethenyei István – 189, 190, 192, 209
Libériusz, Szent, pápa (Liberius) – 163, 164, 282
Lindt, Willem van der (Lindanus) – 171, 284
Lippay György – 203
Logobardus → Lombardo, Pietro (Logobardus)
Lojola → Ignác, Loyolai Szent (Lojola)
Lombardo, Pietro (Logobardus, Lombardus) – 58, 243, 244, 301, 307
Lufft, Hans – 51, 239, 304
Lukács, Szent, evangélista (Lukác) – 41, 231, 250, 319
Luther, Martin – 11–19, 23, 24, 29, 35–37, 39, 40, 44, 51, 52, 60, 64, 65, 68, 72, 76–87, 89–93, 97, 98, 100, 105–107, 132–134, 160, 171, 172, 175, 178, 179, 181, 193–198, 200, 212, 213, 216, 218, 219, 223, 239, 243, 248, 249, 252, 258, 262, 265, 270, 271, 276, 284, 286, 289, 301, 302, 304, 307, 308
Lyre, Nicolas de (Lyra, Lyranus) – 124, 267, 301, 308
- Magalhães, Cosme de – 276
Magyari István – 108, 109, 173, 189, 191, 262
Mahomet → Mohamed, próféta (Mahomet)
Makkabeus Júdás – 228, 318
Makréna, fiatalabb Szent – 283
Makréna, idősebb Szent – 283
Manassze – 209
Manes – 245
Manrique, Tommaso (Mariquez) – 179, 287
Mantovano, Battista (Mantuanus) – 16, 218
Manzoli, Pier Angelo (Palingenius) – 16, 218, 314
Marcus → Márk, Szent, pápa (Marcus)
Mária, Szent, Szűz – 58, 118, 119, 121, 243, 245, 260, 264, 265, 272, 275, 303, 306
Mária Terézia, magyar királynő – 270
Mariquez → Manrique, Tommaso (Mariquez)
Márk, Szent, evangélista – 25, 41, 77, 81, 178, 225, 230, 231, 250, 252, 319
Márk, Szent, pápa (Marcus) – 43, 234

- Markellosz, Ankürai – 247
Markianosz, bizánci császár – 234
Márton, V., pápa – 109, 263
Mazzolini da Prierio, Silvestro – 289
Máté, Szent, evangélista – 81, 214, 230, 237, 245, 250, 252, 319
Mátyás, I., Hunyadi, magyar király – 179, 255, 283, 287
Mátyás, II., magyar király – 109, 263
Meisner, Balthasar (Meisnerus) – 175, 285
Melanchthon, Philipp (Melanchton) – 108, 212, 248, 261
Melik Sámuel – 216
Meuslin, Wolfgang (Musculus) – 100–102, 258, 297, 302, 307
Mikeás, próféta (Micheás) – 119, 266
Mohamed, próféta (Mahomet) – 282
Molnár → Szenci Molnár Albert
Molnár János (Joannis) – 202
Mónika, Szent – 214
Monoszlóy András – 127, 166, 168, 175, 269, 270
Montanosz (Montánus) – 61, 246
Moyses → Mózes (Moyses)
Mózes (Moyses) – 136, 150, 153, 211, 244, 273, 279
MURAKÖZY Gyula – 259
Musculus → Meuslin, Wolfgang (Musculus)
- Nádasdy II. Ferenc – 189, 191, 262
Nádasdy III. Ferenc – 190
Nádasdy Pál (Nadasdi) – 9, 189, 190, 192, 194, 195, 209, 212
Nádasdy Tamás – 195
Náhor – 225, 241
NAGY Ágoston – 314
Nagy Benedek, Sármelléki (Soce, Socze) – 5, 15–18, 21, 23–29, 102, 112, 161, 162, 191–200, 210, 211, 216, 223, 225–227, 277, 281, 298, 301, 303, 309, 313, 314, 316
Nazianzenus → Gergely, Nazianzoszi Szent (Nazianzenus)
Nebukadnezár, babilóniai király – 268

- Nero, Caludius Caesar Augustus Germanicus, római császár – 247, 263
Nesztoriosz, konstantinápolyi pátriárka (Nestorius) – 113, 114, 264
Nikodémosz (Nicodemus) – 141
Nissenus → Gergely, Nüsszai Szent (Nissenus)
Novatianus (Novat, Novatus) – 99, 100, 103, 233, 256, 259, 296, 307
- Ochino, Bernardino (Ochinus) – 77, 78, 251
OLÁH Róbert – 201, 314
Órigenész (Origenes) – 38, 39, 42, 47, 54, 61, 228, 233, 236, 246, 280, 300, 302, 308
Osiander, Andreas – 248, 249, 302, 308
Oza → Uzija, zsidó király (Oza)
- Pál, III., pápa – 242
Pál, Szent, apostol – 12, 16, 34, 58, 59, 69, 70, 72, 74, 81, 82, 87, 98, 99, 110, 113, 114, 118, 123, 124, 127, 156, 161, 166, 170, 213, 218, 227, 231, 232, 249, 250, 260, 281–283
Palingenius → Manzolli, Pier Angelo (Palingenius)
Pamele, Jakob van (Pamelius, Pamm.) – 104, 109, 260, 273, 297, 302
Pammachius, Szent – 135, 297, 307
Pantaleon → Thévenin, Pantaléon (Pantaleon)
PAYR Sándor – 190, 192, 314
Pelagius – 224, 225
Pereira, Benito (Pererius) – 150, 153, 178, 280, 303, 308
Péter, Aranyszavú Szent – 277
Péter, Canisius Szent – 165, 282
Péter, Szebasztiai Szent – 283
Péter, Szent, apostol – 40, 63, 67, 104, 108–110, 178, 179, 182, 214, 230, 244, 247, 248, 319
Petrus Venerabilis (Cluniacensis) – 179, 287
Peucer, Caspar (Peucerus) – 108, 262
Picard – 238
Pilatus, Quintus Pontius – 134, 271, 272, 280
Pithyraeus Gergely – 194

- Piusz, IV., pápa (Pio) – 295, 306
Plantin, Christopher (Plantinus) – 138, 274
Platón (Plato) – 101, 102, 146, 176, 259, 278
Plautus, Titus Maccius – 255
Polikárp, Szmirnai Szent (Polycarpus) – 41, 232
Politi, Lancelotto (Catherinus) – 183, 288
Polycarpus → Polikárp, Szmirnai Szent (Polycarpus)
Pontius Pilátus → Pilatus, Quintus Pontius
Préau, Gabriel du (Prateolus) – 100, 258
Priscilla, Szent – 250
Pszeudo-Dionüsziosz – 232, 297, 308
Pszeudo-Jusztinosz – 242, 298, 308
Pszeudo-Makáriosz – 283
Pszeudo-Órigenész – 236
Püthagorasz, Számoszi (Pythagoras) – 28, 226
- Ravaillac, François – 288
Reynolds, William (Reginaldus) – 171, 284
Ribera, Francisco de – 125, 126, 269, 303, 308
Róbert, Bellarmin Szent (Bellarminus) – 108, 124, 125, 136, 139, 142, 143, 147, 155, 160, 164, 167, 174, 178, 182, 183, 261, 269, 276, 294, 298, 305–307
Róbert, nápolyi király – 253
Rufinus Tyrannius (Ruffinus) – 63, 99–101, 110, 111, 173, 174, 230, 295, 297, 303, 308
- SÁGI Ferenc – 6, 190, 315
Salamon, zsidó király (Salomon) – 19, 56, 137, 140, 145, 220, 240, 260
Salemon → Salmerón, Alfonso (Salemon)
Salmerón, Alfonso (Salemon) – 103, 122, 260, 303, 308
Sámuel, próféta – 124, 125, 260, 267, 317
Sámson – 200
Sándor, III., pápa – 248
Sándor, V., pápa (Alexander) – 108, 109, 262
Sára – 225, 241

- Saturninus → Szatorninosz
Saul, zsidó király – 124, 125, 260, 267
Scaliger, Joseph Justus – 107, 179, 261, 287
Scotus → Duns Scotus, John (Scotus)
Sessius, Pavel – 31, 186, 201, 226
Seth → Széth (Seth)
Simon, mágus – 59, 244, 245
Soce, Socze → Nagy Benedek, Sármelléki
Socrates → Szókratész (Socrates)
Solimány → Szulejmán, I., oszmán császár (Solimány)
Soto, Domingo de – 276
Sozomenus → Szózomenosz, Szalamanész Hermeiasz (Sozomenus)
SÖPTEI Imre – 6, 192
Staphylus, Friedrich – 171, 284
Steph. → István, I., Szent, magyar király (Steph.)
Surio, Lorenzo (Surius) – 295, 306
- SZABÓ Ádám – 236–238, 315
SZABÓ András – 192, 315
Szatorninosz (Saturninus) – 60, 245
Szegedi Máté – 189
Szenci Molnár Albert – 51, 238
Széth (Seth) – 152, 153
SZINNYEI József – 191, 315
Szókratész Szkholasztikosz – 100, 102, 230, 257, 295, 303, 309
Szózomenosz, Szalamanész Hermeiasz (Sozomenus) – 173, 295, 303
Szulejmán, I., oszmán császár (Solimány) – 90, 254
Szyl Miklós [Pázmány Péter] – 7, 10, 194, 201, 210, 296, 308, 315, 316
- TAKÁCS László – 6
Tamás, Aquinói Szent (Thamas, Thom., Thomas) – 22, 83, 113, 126, 136, 150, 223, 248, 253, 264, 269, 276, 295, 296, 303, 304, 306, 309
Tamás, Szent, apostol – 214
Tatianosz (Tatianus) – 60, 151, 245, 280

- Telegdi Miklós (Thelegdi) – 127, 166, 168, 175, 269, 270
Teleszphorosz, Szent, pápa (Thelesphorus) – 107, 108, 261
Temper Balázs – 194
Terentius, Publius, Afer – 254, 255
Teréz, Ávilai, Szent – 269
Tertullianus, Quintus Septimius Florens – 37, 39, 42, 45, 50, 51, 54, 61, 91, 93, 128, 136, 143, 144, 146, 151, 166, 167, 195, 228, 229, 235, 238, 246, 260, 273, 274, 278, 280, 296, 297, 303, 304, 309, 316
Tétényi Kevi Dániel – 159, 194, 281
Thelesphorus → Teleszphorosz, Szent, pápa (Thelesphorus)
Theodorétosz, Küroszi (Theodoretus) – 136, 137, 143, 168, 273, 304, 309
Theodoretus → Theodorétosz, Küroszi (Theodoretus)
Theodosius, I., Flavius, római császár – 173, 285
Thévenin, Pantaléon (Pantaleon) – 171, 284, 285
Thurzó György – 285
Timóteus, Szent – 34, 71, 249, 250, 319
Tóbiás, próféta – 134, 317
Toledo, Francisco de (Tolet) – 141, 276, 304, 309
Torquemada, Juan de (Turrecremata) – 67, 249
Tostado, Alonso (Abulensis) – 125, 269
TÓTH Gergely – 198, 316
Turrecremata → Torquemada, Juan de (Turrecremata)
- Urija – 261
Uzija, zsidó király (Oza) – 173, 240, 285
- Valentia, Gregorius de – 112, 113, 122, 124, 126, 133, 137, 167, 168, 264, 304, 309
Valentinianus, I., Flavius Augustus, római császár – 173, 285
Valla, Lorenzo – 140, 275
VÁMOS Violetta – 6
VANYÓ László – 316
VARGA Szabolcs – 316
VÁROSI István – 238

- VARSAANYI Orsolya – 314
VÁSÁRHELYI Judit – 315
Vasti (Vasthi) – 81, 251, 252
Vazul, Nagy Szent (Basil., Basilius) – 170, 234, 259, 283, 294, 305
Vénérable, Pierre le (Petrus Cluniacensis) – 179, 287
VÉRTESI Lázár – 316
Vespasianus, Titus Flavius, római császár – 109, 263
Vicelius → Witzel, Georg (Vicelius)
Victor, I. Szent, pápa – 63, 247
Vitensis, Victor (Vticensis) – 43, 234
Vives, Juan Luis – 134, 271
Vticensis → Vitensis, Victor (Vticensis)
- Wesselényi Ferenc – 190
Witzel, Georg (Vicelius) – 128, 179, 270, 287
- Zakariás, próféta (Zacharias) – 19, 125, 126, 135, 137, 138, 145, 166, 220, 268, 269, 272, 303, 318
Zarathustra – 245
ZÁSZKALICZKY Márton – 313
Zelóta Simon, Szent, apostol – 214
Žižka, Jan – 238
Zoilosz (Zoilus) – 226
ZOVÁNYI Jenő – 191, 316
Zvonarics Imre (Zuonarit) – 5, 14, 189–192, 194–196, 198, 199, 209, 210, 212, 215, 216, 227, 248, 277, 281, 297, 298, 301, 307–309, 314, 316
Zvonarics Mihály (Zuonarich) – 189, 190, 194, 209, 248, 249, 303, 308
Zwingli, Ulrich (Clingius) – 126, 249, 269, 270, 286

TARTALOM

1. ELŐSZÓ.....	5
2. FŐSZÖVEGEK	
2.1. <i>Csepregi mesterség</i>	7
2.2. <i>Csepregi szegényvállás</i>	31
3. JEGYZETEK	
3.1. A mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete.....	189
3.2. A kiadás ismert példányai	201
3.3. Szövegkritikai jegyzetek	205
3.4. Tárgyi jegyzetek	209
4. MUTATÓK	
4.1. A Pázmány által használt művek mutatója (a nyomtatványok főszövegei és jegyzetei szerint).....	293
4.2. A Pázmány által használt művek mutatója (szerzők szerint).....	305
4.3. Pázmány rövidítései	310
4.4. A jegyzetekben rövidítve hivatkozott művek és szakirodalom jegyzéke	313
4.5. Bibliai könyvek mutatója.....	317
4.6. Helynévmutató	320
4.7. Személynévmutató.....	322

